

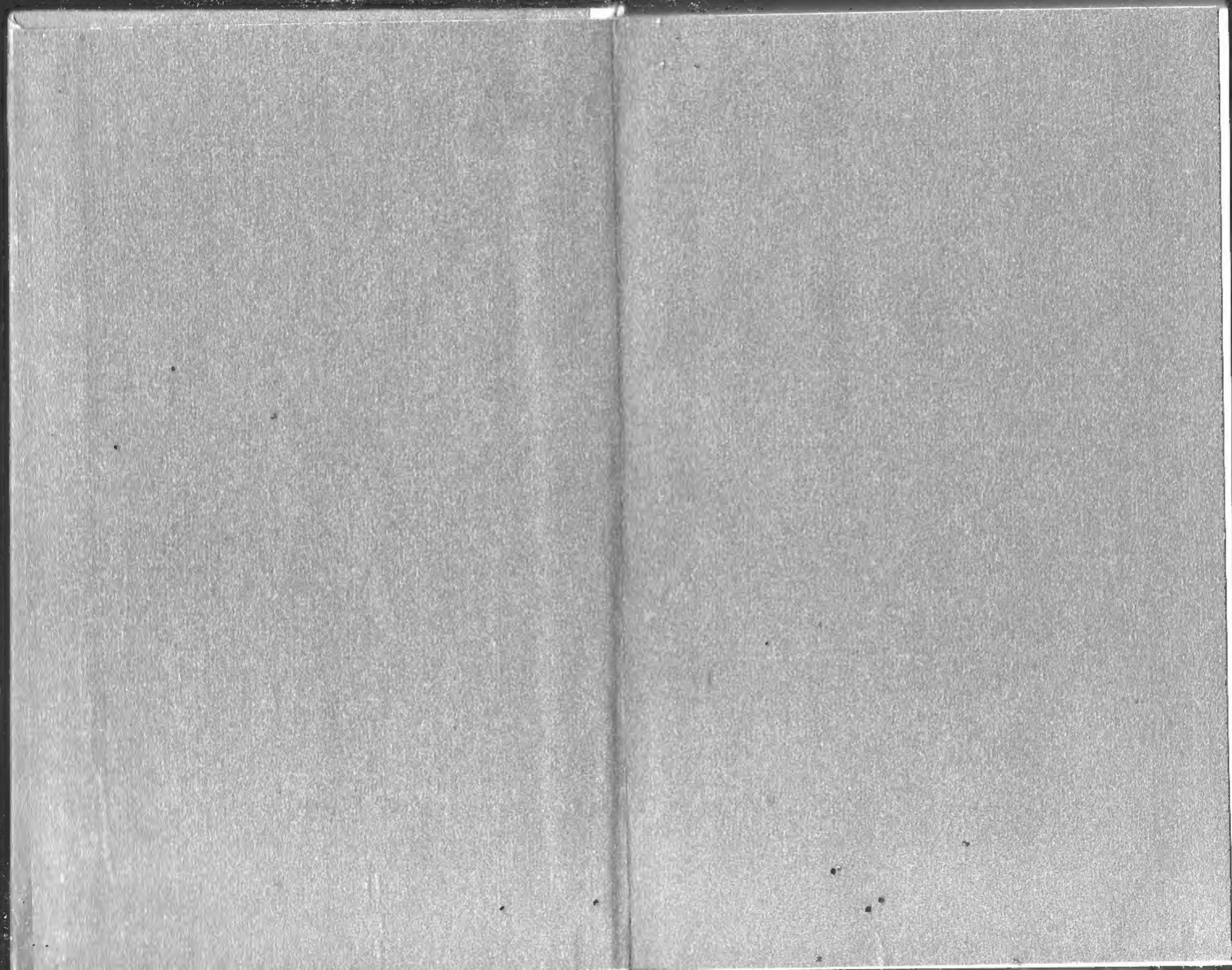

JAKUB KOLAS • **TEELAHKMEIL I**

JAKUB KOLAS

TEELAHKMEIL I

Jakub Kolas

TEELAHKMEIL

TRILOOGIA

ESIMENE JA TEINE RAAMAT

Valgevene keelest tõlkinud
Olev Jõgi

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN
1977

N(Valgevene)

K 63

Tõlgitud raamatust:

Якуб Колас

На ростанях

Трылогія

Дзяржаўнае Вучэбна-педагагічнае выдавецтва

Міністэрства Асветы БССР

Мінск 1958

Kaas ja ümbris: Heino Kersna

Esimene raamat

POLESJE LAANEKURUS

K 70303—381
M 901(16)—77 156—77

© Tõlge eesti keelde. Kirjastus «Eesti Raamat» 1977

«Ahaa, sina oled see, nännike! Noh, võta platsi, ajame väheke sõnad segamini!»

«Mis ma ikka platsi võtan, noorherra... Teil nõnda vagane, arvasin, et juba magamas olete, aga teie ikka nina-pidi sees va raamatus,» rääkis vana naine end istuma seades. «Ärge pahaks pange, noorherra: ma tulin õite kuulama, valutab teil pea veel või andis järele?»

«Andis järele, nännike, andis küll!» ütles noor koolmelater, koondades tähelepanu oma peale ja otsekui järele katsudes, mis selle sees sünnib. «Isegi unustatud, et ta üldse valutab!»

«Nooh, noorherra, mu kullapai, kuidas soovite: kui soovite, siis uskuge, kui ei, siis ärge uskuge, aga mina, jumalatõsi, laususin teile sõnad peale!»

«Iaegi minule lausused?» oli koolmeister hämmastuses. «Milla see siis oli, kui sa jõudsid lausuda? Mina ei märganudki.»

«Eks teie istunud siin ja lugenud, mina aga laususin kõõgist, läbi ukse... Ei maksa pahandada, jumalatõsi, et laususin!»

Kõrget kasvut kulvetu mustajuukseline naine — ta oli siin kooliteenija — muutus väga erksaks, ta silmad elavnesid, näolme kõneles sisemisest veendumusest oma võimetes.

«Küllap siis sina see olidki, kes mind aitas,» ütles koolmeister muigel sui.

«Vah, noorherra, teie muudkui panete naeruks ega usu. Ei usu te põrmugi mind vana kändul!»

«Oh ei, nännike, miks ei usu, usun küll! Kuidas sina oskad lausuda, sellest räägitakse igal pool: Hatovitšos, Malkavitšos, Gantšavitšos — igal pool räägitakse!»

«Hehee, noorherra, isegi tagant kaugelt Pinski kandist tullakse ning käiakse vana Marja juures,» ütles vanamemm uhkusega.

«Mismoodi sa selle lausumise nii selgeks oled saanud?»

«Eks ikka õppisin, noorherra, eks õppisin!»

«Kes sulle seda õpetas?»

«Vaeh, noorherra, iga asja teil kah teada tarvis!»

«Ega ühtigi, nännike, õpiksin ära, inimesed hakkaksid minugi juures käima ja mina aitaksin neid.»

«Ei seda tohi, noorherra!»

«Miks mitte? Või on see patt?»

«Ei tohi!»

«Või ehk on sul vanakurjaga tegemist, nänn?»

«Jumal hoidku, noorherra! Mis jutud teil vastu ööd olgu?! Kaitsku taevane arm! Ei maksa temast rääkida! ... Isa, poja ja püha vaimu nimel!»

Polesje eideke, rahvatark Marja, heitis jumalakartlikult risti ette, silmad ikoonile pööratud.

«No mis see vanakuri mulle ikka teha saab? Ma ei karda teda, nännike, sest teda pole üldsegi olemas.»

«Hee, noorherra, aastaid teil veel napilt, vähe ilmas elatud.»

«Olgu, aga sinul, nännike, on, jumalale tänu, natuke siiski elatud, eks ütle siis mulle, oled sa kas või ükski kord vanakurja näinud?»

«Ei tule ta ennast igaühele näitama, noorherra,» põikles eideke otsesest vastusest kõrvale.

«Las ma siis ütlen sulle, nännike, kellele ta ennast näitama tuleb. Niipalju kui minul teda, kimbutab ta kõige rohkem rumalaid inimesi, kui nad joobnud on, ja ikka öisel ajal.»

Eideke seda ei uskunud ja vangutas pead. Ent koolmeister, veel päris nooreohtu poiss, kes alles äsja oli saabunud siia Polesje kolkakülasse oma esimesele õpetajakohale, muigas vaevalt märgatavalt omaette, olles kindel, et mutike nüüd kindlasti räägib mõne loo vanakurjast. Talle meeldis väga nõnda juttu ajada nende lihtsate inimestega, kes olid primitiivsest inimkultuurist veel õige vähe eemalduda jõudnud.

«Ega ma teile pikalt rääkima ei hakka, noorherra, sest niikuinii te ei usu, ja kui ehk mõnikord usutegi, siis ikka ütlete, et ei usu. Aga kui te mind ei usu, siis kuulge, mis minu Mihhalka teile räägib. Te peaksite ju minu Mihhalkat tundma? Ja kui te ka teda ei usu, siis küsige külarahva

käest. Mihhalka oli sedaaegu veel poisikene. Tuli teine Sjaltsost. Ja öö polnud sugugi pime. Ehk olete kuulnud, Sjaltsos — pole meie külast kuigi kaugel, versta jagu, mitte üle selle. Inimesed on seal meie külast pärit, kümme-kond peret. Temal nainegi sealt võetud. Nänäh, noorherra, laksis teine seal käia, seal simmanitel, kuni oligi naine ära võetud. Sjaltsos ja meie küla vahel pooles tees on vana kõrts, just surnuaia vastas. Seal on väheldane koololmik ja pisikene jõenire hakkab sealt pihta ning jookseb teise jõkke, mida meil Tseljašovõ Dubi jõeks hütatakse. Ja niipea kui ta kord sest kõrtsist mööda oli saanud, nõnda midagi tema kallale kargas — ei loom, ei inimene. Kus otse sööstab tema peale. Poiss tahab teisest kinni kahmata — ei saa: midagi paljast ja libedat, ei karvu seljas, ei riideid. Mihhalka virutab teise käe jõul kallalt ära, too aga muudkui kallale ja kallale. Ja kas teate, noorherra, uskuge või mitte, aga käristas uue pikk-kuue, mis tal oli, kraest saati lõhki. Võttis vaese poisi päris võhmale, koju jõudes oli kohe oimetu. Ütlete, et oli joomane, aga elus-ilmis pole Mihhalka viina võtnud, ei võta kangemat suu sissegi. Ja pärast seda oli kolm kuud palavikuga siruli maas, hädavaevalt mis ta jalulegi sai.»

Labanovitš — nii oli noore koolmeistri nimi — kuulas seda juttu suure põnevusega. Esiotsa tegi see talle pisut nalja, aga sedamööda kuidas juhtumi salapärasus jutustajat ennast aina enam kaasa kiskus, hakkas Labanovitšit huvitama miski muu, nimelt et inimesed nii lapsemeelselt ja kindlalt usuvad kurjusejõudude säherdust tumedat kokkukoondumist. Miljoneid aastaid ja rohkemgi on see usk püdnud, tema teke kaob mineviku pimedasse kuris-likku, aga isegi tänapäevani ei ole inimhõimustus suutnud selle totruuse kütkest vabaneda...

«Huvitav! ... Kunagi tuleb selle üle pisut aru pidada,» mõtles koolmeister endamisi. Kuid nähtavasti oli tal veel midagi muud peas, nii et ta küsis iseendalegi ootamatult:

«Nännike! Sinu Mihhalka ju oleks selle kätte võinud surragi?»

«Hehee, kulla noorherra! Oligi surm suu ääres teisel! Suure hädaga, suure hädaga mis ta sai terveks tohterdatud!»

«No küll on lugu: mis rumaluse pärast võib inimene surragi!» lausus noor koolmeister pigem iseendale ja jäi mõttesse. Ta pea oli pisut teisele küljele viltu, tumedad silmad, millesse sagedasti ilmus mingi varjatud mõtte-

peegeldus, vaatasid liikumatult toa nurka, kuid ei näinud midagi: nad otsekui silmitsesid sedasama mõtet, mis praegu liikus tema peas.

See ei jäänud vanal naisel tähele panemata ja ta vaatas mingi hirmu ja uudishimuga oma «noorherra» peale.

«Mis te nõnda kangesti mõtlete, noorherra?»

Labanovitš tõstis silmad tema poole ja puhkes naerma.

«Tead sa mis, nännike, tahad, ma ütlen, mida sina praegu mõtled?»

Nänn sattus veel suuremasse hämmeldusse, koolmeister aga ütles vastust ootamata:

«Sa vaatasid minu peale ja mõtlesid, et kui see noorherra pole veel ogaraks läinud, siis varsti läheb.»

Kooliteenija vaatas talle suure imestusega otsa, kuid Labanovitš tegi tõsise näo ning jätkas:

«Ei maksa arvata, nännike, et sina üksinda lausuja oled. Mine tea, ehk olen mina veel kõvem lausuja kui sina.»

«Mis siis sellest, noorherra, kõik võib olla,» vastas eldeke pisut nagu puudutatult.

«Ah, parem sülitada sellele kõigele, nännike, sest see kõik on jaburus. Parema ütle mulle: misjaoks me ilmas elame?»

Nänn ei teadnud, mis tooni kasutada, et mitte eksida, ja ütles:

«Äh, noorherra, mis te ainailma kõike pärite? ... Vaatan teie peale ega jõua ära imestada: istub nagu teab mis munk ja muudkui ninapidi neis va raamatuis. Eks vaadake terake aega, ja aitab küll. Muidu tule millal tahes, aga ikka te olete ninapidi raamatuis. Kes siis tohib nõnda üksisilmi ja kaua nende sisse vahtida?» Ja pärast lühikest vaikust: «Krõbiks teevad inimese, mis muud.»

«Nii et sa siis ei tea, nännike, misjaoks me ilmas elame?»

«Ei, noorherra, ei tea. Kui te puu käest küsiks, misjaoks ta kasvab, kas tema siis teile ütleks? Nõnda ei oska ka mina teile ütelda. Elame senikaua kui elu antud, sest elusana hauda ei minda, aga kui surm tuleb, küll siis maha maetakse.»

«Jah, nännike, sul on õigus. Me ei tea, misjaoks me ilmas elame.»

«Ja mis seda teada tarviski, noorherra? Inimene muudkui elab, niikaua kui talle jumalast antud. Ja kui on aeg surra, siis ta sureb.»

«Kuid kole on, et peab surema!»

«Mis te, noorherra, ühtainu peaksite sest surmast rää-

kinna! Olete küll imelik inime! See noorherra, kes enne teid oli, see vahel käiski kuskil, kas jahiherra juures või Kurultäuki pool raudteemajas. Seal oli preilna, oh mis kena preilna seal oli! Teda pole praegu kodus, aga kui tuleb, siis näete ise!»

«Ona siis siin isegi preilnaid?» päris Labanovitš.

«Või veel, kuida siis pole!»

Nänn hakkas preilnaid üles lugema ja kiitma. Kõigepealt on neid vallakirjutajal tervelt neli. Nojah, vallamaja siit küll oma viisteist versta. Kuid leidub preilnaid ligemalgi: seltsme versta taga on maamõõtja tütar. Kõik noorharrad siin ümberkaudu on temast sisse võetud. Ka üksikus talus, mis siit kolm versta, on preili.

«Misjaoks teil paremat otsida, noorherra: tütreid on ka jahiherral. Üks veel päris noor, aga teine vanem. See juba küsiski, et noh, kuida su noormees kah on.»

«Ja mis sina talle ütlesid?»

«Oh, ka seda ütlen! Et noorsand on kena!»

«Olen ma siis kena?»

«Miks siis mitte?»

«Noh, aga kes preilnatest kõige etem?»

«Kenad kõik. Minu meelest kenad kõik.»

«Ega sa mulle ometi naist taha sokutada, nännike?»

«Küll te ise naise võtate, noorherra ... Kuid jahiherra pool tuleb teil külla. See teine noorherra, niipea kui õhtu, nõnda ta seal. Aga teie muudkui ninapidi raamatutes. Nemad teevad ju inimese krõbiks.»

«Sa võiksid ju postida, nännike, et ma neist lahti saaksin.»

Eldeke tunnistas koolmeistrit hulk aega, siis aga hakkas pikalt-pikalt naerma.

«Vaah, noorherra, tell muudkui naljad suus!»

Nänn ajas end püsti, haigutas ja pööras pilgu aknasse. Valjust vaatas vastu otsatu pime novembrikuu öö.

«Ainult jahiherral on aknad veel valged,» lausus ta.

«Istu veel väheke.»

«Ei, noorherra, hilja.»

Ja nännike kobis pikkamisi kööki ahju peale.

Kooliteenija hakkas köögis ahju peal juba tasakesi norisema, aga Labanovitš ei olnud ikka veel voodis. Laual põles heleda varjuga lamp ja lebas lahtine raamat, mida koolmeister luges. Sedapuhku aga ei tahtnud lugemine edeneda, Labanovitš jättis ikka jälle raamatu sinnapaika ning kõndis mõtiskledes edasi-tagasi mööda tuba. Uus paikkond, uued inimesed ja koolitöö, mida pidi lähemal päeval alustama ja milleks ta oli nii kaua valmistunud — see kõik valdas ta meeli ja tal oli kerge ning hea, sest ta lootis oma esimesest iseseisvast avalikust tegevusest leida nii palju uut ja huvitavat.

Talle meeldis ka see Polesje kauge maanurk, mille kohta ta oli juba kodus ühelt vanalt teerisijalt nii palju huvitavat kuulnud, ja sinne rahvas, kelle keel ning kombed vägagi erinesid nende valgevenelaste keelest ning kommetest, kelle seast Labanovitš ise pärit oli; talle meeldis see puutumatu patriarhaalne maailm, mis igal sammul silma torkas ning tähelepanu köitis, ja isegi maastik, mille üldist tooni Labanovitš veel ei suutnud tabada, kuid milles samuti oli palju huvitavat ja tema arvamist mööda meeldivatki.

Ütle mis tahes, aga elada on juba iseenesest rõõm, suur õnn, elu on, kalleim kingitus. Tähtsad on kaks poolt, millest koosneb elu, tema sügav mõte ja ilu — need on inimene ja loodus. Sest mitte ilalgi ei kaota me huvi inimese vastu, sest inimhõimuse avaldusi on otsata palju, sest tema teed on määramatud, tema elu- ja teiste inimestega suhtlemise vormid otsata mitmekesised, lõplikult selgumata ega saa kunagi olla täielikud. Ja loodus! Kui palju meelehead valmistab ta meile! Sest loodus on äärmiselt huvitav raamat, mis seisab lahti meie kõigi silma ees. Seda raamatut lugeda, osata ära mõista tema paljutäenduslikku keelt — kas see ei ole õnn? Kahju ainult, et meie elu on selleks ääretult lühike, et seda raamatut küllalt lugeda.

Selliste mõtetega peatus Labanovitš akna all. Väljast vaatas vastu pime, must öö. Oli tunne, et madalaisse pilvedesse mattunud taevast aina raskemalt rõhub paljaks-laastatud maad. Pilkane pimedus tihedas liidus röske uduga tahtis seda soode ja metsade põue kaduvat tillukest küla päris alla neelata.

«Mis kohutav pimedus!» käis noorest koolmeistrist

ehmatuse läbi. Tal oli heameel, et viibib praegu ses soojas varjullises toakeses, kus lahkelt ja nõnda tähendusrikkalt põleb lamp valge kupli all, kus kõik on nii vaikne ja rahu-lik ning miski ei sega mõtteid mõlgutamast. Ja samaaegu hakkas tal kahju neist teelistest, kel nii või teisiti tuleb sel hülisel öötunnil sõita või käia pimedaid poriseid teid, läbi koolmete ja üle soosildade keset metsi ning mädanikke.

Labanovitš läks tagasi laua äärde ja võttis raamatu kätte. Kuid ta mõtted olid nii hajali, et pidi selle sulgema. Jälle hakkas ta mõtlikult taas edasi-tagasi kõndima.

Homme tuleb külakupjalt küüti küsida ning valla-majja koolitäreid tooma sõita; seal tuleb tutvust teha kohaliku kooliõpetajaga ja temaga mitmeis kooli-asjus nõu pidada; samuti tuleb preestrile visiit teha ja paluda, et ta siia tuleks ning enne koolitöö algust palvet peaks. Jah, seda peab tegema, sest juba ammu oleks olnud aeg laste õpetamisele asuda. Nojah, ta määrati siia hilja. Kuid viivitada pole mõtet, sest nii ei jõua õppekavaga järele.

Meinakil tegi oma tööd. Ühetooniliselt ja mõõdetult kõikus pendel klaaskapis, olles nagu üpris rahul oma tegevusega, mida kinnitas järsk tiktakitamine. Enne tundide lõõmist ragises ja kärrises kell tükk aega nagu kaevu-vinn külma ilmaga ja pärast sellist sissejuhatust lõi meeldivalt metallisel häälel.

«Ünnu hilja juba,» käis Labanovitšil läbi pea. Kell lõi kerkootundi. Koolmeister viis lambi teise, veel pisemasse tuppa, kus seisas ta lihtne laudvoodi, heitis asemele ja hakkas lugema, raamatut «Tähemaailmad ja nende asu-kad».

Noore koolmeistri mõttekujutus kerkis ulatuslik pilt lõpmata kaugetest maailmadest kogu nende salapärasuses ja häretuses. Ja mida enam teda haaras see imeline kujut-lus ja need arvutud maailmad, mis on laialipillatult seal otsatuses, nii kohutavate ja nii meelitavate avaruste keskel, seda tühisemaks ja mannetumaks Maa ja tema uhke valitseja inimene muutusid. See lõpmatus tegi maakera olematuks, ta kadus sellesse nagu imetilluke tolmukübe. Ja kui tähtsusetuks, kui silmapaistmatuks muutus veel inimene oma murede, oma igapäeva pisiõiendustega! Uued mõtted ja meeleolud haarasid noort koolmeistrit. Kuid need mõtted paiskusid silmapilk laiali otsekui varblased, kelle sädistava parve keskele mõni paljasjalgne võrukael

viskab kivi; kohutav ja ebaõudus teadmine surmast välgatas noore koolmeistri nende mõtete hulka ning peletas nad eemale. Korra nagu oleks elugi temas seisma jäänud. Üle ta keha jooksis värin, sest see surma kujutelm oli tekkinud täiesti ootamatult.

«Ma isegi pean surema!» mõtles noor koolmeister. «Tuleb aeg, kus mu elu lõpeb ja minust saab laip!»

Lühikeseks viivuks ta otsekui eraldus iseendast ja vaates ennast kõrvalt otsekui keegi teine, võõras inimene, kujutledes elavalt seda hetke, millal temast saab liikumatu laip.

«Ptüü! Kui ebameeldiv ja võõrastav see on!» mõtles Labanovitš. «Ja kõigest kõige pahem on see, et oleme surma ees kaitsetud ja nõrgad, et meil ei ole vahendit teda endist eemal hoida või vähemalt tema tuleku aega edasi lükata. Teda ei hoia ära palvetega, temast ei pääse mitte kuidagi. Minagi suren. Kas noores, kesk- või vanas eas, kuid fakt on see, et ma suren. Nagu kõik, mis sisaldab elu algeid, kuulun minagi surmale, sest kõik siin ilmas, mis alles elamiseks sündinud, kannab juba enda küljes surma märke ja pitserit. Ja inimesed on sellega harjunud, kellelegi ei tule pähe surma vastu protesteerida ega temaga võidelda, justkui oldaks juba ammugi kokku leppinud, et surma võimu inimese üle tuleb taluda, pidada seda võimu õiglaseks ning seaduslikuks. Kuid surm käib iga päev ringi, iga hetk hävitab ta nii noori kui vanu eluvorme. Ja me ei pane seda tähelegi, alles siis tekitab ta meis sügavat muljet, kui sureb keegi meie lähikondlasist või kui puhkeb katk ja inimesi hakkab surema massiliselt. Siis haarab inimest hirm, ta kaotab pea. Ja imelik küll, kui rikutakse pisitillukesi õigusi, siis võib inimene küünte ja hammastega neid kaitsta, aga kui variseb kõige alus, printsiip, langetab ta allahetlikult pea ja paneb selle sõna lausumata tapakirve alla.

Ptüü! Igavene jama!» mõtles noor koolmeister edasi. «Elad, teed plaane, otsid midagi, tahad midagi saavutada, loodad, aga tuleb tund — ja sa oled laip, raibe, ussiroog.»

Need mõtted rikkusid Labanovitši rahu ja jätsid kuidagi kibeda, ebameeldiva tunde.

Ta keeras suitsu, katsudes surma peale üldse mitte mõelda, pani suitsu põlema, et jagu saada ebameeldivaist mõtetest. See läks tal mõneti kordagi, sest Labanovitš oli sitke noormees, juurtega tugevasti elu küljes kinni, armas-

see seda elu, mille künnisel ta seisis ja mis talle oli äsja otsusele puhkenud.

«Mispärast ma hakkasin surma üle arutama? Kust-koolest see mõte tuli?» küsis Labanovitš iseendalt ja hakkas otsima ühendust surmamõtte ja nende mõtete vahel, millest esimene nii või teisiti oli tekkinud. Koolmeister tuletas meelde kogu oma mõttekäiku, aga ei suutnud kuidagi seda ühendust leida. See asjaolu viis teda pisut hämmingusse ja hakkas huvitama.

«Ma jätsin midagi tähele panemata, mingi pilt või mõte lihtsalt läks meelest ära ja sellepärast tundub see mulle vahel arusaamatu ning ebaloomulik, kuigi maailmas üldiselt võttes midagi ebaloomulikku ei ole.»

Beinakkell aga tegi lakkamatult oma tööd: ühetasaselt kõikus ta pendel ja iga oma sammu kuulutas ta lühikese tikakiga. Enne löömahakkamist ragises ta ikka ühtemoodi, ja kui neg täis, kostsid meloodilised löögid.

Labanovitš kustutas lambi.

Pisikene tuba jäi pimedaks ja vaikseks. Väljast vaatas tuppä pigimust õõ ja tihedate pilvelaamadega kaetud tume taevast. Oli vaikne, ei kippu-kõppu kuskil. Mõne aja pärast krabistas kõõglukse juures hiir. Arvatavasti oli ta kuskilt teivakoorigu leidnud ja trummeldas sellega vastu põrandat.

Labanovitš katsus uinuda, kuid uni ei tahtnud kuidagi tulla. Nõnda kui ta silmad sulges, kerkis otsekui ilmsi ta mõttekujutusse tee, mida mööda ta raudteejaama sõitis: otsitud sood, kus tervete trobikondadena heinakuhje, soosillad, koolmed, põlised pedajad, mis uhkelt tõstsid oma pald üle metsa, ja üldse kogu see ümbruskond, mis oli enamasti eriliselt ilus ja äraseletamatult huvitav... «Kui haige inimene hakkab pikast teest mõtlema, siis on see märk, et ta enam ei pööra,» meenus talle teadmata kunas, kus ja kellelt kuulnud tarkust.

«Kõik see on selge jumps,» mõtles koolmeister ja keeras teise külje.

Pühapäeva varahommikul, kui koit idas oli alles punama loonud, istus Labanovitš juba vankris heintel ja sõitis külast välja. Pisike külake, kus põlnud rohkem kui üks tänav, jättis tussa ja kõleda mulje. Kõik oli lohakil ja

otsekui pooleli, nagu oleksid siinsed peremehed oma majad üles löönud ainult hädapärast ja teinud kõik ajutiselt, suutmata veel luua samasugust ilu ja korda, nagu muidu on iseloomulik valgevene külale. Tänav oli ühetasane ja lai. Peaaegu iga maja kõrval vedeles palgihunnikuid ja mädanes seal, kuid kellelegi ei tulnud pähe panna vähemalt omagi maja juurde purre, et pääseks läbi pori, millest tänav otse lainetas. Ja pori oli paks ning must nagu tõkat, talumeeste viiskudest, veisesõrgadest ja hobusekapjadest läbi songitud. Polesje rahvas aga oli selle poriga harjunud, temaga kodunenud, seda ei pandud enam tähelegi. Majad olid enamasti uued, ehitatud jämedatest siledatest palkidest. Kuidas kõrvalhooned õues paiknesid, selles polnud samuti kindlat korda ega süsteemi, vaid kõik oli valmis klopsitud kuidas juhtub.

Ühesõnaga, selle küla elanikud olid päris tõelised metsade lapsed, kes nagu oleksid alles päris hiljuti siia asunud ja alles äsja siirdunud ühelt eluvormilt teisele. Kõik nad olid kirelikud jahilkäijad, võtsid tuld juba ainult laskeriista nägemisest ja tabasid suurepäraselt märki. Teiste külade inimesi, kes elasid rohkem välismaa lähedal, hüüdsid nad poljaanideks ja tegid nõnda otsekui vahet nende ja iseendi, metsaasukate vahel. Metsal ja soodel aga polnud siin otsa ega äärt. Külagi seisis väheldasel lagedal keset metsa ja võsandikke, nii et Labanovitšil oli kõik need päevad selline tunne, nagu oleks ta millegagi kinni seotud või nagu oleksid ta riided liiga kitsad, sest põlismaas rõhus igalt poolt tiheda müürina külale peale, ähvardavalt, nagu tahaks küla rikkuda tema seaduslikke õigusi. Legendiku äärest läks läbi raudtee. Raudteetamm möödus päris küla lähedalt, riivates teisest otsast isegi tänavat. Kohe ülesõidu tagant algas mets.

Madal päike hakkas vaevaliselt metsalatvadest läbi tungima. Taevas oli selginud, tuul puhus idast; kerge öökülm oli lompidele õhukese jääkirmetise peale tõmmanud. Kõik viimased päevad vinetanud udu lahtus ära, kõik läks valgeks ja lahkemaks. Isegi see sünge mets muutus pisut heledamaks, tal oli nüüd sõbralikum ilme.

«Hõõ, külma on hakanud tegema!» lausus elavalt küüdimees Stsjapan Rõlkā. Ta kalpsas vankrilt maha, murdis pajupöösast vitsa ja nähvas sellega oma lahjat, aga üsna karme astumisega hobust.

«Ohoo, küll on aga teil laialt metsa!» ütles koolmeister,

et külamehega jutuotsale saada ja temaga ligemalt tutvuda.

«Hoh, metsa on meil küll laialt!» tõendas küüdimees takka, pöörates näo koolmeistri poole. «Nüüd, kui raudtee siit läbi aetud, on teda hakatud maha võtma, aga ennevanasti oli mets hoopiski teistvärki. Ja loomi oli mis kubitses. Meie külla ligiduses elutsesid mesikäpad. Veel meie külavanema isa — võib-olla tunned? — va Grōgor, tulest ja veest läbikäinud mees, tõi metsast elusa karupoja, oli teise emakarult ära kahmanud!»

«Miamoodi ta sellega hakkama sai?»

«Ah, jumal seda teab. Julge mees. Ning tugev nagu tamm. Ei sellest midagi, et nüüd teisel seitsekümmend aastat, aga kui ta poeg Raman, meie külavanem, vahel kodus mürglilt tegema hakkab, siis võib vanamehel kops üle maha minna ja ta tõstab teise oma käte peal üles nagu tita. Silmapilk on rahu majas, ehk küll Ramangi pole viilets vennike. Sedamoodul Ja siis viidi see karupoeg krahv Potockile. Grōgorile anti voli krahvi metsades jahil käia, sai veel püssirohtu ning haavleid pealekauba.»

«Kas nüüd siin karusid ei ole?»

«Ei, ei ole: otsa saanud. Minema läinud, kaugemale, Tatarika kanti, kus paigad päramisemad, metsa paksemalt ja kuhu inimese silm harvem ulatub... On hakatud keelama, et metsas ei tohi laskeriistaga käia, on metsavahid ametisse pandud, seadused on valjemaks läinud. Ja metski jääb vaesemaks, loomad harvemaks.»

«Kuid mina olen kuulnud, et siin on veel palju metsloomi.»

«On, seda looll, aga või siis nõnda palju kui vanasti! Omal ajal leidus siin kopraid. Veel praegugi võib kaksipidi nende ehituste jäänuseid näha... Kõik jääb viletsamaks, jõudis küüdimees pisut nukrale järeldusele ja vahtis, millegi üle mõlgutades.

«Jaah, külla Stsjapan: elu ei püsi paigal, kõik siin maailmas muutub. Telliti on raudtee läbi viidud, teenistust on nüüd rohkem, kauplemine käib kärmemini, uusi inimesi on juurde tulnud. Alles kolme aasta eest ei olnud teil isegi koolimaja, nüüd on see ehitatud, teie lapsed lähevad kooli, nad õpivad kirja tundma, hakkavad raamatuid ja ajakirju lugema, õpivad paremini põldu harima, et sellest rohkem kasu kasvaks, sest kooliharidusest paraneb elu igal juhul. Küllap on teilgi lapsi, Stsjapan, kes peavad kooli tulema?»

Neid soode tühimaid vaadates tundis Labanovitš aegajalt südames, nagu oleks ta elust ja ilmast ära lõigatud.

Lahannovõhale tuli meelde, mis ta kooliteenija oli rääkinud, ja uudishimulikult vaatas ta veel kord talu poole. Ta tõesti ja vabalt tundis mõttekujutus ta vaimusilmas. Ta ei mõelnud, et polnud Polesje paludes puhta ja kaunim ülen kasvunud. Mitte kunagi, isegi mitte mõtetes ei lahannud Lahannovõhale endale selle neiu vastu halb olla. Tema meele juba üksinda tekitas tal puhta ja kaunim ülen. Ta ei mõelnud, et ta võis vaadata ja uudistada ainult kaugelt, ja mõel meenus tallo paar-kolm juhtumit oma elust, mil lahannovõhale lahannovõhale oli jäänud sügava jälje ta meelele, kuid ta polnud sellest isegi vihjamisi üheleg sõnaga rääkinud. Kui aga kõik on maamõõtja tütre, siis võetud, siis on ta kahtlemata nõiduslikult ilus. Isegi teda nägemata tundis koolmeister, et neiu on juba ming võim tein üle. Ta oleks tahtnud kas või korraks seda tütarlast näha ja kogu ülejäänud tee viibisidki ta mõtteid maamõõtja tütre juures, ta juba kohtuski neiega, suutis nendele huvi äratada ja peaaegu kõiki selle kavalere ära viiutada.

Viimast korda tõmbus mets kahele poole laiali ja koolmeistri silme ees avanes suur sõõrjas väli, kena ja kutsum. Labanovitš hingas kergemalt, nagu oleks ta turjalt mingi koorem maha langenud, sest loksumine mööda juurikaid täis teed ja mets olid talle siiski tühimuse peale ajanud. Seda mõnusam oli nüüd näha inimelamute katused ja korstnaid, pealegi kui mõnest kerkis sinakat suitsuvinetki.

Küla oli päris suur, ta venis ühes jorus ja ainult künkal kiriku ümber seisis majad tihedama ning laiema kobarana. Vasakul, küla teises otsas, seisis vallavalitsuse maja, kaks kõrget punast korstnat mustakstõmbunud katusel. Vastasküljes, üle tänava, seisis valgete aknaluukidega koolimaja, selle kõrval kaks või kolm rippuvate okstega remmelgat. Enne külasse jõudmist kõssitas pisut teest eemal nukralt vana puukirik. Nüüd oli ta siis üksinda, maha jäetud, unustatud, ja ainult usklik teekäija seisatas temast möödumisel ning lõi risti ette, langetades jumalakartlikult pea. Mõlemal pool küla seisis tuulikud otsekui mingid koletised, tiivad pikalt õieli. Ühed tuulikud olid kärmesti töös, väledalt tõusid ja langesid nende tiivad, teised aga seisis vaikselt ja liikumatult, niisuguse ilmega, nagu oleksid nad millestki päris nõutud ja küsiks: «Miks siis meie ilma tööta seisame?»

Sõitnud üle lühidatest sillamademetest, veeresid rattad laiale külatänavale. Rahvas tuli parajasti kirikust. Vanad talumehed tegid vastu tulles aupakliku kummarduse, kuna trobikonni seisis noored tütarlapsed ja väledad noorikud, ise riides nagu moonid aias, müksisid üksteisele külge, pilgutasid omavahel silma ja heitsid kelmikaid pilke noore koolmeistri poole, kes oli ju siin esmakordselt.

Jõudnud koolimaja ette, hüppas Labanovitš vankrilt ja astus rõdutrepist üles. Uks oli lukus. Labanovitš koputas. Otsekohe kolises kaugemal eluruumides tool ja kostsid sammud. Uks tõmmati lahti.

«Vabandage. Ons koolmeister kodus?»

«Mina see olen. Palun astuge sisse.»

Labanovitš järgnes peremehele, astudes kohmakalt oma poolsurnud jalgadega.

«Lubage tutvustada: teie ametivend ja naaber Labanovitš,» ütles külaline oma nime.

«Sahhanjuk, sinne õpetaja. Olge lahke, võtke mantel maha, taluge.»

Külaline ja peremees võtsid laua ääres platsi.

«Te olete uus, meie kandis esmakordselt?»

Raheline jah, ja teie padrikutes ongi mul au viibida esmakordselt,» ütles Labanovitš muliates.

Noh, kuidas siis teie koht teile meeldib?»

Paremat kohta ei osanud ma oodatagi: vaikne, üksik. Miski ei takista töötamast,» rääkis Labanovitš.

«Sahhanjuk naeris valju häälega.

Ah teid idealiste, teid idealiste küll! Kui kauaks teil see idealism vastu lööb? ... Ja ikkagi näen ma esimest korda talust, kes sinest pärapõrgust nii heal arvamiselt on, pealegi veel niisugusest nagu teil.»

Vabandage, aga teil siin on veel suurem kolgas.»

Kuidas nii?» oli Sahhanjuk imestunud. «Meil on valla-maja, seltskond: preester, kirjutaja, velsker, uräädnik, rahulaulja, ka mujalt käib sagedamini inimesi.»

Ja kindlasti käib Zavitanistikki üks või teine siin,» naeris Labanovitš peremehele vastu ja heitis talle prooviva pilgu.

Ametivend astus pisut segadusse, sest ka tema oli maa-mõõta talust, milles heitnud, nii et ta otsekohe taipas, kuhu naaber astub.

«Kas te olete Zavitanika käinud?» küsis Sahhanjuk.

«Jah,» vastas Labanovitš, «ma arvan, et Zavitanika vältumisel on aastajaid ennagi suur hulk ja minu seal käimisel ei teeks teda mitte raasugi asjemaks.»

Kui teil, kolleeg, on selline suhtumine,» ütles Sahhanjuk lohutavalt, «alla ütlen teile: ka teie ei saa kohalike näitlikkusega vältumist asjemaks.»

Ah, mul õhukama kõik... Aga muide, võib-olla eksite kolleeg, kolleeg? Kuid jagu see pealegi. Ma tahaksin teid paluda, et te mind oma seltskonnaga tutvavaks teeksite, need peate ju, nagu kombeks öelda, andma keisrile, mis kehtet kohus. Kui te oleksite lahke ja tuleksite minuga kirjutaja juurde, kannuti preestri juurde ja võib-olla veel kohugi, nagu teie seltskonna kombes seda nõuavad, oleksin teile väga tänulik. Siis läheks libedamini ja lihtsamalt, sest ma ei ole veel ilal pidanud visiiditegija rollis esinema.»

Miks te siis nõnda ruttate? Muidugi tulen ma teiega kaasa, pealegi kui mul ongi vaja mõne mehe juures kaia, aga sautko oma vanker parem koju ja jääge ise ööseks alla.

«Ei, kolleeg. Ma pole koolis veel tööd alustanudki. Te olete kindlasti juba palju ära teinud ja ma ei jõua teile terve talve jooksul järele. Tahaksin teilt ka mõnesugust tarkust kõrva taha panna, sest teil on praktikat, ja nagu öeldakse, töö juba käe sees.»

Kõrvaltoa uks nihkus praokile ja lävele ilmus juba vanapoolne naine. See oli kooliteenija. Ta vaatas kõigepealt pika pilguga tundmatut koolmeistrit ja seejärel ütles oma koolmeistrile Polesje murdes:

«Noorsand, teie juurde tulid kaks noort naest, tahtvad kirja kirjutada.»

«Kas nad sigaliga töid?»

«Ei old näh, noorsand.»

«Vabandage,» ütles Sahhanjuk külalisele, «ma lähen ja juhatan need noorikud uksest välja.»

Ja Sahhanjuk kadus kööki. Kooliteenija Matrona silmitses külalist veel kord ja läks Sahhanjukile järele. Selge pilt, keegi oli tal käskinud Labanovitš korralikult üle vaadata, et hankida tema kohta usaldusväärseid teateid. Ja nagu naha, polnud see käsk väga kaugelt tulnud, sest paari minuti pärast vadis Matrona üle tänava, sihtides sinna-poole, kus kirjutaja korter.

Üksinda jäänud, libistas Labanovitš pilgu üle oma ametivenna eluaseme. See oli palju parem kui tema enda korter. Paistis, et Sahhanjuk elas päris keskmist viisi, sest ta oli siin koolis olnud oma viis aastat. Ja üldse oli Sahhanjuk praktilise meelega inimene. Mingil moel oli ta nende viie aastaga, endal kuupalk kakskümmend viis rubla, osanud soetada viie-kuuesajalise kapitali, tal oli ka oma majapidamine. «Visa vennike oled sa küll,» mõtles Labanovitš. «Isegi kirja kirjutamise eest pole sul häbi sealiha võtta.» Laual lebasid koolipäevikud. Neid sirvides tuli Labanovitš järeldusele, et ta ametivend pole õpilastega kuigi kaugele jõudnud, ja veendus, et Sahhanjukist ei ole talle nõuandjat. Ühtlasi leidis ta, et ühist on nende vahel väga vähe ja et nad lähedasteks sõpradeks ilmaski ei saa.

«Noh, nüüd olen ma prii mees ja võime minna,» ütles Sahhanjuk sisse astudes, seisatas peegli ees, silmitses ennast, kohendas ruugeid vurre, silus peoga üle põskede, et ons habe hästi aetud, ja sidus kaela moekama lipsu. Sahhanjuk oli kuivetanud, üsna kõrget kasvu noormees, tal oli päris kena nägu, mida aga ilmetud kollakaspruunid silmad pisut rikkusid. Peale selle oli tal veel üks viga,

ühnelt hahklamises: ta ei saanud r-i puhtalt välja ütelda, vaid neelas selle kuidagi alla ja ütles j.

Kuule, Matjona, kui ma ei tule, jäta lõunapjaad ohtud.

Koolmeistrid läksid tänavale.

Kuhu me siis kõigepealt läheme?»

«Hakkame õige otsast pihta, et kellelgi poleks pahaks minna,» vastas Labanovitš.

Mõnikond samm teinud, astusid Labanovitš ja Sahhanjuk vallavalitsuse rõdutrepist üles.

«Lähme kantseleisse,» ütles Labanovitš. «Ühtlasi tuleb välja võtta vihkud ja kõik õppetarbed.»

Koolmeistrid astusid uksest sisse ja olid nüüd valla kantseleis. Suurtuba oli laamakas nagu hobusetall. Ruumi vastaspoolel rindvõrega eraldatud kõrgemal alusel seisis puitlaud, mille taga istus kirjutaja ise. See oli juba vanaldane mees, ta lüü panthabe oli poolteed hallgi. Näoilme oli kirjutajal tühine ja tahtis. Ta tõstis pisut kassis silmad, otsekohe oleks ta nõudsa tubakat nuusutanud ja tahaks soovida hakata. Kantseleis oli küll soe, kuid kirjutaja kandis jalgadele villi, sest tal oli jalgades reuma; ta näole olid aga jalad jätanud kehva võlgu tervis, omaaegne ulatolu muutunud puumehdamise, mille poolest ei olnud vallas kirjutajana võrdselt. Kibedast polnud ta kunagi ära ütelnud. Kantseleiskapi talvili ja kriminaaltoimikute vahel olid paudel «keha ja silmavett», nagu tol ajal viina kutsuti, ja see muutis Ijutro Vossipavitš vallaasjade ajamisel tema meele. Tõsi küll, selliseid asjaajamisi polnudki tal nii väga palju, tavaliselt siin harva ja tähtsamail juhtumail, kuni kuni kantseleis tegi ära tema abi Dubeika, keda peeti juba kirjutaja kandidaadiks. Sellepärast käiski Dubeika, misa peeti, kanda manskrit-mansette ja pidas endas oma meele kavalitlik; pühlikult sile soeng ja «sõõda» olid pilgud peeglitse kõnelesid sellest, et Zavitanki peeti oli ka tema sõdamisse kinni jäänud.

«Lähme tutvustada,» ütles Sahhanjuk, tuues ametivenna kirjutaja juurde, «Tselšõna kooliõpetaja.»

«Ahha,» vastas kirjutaja kassis silmil Labanovitši otsa vaadates ja kirutas talle käe. «Tulite, tähendab, rahvast

valgustama?» küsis ta seejärel suusoojaks ja silmitses Labanovitši veel kord. «Nojaa, seda on tarvis teha,» lisas ta tähtsalt ja pärast seda Labanovitš teda enam ei huvitanud, sest ta oli praktilise meelega inimene, kes juba esimesest pilgust taipas, et kirjutaja elamisele pole uuest koolmeistrist suuremat kasu.

Seevastu Dubeika oli Labanovitšiga tutvumisel väga tähelepanelik ning joviaalne.

«Ohoo!» hüüatas ta. «Meie read täienevad. Väga armas, et haritud inimeste ringkond kasvab.» Ent otsekohe järgnes küsimus: «Kas seda kraami kah pruugite?» Küsides kergitas Dubeika lõuga ja laskis selle pihta sõrmega nipsu.

Labanovitš vaatas hämmastusega Dubeika otsa. Selline küsimus oli talle täiesti ootamatu, ta ei osanud midagi vastata.

«Noh, mõistagi mitte nõnda, et enam jalgu all pole,» õiendas abikirjutaja, «vaid seltskonnas, pärast seda, kui on tehtud partii preferanssi või pokki, siis viskad klaasi või paar. Mängite käärt?»

«Ei, ei mängi.»

Nüüd oli Dubeika kord hämmastuda ja kogu ta ilme oleks nagu küsinud: «Mis haritud inimene sa siis üldse oled?»

«Noh, pole viga,» lohutas Dubeika. «Elate pisut, õpite ära. Käige aga tihti meie pool, sest teil seal on karukolgas, inimest silmaga ei näe ja peale jahikupja pole kedagi, kuhu minna.»

«Hehee, mis sellest ikka,» vastas Labanovitš, «inimesi leidub igal pool. Või kas Polesje rahvas inimesed polegi? Miks nende pool ei või käia? Mina arvan küll, et nende seas võib väga meeldivalt vaba aega veeta ja näha-kuulda mitte ainult huvitavat, vaid ka palju mõistlikku, mida ilal ei leia viina juures või pokki mängides.»

«Ma ei mõista teid,» vastas Dubeika. «Mis huvitavat võib Polesje rahva juurest leida? Kui seal midagi huvitavat on, siis võib-olla ainult mõni soldatinoorik.» Seejuures heitis Dubeika paljutahendava pilgu Sahhanjukile ja naeris.

«Kolleeg on mungaseisusest. Ta eelistab laanekuru ja üksildust, tahab elada erakuna.»

«Teada puha need erakuolu elajad,» pilgutas Dubeika taas silma. «Vaga vesi, sügav põhi.»

Esimesed muljed tutvumisest ei olnud noorele koolmeistrile meeltnööda. Ta palus oma kooli jaoks määratud

ruumatu- ja vihkupakid välja anda ning jättis uued tuttavat jumalaga.

Valla suurtoast tulles suundus Labanovitš välisukse poole, et õue minna, kuid Sahhanjuk ei lasknud.

Ja, kolleeg, tuleb tutvuda ka kirjutaja näitsikutega, et kui ta nende juures ei käi, siis tähendab see nii suurt muuhuvamist, et teile ei kingita ei ajalikus ega igaveses elu.

Sahhanjuk võttis Labanovitši käevangu ja viis ta kirjutaja elukorterisse.

Avast ja valge ruum oli puhas, korraliku ja linliku ilmega. Laad ja laudkatted olid kaetud puhaste linadega või linilistega. Pöidid olid asetatud kindla korra järgi. Seintel ripusid mitmevärvilised pildid, ilusad raamid ümber. Saali keskmes olid valikesed ümmargused laud, kõigil valge paberi peal seal lebasid pildialbumid. Akendel mitmevärvilise kujuga vaasid, Ühesõnaga, kõik kõneles sellest, et ruum meeldis hoolikad neiuks.

Kogu kõigest näha, oli kirjutaja vanem tütar Manja, mitte enam noor neli, juba üle kahekümne viie, ennast üldse seadnud koolmeistrite vastu võtma. Ta oli oma noole muhamed sellise ilme, mis talle oli peeglist paistnud kauge ilusam ning kõige sobivam, ja istus süütult laua ääres, lohutades «Nivat». Ta oli tumedat verd nagu mustadest ja nina poolest paris ilus, kuid ühtlasi oli tema juures ka midagi niisugust, mille tõttu ta paistis ole-
da kooli, beigi õel. Arvatavasti oli selleks kaasa mõjunud pikki oma tulevase ootamine, kuid see oli kuskil kurjadest muhamedest kinnist peetud. Sahhanjuk saatis ametivenna rahulolevalt kirjutajastire ette.

Labanovitš, Tšelõnna kooliõpetaja.»

Vaga meeldiv,» ütles Marõja Pjatrovna. «Olge head,»

Labanovitšile ja mulje, nagu oleks ta ei tea miks üldse «Kas mitte Sahhanjuki peale, kes ei otsi oma õnne mitte muuhuvamist kaevalatusest, vaid kuskilt seitsme versta tagant, ja seepärast on ta Sahhanjuki vastu pisut tõre?» ütles Labanovitš.

«Noh, kuidas teile meele kandis meeldib?» küsis kirjutaja.

«Dana hästi. Umbrus on väga kena ja mulle üldse meeldib Polesje.»

«Kuid teie ametivennale ta suuremat ei meeldi.»

«Ärge ikka ütelge,» vastas Sahhanjuk. «Kui see tõele vastaks, siis poleks ma viis aastat siin kükitanud.»

«Oli aeg, kus meeldis,» lausus Manja kerge ohkega.

Tuli sisse keskmine tütar Saša, täielik vastand oma õele. Ta oli sellest õnnelikumas olukorras, sest tal oli peigmees, kohalik uräädnik. Otsekohe tema jarel ilmus ka kolmas õde Niina. Kõige noorem, Volga, käis linnas koolis, praegu oli ta kodust ära.

Labanovitšil oli neidude seltskonnas väheke piinlik ning ta ei osanud nendega jutulõnga hoida. Ta ainult vastas nende küsimustele, vastas tõsiselt, mis seda laadi näitsikuile ei meeldi, sest nad on ju harjunud, et neid lõbus-tataks, nendega nalja heidetaks, maad-ilmad kokku lobi-setaks, et aga oleks, mida naerda.

«Kas te laulate?» küsis temalt Saša.

«Ei. Kehvasti laulan,» vastas Labanovitš, kuna ta silmis välgatas vaevalt märgatavat naeru, «seminaris pani meie Kostka praktilise laulmistunni eest hädavaevaga kolm-miinuse.»

«Mis kost see ka pani?» küsis vanem neiu arusaamatu-ses.

«Vabandage, mitte «kost see ka», vaid Kostka,» paran-das teda Labanovitš. «Seminaris oli meil niisugune õpe-taja, kes andis laulmist, ja keda hüüti Kostkaks.»

«Ei,» ütles Saša, «mind ei huvita see laulmine. Te võik-site küll viletsa tunni anda, kuid sellegipoolest ise laulda, noh, ütleme, romanssi.»

«Hoidku taevas!» naeris Labanovitš. «Mina hakaku veel romansse laulma! Ei laula neid mina ega taha, et keegi teine laulaks. Iseasi on kuulata head koorilaulu.»

Säärase vastusega lõi Labanovitš läbi igasuguse pärimise ses suunas: vaikisid neid, vaikis ka tema.

Siis pöördus jutt neidude ja Sahhanjuki vahel teistsugu asjadele, nende tuttavale, uhesõnaga, pandi kama tühja-jutuveski.

Labanovitš kuulas mõne aja pealt, siis aga tõusis püsti, palus vabandust ja hakkas jumalaga jatma.

Tagasi teda ei hoitud, ehkki viisakuse pärast paluti vahel sisse astuda.

«Või veel,» ütles Labanovitš omas mõttes, neidude toast väljudes, «ei minust ole niipea siiatulijat.»

Temaga koos tuli ära ka Sahhanjuk.

«Noh, kolleeg, kuidas teile need näitsikud meeldisid?»

Mina veel ikka. Neid nagu neid muustegi. Küll aga on lugu, et mina neile ei meeldinud.»

«Miks te nõnda arvate?»

Kui pole ju midagi arvata. Kõigepealt, ma ei teinud komplimente ega oskagi neid teha. Ehk oleksingi mõne nalja mõelnud, aga ei saa ütleemisega hakkama. Edasi, ei mõelnud midagi, mis nende valmistatud, ei laulnud romanssi ega õpetanud neid hoida.»

Ja ta ei eksinud. Niipea kui koolmeistrid olid rõdu-ruudest alla jõudnud, ütles Saša esimesena:

«Kõigepealt Kui juba Tselšõnasse saadetud, siis järelikult ära sõida.»

«Ära kaitsege kohe näha, et seminarist, oskab ainult kohutada ja jorutada: «Onnista, oh issand, mu hingekest!»» ütles Manja omaltki poolt.

«Miks ei lähe koolmeistrid preestri poole. Teel näitas Sahhanjuk, kes kuskil elab ja mille poolest keegi tuntud on. Nii elab seal talus velsker Garoška, leskmees, kes on poost hõltnud ühe talumaise ja ka ise talumatsiks muu-tunud. Tema poeg Makšim on Pinskis kõik koolid läbi käinud, kuid mitte õhtegi lõpetanud, viimasest, vaimu-likult koolid aga teid ta lihtsalt kahred. Nüüd on teine isa armastavalt hõltnud aga tegi selleparast, et neis koolides ei õpetatud midagi mõistust, mis vastaks tema laiale mõistusele, see aga olis rahuldust joonisest, kaardimängust ja teibest külakangelase lõbudest. Nüüd sihib teine köstri et vallakirjutaja üht ameti poole. Kuid esialgu on need need need need need.»

Preester on alles noor mees, kuid nigela tervisega, ta ei kõi kumagi, aga talle meeldib, kui nende pool käiakse. Preestri naine, varem õpetajanna, on lõbus ja heasüdam-lik naine, armastab väga pakkida mingida.

Kui see naine ütles, ktrikust järgmine, ongi preestri

«Nii üht koolmeistrid märkamatuult jõudnud preestri-kohta viia.»

«Palume vaha, palume vaha,» rääkis isa Kirõll, ruttas karmel kummut uksele tulijatele vastu ja hakkas neid mõttelest ära ajama. Ta ütles Labanovitšile esimesena talle, palus koolmeistreid istuda, nihutas neile ise tugi-

toolid ligemale ja kohtles neid üldse vägagi lahkelt ning tähelepanelikult, oli isegi rõõmsameelne, heasüdamlik.

Isa Kirõll oli aastatelt veel noor, lüheldast kasvu, kõhnuke ja kuivetanud mees hõreda tumeda habemega ja elavate, pisut rahutute tumehallide silmadega. Mingi kannatus oli oma jäljed ta kõhetusse näkku vajutanud. Isa Kirõll rääkis kõva häälega ja kiiresti, ta naeris tihti kõigest südamest, kuid rõõmu, seda südamest tuleva naeru peamist omadust, ei olnud tunda. Ja kui ta hetkekski vaikis, varjutas nukrus otsekohe ta nägu.

«Kas jõudsite Tselšõnasse juba ammu?» küsis isa Kirõll Labanovitšilt.

«Varsti saab nädal täis, isa Kirõll.»

«Kindlasti te ei arvanud, et satute säärasesse karukolkasse, mis?» päris isa Kirõll edasi ja naeris valju häälega.

«Kas te ka teate, isa Kirõll,» ütles Sahhanjuk, «kolleeg leiab, et meil siin on suurem kolgas kui Tselšõnas.»

«Ja tal on õigus, tuline õigus,» kinnitas isa Kirõll veendunult. «Meil siin on sihuke urgas, sihuke, vabandage, solgiauk, et teist samasugust ilmas enam pole.»

«Kui ma ütlesin, et teil, kolleeg, on suurem kolgas, siis mõtlesin, et teie elate raudteest kaugemal. Olgu kolgas ise missugune tahes, aga kui sa kuuled vedurivilet ja vagunirataste mürinat, näed liipritel neid sirgeid või kaunilt kooldus raudlatte, siis ei ole eraldatus inimestest ja kultuurist nii rusuv, sest raudtee on otsekui elav inimestevahelise sideme kehastus.»

«Millal siis te kavatsete koolitööga algust teha?»

«Tahaksingi teid paluda, isa Kirõll, et tuleksite lähemal päeval minu kooli palvet pidama. Nii et alustaksin teisi-päeval.»

«Ei maksa rutata,» lõi isa Kirõll käega. «Ega te ometi arva, et nemad, need lojused, mõistavad, et te nende huvides tahate vaeva näha, neid õpetada? Te veel ei tunne maamatsi: teed temale head, aga tema vastab sulle kõige mustema tänamatusega. Mats on seanahavedaja, varas, lakekrants. Muud tal meeles polegi, kui aga saaks sind nühkida ja tüssata. Mingit usku tal pole. Klaasi viina eest võib ta sind ara uputada, maha müüa. Neid tuleb kõvasti pihus hoida — näete, nii!» Isa Kirõll surus käed rusikasse ja raputas neid, näidates, mismoodi tuleb maameest pihus hoida.

Labanovitš ei osanud kuidagi oodata, et isa Kirõll võib

nii vihasele maamehe vastu olla, ja üldse, et sellesse keerukavulisse preestrisse võis mahtuda nii palju vihatust.

Kalevile murelt osta tükk leiba või klaas piima. Arvate, et ta teda müüb? Mitte ilma pealgi. Ülesostjale müüb, aga talle — ei mingi raha eest!»

Labanovitš ootas kärsitult, millal isa Kirõll oma vihatusega lõpuks saab, et ütelda sõnake maamehe kaitseks. Labanovitš oli solvunudki, sest ta ise oli maalt. Või sest banya tagast, kui talle endale seminaris käimise ajal linna-koostööd karjused: «Maakas, maakas! Kus kase otsas su need ripuvad?»

«Viimane tuleb ta lihts rookida!» lõpetas isa Kirõll vihatusega valgustades.

«Ma ei saa sellega nõustuda, mis te ütlesite, isa Kirõll. Ma ei saa mitte, kuidas kõik õige oleks,» alustas Labanovitš, «ku ei tohi maameest nii rängalt süüdistada. Te ütlete, et maamees müüb ennem ülesostjale kui härrale, kuid härra mõistab alla mahub maamehel sageli igaüks, kannab kokardit või musta palitut. Ülesostjat ta tunneb, ülesostjaga ta elab, mõnikord sõimab teda ja sulgab talle naku. Maamehe peale on harjutud vaatama nagu meeslase või talupoja mehele, mis peab aga kõike tundma, kõigile andma ja seeläbi veel kummardama ning tilguma. «Aitäh, et vastu võtate.» Ja kõik muudkui olavad maamehelt nii või teisiti: võtavad väevõimuga, olavad kutskidega, võtavad pettusega. Kui palju aga maamehele antakse? Kas maameest peetakse inimeseks? Kas sellel sõnad on, et maamees on pesemata-sugemata, et ta on rumal ja elab nagu siga? Pühakirjas seisab üle-
d «Mida silma vastu ja hamba vastu.»»

Isa Kirõll kuulab, silmad langetatud, ja trummeldas sõrmedega vastu lauda.

«Te ei tunne veel küllalt maameest,» vastas isa Kirõll rahulikult. «Maakige mulle mis tahes, aga mina jäan selle hamba, et viha veel on matsi nahutatud!»

«Te ei kõnele hoopiski seda, mida mõtlete. Te lihtsalt leiate et teie miks maamehe peale tige,» ütles Labanovitš noorusega.

Sahhanjuk vaikis.

«Aga kas teie,» lausus ta viimaks, «meie siinseid talupoegi ei võeta kuskil õemajale.»

«Kas ei võta?»

«Tulevad maamehed.»

«Ja mis sellest? Ei vaidle vastu, teie talupojad võivad isegi halvad olla, aga sellest ei järgne, et ükski maamees kuhugi ei kõlba. Seesama härraskiht, kellele isa Kirõll kaasa tunneb, on nad ära rikkunud. Nagu tõsiasjad kindlitavad, on olnud sääraseid mõisnikke, kes ajasid ja ässitasid oma talupoegi naabermõisnikelt varastama.»

Kui jutuaamine oli siinmaal, astus sisse preestriemand. Ta teretas, istus ja küsis Labanovitšilt:

«Kas kirjutaja juures käisite?... Noh, kuidas leiate kirjutajatütred olevat?»

«Tõtt ütelda, ma ei jõudnudki neid vaadata, sest olime seal väga lühikest aega.»

«Aga Saša on ju kenakene, eks ole?»

Isa Kirõll mossitas nagu ja lõi käega. Labanovitš vastas:

«Üsna aitaja tüdruk.»

«Naete nüüd, kahju ainult, et elate meist kaugel, muidu võiksite sageli Aleskat vaatamas käia.»

«Kas siin siis kedagi pole, kes selle ameti peale sobiks? Võtame näiteks minu kolleegi?»

Sahhanjuk ja preester puhkesid naerma.

«Ei, minul ei ole seal enam mingit poolehoidu, tänu jumalale.»

Isa Kirõll naeris veel valjemini.

«Meie kooliõpetaja ütleb, et ei maksa kirvega kurgi pütida!» arvas ta.

«Pealegi olen kuulnud, et tal juba on peigmees.»

«Või maailmas lolle vähe,» lisas isa Kirõll jälle.

Emand ei jätnud:

«Noh, aga mis siis? Kas peigmeestele külma teha ei tohigi?»

«See poleks kristlik.»

«Aga kavalerile just kohane.»

«Politseiga õiendama hakata on hädaohtlik,» tähendas isa Kirõll.

«Karukolgas on teil seal, koolihärraken!»

«Kõik te elate karukolkas, härrased, aga ise pelgate kolgast. Ka kolgas elavad inimesed. Minule isegi meeldib säärane kolgas, preestriemand.»

«Õigus jah, jahihärral tütreid kasvamas,» ei jätnud ega jätnud majaproua, «ja kuulukse, vanem olla väga ilus, väljanägemiselt juba päris preilna kohe.»

«Ei tea, pole neil käinud.»

«Miks siis preilid teid nii vähe huvitavad?... Oo, kavallust täis, koolihärraken!»

Kah ein midagi, mis huvitaks,» mühatas isa Kirõll

Majaproua tõusis püsti, võttis paberossid, süütas ise tütart ja pakkus külalistele. Isa Kirõll ei suitsetanud, kuid selle meeldis paberosse toppida ja nüüdki asus ta ametisse.

Lõppa tuli teenija — täisverd punapõsine Polesje tüdruk.

Apannuse Kaval tuli teid kutsuma, isake, palub haigele

hinnata teid anda.

Kas tal haige on?

Hatno.

Ütle, et tulen kohe,» ütles isa Kirõll. «Üsna pea olen teie juures,» ütles ta lihtedalt, teie aga, palun, oodake mind,» ütles ta külalistele.

Isa Kirõll tõusis sooja kirikukuue ülle, võttis risti ning läks valulikuks nägemiseks ja lahkus.

«Oh, seda papilmetit küll!» ohkas majaemand. «Isegi haige tõmmata pole mahti. Ja tema on veel vilets, haige, veelgi veel julga jurel. Rahvas on meil toores ja metsik, koolihärraken. Teie Tselkõnnas, koolihärraken (sõna «koolihärraken» tuleb preestriemand hellitusvormina sõnast «koolihärra»), on hoopis teistsugused inimesed. Kuid meie ei ole et teie teie keegi. Kas teie, mis meil juhtus? Isa Kirõll — sellest saab juba kaks aastat — oli heinamaal. Tema tal talalt viinatud ja kutsus. Kuid keegi külamees —

«... ja üks saarlane jooksin — sõidab hobusega otse üle pöördet teinud. Isa Kirõll lahkus teise juurde ja sõnab: «Kas sa teed et tunne või ei oska sa ümbert läbi sõita, et teie teie teie peal sõtkud?» Kuid see kahmab sõnagi teie teie teie juurde pihku ja kukub katkuma! Tuli meil papilke kogu, nõnda kui ta peale vaatasin, nägin kohe, et juurde salpukaupa välja kistud! Nii kui hullud kallal,» ütles ta.

Majaproua naakis seda lihtsalt, isegi väikese muigega.

Mõte rahvas, tuleb teie au anda, on toores ja metsik. Ainsult teie teie pealatakse, ainult tema vastu on aukarust. Aga kas võiks nalle rohkem head teha kui isa Kirõll?» ütles preestriemand. «Andis maa nende kätte, heinamaa andis, jagas neile arstirohtusid, aitab hüva sõnaga. Et teie pole ta nalle midagi keelanud.»

Teie teie parast jõudis isa Kirõll tagasi, väsinud ja

... ..

«Na kuldameedid sa neid pörgulisi ei kiru?» pahvatas ta hõlpsalt. «Sõidavad haigele sisse tont teab mida, võid neile

rääkida, võid käskida — ei, ikka tehakse omamoodi! ... Ja mustus! ... Sead, sead!»

Pisut rahunenud, sõnas isa Kirõll naisele tasakesi:

«Saada talle Paraskaga midagi.»

«Ja siiski olete teie, isa Kirõll, palju parem kui need, kes räägivad rahvast ilusaid sõnu.»

Isa Kirõll heitis käega.

«Teate mis, sõbrad: istume õige lauda.»

7

Labanovitši elutuba lahutas klassiruumist palksein ja sinna pääsemiseks polnud muud vaja kui avada madaluke uks. Alles äsja oli valgeks läinud ja päike tõusnud, kuid koolilapsed hakkasid juba tulema. Iga nende samm, iga liikumine ja öeldud sõna kostis õpetaja elutuppa ära.

Alles eile oli külavanem Raman Kruglõ küla läbi käinud ja andnud talumeestele käsu lapsed kooli saata. Ta rääkis tänaval kord ühele, kord teisele, kellega kokku sai:

«Homme saatke lapsed kooli!»

Seejuures tegi külavanem asjaliku näo pähe ja tahtis üldsegi ülemusliku väljanägemisega olla. Ta ruske, ahjuuksena laiä kraega kasukas vilkus külavahel siin ja seal. Kui ta vajalike isikutega kokku ei sattunud, mindi akna alla ja põristati sõrmedega vastu ruutu:

«Hei, Kandrati! Tule õige siia!»

Kui Kandrati toas ei olnud, kutsus ta välja Alena või Paraska ja ütles niisama kärealt:

«Homme saatke lapsed kooli!»

Oma kohus täidetud, tuli Raman koolimajja.

«Kas noorhärja kodus?» küsis ta kooliteenijalt tasakesi.

«Kodus, külavanem, kodus!» vastas eideke pooleldi laulva häälega.

Labanovitš kuulis seda jutuaJamist.

«Astuge tuppa, külavanem, astuge tuppa!»

Külavanem pruuskas paar korda ninaga. Köögiuks kääksatas. Selle üks pool avanes, kuna teine võppus külavanema laia õla tõukest.

Paari sammuga oli Raman läbinud terve magamistoa ja seisis teise kambri uksele. Iga ta samm jättis põrandale märja laraka, päratumate viisulaatsakatega tõi ta tuppa nii paksult pori, et see poleks isegi hoolsa peremehe vigla peale korraga mahtunud.

«Noh, kuidas käsi käib, külavanem?»

Taevas olgu tänatud. Kuidas noorhärjal tervis?»

Teate mis, külavanem: ärge kutsuge mind noorhärjaks, sest ma pole harraste poeg, minu isa on samasugune talumees nagu teiegi.»

Labanovitš pakkus külavanemale diivanil platsi, sest beebimööbel toolid, mida siin ainult kaks oligi, ei oleks vist kalli muutnud tema soonist tüüakast keha taluda.

Külavanem, nagu kõigil Polesje meestel kombeks, kandis pikki juukseid. Ruuge kitsa sokuhabeme ja pisut sünge allikatuulil pilgu tõttu nägi ta välja nagu kuninga kellalooja. Põlvitades tema valgevat kehahitust ja laia lahtist rinnat, millel olid veel muine phevitus ja tuule jäljed, lükkas Labanovitš mõte tahtmatult tema isale Rõgorile, kes, nagu Rõgoril oli ka tema, tõltnud külavanema katega ühes naga potapontu.

«Kas rahvas, ehk küll elab soodes,» mõtles Labanovitš.

«Mille et juba lahch utsitamiseks lahti?»

«Jaa, külavanem, tuleb peale hakata.»

«Noh, ma juba andsin käsu, et oleksid poisid kooli ...»

«Miks alla ainult poisid? Ka tüdrukud peavad koolis ...»

«Miks küttad neid?» lõi külavanem käega. «Katsu peale koolitarkust rääkida — hakkavad naerma: see on nende meeled väga imelik. Kui kõik poisidki käima hakkaksid ...»

Labanovitš selgitas külavanemale, nii kuidas oskas, et ka tüdrukutel on koolitarkust vaja, ja näitas, millest see vajadus tuleb.

Külavanem kuulas, silmad kisis, ja noogutas ainult

«Jada küll, noorhärja ...»

«Jada ta tütlele õigesti ...»

«Jah, ma tean ...»

«Miks jada, see tõsi ...»

Kuid koolimeister nägi külavanema näost, et ükskõik millised argumendid ei suutnud teda veenda, et ka tüdrukutele on koolitarkust vaja. Et seda tarkust (koolitarkuse all mõeldi külavanem oskust lugeda, kirjutamine aga, mida teda võtku, ilma selleta võib kergemini ära elada!) on vaja meestele, selle vastu külavanem ei vaieldud. Ta pidi ametiajude pärast vallamajas käima. Seal aga laotub kulla terve kuhj kõiksugu pabereid ja käske kätte.

Vahel peab kohtukutsed ära viima, vahel kelleltki maksuvõlga sisse nõudma, vahel kirjad üle andma.

Selliseil juhtumisel talitas külavanem oma erilise korra järgi. Ta ladus kutsed omaette, kirjad omaette ja maksuvõlad omaette. Ja nuud pidi ta pea üsna kenakesti vaeva nägema. Ta küsis vallamajas järele, kellele kutsed on, ja pani nad sealsamas niisugusesse järjekorda, nagu neid oli vaja ära viia, võttes aluseks kauguse. Ütleme, kutse Mikita Tsjaluškale, kes elas siinpool tänavat. Tema kutse pandi kõige peale, temale järgnesid teine, kolmas ja nii edasi. Pärast seda õppis külavanem pähe, kellele kutsed pidid minema. Niisamuti maksunõudmised. Kirjade kohta maksis teistsugune kord. Kõigepealt oli neid vähe ja ümbrikud olid mitut värvi ning erisuguse suurusega. Ütleme, sinise ümbrikuga kiri tuleb viia Gavrõla Zalez-nõle, valge ümbrikuga Jazep Nõrkale, kortsunud ja määrdunud kiri aga lesknaisele Teklale... Nojah, kui need segi läksidki, mis sest ikka häda: tervisi lugedes saavad ise aru. Küll eided seda kohe taipavad.

Kõik paberid kokku korjanud, seisis külavanem veel mitu minutit sügavas mõttes, justkui teeks iseendale eksamit. Oleks võinud teda nelikümmend korda hõigata või mõne sammu kaugusel püssi paugutada — niikuinii poleks ta sel ajal midagi kuulnud. Eksami ära õiendanud, muutus Ramani tuju paremaks, ta näoilmetest kadus pinge, mis tihtigi oli segi piinaga, ja juba tavalise inimesena läks ta sinna, kuhu tarvis. Kui aga ta mälust mingi pisiasi kadus, jäi külavanem äkitselt keset tänavat seisma, vahtis oma pabereid, vahtis hulk aega ja ainiti pilguga. Seejuures vangutas ta pead ja tihtigi kaotas lootuse seda pisiasja leida. Siis vantsis ta uuesti vallamajja, näol varjamatult löödud ilme.

Laste hääled valjenesid ja tungisid kõvemini koolimeistri elutuppa. Labanovitšit valdas kerge ärevus: täna sel päeval näeb ta silmast silma neid lapsi, kes ta hoolde antakse ja kelle eest ta peab endale võtma moraalse vastutuse. Juba varem oli Labanovitš kooliasjadest nii- ja teistsuguseid mõtteid mõtelnud. Nüüd haarasid need teda veel suurema jõuga. Teda ei rahuldanud ainult kooli õppekava tähtmine. Labanovitš määritles enda kui kooliõpetaja peamise ülesande järgmiselt: äratada õpilastes kriitiline mõtlemine, panna see neis tööle, et neil iga nähtuse ja asjaolu puhul tekiksid küsimused: mismoodi on nad tekkinud? millised on nende põhjused? Ja üldse et iga asja võetaks teadli-

kult. Nagu kriitilise mõtlemise äratamises nägi Labanovitš apell suures sotsiaalsest liikumisest, mis pidi rajama laheda tee uute eluvormide juurde. Sest kui inimene hakkab mõtlema, selle olukorra põhjuste üle juurdlema, milles ta on, siis ta kindlasti ei lepi oma saatusega ja püüab leida kätte võtta parema koha elus. Ja kui inimesel silma langeb midagi, mis tal ei ole, võib ta ise endale tee ja suudab ise seda teha. Meil ju ei ole õigust inimestele oma teadmised peale suruda, nõuda, et nad talitaksid just nii, nagu meile tehti, sest kes võib pea anda, et meiegi ei eksis? Kõige parem oleks teada ka asjaolu, et nii- ja teistsugused rahvapärimused, kes on harranud oma veendumuste tulisusega teadmisi ja võimud neil edasi, on suutnud seda teha ainult selle tõttu, kuigi algul olid talitused. Rahvahulgad aga ei suutnud aru, mida talitused need on ega tahtnud neid üldse teha. Kõigepealt tekkisid mässamatused. Rahvajuht hakkas mõtlema, kuidas seda teha. «Oh pame, tuhine mass, loomade maailma!», ütles ta. Aga kui ta hakkas vastama: «Petis oled! Kividega

hõigades, korda vaatates koolimeister kella, mõtel-

das juba juba aeg koolituppa minna.

See kõik, mida on alles algus, lapsed vaid tulevad kooli, esimest korda nad tulevad nendega ja paneb nad päevata. Esimest korda tulevad nendega ja paneb nad päevata. Esimest korda tulevad nendega ja paneb nad päevata. Esimest korda tulevad nendega ja paneb nad päevata.

Lapsed olid juba koolinõu ja hakkasid julgemini ning tavaliselt hõigama. Vahetevahel oli kuulda, kuidas nad hakkasid mõnda pinge, naersid ja hõiklesid. Mõned hiilisid koolimeistri elutoa ukse taha ja piilusid ülima põnevusega piiride vahelt. Samuti jooksid nad kööki, nägema tavaliselt juua. Mõned tammusid kartlikult ühe koha pool ja vahtisid ringi, mõned pärisid tasakesi koolinännilt.

Koolimeister oli hämmastunud, kuidas nad

hakkasid Labanovitšit kooli tulla, pistsid nad putku otsekui koolimeistri kooli.

Koolimeister oli hämmastunud, kuidas nad hakkasid Labanovitšit kooli tulla, pistsid nad putku otsekui koolimeistri kooli. Koolimeister oli hämmastunud, kuidas nad hakkasid Labanovitšit kooli tulla, pistsid nad putku otsekui koolimeistri kooli.

Koolimeister oli hämmastunud, kuidas nad hakkasid Labanovitšit kooli tulla, pistsid nad putku otsekui koolimeistri kooli. Koolimeister oli hämmastunud, kuidas nad hakkasid Labanovitšit kooli tulla, pistsid nad putku otsekui koolimeistri kooli.

ilmaimet. Märgatav enamik neist olid uustulnukad. Kõigil koolipoistel olid jalas viisud ja seljas nagu vanadelgi meestel villased pikk-kuued, tumedad või heledad. Rinnaesised olid laiaili nagu nende isadelgi.

Koolmeister teretas. Sellele vastasid mõned poisid, kes juba olid koolis käinud.

«Miks teid nõnda vähe on?» küsis Labanovitš.

«Ju nad tulevad veel,» vastas üks vanem poiss.

«Homme on rohkem,» lisas teine.

«Ja teie, mudilased, tulite alles esimest korda kooli?» küsis koolmeister väikestelt sõbralikult toonil.

Need löid silmad maha, ainult üks, kõige hakkajam, sõnas lühidalt:

«Jah.»

Õpilastega juttu ajanud ja veidike nende hirmu peletanud, tõi Labanovitš päeviku ja hakkas nimesid üles kirjutama. Lapsed tulid julgemini oma õpetaja juurde ja vastasid tema küsimustele. Seejuures ilmnis tihtigi lapseloomuse lihtsus ja siirus, mis õpetajale ja tervele koolile rohkesti nalja tegi, kutsudes esile naerupahvakuid.

«Ütle siis nüüd, väikemees, kuidas su nimi on,» küsis Labanovitš ühelt poisilt, kes tuli nime kirja panema.

Poiss vaikis ja vaatas õpetajale oma selgete silmadega otsa. Nähtavasti tundus see küsimus talle kuidagi kahtlane: kas ei ole siin mingit krutskit, võib-olla tahetakse teda haneks püüda? Tema meelest oli see küsimus hoopiski lihtlabane ja mõttetu: või siis ei teata, kuidas ta nimi on!

Kuid koolmeister ei jätnud ja küsis uuesti tema nime.

«Kas sa ise ei tea?» küsis poiss omakorda.

«Ei, ei tea; kui teaksin, ega ma siis küsiks.»

«No kuda siis nii? Ivan, ja asi nudi!» lausus poiss valjusti ja veidi ärritatult.

«Ja mis sinu nimi on?» küsis koolmeister teiselt poisilt.

«Larjon,» vastas see kärmesti.

«Aga mis su isa nimi on?»

«Kandrat.»

«Ja sinu liignimi?»

Poiss kattis näo kätega ja puhkes naerma.

«Mis siin naerda on, Larjon?»

«Ma'p tea, mis ütelda.»

Üks poiss, kes oli kogu aeg vaikides istunud, küsis kool-

«Mis on sinu ühtelugu pärid, kuda meie nimed on?»

Nende koolmeister püüdis leida igati teed laste südamesse, et selgitada neile maailmast, Ta laskis nende mõnikord jämeda-oluliste kohtumiste ja otse temale määratud ütlemissid kõrvust kuulata, mis tahumatust keskkonnast nad on tulnud ja arvesse võttes, et see aja jooksul kõik markamatult kaada, peenestest, koolikorra ja -distipliini mõjul, mis talle peaaegu täielikult temast endast. Kõiki nende seda laadi ütlemissid ta parandada ja märkida nii, et tundlikku lapsele mitte solvata või riivata.

Lastele olid tehtud. Lastele tuli elu sisse, nad tundsid end koolikorras ja said lahti sellest kinnisusest, mille koolmeister nad veel asja olid olnud. Labanovitš ajas neile vahetunde juttu ja laskis nad vahetundi pidama.

Teine aeg nad olid saanud ka isa Kirõll. Nad astusid koolmeistri tuppa, rääkisid ühest ja teisest, kuni lapsed talle kohtumiseid ja Kirõll seadis ennast viivitamatult nende ja tema õpetaja saatel koolituppa. Seal pidas ta jooksi nende vahelise pidu, ütles lastele lühidalt jutlust, millel muutus nad talle koguma ning olema sõnakoolitajad, kes ta pärast tervise ja arusaamise soovimist risti ühtlasi ning peaaegu talle pühitsetud veega.

Pärast hommikust tunde andis koolmeister õpilastele kogu kooli üldisele ütlele, et homme kõik kooli tulevad, ja laskis nad koju.

Elava meele ja kätrega lippasid lapsed välja, nii et kogu kooli oli heledalt hõlli täis, ja pudenesid maju meele talle. Nad olid täielikult tunda saanud, et kool ja koolmeister juba kätkestki mitte nii koledad asjad, nagu nad mõttes olid arvanud.

Ja Kirõll ei jätnud enne arusaadava teed jooma, sest päev oli lühike ja mõttetu ning. Minema hakates palus ta Labanovitšit ühelt poisilt anda, sest temal endal olla kauge.

Ja nõi palgasse pantiub... siis lepime kokku, jaotame ta ühtlasi.

Koolmeister nõustus, ehkki vastumeelselt.

Tule ka meid vana, oleksime väga rõõmsad,» ütles ta Kirõll juba vedruvankrile istudes.

Labanovitš oli jälle üksinda. Toas tekkis nii sügav vaikus, et see ei saanud temast märkamata jääda. Ja see vaikus oli nukker, nagu ta siin polnud veel tundnud. Tal

tuli tahtmine välja minna, värsket õhku hingata. Samas meenus talle, et ta kõige ligema naabri, jahikupja-isanda poeg oleks pidanud kooli tulema, aga ei tulnud. Ja ei tulnud arvatavasti sellepärast, et jahikubjas ei pidanud aukohaseks oma poega saata, enne kui ta pole koolmeisteriga kokku saanud ja temaga läbi raäkinud, sest koolmeister on siin uus, tundmatu inimene. Ise aga ei kuulunud jahikubjas sinise rahva hulka, kelle teenistuses see kool seisis.

Lõuna söödud, hakkaski Labanovitš jalutama minema. Ta läks välja. Tänav oli nii porine, et koolmeister ei julenud teisele poole minna. Seepärast pöördus ta väljade vahele, kus seisis kaks tuulikut, ja jõudis varsti kitsa jalgrajani, mis viis raudtee poole. See oli ainsam koht, kus võis nii kõndida, et polnud pori karta. Raudteetammil jäi koolmeister hetkeks seisma, otsekui kahtleks, kuhupoole minna. Kõik oli vaikne. Piki teed seisis kaugusse kulgevad kõrged telegraafipostid valgete kannudega, traat sirgeks pingutatud. Tuult ei olnud, aga traat undas lakkamatult oma vaikset ja meeldivat undamist, monotoonset ja kaeblikku nagu Polesje süngete metsade ja soode muinasjutt. Jaama poolt küljest tuli raudtee algul sirge lindina, versta tagant aga tegi käänaku ja suubus kuhugi metsa vahele. Teisele poole kadus tee sirgelt lõputusse kaugusse. Oli isegi näha kaugelt paistvat kolmandat vahimajakest. Sealpool liikus vaevalt märgatav inimkogu. Ja raske oli ütelda, kuhupoole ta liikus, kas siia- või sinnapoole. See tilluke inimkogu elustas vist küll ainsana sünget ja hääletut maastikku, kust kõik hingelised olid kadunud või peitu pugenud.

«Lähem õige vastu,» otsustas Labanovitš.

Inimkogu oli nii kaugel, et ta paistis ainult tillukese peene tibana. Ta tuli siia poole, kuid raske oli ütelda, kes see oli, mees või naine. Kaugus Labanovitši ja tulija vahel vähenes.

Veel mõne telegraafiposti seljataha jätnud, sai koolmeister aru, et see oli naine, ja lakkas tema vastu huvi tundmast, selle asemel aga vahtis teeäärset metsa ja soid, truupe, ojasid ja kõike, mis enam-vähem pilgu ette jäi. Koolmeistriil läks hoopis meelest, mis oli teda ennem nii tungivalt huvitanud, ja märkas seda alles siis, kui teda lahutas vastutulijast ainult kaks postivahet. Nüüd nägi ta, et see oli pikk sihvakas neiu ja et see neiu oli väga hästi, isegi maitsekalt riides.

Kahtlemalt tunnistas neiu mitu korda suure huviga tundmatut noormeest, kuid lähemale jõudes langetas silmad Labanovitši peale ja ei pidanud sündsaks teda vahtida. Kui ta aga kohastlikku olid jõudnud, vilksasid mõlemad teineteist vaadates ja nende pilgud puutusid kokku. Tundmatu neiu otsustas ehmus ja lõi taas oma süsimustad silmad raudteele. Kuid Labanovitš tema säravaid ovaalseid silmi jälgis nagu, kuidas kerge juldin tast läbi: neiu oli kohutavalt ilus. Kolme-nelja sammu pärast vaatas Labanovitš tagasi, et teda veel kord näha. Samuti tegi ka teine huvitatav neiu. See vältis ei oodanud, et ta ennast nägema saaks, ja talle ta hoidte libises meeldiv sulnis naeratus. Pöördus ta tagasi ja vaatamata sellele, et ta oli kaugel, hakkas ta jalgade all nagu võlutult ja vahetult tundma tütart. Ta oli hea olla, seletas ta oma meelest ja meelest. Ta läks edasi, kuid mõtted olid ta tunda. Neiu mustad silmad, mis ta see mõeldud naeratus jäidki nagu ilmsi ta meelele.

Kui see küll võis olla?» küsis ta iseendalt. Ta oli nii vahimajakese neiu, kellest vana-meestad olid talu rääkinud. Nahtavasti oli ta külla minemas, et poest ostaks ühe «tulle» pidanud tutvust tegema ja kutsuda «tulle» mees koolmeister. Ta hakkas ennast kõrgemal poole vaatama. Mõni teine tema asemel oleks leidnud kohutavalt ettekuulnud, et viisakalt ning lihtsalt tütart poole pöörduda ja niiviisi tutvust teha, mille vastu vana mees nahtavasti midagi poleks olnud.

Kõik need ja vastuvõtmised läbi kaalunud, jõudis Labanovitš veendumusele, et oli teinud hästi, kui ta tütart ei tulistanud. Kui nad aga ühesti peaksid kohtuma nagu tavaliselt silma all, siis ta ütles tingimata tere, sest nad ei juba vabalt viisi nagu tuttavad. Kolmanda vahimajakese juures pöördus Labanovitš tagasi, lootes neiu teel näha kohata. Ta mõeldus ilust vahimajakesest, siis teinud seljataha ülesõidukohagi oma küla juures, kuid tütart polnud kuskil. Ehk läks ta jaama, et kutsuda «tulle»? Aga ehk pole ta üldse siit kandist ega ilmu siia enam? Kuid tema meelde jääb kauaks see kütkestav huvitatav neiu. Labanovitšil hakkas millestki kahju, nagu oleks tal midagi küljest ära pudenenud ja kaduma läinud.

Viis ja viis hakkasid pimenema, vasekarva sügis-õhtu laskus kiiresti üle maa, ühtlasi vajus mingi nukrus

neile tumenevatele kaugustele. Kogu ümbrus muutus teistsuguseks, ta nagu sulgus iseendasse, andus üksnes iseenda mõtetele ja iseenda meeleolule, kuna kõik muu jäi talle nüüd võõraks ja ebahuvitavaks.

Labanovitš jõudis tuulikute juurde jalgrajale ja seadis sammud koolimaja poole.

Jahihärri oli pärit kuskilt Grodno kandist ja kuulus oma jutu järgi vanasse aadlisuguvõssa. Siinne rahvas pidas teda poolakaks, kuid jahihärri ise oli teisel arvamusel.

«Ma olen leedulane,» armastas jahihärri mõnesuguse uhkusega toonitada, ja oma leedu päritolu tõestas ta muu hulgas sellega, et ta perekonnanimi Barankevitš on itš-lõpuga, kuna puhtpoola nimed lõpevad ski-ga: Zulawski, Dąbrowski, Gałoński. Teada saanud, et uue koolmeistri nimi on Labanovitš, ei teinud jahikubjas temaga kokkusaamisel oma heameelest saladust, nii nagu alati, kui me võõrsil kohtume omakandi inimesega.

«Siis olete teiegi leedulane!» ütles ta noorele koolmeistrile elavalt ja patsutas teda õlale. Oma leedu päritolu armastas ta toonitada igal sobival võimalusel, rääkides: «Meile, leedulastele, meeldib juua ontlikult!»

Ka Labanovitšile ütles ta, kui selle klaas oli jäänud põhjani joomata:

«Ja ise veel leedulane!... No mis leedulane sa nüüd enam oled!» Jahihärri vaatas etteheitvalt koolmeistrile silma: «Ära sa, kulla mees, mu olengut lõrtsima tule!»

Kui aga see argument ei aidanud, oli härra Barankevitšil varuks teine:

«Kulla mees, parem narri minu naist, aga ära sa mind tule viinaklaasi taga narrima!»

Kolmas argument, kõige kõvem ja ka kõige viimane, kõlas nii:

«Joo! Joo, ütlen ma, muidu, jumala eest, kalkan sulle krae vahele!»

Enamasti rääkis jahikubjas Barankevitš kõige paremat valgevene keelt. Ja peab ütlema, et joodik ta ühelgi juhtumil ei olnud, talle ainult meeldis «toredate poistega» kärakat visata, aga üksipäini ei võtnud ta klaasigi. Kuid ka «toredate poiste» kambas ei läinud ta kunagi liiale. Tal oli oma kindel piir, millest ta ealeski üle ei astunud ja

enda ületama teda mingi väega panna ei saanud. Mis aga puutub armastusse leedulaste vastu, siis avaldus see veel selles, et ta pidas väga lugu leedu pelmeenidest. Neid pelmeenid, nagu jahihärri ise tõendas, parkinud ta ükskord niihästi kooli belikunnamend tükk.

«Muidugi kaitsema kõrvale,» lisas siis Barankevitš.

Tammet korda astus Labanovitš jahikupja poole sisse oma päeva õhtul, kui ta mööda raudteed jalutamas käis. Barankevitš teretas koolmeistrit naabrit lahkesti ja ta ta majja puhaskambriks, kus harilikult külalisi vastu võeti. Kamber oli ruumikas, koristatud ja korralikult ajendatud. Ühes seinas hares seisis diivan ja selle kõrval oli kütöe laud, valge linu peal. Diivani lähedal väiksema laud seisis kütöe, mängutool, mille jahikubjas siis istus. Peal oli valge kütöe meel lahutada. Peale istus diivan, mille sees vastasseinas, ja mõne laud oli olulisele kütöe mädagi ja ta tundus rahuloleva.

«Võib plüüs, jahihärri,» ütles Barankevitš külalisele ja võttis teda kätte paherosega.

«Tere,» ja külaline hakkasid vestlema, kusjuures jahikubja toetus sin esimeseks inimeseks, kellelt Labanovitš kuulis juba mõne selle palikkonna kohta, mille oli ta astunud. Et ta astus raudteel hõlves. Kõndinud taas mõned kütöe seina taga, hõlvas jahihärri teise toa poole.

«Tere,» ütles jahihärri, ja ta kutsus maja teisest otsast helkjas häälel.

«Tere,» ütles jahihärri, ja ta kutsus maja teisest otsast helkjas häälel. Jahihärri oli kütöe kõrval nobedaid samme ning tuppa astus jahihärri noorem tütar. Naisama erksal astumisel tuli ta külalisele ette, arutas talle veel lapseliku käe ja tegi reageerimist, misaegust Labanovitš veel polnud näinud. Ta teadeti talle tal oli tütar, nagu oleks see väike preili sellepärast päevi teadeti, et ta oli sellele kogemata jala peale astunud.

«Tere,» ütles jahikubjas uuesti.

Vahetult pärast tuli sanbaste müdinal tuppa Barankevitš noorem poeg, umbes kümneaastane, kaunis süge ilmeaga noor kühara peaga ja ilusa näoga poiss. Koolmeistrit teretasid, istus Tšess sõna lausumata pottahju talle ja tal sealt nagu hundikutsikas koolmeistrit vahtima.

Jahikubjas palus vahandust ja läks korraks välja, jättes Labanovitši tütre ja pojaga omavahele.

Gabrõnja-preili, tõmmuvereline, valju ja tõsise ilmega alaealine piiga, pöördus lahke naeratusega Labanovitši poole:

«Kas armastate muusikat?»

«Vägagi armastan,» sõnas Labanovitš.

Gabrõnja läks mängutoosi juurde, otsis ühe metallplaadi, seadis selle peale, keeras vedru üles ja pani toosi käima.

Toas voogasid korraparaselt kokkukõlalistena mahedad ja õrnad helid, täites selle kauni meloodiaga, mis kandis kuulaja mingeisse meeldivasse vaikseisse unelmaisse. Iseenesest ilmusid ebamäärased kujutluspildid, mis millestki kõnelesid ja mis kutsusid teadmata kuhu, kuna südamesse jäi tunne, et on kaduma läinud midagi kauget, et see enam ialgi tagasi ei tule ja et seda võib ainult mäletada. Kõik elu pisisasjad, kõik argimured ja hingelised segadikud kadusid, taandudes selle nõidusliku ilu eest. Kust küll see nukrus? Millest see tuleb? Kas mitte sellest ähmasest äratundmisest, et elu on ilus ja et seda ilu nii julmalt, nii toorelt jalge alla tallatakse, — ilu, mis tõstab inimese kõrgemale inimlike tühiaskelduste mädandikust?

Mõne minuti pärast tuli jahihärra tagasi, seejärel ilmus ka tema abikaasa — majaisanda teine naine. See oli tasane ja rusutud moega inimene, sest härra Barankevitš, nagu Labanovitš pärastpoole kuulis, oli koduses elus karmi käega mees.

Gabrõnja kadus otsekohe toast ja tuli varsti tagasi õega. See oli sihvakas mustaverd, kitsukeste, kaunilt piiratud kulmudega neiu, aastatelt kuueteistkümne ringis. Ta tumedate ümmarguste silmade ilme muutus sageli. kord sädeles neis lustakas naer ja naljaisu, sealsamas aga paistis sealt ebamäärast nukrust ja tõsidust, mis tekitas mulje, et neiu on paljugi üle mõelnud ja palju läbi elanud.

Peaasjalikult rääkis jahikubjas koolmeistriga, kõik teised aga kuulasid pealt ja pistsid üsna harva sõna vahele. Oli näha, et jahikupja juuresviibimine neid pidurdas, sundis hoidma teatavaid piire, mis olid kooselu tegelikkuses tekkinud.

Barankevitš mainis üpriski pooldavalt koolmeistrit, kelle asemele Labanovitš oli tulnud.

«Mis mulle härra Tūrsevitši juures meeldis, oli see, et ta oskas ennast ülal pidada igas seltskonnas ja tal oli oma isiklik autunne,» ütles jahikubjas.

Barankevitš on minu õpetaja ja minuga ühest kandist, l vallas. Ma pean teda üheks kõige paremaks töö-
luse koolipõllul. Ta toimetas hästi oma asju koolis, lah rohkem ka eneseharimiseks. See mees on palju
muid ja palju peega tootanud. Ta on mul üks selliseid
poja, keda ma väga hindan ja austan.»

Kuidas tul, noorherra, oli ta tõesti teie õpetaja? Teie
dhe pole vist omegi nii suur?» küsis Barankevitš.
«on tulnud nelja aasta jagu vanem. Tal oli juba alg-
kooli klass, kui mina alles hakkasin koolis käima. Ta oli
«lõpuks tulnud direktoriks», minul ja minu vendadel.»

«Kui te tunnete hästi härra Tūrsevitši?» küsis jahik-
kubja abikaasa. «Ah, küll oli see haruldane inimene!» lisas
«võib-olla, aga, otsustades selle näost näha,
«herra Tūrsevitš oli koolis vall,» vastas väike Tšess
põlvkõrgi juurde.

Barankevitš pöördus silmad poja poole ja rääkis muiates:
«Ma olen ka alla teiega mõelnud teha? Anna teile voli, siis
peetate koolimaja kinnisvõtte ja maksite asja teist ei saa.»

Barankevitš ütles:
«Küll ma veel ütlen härra koolmeistrile, et ta sind ikka
peetab muu poole ja veel tatarlasi alla riputaks.»

Kust härra koolmeistril need tatarlased,» ütles Jad-
kupja abikaasa õpetajale kelmika ja tõgava pilgu.

Barankevitš vastas tema sõna. «Haruldane tüdruk,» mõt-
les.

«Tah, küll mina saadan, saadan terve matitaie,» ütles

Barankevitš tuleb tulnud tipp-topp koolipoiss, nii et tatar ei
tule kooli. «Kas te, Tšess?»

«Kui pahhooht jalle meenu. Nad tundsid Tšessi paremini
«Kas tatarlased peetub, alla toetavad nihtavasti rohkem isa

«Ma olen jaskin pea norgu, sest ta polnud päris kindel,
«Ma olen tal ilmsa tatarlasedeta liibi läheb.

«Tah, teie kah saab või?» küsis Barankevitš naiselt.
Jahikupja enand tõusis silmapilk üles, noogutas Gab-
kupja ja hakkas koos temaga

Barankevitš pandi lina, toodi taldrakud singiga, mida Valge-

Barankevitš kutsuti tsariljal Valgevenes külakooliharidu-
peetava, kes käisid taludes lastele lugemist ja kirjutamist õpe-
kut neil polnud võimalik koolis käia. Tõlk.

venes nii hästi osatakse valmistada, ja hakati teed jooma. Labanovitšil oli mõnus ja vaba tunne, kogu aeg lobises ta kas pereisaga-emaga või peretütartega. Klaasi teed joonud, tõusis jahihärra lauast, palus vabandust, et ei saa kauem olla, sest peab ametiasjus ära sõitma, ja lahkus.

Pärast seda tundsid ka peretütred ennast vabamalt. Nad lõkerdasid naerda, heitsid nalja ja pärisid koolmeistrilt igasugu asju: ons ta vallamaja juures känud, kellega seal tuttavaks saanud ja kuidas leiab kellegi olevat.

«Ega te Marõna-preilit ei tunne?» küsis koolmeistrilt Jadvisja.

«Kes see on?» küsis Labanovitš.

«On siin vahimajas uks neiu.»

«Täna juhtusin nägema üht väga ilusat neidu just raudteel. Ehk oligi see Marõna-preili?»

«Jah, tema see oli,» lausus Jadvisja, kui oli Labanovitšit küsitlenud, küldas neiu välja nägi.

Lahkumisel panid peretütred mitu korda Labanovitšile südamele, et see võimalikult tihti neid vaatamas käiks.

10

Just päev enne ülivaga jumalaema templisseviimist, mida pühitsetakse 21. novembril, tekkis Tselšõna külas äärmiselt tähtis küsimus: millal seda püha peetakse, kas täna või homme? Ja nagu harilikult kõik tahtsad küsimused, tekkis ka see küsimus juhuslikult.

Lukaši eit, vana Avgenja, käis teispere moorilt Jugasjalt jahusõela laenamas. Ta käis parajasti sel ajal, kui majades oleks pidanud juba tulesid kustutatama. Avgenjale torkas kohe silma, et teispere eide majas leidusid kõik tunnused, et on pühad: vokid olid välja viidud, kõigil meestel polnud jalad kangitsetud, Jugasja ise kasis koogitainast ja ahi polnud küdemaski.

«Mis teil siis lahti, kabukene, nagut oleks pühad või?»

Tselšõnas oli säärane mood, et kui üks vana naine kõnetas teist, siis ütles teda «kabukeseks».

«Mismoodi siis nii, et pole pühad?» lausus Jugasja naabrieide poole vaadates.

«Kudati pühad? Jutt või asi, kabukene!»

«Eks sedati, et on pühad!» vastas Jugasja vankumatu enesekindlusega.

«Oh sa armas aeg! Ja mina arvasin, et homme!» lõi

poisja kaht kätt kokku. «Meie Lukaš juba ammu rehe
il tatant rahumast... Ja mina ise ketrasin hommiku
tall... Ach ach, kuda ma kull võisin arvata, et pühad on
minust tühja arm-halastus küll!»

... ja pöördus kabe-kärmesti ümber ja läks uksest
hõõrudes laegi sõela küsida. Tänaval ta hetkeks sei-
tus alla ja pani ikkagi jooksuma ja tormas Nuprei Baboki
poole.

Minu tüli tehti seda asja kuulama, ons pühad täna või loomine - hõltsi Argentina pilku üle toa libistades.

Juured pidanud veel üldse jalule saanud, ta lamas rist-
tult ahju peal ja soovendas ennast nagu kõuts, põlved
rõõmsad, need kolivad et oleks korralikult ahjupealsele ära
ajunud, ehkki see oli lat ja laatsakas.

10000, kinnidele mee, = vastas ta ahju pealt.

Kõik kull, suuremat autoriteeti Nuprei sõnal ülepea
kõrvalt ei oleks, lihtsalt veel pühadepidamise asjas, sest
Nuprei lihtsasti polenud midagi selle vastu, et argipäevilgi
pöhi pidada. Kuid ka tema teinudpool Malannja seletas, et
pidada olid talu.

«Ei saanud talustada,» lei Avgenja jälle kaht kätt kokku, hoidsid tinnasest pravad pühi, astult minna lasku siia-sinna ning talustada pehminud ei ole mul pühi, ei rahu.» Ja jomades järele, talustas ta üksent välja ning vadus koju.

Kuigi: Kuidas sa tead, et see on tõeline? Kõik need inimesed, kes ütlevad, et nad on teinud seda, ei ole teinud seda. Kui sa ei ole teinud seda, ei ole see sinu jaoks. Kui sa ei ole teinud seda, ei ole see sinu jaoks. Kui sa ei ole teinud seda, ei ole see sinu jaoks.

[illegible]

Hammett'ilt selvestas Avgenja künnilisel.

Is an old man really rich? küsis ta.

«Mikolka-taat tedi tigea pilguga. In tigea ameti, mu kullapaikesed: justkui oleks keegi mu ajunud,» rääkis Avgenja segaduses, «ühed peavad üht, teised teisevad, et pihi pole.»

1 need pihl peavad? küsis vanaema Tatsjana.

(c) milles aryanud ise ka, et pühad peavad olema

homme, siis aga läksin Ramkovide poole — neil pühad, Jugasja kastab koogitainast, läksin Babokkide poole — neil ka pühad. Tulen teile — teil siin argipäev. Keda sa nüüd usud?»

«Mine hullu tea, ehk ongi täna pühad,» võttis vana Stukats nüüd teise tooni.

Noorikud katkestasid töö. Üks toetus uhmrinuia najale, seda uhmrist välja võtmata, teine hoidis nuiä käes. Ka nemad olid kahtlema hakanud.

«Templisseviimist pühitsetakse kaheksandal nädalal eestpalvapäevast,» rehkendas vanaema Tatsjana. «Mitu nädalat saab eestpalvapäevast?»

«Nojah, justament kaheksas nädal ongi käes,» ütles Avgenja.

«Mine tea, ehk on pühad siiski täna,» sõnas pärast siiasinna kaalumist Stukatši taat, visates viisu põrandale ja kratsides paljaku veerelt kukalt.

«Emm, ae! Millal see oli, kui Špak raudteevahi majast meil kais?» küsis teine noorik oma ämmalt, vanalt Tatsjanalt. «Süis räägiti, et selle pühani olla veel üksteist päeva.»

Vanaisa Stukatš, vanaema Tatsjana, miniad ja Stukatši vanem poeg Apanass hakkasid välja arvama, millal käis neil Špak raudteevahi majast. Tuli välja, et sellest on karvapealt üksteist päeva. Tatsjana viis oma voki välja, Marjana-nimeline noorik ütles, et kutjaa jaoks on suured amrhugi juba tambitud, need võeti välja ja uhmri-anum veeretati võõrusse. Kui pühad, siis pühad. Avgenja läks koju, ise kindel, et pühad on täna. Enne tuppa minekut põikas ta Lukaši juurde rehe alla ja kuulutas sellele, et šee pühi ei pühitse, ajas temagi eksitusse ja viis patuteele.

«Tee ometi kõrvad lahti, sa vana känd, kas rabab keegi kuskil reht?»

Lukaši eit oli omakorda Jugasja ärevile ajanud: äkki on pühad tõesti alles homme? Kasuka selga tõmmanud, läks ta oma vaderi Nasta juurde. Nasta pidas pühade kohta kindlat arvet ja jälgis rangelt kuuveerandeid.

«Oli juba kuulda jah, et mõned hakkavad täna pühi pidama, aga ma tean kindlasti, et puhad on homme. Pilipi poisid sõitsid juba ammu kirvestega metsa.»

Vahem kui veerand tundi edasi, ja külas ei olnudki enam muud juttu kui pühadest. Seejuures kujunes selgesti välja kaks leeri: pühadeleer ja argipäevaleer. Mõlemas leiris oli inimesi, kes väga väarikalt esindasid oma suunda

nutto kumalugi kokkuleppele ei jõudnud, sest mõle-
tel olid täiesti kõvad argumendid, millele tugines
narkootilise pühade asju

...et lahti siis, kui päike juba hakkas
...ulatuses jäi kord siin, kord seal
...võib suuremate või suuremate salkadena seisma
...kõik vaadlus, kas on pühad või ei ole. Kõik
...olud olid siin ninapidi koos ja narguta-
...võimalust kaitseks kaitseks kaitseks

Mikita Tarpuk oli valja lüdmud kõik tõendused homse
 karmuse, kuid oma vastaste kindlat arvamist ta
 ei saanud kogutuda ei saanud. Siis ta sülitas, keeras
 pea ja läks oma äslele. Ta otsustas kõnnak ja
 ütlesid sõbradele, et tal oli nõu teha midagi nii-
 moost, mis peeti avaldama suuremat mõju ning neid idan-
 duma, kes tema poole ei tulnud. Ta tõi vankri valja, pani
 talle laadid ja hakkas sõnnikut peale ajama, ehkki tal
 veelalgi polnud kavatsust sõnnikut praegu välja vedada.
 Sõnnikud olid peal, rakendas ta hobuse ette ja ajas selle
 rihet mööda tänavale, vigla pässi koormasse loodud.
 See sõnnikolukorras juures, kus ta niidetsama oli asjatult
 sõnnikut peale pannud, pratas Mikita hobuse ja hakkas range
 sõnu kõlletada palke heitumata, justkui oleks ta teinud
 oma teadud lool. Vaevalt oli Mikita jõudnud külavahelt
 sõnniku peale, kui samast küljest, kust ta oli tulnud,
 kuus kaks juurent kahe naise kriiskamist. Hääled muu-
 tavad järele valjemaks ja vihasemaks. Seal sõimas Avdolja
 kutsudes Mikita ette Akuljat. Juba ammu olid nad

...kõik need, kellel aga sai see pühadeasi ettekaänd-
et keelepaelad lahti päästa. Latatšöhha suust rabi-
nool nagu Bernard, Küllap oli ta mitutki pubku omas
eda sõnummist harjutanud. Tal nagu tarvitses
lahki hoida, ja sõnad muudkui tulid ja tulid
Akutajagi ei andnud alla. Naised karjusid kord
kord, kord üheaegselt. Oma pool tundi teineteist
ed lakkeld nad lahku, üks küla ühte otsa ja teine
t tein ol haugutamisest isu tais ja soovitud tule-
dilest polnud. Ja et teineteist pihuks-põrmuks teha,
nd nad küla kaudu inimeste ees teineteist püretama.
mürk ol peenajalikult selles, et oma vaenlast valusa-
malt rahutada

«Ah, ku raud! lupard! Läheb küla kaudu lõugu laksu-
tama ning keelt keerutama, et see sul kuivaks ja suust
joo kukukala karjus Akulja. «Mine aga, mine, usutakse

jah sind va pläralõuga. Arvad, et inimestel see teadmata, kuidas sa Mihhalka juures rehes käisid, hähää? Teada inimestel seegi, mille eest raudteejaama Krupevitš sind viinaga lakutab, ohjadega kuluks sulle anda... Teada puha, ära ikka arva!... Või mõtled, et ei teata, kuidas sa teemeistriga öid läbi lipsu lööd ja kuidas sa temalt kümme rubla pihta panid!... Põõsaalune sa oled ja selleks sa jääd, leiba teha sa ei oska, tuba sa kunagi teiste inimeste kombel ei pühi, et sul silmanägemine kaoks!»

Avdolja aga läks küla teise otsa poole ja pidas oma jutlust. Vahetevahel jäid naised teineteist kuulama ja kasutasid siis sõimamiseks teineteise sõnugi.

«Mind inimesed ikka vaatavad, sest ma olen ilus, aga sind vaadata ei taha kärnane koergi! Kade hakkas või?... Ehk on meelest lainud, kuidas Tatsjana-eit sul oma õues sabast kinni sai? Mis asja sul sinna õige oli? Teise inimese kanu varastama või? Ja kes see oli, kes Ramkovi aiast arbuuse tõmbamas käis, et sul soolikad seest välja kistaks! Aga kes see vanalt Andreilt lambakintsu ära hiivas, kui mitte teie Mikita? Inimesed ehk seda ei tea, aga las siis nüüd teavad...»

Külamehed vaatasid seda pealt nagu karmid ja õiglasid kohtunikud, kuid nende tõsised näod kiskusid tihti lõbusaks ja tänav rōkkas laia naerust. Seejuures nad ajasid nagu käsu peale pead selga ja kõhud punni. Aga seda tehti ainult siis, kui üks või teine naine ületas iga-sugused naiseliku autunde piirid ja laskis lendu midagi hoopis elulähedast ning rasvast. Ja ikkagi ei jõudnud küla ühe mütsi alla. Mõned pidasid pühi täna, mõned homme. Mõned aga pidasid igaks juhuks kaks päeva.

Sel segasel küsimusel, kas on pühad või pole, oli vastu-pegeldus ka koolis. Kui Labanovitš tundi tuli, leidis ta, et pooled õpilased puuduvad.

«Miks teid siis nii vähe on tulnud?»

Siis lapsed rääkisid, mis tüli oli pühade pärast olnud, ja ühtlasi seda, miks õpilased puudusid.

Koolitöö hakkas juba rööpassse saama.

Noor koolmeister tegi seda hinge ja südamega. Lühikesed talvepäevad möödusid märkamatult, neist ei jätkunud selleks, et korralikult töötada. Niipea kui enam-vähem

valmida lühem ja sai tundi pidada, laks Labanovitš koolitööga. Ta oli jaganud oma töö nelja rühma vahel.

Oli vaja palju oskust selleks, et igal rühmal oleks midagi teha ja et nad ei istuks ilma tööta. Oli vaja palju mõtet ja pühendumist, et iga rühm oleks oma tööst huvitatud ja et igaüks neist hoidu kooli nii- või teistsuguses meele-
hinnas. Keskpaaril lastel lapsed poolteiseks tunniks lõunale. Enamasti seda olid jalle tunnid kuni õhtuni, kui oli juba pime. Tähtsamat peeti vanemate õpilastega tunde ka õhtuti, lastevahel. Koolis ei istunud koolmeister veel kaua ülal ja paratavalt vähem. Noorustikku jõudu oli palju: see nagu ei tahtnudki seda magada ja seda kulutati nii, nagu jõukas, aga vabatahtlikult ja elupraktiline peremees kulutas seda elu ja aega ettevalmistamiseks ja tööks.

Enamasti koolmeister teadis oma tööst ka tunde ja üli-
nooli mõtet ja tunde, naine, kuidas lapsed kogusid tead-
misi, kuidas hoidusid ja nagu sellest, mis alles eile oli neile
paratavalt magama ja raskes. Enam arenenud ja ande-
kannatav õpilastel ja nendest, nagu võib ainult koolmeister
nii kooliandlikult arvestada. Nende oli lubatud ka palju
võimust, mida koolis õpilased teha ei tohtinud, sest
nende oli Labanovitšil kord koolis kõva. Läbi sõrmede
nendest oli pedagoogiline mõtte küll kahjulik, seda
Labanovitš teadis, kuid ei muutnud sellest oma nõrkusest
koolis ja nendest. Tähtselt poolt aga peab ütlema, et
paratavalt õpilastelt sul ka rohkem nõuda. Ja rōm täitis
nende koolmeisteri sõnad, kui ta vaatas neid pisikesi tai-
vustest kooliandlikult.

Koolitööd lõppenud ja õpilaste tööd läbi vaadatud, tegi Labanovitš, tihti päeva kohta kokkuvõtte. Siis mõtles ta ja ka selle üle, kuidas hoiduda neist eksimustest
nendest, mida noorel nappide kogemustega õpetajal
nii raske vältida. Kõik need võtted, mida metoo-
dika nii alledalt ja lihtsalt kirjeldatakse, ei sobinud ega
nendest magati hoopiski kooli tingimustele, nii et neid
pidi jätma ise välja mõtlema. Ja kui palju aega veel
pidi kulutama selleks, et kohendada laste keelt raamatu-
keeleks ja kui palju naljakaid ning ebasoovitavaid arusaam-
misi tekkis sel pinnal koolis, kus emakeelt alahinnatakse
ja alla arvestatakse.

Vahetevahel tekkis Labanovitšil tunne, et kool ei jõua
seda, et soovitud tulemused on nigelad ja et ta üldse
on kehv õpetaja. Tuleks siin tarvitusele võtta midagi uut,
tuleks koolitöös rohkem elevust luua, sest tema õppevi-

sid olid nii vananenud, et ei saanud vist lastes enam huvi äratada. Sellistel hetkedel ta tuju langes, kõhe tunne hiilis põue.

«Peab Tursevitši poole minema ja vaatama, kuidas tema oma asju ajab,» mõtles Labanovitš ja võttis kindlalt nõuks juba esimeste pühade aegu oma vanale õpetajale külla sõita.

Ta mõtles läbi sõidukava; see oli küll lihtne: raudteepeatusse minna, milgi moel kaubarongile istuda ja sõita. Ta sõber elas jaamast umbes kahe versta kaugusel ja sõita on pool jaamavahet. Kui aga sõit aurujõul läbi ei lähe, siis on tal endal noored jalad all, käima harjunud. Kusimuse sel moel lahendanud, jäi Labanovitš rahulikumaks ja tahtis raamatut lugema hakata.

Parajasti aga tuli sisse nänn.

«Kuda on, noorherra, teed tahate või?»

«Teed?» küsis koolmeister ja trallitas laulda:

Teed, teed,
mis sa teed,
astud jälle seda teed.

Nännike vajutas kaks kätt vastu palgeid ja puhkes naerma.

«Olete ikka naljatilk, noorherra, jumala pärast! ... Ah, annaks arm teile tervist!»

«Aga tead, nännike, mis minul mõttes on?»

«Jumal teid teab, noorherra.»

«Sel pühapäeval, nännike... ega seal kedagi pole?» noogutas koolmeister tasakesi ja salapärasel moel kõõgi poole.

«Ei ole, noorherra!» vastas vanamemm poolsosinal, olles valmis kuulama midagi üpris põnevat.

«Isegi mitte pühapäeval, nännike, vaid laupäeval vastu ööd ma mõtlesin sellelesinasele noorhännale külla sõita.»

«Aga mina juba mõtlesin, et noorherra räägib midagi muud,» ütles vanamemm naerdes. «Miks siis mitte sõita? Muidugi, noorherra, seate end valmis ja...»

Kõõgiuks kolksatas, keegi tuli väljast

«Seal vist tuli keegi sinu juurde ennast tohterdama.»

Vanamemm tahtis nobedasti lahkuda, kuid sattus uksele vastamisi Tšessiga.

«Paps palus teid meile tulla,» ütles Tšess Labanovitšile.

Hüva. Täna, ma tulen kohe. Teil vist on seal juba

70
Hüva! Hüva! Hüva! raudteepeatusest »

Ah, Täna, kuidas küll sa koolis säärase tembuga hakkama saad? tuli Labanovitšile meelde, kuidas Tšess slaavi keele tundja paberitükil torru keeras ja Kandrat Kruglõle

... lausetas sõnad määrgiks pea, jäädes seisma

... ja ütles: «Kui palju, kallid poiss.»

Täna läks ta Vahel ja pärast väljus ka Labanovitš.

Jah, koolis pool kooli läks jaama üles abi härra. Koolis oli veel mõni vallatu pole; ta kandis esindus-... Tema vastas dii-... Ta oli selles ilus punane pluus, mis ta oli sõna ta noorherra, muutuda lopsakate juuste... Preili Jadviga nagi... Ta tumedad silmad oleksid... Ta oli lõbus

Labanovitš astus tema juurde ja teretas. Preili Jadviga... ja küsis

«Miks teid kooli ei tae?»

«Ma tahan olla selles, et ma hakkasin koolis pisitasa

... koolis ette, kui vastik on istuda päev läbi nende... viiskudega soppa sisse, õhk... Labanovitš on oma kooli sisse ära armunud,»

... kooli sisse. «Aga akki teie, preili Jadviga?» küsis abijaamaülem,»

... oma tinase pilgu

... et abijaamaülem tahtis üksinda preili Jadviga... koolmeistri kõr... Ta pidas ennast ülimalt huvitavaks kava... koolmeister mingil moel võistelda ei

... kes minust õnnelikuks

... nagu oleks ta üpris nukker, kuid silmad aina pildusid naerusädemeid.

Labanovitš on kinkinud südame oma vanamu-... ja puhkes kõigest südamest ülemeelikult naerma.

Samuti naersid vaike Gabrõnka ja Suhhavarav. Naeris ka jahihärra, kes oli parajasti külaliste juurde tulnud.

Jadvisja lisis veel:

«Istuvad vanamutiga laua ääres ja kudrutavad poole ooni.»

«Küll aga see armastab lõkerdada,» mõtles koolmeister ja vastas samuti naljatamisi:

«Einoh, armuda nooresse ja ilusasse võib igaüks, aga kaotada süda vanale on juba teine asi.»

«Jaa, jaa,» sõnas Suhhavarav, «selleks peab olema erilist närvi.»

«Härra Labanovitšil ongi seda erilist närvi,» tähendas Jadvisja.

«Miks ta ometi teie kallal nõnda norib, noorhärre?» küsis jahikubjas.

«Ei tea,» vastas Labanovitš. «Ilmas on vahel nii, austatud üleaedne, et kes keda armastab, seda ta ka karvustab.»

«Ha-ha-ha!» naeris jahihärra. «Said nüüd, Jadvisja?»

Kuid Jadvisja küsis härrimatult, isegi tõsise näoga, nagu poleks midagi juhtunud:

«Kas siis mutike on teid juba karvustanudki, härra koolmeister?»

«Braavo! Braavo!» plaksutas abijaamaülem käsi.

Jahikubjas Barankevitš naeris kõva haäleaga.

«Kas ikka mutike karvustab teid või, härra koolmeister?» küsis ta naeruga segi.

Selle üleüldise naeru pärast ei saanud Labanovitš midagi vastu ütelda ja võit jäi preili Jadvisjale.

Jutt pöördus nüüd mujale, kusjuures peamine rääkija oli abijaamaülem. Ta rääkis siledalt ja teravmeelselt, tekitades tihtigi oma kuulajate hulgas lõbusat naeru. Preili Jadvisja tõstis talle kitsukeste kulmukaarte alt sageli oma mustad kõnekaad silmad. Labanovitš vaikis. Tal oli tunne, nagu oleks teda siin alandatud ja solvatud. Kuid härra Suhhavarav äratas Jadvisjas vägagi huvi oma jutuga Vilnost ja teatrast. Abijaamaülem ise oskas pisut laulda, kuid ainult kitarri saatel. Jargmine kord lubas ta tulla kitarriga, sest preili Jadvisja palus teda nii tungivalt. Kogu selle aja jooksul ei heitnud neiu kordagi pilku oma naabrile Labanovitšile.

«Eks siis laula sina, Jadvisja, ole nii kena,» ütles jahihärra tutrele.

Härra Suhhavarav hakkab naerma,» arvas Jadvisja, «kui ma lähen, siis aga tõstis pilgu abijaamaülemale.

Mis te tühtite! Mis te nüüd räägite!» hüüatas Suhhavarav ohutult, paludes teda laulda.

Laulaja tõmbus eemale, pottahju juurde nurka, ja ütles:

«Kas ma olen valmis nagu lodjapuu?»

«Laul oli noorukikult värske ja mahlakas. Ta laulis nagu tõesti kaasaolulise, mille tõttu mulje oli ülimalt hea,» ütles ülem.

Labanovitš kuulab seda laulu ja ebamäärane nukrus tõusis ta peale. «Ta oleks nagu tulnud neiu juurde minna ja kosta,» ütles ta, «mida ma tein, kui teie üldant?»

Suhhavarav hitis preili Jadvisjat pikalt-lühalt, see aga ei olnud tema, justnagu ootaks sõnakest Labanovitšilt kindlustust, vaid meeleka.

Kui nad pärast õhtusööki minema hakkasid, oli preili Jadvisja tõdus, et ta kutsunud naabrit õhtuti külla.

Labanovitš tundis südamis rahutust. Milles see avaldas, seda ei oleks ta isegi osanud ütelda. Ei olnud nüüd ka kaasaolulist talus- ja selgustunnet nagu esimesil päevil pärast sõjatulekut. Kord üks, kord teine asi hakkas hinge kinni, tihedat sõdet, kõrvale kiskuma ja hajutama, ta oleks nagu omaette osadeks lagunenu, millel pole üksteisega tihedat sõdet. Ebamäärane rahulolematus rikkus ta head tuju.

Ikka veel kõndis Labanovitš pisikeses toas edasi-tagasi, mõeldes, kuidas luua oma elus enam-vähem püsivat ja kindlat korda. Tuleb põhjalikumalt süveneda iseendasse ja tegeleda millegi tähtsama ning tõsisemaga, mitte aega minnaks lüüa säärase tobedustega nagu õhtute raiskamine Suhhavarav-laoliste seltskonnas, kes isegi tema kooli-ajast midagi head ei näe. Suhhavarav talle ei meeldinud. «Lõpetaja,» ristas koolmeister teda mõttes, meenutades tema ilmet, tema imalaid silmi, millega ta preili Jadvisjat oli peelnud, tema pisut ripakil huult. «Ei tühjagi ole ta vana!»

Ikka veel kõndis koolmeister mööda pisikest tuba edasi-

tagasi. Lambile lahenemisel või sellest eemaldumisel venis ta vari kord pikemaks, siis jälle tõmbus koomale, kuna seina ja lae kokkupuutejoontel ta silmapilkselt murdus ja hakkas libisema mööda lage. Mitu korda jäid ta silmad nagu iseenesest peatuma jahihärra akendel. Koolmeistri mõtted viibisid veel preili Jadvisja juures. Võib-olla Suh-havaravgi ei meeldinud talle sellepärast, et neiu oli abi-jaamaülemat varjamatult eelistanud...

«Äh, rumalus!» katkestas koolmeister oma mõtled. «Tuleb kindlasti sõpra vaatamas käia, pisut ennast tuulutada ja lahti saada sest hallitusest, mida tasapisi hakkab juba tekkima.»

Kuid kavatsatud sõit tuli edasi lükata. Järgmisel päeval astus tema juurde sisse artellivanem Babinitš, tutvustas ennast ja palus tungivalt tulla neljandasse raudteevahi majja endale külla. Artellivanem Babinitš tahtis oma lapsed — poja ja tütre — Labanovitši juurde kooli saata. Kuid raudteelaste lapsed olid tasulised ja andsid niisiis koolmeistrile sissetulekut. Koolmeistri palk oli äärmiselt madal ja iga mujalt tulnud õpilane oli rahaasjus suureks abiks. Babinitš ei pannud tähele mingeid Labanovitši vastuväiteid, et ta peab sõbrale külla sõitma.

«Küll jõuate ka sõbra vaatamas käia. Istute veidi meil ja õhtul sõidate sõbra poole, liiatigi et pühad on üsna pikad.»

Babiniš oli seda sorti mehi, kes oma kavatsustest naljalt ei tagane. Ta ei läinud ennem Labanovitši juurest ära, kui oli saanud sellelt lubaduse külla tulla.

Niipea kui Babinitš oli lahkunud, tuli sisse kooliteenija.

«Jü vist artellimees käis noorherrat külla kutsumas?»
küsis ta.

«Kust sa seda küll tead, nännike?»

«Vai veel, noorherra: ta paneb ju oma lapsed teie utsi-
tada. Tema naine juba rääkis sellest mulle. Aga artelli-
mees on nisuke, et armastab meeles pidada. Söödab-joodab
ja raha maksab ka.»

Vanamemm tundis kõiki raudteemehi ühel ja teisel pool peatust ja soovitas väga Babinitšile kulla minna.

«Vaga head inimesed,» ütles ta.

«Mis parata! Midagi pole teha, nännike, peab selle valu vastu võtma: lahen.»

«Mis valu see's on? Ole ikka, noorherra! Võtate viina ja võtate suurust.»

«Kas sina, nännike, ka viina võtad?»

... kas teada ei peaks võtma, noorherra? Kui juhtub
võtta, miks siis mitte võtta?»

Pühaku eelmisel päeval läks koolmeister tuttavale teerajale kaks tuuliku lähedal ja suundus raudteele. See mees meeldis Labanovitšile väga. Siit läbi minnes ta tegi veel üht asend, kuid noga oli veel rohkesti ja rutata polnud tal kuhugi. Raudteel ta seisatas. Oleks tahtnud minna kooli, poole, kuu, kuu kõndida mööda liipreid siin lõppu. Ta ei tahtnud jalgapöösaste, puhmastiku ja metsa vahel. Ta oli juba valinud, ilm oli juba läinud. Sügisene päike oli juba tõusnud, kuidagi nukuvalt mõjus see ahtake maastikult ja mees tundis meelest rüppe uppuy külake.

Umbkaht ja järele mõeldud rööpad appa, kummalgi
 lülitab ja järele mõeldud vedur rongipeatuses, rööpad
 tui ja tui veevõnnu ja keegi, vaevalt tuntav kõhin
 rööpa ja tui rööpa rööpa, tui rööpa nad isekeksi
 umbkaht ja tui ja rööpa rööpa teekannu kohal
 tui rööpa rööpa rööpa, selle järel paiskusid üles
 tui rööpa ja tui tui rööpa kiirrongi vedur. Tup-
 rööpa ja tui rööpa rööpa pikenes ühtäina, vajus laiemaks
 ja tui rööpa rööpa rööpa liikumatuks, kusjuures ta pea jär-
 rööpa rööpa rööpa kehast välja venis. Midagi suurejoone-
 rööpa rööpa ja harravat oli ses rongi edasitormamises.
 rööpa rööpa rööpa tekkis rööpa langetada pea inimvaimu geniaal-
 rööpa rööpa rööpa on saanud võitu otsatutest kaugustest. Rong
 rööpa rööpa rööpa hiigelmaona, mattes koolmeistri tolmu- ja
 rööpa rööpa rööpa ning läbides iga minutiga terve versta.

Lahumavilja seus taas teele, hakates minema sinna külge, kuhu võlmas rong oli kihutanud ja silmapilkselt kadunud. Koolmeister läks neljanda vahimaja poole, kus elas Babin. Pärast teist vahimaja algas kõrge männimets, paik-hond oli sadu kuivem ja mõnusam. Koolmeister jõudis selle kohani, kus talle oli vastu tulnud tundmatu neiu. Ta oli jäänud selle neiu peale mõtelnud, kuid mitte kelleltki teada kohta midagi küsinud, sest säärastel puhkudel on inimestel ikka moeks hurjutada ja teha vähemalt pisikegi juttu. Koolmeistrile, mis on sulle püha ja puutumatu. Ainult mõni kord, nagu oli temast juttu olnud, ja sedagi mööda-mööda. Täna saab arvatavasti midagi temast kuulda. Aga ehk on temagi sinna külla kutsutud? Aga kui see pole üldse see neiu?

Möödudes kolmandast vahimajast, kus elas Kurultšuk, näha Lubanovitš sinna poole otsiva pilgu, kuid kõik oli okka, naha ei kedagi. Järgmine vahimaja, küla poolt heljus, ei olnud kolmandast kaugemal kui pool versta.

«Olge lahked! Palun väga!» võttis artellivanem koolmeistri trepil vastu ja viis ta majja.

Väljast oli vahimaja küll väike, aga seest päris ruumikas. Selles oli köök, vahetuba ja veel kaks suuremat tuba, valget ja puhast.

Toas võttis Labanovitšit vastu pereemand, lüheldast kasvu naine. Selle kehakuju jargi oli korrapealt raskegi ära ütelda, mida tal rohkem oli, laiust või pikkust.

Külalisi oli kaheksa. Kolm meest ja naised. Akna all kummuti kõrval istus seesama neiu, keda Labanovitš oli raudteel jalutades kohanud. Kui koolmeister külalisi teretades nägi preili Marõnat — sest temap see oli —, seisatas ta hetkeks loomusunniliselt neiu ees: selle tavalult kaunis nägu oleks teda nagu ära võlunud. Preili Marõnat lähedalt vaadates veendus Labanovitš, et nii ilusat neidu pole ta veel kunagi näinud. Tumedad puhtad silmad, pisut nagu nukrusega looritatud, vaatasid nii veetlevalt ja nii südamlikult, et nende vaatest hakkas südamelgi kerge! Kõrgele valgele laubale langesid tumedast juuksed, muutes ta näo veelgi ilusamaks. Kitsad triipu huuled tegid neiu näo ühtlasi ka pisut karmiks ja tõsiseks.

«See vist olite teie, kellega ma kunagi kohtusin?» küsis Labanovitš neiu teretades.

Preili Marõna naeratas.

«Jah, ma läksin parajasti teie külla.»

«Mis sa noori räägid!» ütles Babinitš. «Juba on nad jõudnud kokkugi saada!»

Nagu näha, oli Babinitš juba jõudnud mõnegi klaasi kummutada, sest ta suul, mis ka muidu oli lodev, polnud mingit pidamist ja ta hakkas nõnda plärama, et mitte ainult neidudel ja naistel häbi ei olnud, vaid tihtigi ka mehed silmad maha löid või naerda kiskusid. Selle poolest oli Babinitš tuntud väänikas, kes kuidagi muidu läbi ei saanud kui pidi naiste kuuldes roppusi suust välja ajama. Ja see võime tuli Babinitšil kõige rohkem siis esile, kui ta oli kõvasti viina võtnud.

Mõne minuti pärast palusid Babinitš ja tema tünnakas naine külalised lauda. Laual oli rikkalikult suupisteid, aga veel rohkem viina. Perenaine kutsus külalisi väga viisakalt, aga peremees dihtsalt tõukas neid, ähvardades anda põlvega, kui mõni küllalt ruttu lauda ei istunud.

«Mis sina siis vahid ja kongid ühe koha peal nagu nui uhmris?» käreatas ta raudteetöölisele Lobukile.

«Lobu, Lobuk, istu!» naeris pikakasvuline ja iseenesest oma lüheduse Kurultšuk, preili Marõna õemees.

Külalised kohusid kiiresti lauda.

Et istunud pilgu üle seltskonna ja laual oleva viina, tegi Labanovitš kindla otsuse, et ta ei joo, sest mingi ohutunne hakkas tal ettevaatlik olla. Ja kui siis esimene klaas tema kätte jõudis, tõusis ta peremeest ja andis selle edasi naabritele raudteesandarmile naisele.

Babinitš hakkas ilmus kirjeldamatu hämmastus.

«Kas teie siis ei joogi?» küsis artellivanem peaaegu

«... teie mehed ja naised»

«Et joo?» hüüas koolmeister.

«Ja mitte ühtegi klaasikugi?»

«Pärast maitset ei joo»

«Pärast joomist, arastavõimata on su tahtmine! Kuidas võib üldse olla, et inimene ei joo? No mida ma peaksin teie poole hakkama?»

«Et ei, koolmeistriherra, meil ei saa nõnda, et viina ei joota,» murdis ta perenaine. «Kas või tilgakegi, aga joo!»

«Et ei,» platasid naised kisama. «Kuidas siis joomata?»

Koolmeister jäi endale kindlaks ega pannud tähele midagi pealekhiinat

Preili Marõnal Paluge teie. Ehk võtab külaline teie peale kuulda,» pöördus neiu poole sandarmiemand, puna-põõsa hennidamlik naine.

Preili Marõna naeratas, kusjuures paistsid jõululumena dregel hambahad

«Ja milleks ometi inimest sundida?» ütles ta ja vaatas koolmeistri otsa

«Kui teie teile,» tegi Labanovitš tema poole kummar-

«Teie ikka kah, preili Marõna!» vangutas sandarmi-

«... mind etteheitvalt pead ja tühjendas viinaklaasi.

Pärast seda viivitust ei saanud klaas enam seista. Läks

poole tundi, ja Kurultšuk laskis lahti oma laulu, ühe neist, mida ta teadis ja teatava kraadini jõudmisel laulis:

Tuli vastu kirvega pan Jan.

Ka naised olid lõõnud näost jumekaks nagu tubli pere-

... naine pirukad lihavõttelaupäeva õhtul. Babinitš oli paris

jõumine, ta silmad olid hallid ja vilasid siia-sinna nagu

hüü hooletu sepa käes. Ta patramine ei tekitanud enam

suuremat muljet: see kuulati ära ja kannatati välja otsekui õigustatud nähtus. Seda oli ilmselt ka Babinitš ise märganud, sest ta patramises tekkis murrang: iga korraks läks ta ikka kaugemale ja kaugemale. Juba mitu korda oli naine talle naerdes käe suu peale pannud. Kõrgendatud tüjus võtsid naised mingi laulu üles, kuid Babinitš karjus, nii et tuba põrus, nõudes tähelepanu. Naised jäid vait, et kuulata, mida tal ütelda on. Babinitš laskis nende laulmise kohta lendu sääraseid sõnu, et isegi temaga harjunud naised püsti kargasid.

Preili Marõna oli kuhugi ära jooksnud, kuid tema õde, Kurultšuki naine, ütles vihaga:

«Ei, kulla kaim, ei tule ma enam teile.»

«Noh, enam ei tee, enam ei tee,» vastas Babinitš mahorkasuutsust läkastades, naeru ja kõhaga segi. «Enam ei tee, et susi teid sööks!»

Lõpuks muutus see joobnute jauramine ja kasimatust suust väljaetav sopp Labanovitšile vastikuks. Teda pani ainult väga imestama, kuidas võis säärases kambas viibida preili Marõna. Tal oli paha niihästi iseenda kui ka neiu pärast. Juba mitu korda oli Labanovitš üritanud püsti tõusta ja ära minna, kuid ta ei julenud, sest ei tahtnud peremeest ja peovõõraid solvata. Ta pidi istuma õhtuni, kuni Babinitš ennast tuikudes püsti ajas ja hulgaks ajaks ukse taha kadus.

Koolmeister tuli Babinitši juurest ära Kurultšukkidega ja preili Marõnaga. Kurultšukid ja preili Marõna palusid, et ta neidki meeles peaks ja vaatamas käiks.

«Teid ju käis preilna otsimas, noorherra,» teatas nann koolmeistrile, niipea kui see võõruselt koju oli jõudnud. «Küsis, et kus su noorherra on, nannike. Mina vastu, et läks kuhugi raudtee peale. Siis tema, et tahtnud noorherralt raamatuid küsida.»

«Hüva, nannike, küll ma vaatan mõned raamatud.»

Labanovitš hakkas oma raamatuis tuhlama ja valis neist välja kaks: Korolenko lühijuttude kogu ja Selma Lagerlöfi vaikese jutustuse «Ühe maja legend».

Labanovitš oleks ise tahtnud raamatud kätte anda ja arvatavasti tahtis preili Jadvisjagi, nagu aim koolmeistrile ütles, et ta ise nad ära tooks. Raamatud olid siin ainult ette-

toetaks. Kuid Labanovitšil kerkis pisike jonn. «Ei, ma saan neid raamatuid on, nannike, vii nad preilile ära,»

«Ei, kulla kaim, ei tule ma enam teile.»

«Noh, enam ei tee, enam ei tee,» vastas Babinitš mahorkasuutsust läkastades, naeru ja kõhaga segi. «Enam ei tee, et susi teid sööks!»

Lõpuks muutus see joobnute jauramine ja kasimatust suust väljaetav sopp Labanovitšile vastikuks. Teda pani ainult väga imestama, kuidas võis säärases kambas viibida preili Marõna. Tal oli paha niihästi iseenda kui ka neiu pärast. Juba mitu korda oli Labanovitš üritanud püsti tõusta ja ära minna, kuid ta ei julenud, sest ei tahtnud peremeest ja peovõõraid solvata. Ta pidi istuma õhtuni, kuni Babinitš ennast tuikudes püsti ajas ja hulgaks ajaks ukse taha kadus.

Koolmeister tuli Babinitši juurest ära Kurultšukkidega ja preili Marõnaga. Kurultšukid ja preili Marõna palusid, et ta neidki meeles peaks ja vaatamas käiks.

«Teid ju käis preilna otsimas, noorherra,» teatas nann koolmeistrile, niipea kui see võõruselt koju oli jõudnud. «Küsis, et kus su noorherra on, nannike. Mina vastu, et läks kuhugi raudtee peale. Siis tema, et tahtnud noorherralt raamatuid küsida.»

«Hüva, nannike, küll ma vaatan mõned raamatud.»

Labanovitš hakkas oma raamatuis tuhlama ja valis neist välja kaks: Korolenko lühijuttude kogu ja Selma Lagerlöfi vaikese jutustuse «Ühe maja legend».

Labanovitš oleks ise tahtnud raamatud kätte anda ja arvatavasti tahtis preili Jadvisjagi, nagu aim koolmeistrile ütles, et ta ise nad ära tooks. Raamatud olid siin ainult ette-

dasid ahvatlevalt. Nüüd arvatavasti on seal ainult preili Jadvisja ja tema õde, sest jahihärra viibis päevad läbi sõidus, et talupoegadelt krahv Potockile heinu vastu võtta. Arvatavasti vaatasid neiud tema raamatuid või ehk lugesidki. Jahihärra maja oli seda moodi, nagu tahaks koolmeistrile ütelda: «Lori kõik! Lõpuks tuled sa ikkagi minu juurde.»

«Mis jamps see olgu!» sõitles Labanovitš iseendaga. «Kas ma siis ennast kätte võtta ei suudagi või?... Sada sarvilist! Täna sai öeldud, et viina ei jooda, ja ei joodudki. Ja kui sai öeldud, et Jadvisja poole ei minda, siis ei minda kah!»

Koolmeister võttis seinalt viiuli, pani selle hädapärast timmi ja hakkas poognaga mööda keeli saagima. Ta mängis hoopis kehvasti, kuid viiuli oli ta võtnud selleks, et mõtteid peletada. Ta püüdis mänguga isegi oma meeoleolu väljendada, kuid sellest ei saanud kuidagi asja. Viiul, nagu mängija endamisi tähendas, möögis justkui näljane veis oma peremeest silmates. Ta viskas viiuli lauale, keeras suitsu ning pärast lühidat kõhklust riietus, võttis kepi ja läks välja.

Köögis ahju kõrval seisis nännike, laua ääres pingil aga istus ta sõbranna Nasta.

«Mis teed siis teil jalge all, noorherra?» uudistas nann.

«Lähen seda sarvilist kinni püüdma, kes sinu Mihhalkat hirmutas,» vastas Labanovitš tõsiselt ja läks õue.

Õhtu oli juba ammu käes ja majades põlesid kõikjal tuled.

Küla teises otsas, ülesõidukoha pool, laulsid külatüdrukud, nende ühetooniline laul kajas vastu kuskilt raudtee äärest ja kandus siia tervete malbete kaeblikke helivoogudena. Lihtsad viisid, kauguse tõttu pisut sumedalt kõlavad, erutasid noort koolmeistrit otsekui mingi ähmane ahvatlushüüd, ja ühtlasi muutsid meeoleolu veelgi nukramaks. Küla taga seisev mets vaatas süngelt ta peale ja oleks nagu ütelnud: «Ära sa neid laule kuula: need on sulle mürgiks. Põgene siit ära, siin on kõikjal seda, mis mürgitab südame.» Kuid koolmeister seisis ja kuulas neidude laulu.

«Miks need laulud nii kaeblikud on? Miks on nende viisid nii ühesugused, et raske üteldagi, millest neiud laulavad, kurbusest või rõõmust? Sest kuula sa nende laulu millal tahes, ikka on see nukker. Kas ei kajastu neis

linna maastiku ühetoonilisus, need pikad, otsatud teed keegi meel ja sõid?»

Labanovitšist mõne sammu kaugusel libises pimedusest hoolimata varjuna välja naisekogu. Koolimaja aia kohal ajghetas ta sammu, astus viivitamisi, pilk koolmeistri aknast aknendel. Aknad olid valged; koolmeister oli välja tulles lambi põlema unustanud.

Margaret koolmeistrit või ainult aimates, et see on tema, hõõr naine samm, möödudes Labanovitšist pisut lähemalt. Vahetaja pärast poordus tume kogu tagasi ja suundus otse koolmeistri poole.

«Kas teil õudnala igav ole?» küsis naine tasakesi sügava häälega hoolimata, milles oli aimata kutsuvat naeru.

Labanovitš tundis oma pead otsekui joovastusest ringi keerata hakkavat, kuna veers ning üle kogu keha jooksid nagu sülg. Ta oli juba pisut ette hõlmatud ja teadis, et Polotski haigete kätel leitud nimetatud «kultuur» mõjul sõltusid noori naised, kes ise endid kaela mõelduna tulevad. Hetkeka sattus noormees vastakate tunnete keerleesse. Kuid ta sai iseendast võitu ja vastas ohkavalt.

«Ja ma ometi arva, et minul sinuga lõbus oleks?»

Noor naine polnud sõltavast vastust nähtavasti oodanud. «Ja jähker vastus riivas ja solvas valusasti ta naiselikku meeleolust. Kuid ta ei lasknud seda välja paista.

«Ma olen hääle naeris ta võrgutavalt. «Ega te siis munk ei kohl ei ole?» Ja lisas juba teistsugusel toonil, ilmse hõlmatusega: «Või ehk arvate, et ma käin selleks, et teid lobustada?»

«Ma olen juba kindla pinna jalge alla ja tundes ennast otsekui paadutatuna, ei saanud Labanovitš enam tooni ega kätt muuta ja ütles vihast värisedes:

«Ma maksan sul siin oma hambaid näidata, sest ma neid nähtavasti ei näe ega tahagi näha.»

Labanovitš tundis, et ta võiks sellele võrgutajale hõlmatult karata ja ta minema kihutada. Samuti ei saanud ta pead anda, et tulemus ei ole mitte vastupidine, ja et põgeneda kinnastusest kaugemale ning hoida oma koolmeistri meel puhast, astus ta kähku üle tänava, poordudes Sjaltso teele, mille ääres seisis vana kõrts.

«Kah mõni mees: paneb naiste eest plehku! Nurisünni-
nal Vana viisk!»

Koolmeister läks edasi, värisedes otsekui palavikus, sest kogu see vahejuhtum oli teda väga üles ärritanud. Kui aga raev oli vaibunud, hakkas ta kohe oma jõhkrust selle tundmatu naise vastu kahetsema. Kas see naine oli süüdi, et igasugu lurjused, kultuurijätised olid teda saaraseks teinud? Kas ei oleks temast võinud lahti saada viisakamal kombel, selgitades talle, kui räpane ja kui alatu säärane kerge teenistus on? Nüüd ta irvitab ega häbene Labanovitši igasugu nimelega söimata. Ja tal on õigus, sest see õigus tuleneb Labanovitši enda jõhkrusest. Mis parata. Teinekord peab olema inimese vastu tähelepanelikum, olgu ta siis ükskõik kes.

Niimoodi mõtiskelles jõudis ta kõrtsi juurde. Kõrts oli ehitatud juba ennemuiste, siis, kui monopolipoodide veel uneski ei nähtud. Nüüd olid sel kõrtsil ja tema pidajal vanal Abramil käes viimased päevad. Ei olnud vajadust kõrtsi uuesti üles ehitada, polnud ka kedagi, kes oleks vana kõrtsmiku asemele astunud: poegi Abramil ei olnud ja tütreid olid mehele läinud.

Iga kord, kui Labanovitš siit läbi läks, jäi ta pilk nagu iseenesest peatuma sellel paikkonnal ja lagunenu, lüngis seinte ja sissevajunud katusega kõrtsil. See maja sobis väga hästi oma ümbrusega. Paikkond oli mahajäetud ja tühi ning iga kord tekitas ta koolmeistrile ühe ja sama tunde, jättes uhe ja sama mulje. Millest see tekkis ja missugune ta õieti oli, selles oli väga raske selgusele jõuda, kuid nähtavasti tekkis säärane mulje sellepärast, et juba siinses paikkonnaski oli midagi loomu poolest vaenulikku, võigast ja sünget. Samuti oli imelik, et ükski talumees siia maja polnud ehitanud, ehkki koht oli mitmeti soodus. Vana kõrts ja tema pidaja olid juba ühe jalaga haua äärel. Kuid see kõik kallutas koolmeistri tegema järeldust, et elul on maailmas mõneti erisugused algmed. Neist algmeist on ühed kehastunud elavorganismide lõpmatu vormides, teised aga peegelduvad niinimetatud elutuslooduses. Aga niikaua kui need algmed ei ole vajalikul määral jälgimist leidnud ja läbi uuritud, ei allu nad meie mõistusele, vaid elavad meie vaistudes. Vaist aga käib asjade olemuse uurimisel ja määritlemisel mõistuse eel.

Vanast kõrtsist möödumisel meenus Labanovitšile lause, mis oli kõögist väljudes ta suust pudenenud: «Lähen seda sarvilist püüdma, kes sinu Mihhalkat hirmutas.» Just siin oligi see paik, kus Mihhalka, nagu nännike rääkis, oli sattunud seiklusesse, mille tagajärjel ta äärepealt

pool kõõpema. Seadnud selle ühendusse asjaoluga, et ta oli tulnud just nimelt siia, kuigi seda kavatsustki polnud, oli Labanovitš õllutatud, see tundus talle imelik.

«Kuhu ma küll lähen ja milleks?» küsis ta iseendalt ning seadnud, vandesõna ümberringi.

«Elu vaikus, ei õhki häält, ei hingelistki, ainult kõrtsist tuleb.» Äkki hakkas Labanovitšil pisut kõhe. Meenus, mis nännike oli rääkinud. Muidugi, see on meenus. Mihhalkat võib kimbutada mõni külakangelane, kaita mõnda tüdrukut rest, kelle juures poiss käis. Ent mida on huvitav, millest sõberdane kartmine tuleb. Siin ei ole mingit koolmeister, kes ei usu, et on olemas mingi alapaatide vaenulik jõud, mis eksisteerib inimesest sõltumata, kuid temalgi hakkab pisut kõhe. Kui ta tuleb siia paika, et olla siin tunda. Ta on siin selles, et on olemas ja teadusliku tõepoolest, ja see ümbritseb veel palju koolmeistri mõtetel psühhiliste avalduste kohta.

Kõõget neist kuulutustest hoolimata tundis Labanovitš, et tal on hirm ja et ta ei suuda sest hirmust jagu saada. «Kuhu ma lähen pörguvürst välja,» ütles talle mingi mõte, kuid koolmeister tegi, nagu ei saaks ta sellest aru ja ühtlasi hakkas tal veel õudsem. «Kui sul selleks julgust ei ole, siis kuulata: sa kuuled midagi,» ei jätnud see mõte teda rahule. «Olgu pealegi,» pomises Labanovitš, «eks siis kuulame!» Ja ta ajas kõrvad kikki. Niisama sügav vaikus, olles sügav hääletus. «Pörguvürst, pörguvürst! Ilmuta mõnda!» hüüatas ta tasakesi ja jäi taas kuulama. Kõik oli ühe, keegi ei kostnud, keegi ennast ei ilmutanud. Koolmeistri närvid olid äärmiselt pingul ja ta tundis, et kui ta mõnukese taandub mingilt punktilt, kus ta hädavaevu püüdis, siis lööb hirm tal üle pea kokku ja ta pistab sellest paigast punuma. Ta pöördus tagasi kõrtsi poole ja hakkas ümber minema. Kõrtsi ees ta seisatas, pidas veidi aru ja astus vana Abrami poole sisse. Seal ta istus, tellis pudeli. Ja kui oli väheke rahunenud, läks koolimajja.

Päev enne nügulat tahtis Labanovitš oma sõpra Turse-
nalt vaatama minna ja läks rongipeatusse. Suhhavarav
oli parajasti valvekorras. Ta kinnitas koolmeistrile, et
tunni pärast tuleb kaubarong, millega siis võibki
Suhhavarav pakkas pärima, kuidas on preili Jad-

visja tervis, kuidas koolmeistri enda elu läheb ja kui sageli ta tütarlastega kokku saab. Ja hakkas sealsamas kiitlema, kuidas ta hiljuti oli ühe nooriku hoovi tõmmanud. Labanovitšile meenus, kuidas ta ise oli üsna hiljaaegu tänaval ühe tundmatu naisega kokku puutunud ja tal hakkas vastik seda räpast südamepuistamist kuulda.

«Vabandage,» ütles Labanovitš talle vahele, «milleks te sellest kõigest nõnda aru annate?»

«Kas teile siis ei meeldi sihukest juttu kuulata?»

«Ei tea, mis huvitavat selles võiks olla?»

«Kuidas nii?» küsis Suhhavarav ja vaatas koolmeistrile otsa, hallid sulipoisisilmad täis varjamatut pilget.

Koolmeister omakorda vaatas temale silma. Ei meeldinud talle see enesekindel isaselõust ega need ripakil niisked huuled mustade kikkvurrude all.

«Mismoodi teile ütelda... Kõik see on jälk ja intelligentsel inimesel ei sünni sellega kuidagi hoobelda.»

«Ah teid küll! nagu uih-aih preilike,» lausus Suhhavarav veidi põlglikult.

Samal ajal tuli kaubarong sisse. Suhhavarav ja koolmeister läksid platvormile. Rongi kinni pidanud, paigutas Suhhavarav koolmeistri köetavasse kaubavagunisse ja jättis ta jumalaga. Labanovitšil hakkas kergem, ta istus ja mõtiskles jällenägemisest oma sõbraga.

Nõnda kui rong oli jaama jõudnud, hüppas Labanovitš kähku vagunist välja ja põikas igaks juhuks vaksalihoonest läbi, sest võis juhtuda, et ta sõber on seal. Kuid sõpra seal ei olnud ja Labanovitš hakkas mööda raudteed küla poole astuma.

Õhtu oli pime ja vaikne. Raudtee ääres seisis kõrge põlismets, salapärane, sünge ja suursugune. Jaamas ähkis vedur, kuid tasakesi ja ühtevääri, otsekui kardaks ta metsa rahu rikkuda. Kähkjate pilvedega kaetud taevast seisis otsekui madalamal ja kõrgele metsale ning teele langes rahulikult kohevaid lumehelbeid. Oli midagi tavatult meeldivat nende valgete ja puhaste ebameikeste liuglemises, nii õrnalt langesid nad maapinnale, koolmeistri mütsile. Terane kõrv nagu kuulis nende imetasast sosinat, nende meeldivat juttu.

Labanovitš astus kärmesti. Tal oli nii kerge, oleks lihtsalt tahtnud joosta, taga ajada need valgeid lumeräitsakaid, nagu oleksid nad elusolevused või nagu oleks ta ise alles laps.

Paremal pool teed mets lõppes. Labanovitš läks edasi,

puutudes pilgu pimedusse, et ta ei läheks mooda maanteed, mis kuulid sinu peab üle raudtee minema. Ahah,

See tee ongi, paistavadki vanad kased ridastikku! Täiesti häres, versta kaugusel raudteest, oli kroonuga tõrvahit lakkad maja. Seal paiknes kool, kus elas ja pidas lapsed Tursevitš.

Labanovitšil oli see verst üsna ruttu seljataha jäetud, ta tahtis kaugelt minnakat valgust oma sõbra aknas. Maja ees seistas, Tamara poolt oli aknal ees lihtne kardin. Tursevitš sammus pladkases toas edasi-tagasi, endal selline nagu tühikud tallek laendale õppetükki üles. Labanovitš astus hiljuti akna alla, koputas sõrmeotsaga vastu ruutu ja tõusis välja.

Tursevitš lahkus kardina kõrvalt ja vandas välja, hoides hoiduvahuse ees. Ei hingeliski. Niipea kui ta mõeldis, koputas Labanovitš uuesti salaja vastu ruutu ja hüppas nagu valk akna alt ära.

Tursevitš astus kindlal sammul akna juurde ja küsis:

«Kas seal on?»

Labanovitš ei vastanud.

«Mida püüad see tähendada?» kuulis Labanovitš sõpra ees seistes öeldes:

«Ei muud, ja Labanovitš koputas uuesti. Vihaselt soositas Tursevitš uksele. Labanovitš tõmbus jämeda kase alla. Tursevitš lükkas ukse pilukile, pistis ainult pea alla ja jäi vaatama. Niipea kui ta ukse sulges ja riivi pool, oli Labanovitš nagu viis kopikat rõdul!

«Kas on?» küsis Tursevitš kinnise ukse tagant.

«Ei talle» vastas Labanovitš.

«Ah sina, Tselšona mesikäpp!» hüüatas Tursevitš rõõmuga. «No tule, tule sisse, kaim... Ah sind väänikut kaitse» jatkas ta elevuses ja lükkas oma toa ukse ristseliti, et kaitse näeks.

Tursevitš oli uksest pisut taandunud, valmis tervitama.

«Tule üle ta oli väga rõõmus. Ta päris rippus Labanovitšil kuljes oma elavate hallide silmadega, neist lausutas naerusädemeid, ühtlasi vaatas neist vastu elavalt, mis püsivus ja meelekindlus.

Labanovitš seisatas uksele.

«Tuleks tunnistasid sõbrad teineteist vastastikku, kuna nende näod sarasid tujukullasest naerust.

«Mulle ei pea mitte langema vari sellest kase, mille

all on istunud kreeklane!» ütles Labanovitš tähtsalt ja paatosega.

«Ja sina ei pea mitte sattuma koera olukorda, kes konutab aia ääres!» vastas peremees.

Vastastikku naljatavalt tervitanud, kaelustasid sõbrad teineteist ja suudlesid südamlikult.

Tursevitš oli õhevil ja erutatud, ta raputas sõpra õlgadest, naeris valju häälega.

«No küll sa oled täitsa! Jumala eest täitsamees... Õieti öelda, ma juba arvasingi, et sa peaksid mind kaema tulema... Noh, võta platsil!»

Tursevitš korjas laua pealt raamatud ära, pani need korralikult kokku ja asetaski riiulile. Ta tuba oli piinlikult korras ja puhas. Ta elukorter polnudki suurem kui üks ruum, üks talutuba, aga ta oli osanud selle omal viisil hubaseks muuta. Oma elupaika kraamides ajas Tursevitš kogu aeg juttu, puistas sõbra üle küsimustega siit ja sealt, rääkis iseenda kui ka sõbra eest.

«Noh, tead, mis nüüd tuleb, Labunja? Nüüd saab perenaisele käsk antud, et olgu olla samovar. Siis saab istutud, teed joodud ja juttu aetud. Tead, kuis mulle meeldib sedaviisi sõbraga istuda ja teed juua... Näh, mis ma's pidin tegema? Pea'nd, pea, kaim,» rääkis Tursevitš iseendaga. «Kõigepealt me võtame kehakinnitust. Tead, vanapoiss, mul on hiiglama ägedat sinki... Noh, tead, süda aimas, et sa tuled: käisin jaamas ja ostsin sinki. Oota ometi, kaim. Meil tulevad hoopis teised lood-laulud!»

«Seesuguseid mõistlikke jutte ei saa mitte igapähe kõrv kuulda,» ütles Labanovitš. «Ühesõnaga, pea keedab sul nagu ministril... Kas lubad, sa suur kõrbeüksiklane ja minu õpetaja, et ütlen käesolevaks puhuks mõned sõnad?»

«Las tulla!»

Labanovitš tõusis püsti, manas näole tähtsa ilme ja algas:

Mull' meeldib riivi kraapsumine,
kui taigen valmib kartulist
praad küpseb ahjus nagu ime,
ta lõhn on kõigest armsam vist.

Ei a.ta puha isa ohked,
ei ahvardus, ei põrguang —
mull' pannikolin meeldib rohkem
kui õhtul tornis kellamäng

«Ha-ha-ha!» naeris Tursevitš. «Ah sind jumalavallatut küll! Ainult Tselšõnas võib midagi säärast pähe tulla.

Mull' pannikolin meeldib rohkem
kui õhtul tornis kellamäng

...mala eest vahval... Noh, käin ära kui välk!»
...ruttas voorusest läbi perenaise juurde, et
...õhtusooki teha, ja tuli otsekohe tagasi.

«Labanok,» ütles Tursevitš salapärase näoga,
«kuidas, kas ehk teeksid vaikesed tropidki?»

«Mata sõber! Vahe sellest, et pea keedab sul
...kuidas, kas sa oled veel imetegija, ühesõnaga,

...Labanovitš häälestusega. «Miks ma siis
...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng?» küsis Tursevitš isegi

...õhtusooki teha, et ei ole?

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng

Tursevitš laskus naeru parast isegi kükki

...juttu end taas sirgu, vahet pidamata naerdes ja

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng,» ütles Labanovitš tuju-

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...õhtusooki teha, tuhnis seal veidike ja võttis
...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng,» ütles ta pudelit loksutades
...mull' pannikolin meeldib rohkem

...õhtusooki teha, ehk oskab sinugi nännike nõnda süüa

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng,» ütles ta.

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, kuid kapsasuppi ei keeda.

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, Noh, tead, tead, tead.

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, sõprade vahel kõige tujukullasem, kõige

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, Peasjalikult rääkis küll Tursevitš. Tal oli

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, ükski jooneke, ükski tüüpiline pisiasi ei

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, ole panemata. Peale selle oskas ta ühest või

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, t pilti luua või teda elavalt kujutada.

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, oli kõvasti nalja teinud üks juhtumine

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, sellest rääkis ta nüüd ka Labanovitšile.

...mull' pannikolin meeldib rohkem

...kui õhtul tornis kellamäng, ühest «kontrollist, väga ustavast kroonu-

ametnikust. See tahtis üht raudtee artellivanemat vahele võtta. Ja peab ütlema, et see artellivanem tegigi sohki: ta kirjutas nimekirja töölisi juurde, et nende palk oma tasku pista. Järsku see kontroll kukil. Artellivanemat tööliste juures ei olnud, istus kuskil vahimajakeses. Kontroll luges töölised üle ja tahtis ootamatult artellivanema juurde sisse prahvatada, et kontrollida tema raamatut. Kuid juhuslikult oli seal artellivanema tütar. See pani ruttu vahimajakese poole jooksu, et isa hoiatada, ja et kontroll aru ei saaks, ei jooksnud ta teed mööda. Kontroll aga taipas kohe. Tüdrukule järele! Tüdruk lidub ees, sabad üles taritud, tema kannul aga lehkides kontroll, nagu hurda-koer ajaks jänest taga. Ja jõudsid vahimajakeseni pea-aegu ühekorraga.

«Näita sissekanderaamat ette!» röögatas kontroll artellivanemale, ise kolledasti lõõtsutades. «Kohtu alla annan sind!»

«Kohtu alla annan mina teid,» vastas artellivanem külmavereliselt. «Sest teie ajasite minu tüdart taga ja tahtsite teda vägistada.»

Kontroll ajas silmad pungi, nagu oleks kõik kaga pähe saanud.

«Eks siis näe, kellele see suutäis kibedam on,» jätkas artellivanem ikka endise rahuga. «Kümme tunnistajat võin välja panna ja igaüks kinnitab, mis pärast te tüdrukut taga ajasite.»

Lõbusas tujus meenutasid sõbrad igasugu naljakaid lugusid ja naersid sekka nagu pöörased.

«Tänane päev ei ole meil niisama tühja jooksnud, sest me oleme täna palju naernud,» ütles Labanovitš. «Nietzsche ütles oma Zarathustra suu läbi: «See päev, millal te ei naera, on teile kadunud.»»

«Sellisel juhtumil läheb meil, vanapoiss, palju päevi kaduma,» arvas Tursevitš selle peale juba tõsiselt. «Eks ole, mõnikord istud pika sügisõhtu läbi üksipäini. Vaatad aknasse — pime, vihmase. Katuseräästast aga rabisevad tilgad vahet pidamata, nagu nutaks seal keegi. Ja mingid isepärased mõtted hakkavad su üle võimust võtma. Pane tähele, kaim, just isepärased mõtted. Nad nagu ei tärkagi sinu enda peas, vaid sulle läkitab neid keegi, keda pole

lennan, aga kelle juuresolekut sa otsekui tajuksid. Ja mõnikord alla minnugused mõtted pähe ja sosistavad sulle tinnid teab mida kõike! Ja kui veel need kased maja ümber odavasti hakkavad! Kas tead, vanapoiss! Inimene, ütleme, harjub oma loomadega. Peremehel on tihti kahju lahkuda loomast, loomast võl koerastki, aga mitte sellepärast, et neist talle kuu on, vaid lihtsalt et on harjunud. Kuid võib ka harjuda mitte ainult loomadega, vaid ka puuga, nii nagu mina näiteks olen ära harjunud nende vanade kaskedega,»

«Ma tean, aga ma kohe ütlen, kui need hakkavad oma vanade okadega kohisema, siis on mul neist tunda kahtlusi. Mulle tundub, et nad millegi üle kur-

tsustuvad, et ka neil on oma tundmused,

«Ja kaskedel õhtul pole sul isu naerda...»

«Tõesti on neil suhtesid õhtul!» Viimased sõnad Tursevitš märkas loomul-

labana. Labanovitš kuulab sopra tahelepanekult ja uudis-loomana tallesid kullised, nii tundelisena ja müstikasse kal- luvana nagu ta Tursevitši esmakordselt, kuna oli teda varem pidanud eeskätt reaalistliku mõtteviisiga inime-

ks. Ta tahabki seda, mis sa kaskedest rääkisid, laiendada ja avendada. Ma tahaksin sinult küsida, oled sa kunagi mitte ühe mõelnud või lihtsalt on see sulle silma puutunud, et meie ümber on loodus... Ma ei tea, kuidas seda lihtsa teha, mida mõtlen... Noh, et loodus elab mingit oma elu, mõtestatud elu? Missugune see on, seda ma ei tea. Võib-olla on säärane arvamine nagu näiteks minul õnnunud lapsepõlvest. Kuid ka praegu ei saa ma kuidagi lahtisaberdusest tundest, et loodus elab mingit oma elu, mõtestatud elu. On olemas selliseid paikkondi, ma võin neid leida ükskõik kust, mis mind ei tõmba, ma ei suuda seal harjuda, nendega koduneda. Olen märganud, et lei- tate selliseid paikkondi, kus linnud ei taha pesitseda ega tulla, vaid puuavad neist mööda lennata.»

«On küll midagi saarast,» lausus Tursevitš.

«Ma tean, sõber, kui hakkad üksilduses mõtteid mõlgu- tama, võid tont teab kuhu jõuda. Krutid oma närvid üles, et hermuvärinad tulevad peale. Ja kõik need sala- panned asjad ehk polegi millestki muust kui pillikeeltest üheksakruttunud närvidest.»

«Sõber,» rääkis Tursevitš leebelt, «me oleme harjunud üldiste fraasidega labi ajama, kust me oma mõistu- sed suuda üle astuda ega kaugemale minna neist piiri-

dest, mis on meie arusaamise ja teadmatuse vahel. Mõnikord me ütleme siis: «See on närvidest.» Teinekord aga: «Selle kohta on juba seadus oma sõna ütelnud, nii et sin tuleb oma mõistust ohjeldada» või: «See on asjaoludest tingitud», «Niisuguse tähe all sündinud» ja palju muud totrust. Ja tihtipeale me selgitame mingit segast asjaolu veel segasemate sõnatühenditega ning ise arvame, et oleme ütelnud midagi ülimalt tarka, teised aga kiidavad selle heaks ja jäävad rahule. Kuid sealjuures on need tühjad üldised fraasid väga kahjulikud, sest nad halvavad inimese otsivat mõtet, rahustavad ja uinutavad seda, nii nagu uinutatakse karjuvat last, nad ei pane mõistust seal tööle, kus on vaja põhjuste leidmiseks tegutseda. Ja nii viisi, algul kodus, siis ka koolis harjub meie mõistus selliseid nähtusi passiivselt käsitlema, mis ei ole kaugeltki läbi uuritud ega ära seletatud. Vanemad inimesed perekonnas käratavad lapsi tihtilugu vait, kui need oma küsimustega, vahel väga naiivsetega, vahel aga üpris keerukatega, tüütavaks muutuvad. Ja koolides suruvad oskamatud õpetajad õpilastel samuti maha kõik selle, mis ei mahu õpikute raamesse või ületab pedagoogide endi teadmised. Kuid kõik see ühtekokku annab tulemuseks, et me langeme sõnade mõju alla ja meil puudub tahe protestida meie endi mõistuse kallal vägivalda tarvitamise vastu.»

Labanovitš kuulab sõbra juttu ja oli sellega päri, nagu oleks Tursevitš väljendanud tema enda mõtteid. Ühtlasi aga hiilis ta hinge ebamäärane nukrus.

«Kas tead, vanapoiss,» ütles ta, «küll on hea vähemalt vahel harvagi kokku puutuda arusaaja inimesega, juttu ajada, südant kergendada. Sest muidu elad kuskil parapõrgus, kus mõistlikku sõnagi ei kuule, elad ihuüks. Ja mõtled igasugu mõtteid, nad vilksatavad sul peast läbi nagu kerge pilveunga vari mööda maapinda ja ununevad, nagu peaksidki nad jäljetult kaduma. Kuid üksluise, tihtilugu mõttetu ja tühise argielu pisiaskel surub sind maha, pigistab sust üha enam välja seda, mis väärtuslik. Ja nüüd, kus olen oma Tselšõnast pisut kaugemale pääsenud ja vaatan teda eemalt, hakkab see parapõrgu, mis esiotsa mind isegi huvitas, tunduma ebasõbralikuna ja tekitab minus mingit tuska, otsekui aimaksime üksteises — mina temas või tema minus — vaenlast. Mida kauem ma seal elan, seda enam hakkab mõistma, et pikemaks ajaks sinna peatuma jääda ma ei suuda.»

Labanovitš vaikis mõtlikult. Ta silmad jäid liikumatult

niikui vahtuma. Jadvisja nagu kerkis ta kujutlusse.

«... ja nägigi, mille poolest see laanekuru mind

«... ega ma seda sulle ütlegi,» mõtles Labanovitš.

«... ja kondis tühjast seinast teise, käed selja peal, ja

... muud midagi üle

... kullas kaun, seal on raske. Omast käest tean,

... kolmas seal on,» rääkis Tursevitš. «Võta kas

... kolm katekumend versta on meie küladel

... on ja päev! Siin on kõik teisiti, pole üldse

... Hõlme laheme jalutama, siis näeme...

... kuldaga kan Slutši-äärset piirkonda võr-

... tahtu kiiresti koolis on vaks vahet. Nad

... tead, tead, tead, tead, tead, aga sinu omad

... tead

... tead, Nad võtsid üles ja

... tead, mida oli üksin-

... tead, mis need mi või teisiti köitis või

... tead, mis see pakkus rohkesti jutu-

... tead, mis see pakkis pikki öö, et kõigest rääkida.

... tead, kulla Maksim,» küsis Labanovitš, ise juba

... tead, mis lamades, «misjaoks inimene ilmas

... tead, mis on monda aega mind vaevanud. Küsi-

... tead, mis on kaest

... misjaoks siis inimesel elada on?... Tühi teda

... tead, mis elab,» ühmas Tursevitš

... tead, mis valjusti

... tead, on juba mõnesugust filosoofiaki. Ja mina

... tead, mis saaks sakslasele ei tuleks üldse pähe niimoodi

... tead, mis

... tead, mis sakslane on praktiline inimene. Selle

... tead, mis ei anna mingit praktilist tulu»

... tead, mis ei tea, misjaoks ta ilmas elab?»

... tead

... tead, mis hukesel vorstmaakril sest teadagi!»

... tead, mis jälle

... tead, mis elab selleks, et saata korda head, teenida

... tead, mis elab selleks, et olla kaasini-

... tead, mis ütles Tursevitš.

... tead, mis sellepärast, vanapoiss, et ta peab nõnda elama.

... tead, mis näeme, et inimesed selle nõude järgi sugugi ei

... tead, mis tühjagi nad sellest hoolivad, et head korda saata

... tead, mis teab mis kasu tuua. Kuid asi on siin päris

... tead, mis mõttes on olemas ainult üks mõõdupuu, mis

passib igaühele: inimene elab selleks, et elust võimalikult palju välja koukida iseendale meelepärast ja kasulikku.»

«Oot-oot, vanapoiss, mis ketserlust sa nüüd suust välja ajad! Mis see sinu arvates on, mida endale välja kougib see tõsikristlane, kes ütleb lahti maisest olemisest kõigi selle mõnudega ja lahkub inimeste seast, et jääda üksinda oma jumalaga? Kuidas sa selle kohta oma mõõdupuu kasutad?»

«Ooh, kristlased on väga kaine mõistusega inimesed ja nende jaoks sobib see mõõdupuu isegi veel paremini. Neil on agarat pealehakkamist ja põhjatu isu. Neid, kas sa näe, ei rahulda maapealne elu ja üldse siinne maailm (ehkki nad maapealsetestki mõnudest ära ei ütle). Nende päralt olgu paradiis, igavene lunastus, otsatu rõõm ja õndsus. Kuid oma maapealses elus näevad nad abinõu, et hõlpsamini pääseda taevasele pidusöögile.»

«Sa laasid elu mõtte liiga paljaks,» ütles Tursevitš, «ja sellega alandad inimest. On inimesi, kelle elule annab mõtte üleüldise hüvangu idee. Oma ideede eest lähevad nad vangitorni ja pagendusse; nendesamade ideede eest on neid risti poodud, ära mürgitatud, tuleriidal põletatud. Siin on midagi enamat kui isiklikud huvid ja iseenda jaoks kasu väljakoukimine. Ja ei tohi üheksamast põhimõttest tuletada seda, kuidas tegutseb mingi kelm ja kuidas see inimene, kes kogu elu töötab ligimese hüvanguks.»

«See ainult paistab nii, kui esimest korda pilk heita,» ei andnud Labanovitš järele, «aga põhimõte maksab kõige kohta. Küsimus on ainult selles, milliseid vahendeid kasutada, missugust teed minna ja kuidas seda põhimõtet käsitada. Aga võta kes tahes, olgu siis teadusemees, kes otsib uusi eluseadusi ja rajab uusi teid, või mõni leidur nagu Edison või luuletaja või kunstnik või uue õpetuse kuulutaja või selline tegelane, kes ennastohverdavalt ikka, alati ja eranditult seisab teiste teenistuses — kõik nad lähtuvad seitsamast ühest põhimõttest. Ei tohi ainult segi ajada eesmärki ja sellele eesmärgile jõudmiseks kasutatavaid teid.»

«Ja sellegipoolest ei jää ma sinuga nõusse,» vastas Tursevitš.

«Millal enne on vaidlemisel nõusse jäädud? Nõusse jäädakse siis, kui asjade üle hästi järele mõeldakse. Aga nüüd ehk parem jääme magama, sest hakkab vist juba valgeks minema.»

Lad maantee ridastikku seisvate vanade kaskede vahel tihedalt tihedalt lindina moõda künkanõlva, suundudes edasi linnale ja mida kaugemale, seda tihedamalt need tihedalt jamedad puud nagu seisid, muutudes järjest tihedamaks ja siis kokku sulades ühtlaseks jutiks, mis paistis sõlmepaari taha kaduva metsana.

Miljonit tervetult ilusat on neis lähedates vanahõngulistes aedvõrretna maanteedes. Peatumatult ja tõtlikult lähedalt need kasked kutsuvad ning alevitest linnadesse, ühendades maakohti, külaomango ja terveld suuri maidki. Kui palju ilu ja tihedat kutsut on sinelavaks kaugustes, kuhu

... Kui palju need vaated, vürskeid motiveid, mis kutsuvad kutsuvad nad teekanta silmadele ja miljonit Milise erakordse jõuga kisuivad nad enda ja küt tugevasti puudutavad nad hingekeeli! Mis

puud küt peotub kodumaa otsututes maanteedes ja mis võim on see, mis ole, on rahutu, ühtlasi edasitõttav randaja?

... need on need, mis on jätustatud, pikkade sajanditega

... need on need, mis on valgendamatu lugu, mis inimlikku üle-

kohut tõendavaks tulikirjas kirjutati nende miljonite teek-

katjate südamele; kes on astunud või sõitnud neid maan-

teid, mõlgutades omi mõtteid? Või on see aegade kroonika

... need on need, mis on sügava julje su hinge, seal vastu peegeldudes

ja kindlat kaju ning vormi omandades, et kohutava väl-

... need on need, mis on lõhkuda pimedasse orjaõösse, mis on langenud üle

... need on need, mis on äratav su südames seletamatut erutust

ja muutub sind leppima maailma ääretusega see sala-

... need on need, mis on kohutav ja lõputu hulkumine moõda maailma,

... need on need, mis on räske eraldada algust ja otsa, mida need maanteed

... need on need, mis on ümbritsevad? Või on see inimese igavese rahulole-

... need on need, mis on inimane vastukaja, varjatud kutse otsida teist-

... need on need, mis on eluvorme, ebateadlik tung parema elu poole?

... need on need, mis on ehk sisemine püüd purustada mingid piirid ning

... need on need, mis on veel mitte kusagil teoksaanud priiuse otsatuisse

... need on need?

... need on need, mu kodumaa teed! Kes küll räägiks meile ära

... need on need, arvaks ära kõik mõtted, mis aegadest on

... need on need, kirjutatud puude tüvedele teie ääres?

... need on need, vaata, kui ilus see on!» ütles Tursevitš

... need on need, näidates oma elukorterit mõnelt uhtlast maanteed

... need on need, kogu vaatepilti, mis neile siit avanes. «Kas pole see

... need on need, kas pole see ääretu! Kui erksa tooniga ja kui

mitmekesine see pilt on! Ja veel need kased minu maja juures: vaata, kui uhked nad on!»

«Ma ei saa ühest asjast aru,» ütles Labanovitš maastiku-pilti nautides. «Nii palju ilu on meil, nii palju vorme ja värve, ja meie maa on suur ning mitmekesine, aga meie seda ei näe, ei tahagi näha. Meie maa kohta on juurdunud arvamine, et ta on vaene ja kiratseb. Ja ühestki maa-teaduse õpikust ei leia sa enam-vähem soliidset Valgevenemaa kirjeldust. Mida mõistetakse meil Valgevenemaa all? See, kas sa näe, olevat Vene riigi läänepoolne ääreala. Mis seal head on? Ei midagi. Nojah, palju soid, ja veel üle maailma tuntud juustevanumistöbi. Ja meie kiidame sellele kergemeelselt järele, võtame seda kõike hea usu peale, sest nagu sa õigesti ütlesid, meie üle valitseb šabloon, tühjade sõnade šabloon, tühjade fraaside, mõtete võõrad vormid ja nende võõras sisu. Ja nii me hülgamegi selle, mis on tõesti meie oma, me ei hinda seda, me häbeneme seda!» Sõna «häbeneme» ütles Labanovitš välja rõhuga, kusjuures ta näoilme muutus ja silmis süttis mingi vihatuluke. Pigem vaistlikult kui teadlikult ärkas temas protest rahva õiguste alavääristamise ja mahasurumise vastu, nii et oma rahva pojana, tunnetades sellega tihedat sidet, asus ta rahva õigusi kaitsma.

«Igal rahval on oma uhkus. Inglise kuulutab uhkusega kogu maailmale: mina olen inglise! Sedasama ütlevad prantslane, sakslane, austerlane, venelane, ütlevad teiste rahvaste esindajad. Kuid meie, valgevenelased, ei julge tunnistada, et me valgevenelased oleme. Sest valgevene rahva kaela on teatavasti palju solki valatud, ta enese-väärlikus on alla kistud, ta keel on naeruks tehtud, tal ei ole nime, ei ole oma palet. Ja sellest tulebki, et valgevene haritlane ei eraldu mitte ainult oma rahvast, vaid ka oma vanematest. Meil on teada säärane juhtum. Ühele meie tuntud koolimehele tuli kodunt kulla ema. Pojal olid külalised. Ta ei julenud külaliste ees ema oma emaks tunnistada, ütles, et: «Mine kööki, mutike, küll seal saad süua.»»

«See on ju sigadus!» hüüatas Tursevitš ja sulitas jätkustundest. «Kartis matsiks jääda ja näitas, kui suur mats ta on.»

Mõne aja laksid sõbrad mööda puudega ääristatud maanteed, siis aga pöördusid talupojaregedest siledaks sõidetud väljateele ja hakkasid jaama poole minema.

«Tahan sulle näidata vanaaegset kalmistut,» lausus

ja viis sõbra väheldasse metsatukka, mis kasvas kaskal.

Siis sealt paistis kalmistul süngelt langu lüplannuseid ja madalukesi kääpauid lume all. Puude vahel seisis puust kabel, aknad sisse lõõgiti oli ehitatud erilises stiilis ja nagi üsna omaloomuline. Vahetult leidub selliseid kabeleid Slutši kandi linnakades veel täninigi. Paistis küll, et kabel novalt põlbi ja oleks võinud iga hetk sisse vari-mõeldust olla läbi madanenud, selles haigutasid nad vanad. Alamaal nurgast kinni hoides vaatasid nad ükstele lütkunud näod. Kabel paistis

... ja tõusis üles süngelt ja jube, ... nõudnud: «Mis on sul ... on sul rikkuda puha-

... ma joonestada,» ütles Labanovitš, «sis ma ... n ta paberil.

... bel» mõnitas ka Tursevitš. «Selleks ma sind ... teda naidata. Ja kas sa tead, mis siin hiljuti ... äärmiselt elanik, slahtamees, pidas jahti. Koer ... ales. Rebane pugus kabeli altari alla. Jahi- ... kka kaevama ja tappis rebase ära. Preester sai ... kuuldud ja kaebas mehe pühadusteotuse pärast ... Ühesõnaga, sellest algas suur ja kõmuline prot-

... d, ka minul ei ole kahju, et see jahimees kohtu ... ütles Labanovitš selle peale. «Muidugi, küsimus ... pühadusteotuses, kuid see juhtum on juba ise- ... äärmiselt liigutav: vaene loom arvas siit endale pääs-

... des tulid sõbrad kalmistult ära. Oli näha, et kum- ... oli täis omi mõtteid. Labanovitši meel oli millegi- ... nukker ja rahutu. Miski häiris teda, oleks nagu ... kuskile ära. Põhjuseks võis olla ka see asjaolu, ... arvates oli Tursevitšil koolitöö paremal järjel ja ... püüdis tema kool hästi edasijõudva kooli mulje. Aga ... olla avaldas mõju ka nende varstine lahkumine, sest ... üksid nad jaama poole, ja sealt peab ta oma ... kurusse tagasi sõitma.

... kka ka. kaim, nii vaikseks jäid?» küsis temalt Tur- ... Mis sa mõõsitasid?»

... ju ilmast ilma trallitada,» vastas Labanovitš.

«Tead, vanapoiss, nii nagu ma sinu kooli ja sinu töid-tegusid nägin, siis minu kool ei kõlba sinu oma kõrval kuhugi.»

«Ha-ha-ha!» naeris Tursevitš. «Ei iialgi jää sinu kool kiduma, kui sa tema vastu nii suurt huvi tunned ja teda oma südameasjaks pead. Eks see tule sellest, et oled veel harjumata, et oled esimest aastat. Kuid ma olen kindel, et sinu kool annab silmad ette paljudele teistele.»

«Mis ma sulle tahtsin ütelda,» rääkis Labanovitš, «lähme õige kevadel, kui koolides töö lõppenud, mööda Valgevenemaad randama, õpime teda lähemalt tundma. Ja mis me näeme, selle paneme kirja, kogume rohkesti materjali. Meelitame oma kampa veel mõne piltniku, teeme huvitavaid võtteid... Ei, mis siin naerda... Muidugi tuleb see plaan veel läbi mõelda. Ma esitan ainult idee.»

«Mis seal ikka arvata? See oleks ju huvitav. Selle üle, tead, tuleks tõsiselt aru pidada, ausõna!»

«Kas tead,» jätkas Labanovitš vaimustusega sõbra toetusest hoogu sattudes, «see oleks ülimalt põnev! Me käik-sime paljudes koolides, tutvukime lähemalt õpetajas-konnaga, ärataksime temas huvi oma kodumaa vastu. Ja mis kõige tähtsam, me tekitaksime pisut liikumist ses unises soos, mida kujutab endast meie õpetajaskond, sest niimoodi elada, nagu meie elame — oleme omavahelise sidemeta, ilma elulise ideeta, aga tunda ainuüksi oma tillukest kooli ja raisata aega kaardimängu või joomisega, nagu teised meiesugused tavaliselt teevad, nii elada ei tohi, sest selleks tuleb iseendas südametunnistuse hää, teadmine oma kohusest rahva ees juba ette maha suruda.»

«Õppida tuleb meil veel tublisti, kallis mees,» tähendas Tursevitš. «Minul näiteks on mõte instituuti astuda.»

«Minagi tunnen, et peaks õppima, kuid instituut ei tõmba mind sugugi. Sest mis see instituut on? Samasugune kasarm nagu seminar, vahe on ainult selles, et instituut lõplikult hävitab kõik selle, mis meis enam-vähem elavast inimesest veel järel on ja mis seminaris hävitamata jäi. Ta muudab koolmeistri kuivaks ametnikukrõnksuks.»

Labanovitš tundis hingepõhjas sõbra vastu ebamäärast võõristust, sest tema arust plaanitses Tursevitš midagi niisugust, mis ei sobi nende tõekspidamisega, milles, nagu ta kogu aeg oli arvanud, nende vahel lahkkelisid ei ole. Ja ülejäänud tee kuni raudteejaamani läksid sõbrad

juba vaikides, iseendisse süvenenult. Nende lahkuminek kiireloomuline.

«Ma hoi mind unusta,» olid Tursevitši viimased sõnad. «Näed, kallis vend, on sinu kord oma vana kohta ja oma sõpra vaatama tulla,» vastas Labanovitš.

«Noh, kuulda, mis külas ka oli, noorherra?» päris nänn

«Ei, nänn, nänn, külas oli hea olla! Oli süvvä ja oli...» vastas koolmeister Polesje

«Muid ja! Lõunast kopsaleent järele, noorherra, ehk tahate natuke heledat vöö?»

«Ei, nänn, nänn, nänn! Jumalale tänu, võõrustas...»

«Noh, mis on ju hästi, noorherra!»

Kerge tuli nänni poole. Ta läks otsekohe kööki, Labanovitš aga võttis käsile õpilaste vihikud. Pärast läbivaatamist pani ta need ära ja kõndis mõned korrad toas edasi-tagasi. Kogu see aeg oli ta millestki nagu puudust tundnud. Millest? Või see teadmata: tal on vaja näha preili Ladybat. Ei, just nii see pole. Ta lihtsalt tahab Jadvisjat näha. Mis vajadus see siis on? Kas tal on Jadvisjale midagi ütelda? Ja miks mitte? Või poleks see siis õige, kui ta tuleks ja ütleks neiuale: «Ma tulin sinu juurde, sest tahan...» ja näha, tahan kuulda sinu häält, sest see paneb minu...» helisema kevade; tahan kuulda sinu naeru, sest kogu päikesekiir toob see valguse minu südamesse. Ma tulin sinu juurde, sest mind tõi siia südamesund.»

«Ei, võta näpust, vennike, seda sa talle ütelda ei julge. Seda võib ütelda Suhhavarav, sest temal ei tule sõnad südamest ja need ei kohustaks teda millekski,» mõtles Labanovitš. «Mida vähem arutada, seda parem. Lihtsalt tulla koju minna, ja lähengi.»

Minuti või kahe pärast hüppas Labanovitš üle madala... mis oli kooliõue ja jahikupja õue vahel, ja koputas uksele. Avama ei tulnud: kas siis ei kuulnud koputust või... kedagi kodus.

Ta koputas kõvemini. Otsekohe oli kuulda kellegi samme. Uks klõmpsatas ja avanes.

«Kas on kedagi kodus?» küsis koolmeister jahiharra teenijalt.

«Härrad ja prouad sõitsid Hatovitšosse, preilid ja Tšess on kodus.»

«Palun, palun!» tuli Gabrõnka jooksupärgi ja palus Labanovitšit sisse astuda.

Väikesel ja elaval mustapäisel tüdrukul oli külalise tulekust nähtavasti väga hea meel. Ta elavad vilkad silmad üsna särasid rõõmust.

«Olge head, palun sisse astuda!»

Gabrõnka võttis lambi ja viis külalise suurde tuppa.

«Olge head, istuge.»

«Ehk ma ei tulnud teile sobival ajal ja segan teid töö tegemisel?» küsis Labanovitš.

«Taevas hoidku! Mis tööd meil teha on? ... Nii harva kui te meil käite ...»

«Ja mul on õigus vahetevahel teie tööd isegi katkestada, iseäranis kui ta on vastumeelt?»

«Ilmatööd ei tee kunagi ära, härra koolmeister.»

«Tõsi see on.»

«Kas ei võiks teada, mis see tõsi on?» küsis preili Jadvisja ülemealiku ja reipa häälega, astudes koolmeistri juurde. «Tere õhtust, härra Labanovitš!»

Jadvisja ulatas käe, tõstis koolmeistrile oma puhtad turnedad silmad ja jäi talle tunnistavalt näkku vaatama, justkui sealt midagi otsides.

«Miks siis teid kuskil näha pole?» küsis ta. «Ja meid te kah vaatamas ei käi.»

«Kui ma ühtelugu teid vaatamas käiksin, siis ma vist ei märkaks, kui ilusaks te olete läinud,» vastas Labanovitš naerdes.

Jadvisja lõi vivuks silmad maha.

«Nüüd ma mõistan teid,» ütles ta. «Te ootasite, et ma ilusamaks lahksin, sest nagu te mind esimestel kordadel nägite, niisugusena oli teil mind ebameeldiv vaadata? On ju nii?»

«Preili Gabrõnka aga on selle ajaga vanemaks läinud,» ütles Labanovitš, jattes preili Jadvisja küsimuse vastamata.

«Mis jutt see nüüd olgu! Nagu varem kokku rääkinud,» protesteeris väike Gabrõnka. «Paps ütleb ka, et ma olla vana, ja teilgi sama jutt.»

«Kui minule te jatsite vastamata,» ei andnud Jadvisja

«Mist te ennem lahti ei saa, kui olete vastanud.»

«Kui puhtumil ei vasta ma teile eluilmaski, sest mul on raske, kui teist lahti saaksin.»

«Nagu oleks ta pahane, ja pörutas kannatust jalgaga.»

«Kui ei õngitse miskit moodi õiget otsa välja. Ent pealegi minust lahti saama: tahan näha, kuidas teil

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Kui te olete meeldinud ja istus diivanile.»

«Eks ütlege siis!» nõudsid nad nagu ühest suust.

«Te rääkisite omavahel Suhhavaravist. Te arutasite, mismoodi näeksid välja härra Suhhavaravi huuled, kui ta kitarri mängiks ja sinna juurde laulaks.»

Jadvisja langetas pea. Vilksatanud pilguga Gabrõnka poole, ei suutnud ta naeru alla suruda ja andis sellele vaba voli.

Labanovitš järeldas, et ta oli nende naeru põhjusest õigesti aru saanud.

«Noh, kas oli nii?»

«Selgeltnägemine ei ole teie tugev külg,» vastas Jadvisja. «Kõik selle olete ise valmis luuletanud.»

«Neiu Gabrõnja vist ütleb, kuidas oli?»

Gabrõnja vaatas korra Labanovitšile, siis Jadvisjale. Neidudel tuli jälle naer peale.

«Kas teie räägite alati tõtt või ei räägi?» küsis Jadvisja äkki koolmeistrilt.»

«Miks te seda küsite?» oli Labanovitš veidi imestunud, vaadates talle silma.

«Lihtsalt tahaksin teada.»

«Võiksin teile kuidas tahes vastata, aga te ei usuks mind niikuinii.»

«Kust te võtate, et ma teid ei usuks?»

«Kui te mind usuksite, siis te arvatavasti ei küsiks, kas ma tõtt räägin.»

«Te ometi ei tea, kas ma teid usun või mitte; te ei tea, kas ma teid tõenäakijaks pean. Tahaksin lihtsalt teie suust kuulda, mida te ise endast arvate.»

«Tähendab, te ise olete juba minust mõelnud?» küsis koolmeister muiates.

Jadvisja kohmetus veidike ja ta palgeid kattis vaevalt märgatav puna.

«Kui te mõne inimesega kokku puutute, siis mõtlete temast paratamatult,» ütles ta tõsiselt.

Labanovitš ei vastanud kohe.

«Kui õigust ütelda, siis pole see küsimus mind iialgi huvitanud. Siin, Polesjes, kus inimestega kokkupuutumist vähe, võib ehk ka igast inimesest mõelda, kes su pilgu eest läbi käib. Kuid linnas, kus ei jõua kõigi vastutulijate nägusidki enam-vähem korralikult tähele panna, on see minu arvates lihtsalt võimatu. Võimalik, et kuskil peaaegu seesugune protsess isegi toimub, aga meie tead-
vusse see õieti ei jõuagi.»

Minna pole linnades käinud,» vastas preili Jadvisja hehe tujutult.

«Oh, Jadviskal! Mis see meist küll olgu: aitähki harra koolmeistrile raamatute eest ütlema.»

«Andestage, ma unustasin. Suur aitäh teile,» sõnas Jadvisja.

«On nad teil läbi loetud?»

«Ainult läbi.»

«Ma toon teile veel, kui raamatud teile meeldisid.»

«Eetnija tõlgamevart. Nad hakkasid teed jooma.»

«Kuidas siis raamatud teile ka meeldisid?» küsis Labanovitš meelitudelt teelt.

«Huvitavad raamatud!» ütles Gabrõnka. «Me linnast neid õhtud läbi.»

«Kas see kõik tõsi, mis seal kirjutatakse?» küsis Jadvisja.

«Ükski, ka kõige tõepärasem jutustus ei ole mõistagi elust maha pildistatud, kuid ta aluspõhjaks on tõde. Ja aga tavaline elunähtus, kui esitada ta kaunis vormis ja heita talle enam-vähem selgelt nii- või teistsugust maailmavaadet valgust, sealjuures veel esile tuues need ilhtüpeale märkamatud hingeeluavalduste tõukejõud, mille meie silm harilikult ei tabagi — võib saada väga huvitava jutustuse teemaks. Võtame näiteks kas või teid. Muidugi, kui säärane kunstnik leiduks, võiks huvitavalt kirjutada, kuidas kauges Polesje laanekurus sirgusid ja kasvaid kaks kaunitari, kes olid õed. Need tütarlapsed tahavad siit ära, et elada vaba ja sisukat elu, sest neid mürgitab ja hävitab Polesje haisev soohingus ning mitme-
lugu kultuurijätiste tekitatud sopp. Ja ongi aluspõhi, et kirjutada jutustus, draama või mida soovite. Kuid aga leida nii- või teistsuguseid sõlmitusi, valida nii- või teistsugust tooni vastavalt oma andele, see on juba kirjaniku enda asi... Temal on siin suuri võima-
lusi.»

Kui te meie kulul ainult nalja ei teeks, härra Labanovitš,» ütles preili Jadvisja seepeale nukralt.

Labanovitšile ei jäänud märkamata, et ta oli riivanud minnit valutavat kohta Jadvisja hinges.

Aga kui õige võtaksite katte ja kirjutaksite loo kahest «est,» ütles Gabrõnja kavala näoga. «Kirjutaksite, et neil oli vana koer Neegus, kel ilmast ilma suu ila jooksis...»

Gabrõnja ei saanud edasi rääkida, sest naer tuli peale. ««pani naerma ka Jadvisja ning Labanovitši, sest Nee-»

gus pidas vajalikuks alati koolmeistri peale haukuda ja oli üldse naljakas peni.

«Ja mul jaigi teile midagi raakimata,» ütles Jadvisja, kui koolmeister minema hakkas.

«Rääkige siis ära!»

«Ei, teinekord raagin!»

18

Väga ruttu oli see öhtu läinud.

Kui Labanovitš jahiharra poolt tagasi jõudis, hakkas seinakell parajasti lööma. Niipalju kärisenud ja ragisenud kui vaja, lõi ta täpselt keskööd. Koolmeister suütas lambi ja võttis raamatu: ta oli harjunud enne magamajäämist lugema. Kuid igalt realt vaatas talle vastu preili Jadvisja nägu, nii et ta luges täiesti mehhaaniliselt, loetavast vähimatki aru saamata. Ta silmad ainult libisesid realt reale ja sõnalt sõnale, aga mõtted viibisid Jadvisja juures.

«Ei, s.hukeseest lugemisest ei tule midagi välja,» taipas Labanovitš lõpuks.

Ta sulges raamatu ja lamas mitu minutit liikumatult. Esialgu ta tundis, kuidas mingi meeldiv rahuldus oli täitnud kogu ta olēmuse, sest täna öhtul oli ta märganud, et preili Jadvisja on temast vägagi huvitatud. Neiü sõõrikud tumedad silmad jäid temale sageli ja kauaks peatuma, kord rõõmsalt, kord selge rahuliku pilguga, kord kubeke nagu nukraltki; nad olid talle sügavasti südamesse tunginud, temalt meelerahu riisunud. Iga sõna, mis neiü sel öhtul oli lausunud, sai nüüd erilise kaalu, tundus akki tahendusrikas, muutis kujutluspildi temast veelgi kirkamaks, haarates noort koolmeistrit veel suurema jõuga...

Kuid ühtaegu hakkas ta peas idanema teistsugunegi mõtte, manitsedes seda asja otsekui muud viisi võtma. Mis saab siis, kui see alles puhkev õis kindub temasse esimese armastuse täie kirega, usaldab temale oma südame ja nooruse, kogu oma elu? Ja ta vaimusilma ette hakkasid kerkima teistsugused pildid, ta mõtted võtsid teise suuna. Kas tõesti jätkub tal julgust siduda neiü elu silmapaistmatu koolipapa eluga ses metsakolkas ja niiviisi sulgeda iseendagi tee nende eesmarkide poole, mida ta on edaspidiseks endale seadnud? Teda meelitas takistamatu töö neis valdkondades, mis inimelust veel teadmata, ta tahtis

82

labendada oma silmaringi, koguda teadmisi, mida tal oli nii vähe. Üldse ahvatles ja kutsus teda elu oma nõiduslike võlvade ja salapärase võludega. Ja säh sulle, juba ongi sellele teele tõke kerkinud... Kuid ons see ikka nii? Kuidas tõke? Kas ei ole see üks neid elujuhtumeid, millest elu kuniks muutub? Mitte kõigisse elunähtustesse ei tohi ohutada nii nagu tema, sest siis kaotaksid nad oma ilu, oma terviklikkuse ja väärtuse. Neid tuleb võtta lihtsalt, ilma eelarvamusteta. Kui ka mesilane nõnda arutaks, siis ta ehk ei hakkakski lillele laskuma. Alati ei tohi pead vaevata küsimustega: mis sellest välja tuleb? millega see lõpeb? Ja kas ei peitu kõigis neis juhtumeis tunnuseid mõnigi üldine ja tähtsustav elusündusest, mis kuvalt seidi elu huvide kaitset ja valvab rangelt selle järele, et elu tarakaalu ei rikutuks?

Need mõtted viigistasid ja rahustasid pisut koolmeistrit, kuid Jadvisja nägu seisis nagu ennegi silma ees, ta ei saanud unustada neiu tema kaalutluste üle.

Õnnetunult sai Labanovitš kuulda, milline on üldine jahiharra perekonnaelu.

«Õnnetunult on hea süda,» ütles nänrike ohtes. «Just nii, nagu suust kukkunud... Ei andnud jumal ta emale heke elada, lapsuke si kasvatada.»

«Kas see nii vara suri, nänrike?» päris kool

«Ei, jah, noorherra... Eks ta jumala tahtmine.»

«Nann rääkis poolsosinal, otsekui kardaks, et keegi ei tuldala»

«Ei, noorherra, raske oli tal herraga elada! Herra ju ei taht! Ja hirmsat moodi peksis! Kadunud proual ei olnud juuksed. Kui ta oma mustad patsid lahtis ulatusid peaaegu et maani... Oh küll oli see raske, andku talle hingamist kõigi puhadega! Oma nänin ma ükskord, noorherra, kuidas herra teda võttis juuksepatidest kinni, keerutas need veel ümber keha ja vedas läbi õue tuppä. Ja mis ta juba seal teinud, seda inimesed ei näinud.»

«Miks ei rääst ometi herra teda peksis?»

«Ei, noorherra, küll sel herral on raske iseloom! Oih, kui raske iseloom! Kui juba kulnud kortsu tõmbuvad ja ümruotsad alla langevad, no siis ära midagi head oota. Justkui põrguline tuleks talle sisse. Aga muidu pole ta ju paha inimene. Armastab juttu ajada, heidab nalja ja naeb. Lahed midagi küsima, ei utle kunagi ära. Ja teate,

• 83

noorherra: tihtilugu otsis vaene proua külainimeste juurest varju, kui herra maratsema hakkas. Ja lapsed jäid vagaseks otsekui linnukesed pesas, kui kull nende kohal keerleb... Ei antud jumalast vaesele prouale elada. Vanem tütar käis siis alles kümnendat aastat. Kui aga ema pole, noorherra, teate isegi, raske on elada. Aasta parast võttis herra uue naise. Hea proua, ega ma ütle, noorherra, aga emaks ta lastele pole.»

Sellised tingimused perekonnaelus mõjusid valusalt lastele, eriti preili Jadvisja pehmele loomule, kuid Jadvisja oli omaette olemisega, tal oli kinnine iseloom ja ta ei kurtnud oma elusaatuse üle. Ja kellele oligi siin kurta? Nii peitis ta oma lapsepõlvemure sügavale südamesse ja inimesed isegi ei aimanud seda: ehkki pehme loomuga, oli preili Jadvisja uhke tüdruk. Ja ainult viibides üksinda iseendaga, andis ta oma nukratele mõtetele voli. Millest ta sellistel puhkudel mõtles? Kindlasti haudus ta samasuguseid mõtteid nagu vang kivimüüride vahel, kellele vabadus nii ahvatlevalt naeratab. Vahe oli ainult selles, et Labanovitšile oli see vabadus hästi tuntud, kuna Jadvisjal ei olnud elust sealpool nende sügavate laante ja visalt vaikivate Polesje soode piire veel paris selget ettekujutust, niisiis paistis see veelgi kutsuvam ja kaunim.

Aga ükskõik kuidas temaga oli, mõnikord jooksis preili Jadvisja paariks minutiks vana Marja juurde, mitte selleks, et oma kurba tuju kurta, vaid lihtsalt et temaga sõnake juttu puhuda. Ta käis sel ajal, kui Labanovitš oli tunnis, ja isegi siis salamahti, kõiki ettevaatusabinõusid tarvitades, et vältida kokkupuutumist koolmeistriga. Nännike oli hea südamega, suhtus ligimese muresse osavõtlikult, tal oli ikka varuks lihtsaid inimlikke sõnu, mis leidsid tee südamesse, leevendasid selle valu ja rahustasid. Pikka aega said nad kokku koolmeistri eest varjatult ja nännike, olgu ta nii jutukas kui tahes, ei rääkinud neist käikudest «noorherrale» ialgi, ehkki tundis suurt poolehoidu ka tema vastu.

Mis siis köitis preili Jadvisjat selle lihtsa maanaise külge? Peab ütlema, vana Polesje eideke oli hea ja osavõtlik inimene, oma lihtsa südamega mõistis ta, mis puudub noorel neilul, kes on nii vara oma ema kaotanud. Ligimese mure leidis ta hinges tundlikku vastukaja, sest ka tema ise oli oma eluteel rohkesti samasugust muret tunda saanud, jaades varakult leseks, pisikesed lapsed järel. Ja peab üldse märkima, et mitte keegi muu kui lihtne maa-

nalne ei oska nii kenasti leida häid sõnu ja ütlist, mis tervistava rohuna tungivad ligimese südamesse, et vaigistada ja ravida selle haavu. Kust tuleb see jõud, kust tulevad sellised hingeomadused? Tõenäoliselt on nende allikaks iseenda hädad ja ränk võitlus eluga, inimõiguste eest, ühtlasi voodav lapsemeelne usk, et igaveses elus kõigi maapealsete viletsuste eest õiglast tasu jagatakse.

Tõsiselt poolt kuulas Jadvisja suure huviga, kuidas koolmeister tunnis oma tööd tegi, kuidas ta mõnikord õpilastega taples, olles vihane nende raske taibu või ülemäära palju kisa pärast: hiljem siis ta valmistas Labanovitšile õppetundi, rääkides talle endale, mida see koolis teinud ja kuidas lapsi kantseldanud. Läbi õhukese vaheseina kõõgi ja koolitoa vahel võis kuulda kõike, mida koolis tehti. Tihtilugu katkestas Jadvisja jutu kooliteenijaga ning jäi kuulama. Kui aga tund lõppes ja kool oma käraga nagu unest ärkas, andis Jadvisja nännile märku vaikida ja põgenes viivitamatult nagu ehmunud metslind uksest välja, kadudes oma kodutalu hoonete vahele, kust sageli kuulis tema rõõmsat mahlakat häält ja kõlavat laulu. Nännike aga vaatas talle pead noogutades järele ja kihis: «Takk aega vaikselt naerda.

Näjakas preilna, lusti täis!» pomises nann.

... mida nännike oli rääkinud jahihärra kodusest elust, läks noorel koolmeistril sügavale südamesse. Nagu elavana kerkis ta vaimusilma ette pilt mustade lopsakate juustega prouast, kuna juurdlev mõte püüdis tungida kõigi salajaste tõukejõududeni, mis niisuguse hingedraama üldi tekitanud. Ja see inimelu kurbmäng mähkis endasse ka preili Jadvisja, ümbritses teda mingi ähmase, pimedada Polesje laanekuru salapära tunnistava looriga. Ja see laanekurugi muutus üha ilmsemalt omanäoliseks, nagu midagi täiesti sõltumatult ja iseenda elu näol eksisteerivat, mis aga salapärasel viisil oli põimunud ja ühendatud inimene saatusega.

Üksinda ja iseendaga viibides mõtles Labanovitš tihtigi Jadvisja peale. Oma mõtetes ta ajas neiuiga juttugi. Ja nõnda lihtne, nõnda avameelne oli see jutuaajamine, sest see tuli südamest! Nõnda armsalt, pisut kelmikalt vaatas Jadvisja tera otsa ning naeris. Tal endal jäi sellest jutuaajamisest südamesse nii hea ja rahulik tunne. Oli, nagu ölguks ta hinge midagi meeldivat ja soojendaks ta elamist. Kuid Jadvisjaga kokku saades ei rääkinud ta kunagi nõnda nagu siis, kui Jadvisjat ei olnud. Kas

veel puhta hinge häbelikkus või ka mõnesugune ettevaatlikkus, aga miski takistas neiu kõi ke raakimast, mis oli varjul sudames

Varsti pärast Labanovitši tagasijõudmist Tursevitši juurest tuli teda vaatama Sahhanjuk. Labanovitši ullatus oli suur, kui ta nägi uksele Hatovitš koolmeistri kõrget kuivetut kogu. Kõigepealt ei osanud ta Sahhanjukki siia oodata, pealegi argipäeval.

«Tejvisti!» ütles Sahhanjuk, kuna ta suu ja silmad olid lõbysalt naerukil. «Ei oodanud mind, mis?» küsis ta kolleegi käteldes.

«Sugugi ei oodanud,» vastas Labanovitš imestunult, «aga seda meeldivam teid siin näha. Astuge siis palun elutuppa, silmapilk ma lõpetan tunni ja lasen poisid lõunale... Aga kui teid ehk huvitab minu kooliga tutvuda, siis palun väga.»

Sahhanjuk kõndis pigem viisakusest koolipinkide vahel, vaadates õpilaste kivist tahvleid ja vihikuid, siis aga jäi seisma raamatukapi juurde ja kuulas pealt, kuidas kolleeg tootab ja kuidas õpilased vastavad.

Labanovitš ei tahtnud Sahhanjuki ees häbisse jääda ja puudis naidata oma kooli parimas valguses. Üks küsimus järgnes teisele ja iga küsimuse järel hõigati mõne õpilase nimi. Õpilased andsid päris häid vastuseid.

«Võib-olla tahaksite minu õpilasi eksamineerida?» küsis Labanovitš Sahhanjukilt.

Sahhanjuk lõi käega, andes nüviisi mõista, et tal mingeid küsimusi ei ole.

«Raamatud ära panna!» andis Labanovitš õpilastele käsu.

Lapsed panid üks-kaks-kolm raamatud ja tahvlid ära. «Palvet!»

Kool laulis kooris lõunapalvet. Käratsedes paiskusid lapsed uksest välja ja kogu tänav oli täis nende heledaid häali.

«Noh, kuidas minu kool teile meeldib?»

«Pole viga, tubli! Tubli!... Nähtavasti teete palju tööd?»

«Küll töö nõuab oma, ainult et mul on ikka selline

lunne, et mu töös jääb millestki puudu, et ma ei tööta nii, nagu vaja.»

Koolmeistrid läksid elutuppa.

«Ah, parem sülitage sellele,» ütles Sahhanjuk. «Olete siin lugema, kirjutama ja ülesandeid lahendama õpetanud, ja lorig lõpp! Või arvate, et teenite aurahasid? Või et sellega teete ilma uueks? Küll inspektor leiab, mille kallal norida. Noh, kõige paremal juhtumil kirjutab teile linnavalduse ja direksioon saadab kümme rubla. Kuid oma tervis on rohkem väärt.»

«Kuhu te siis oma kooli jätsite?»

«Kuskohta ta ikka kaob? Metsa ta ju ei jookse,» vastas Sahhanjuk naerdes.

«Jaha jah, kallid mees, et sa ilmaaegu siia ei tulnud,» mõtles Labanovitš.

«Kui nii, siis on teil vist küll mingi tähtis asi õiendada. Võib-olla tulite isegi kellelegi kosja?» küsis Labanovitš lestsugusel toonil, naljatamisi.

«Ei midagi, tulge siis kosjaisaks. Peame pulmad ära.»

«Kas te, ma olen kosjaisaks kõlbmatu. Võime ehk tüdrukut parast tülligi minna.»

«Miks tühja seal tülitseta, ja veel tüdruku parast! Või saami ilmas vähe! Meie eluajaks jätkub!... Muide, te ei tunne teie vastu huvi.»

«Kas te? Mis sugune?»

«Mis sugune, et lae kõik lauale, aga ikka vähe!»

«Kas see siis ometi on?»

«Tubli, et tahaks Tselšona koolmeistriga tuttavaks

... «Kas Zavitaniki kaunitar?»

«Tema see on, kolleeg, tema see on! Kuidas te sellele tulite?»

«Eks minul on nannike võlutegija; ma võtan temalt luteremise tunde.»

«Aga huvitav siiski, millest te arvasite, et see tema on?»

Väga lihtsalt: kõik noormehed — hulgakaupa ja salgakaupa ning sealhulgas teiegi — on preili Ludmillast sisse võetud. Temal käib rõõmu pärast pea otsas ringi ja suda lahkeb rinnust välja hüpata. Ainult üks asi rikub ta tuju: miks ei käi kõik noormehed kummardamas tema ilu? Mina, kui soovite, olen nagu küürakas muinasjutust «Puuritar Punane Lill», kes tsaaritar ees ei kummardanud. Aga mõtlege talle kummardust teha.»

«Vaata ikka, kus mees!» ütles Sahhanjuk naerdes.

«Mis teie siis arvasite!»

«Ja ei taha teda tundmagi saada?»

«Ise ma mingil juhul tema juurde ei lähe.»

«Mispärast?»

«Lihtsalt ei lähe, ja tehtud.»

Sahhanjuk ajas juttu, vahel sekka naeris, kuid Labanovitšil oli tunne, et seda kõige peamist pole ta kolleeg ütelnud, sest ei võinud ta ometigi siia tulla ainult seda rääkima, et maamõõtja tütar tahab Tselšõna koolmeistriga tuttavaks saada.

«Andestust, silmapilk olen tagasi.»

Labanovitš ruttas kööki.

«Säh pool kulli, nännike, too viina.»

«Ega te taha teda ometi jootma hakata, noorherra?» küsis nänn sosinal.

«Mis siis?»

«Ei maksa, noorherra! Ta tuli ju oma mõõduvilja kokku korjama.»

«Mis mõõduvilja?»

«Meie külahuva viljamaksu kooli eest!»

«Kellele see maks läheb?»

«Talle endale, noorherra!»

Seda rääkides nänni hääl päris kähises pahameelest.

Labanovitš vaatas hämmastusega tema peale. Ta ei saanud kogu sést loost midagi aru, ehkki see aitas oluliselt selgitada Sahhanjuki siiatulekut.

«Säh, nännike, too viina. Võtame pisut, siis ehk hakkame taipama.»

Nännike tõmbas endale pauralt pikk-kuue ülle, prõmutas kõvasti ust ja seadis sammud Ljavon Sekatši poole.

Labanovitš tuli külalise juurde tagasi. Ta heitis pilgu Sahhanjukile, ikka veel midagi taipamata.

«Teate, mis minu nänn räägib: teie olevat siia mingit mõõduvilja korjama tulnud. Mis te selle kohta ütlete?»

Sahhanjuk lõi silmad maha, nagu oleks ta kuulnud midagi piinlikku, siis aga tõstis jälle pilgu kolleegile.

«Jah, teie küla mõõduvili kuulub mulle,» vastas ta rahulikult.

«Ega te naljata?» oli Labanovitš imestunud.

«Ei, räägin täiesti tõsiselt.»

«Ha-ha-ha!» naeris Labanovitš, nii et ise vappus.

Sahhanjuk vaatas kolleegile ja naeratas samuti.

«Mida te siin naljakat leiate?» küsis ta.

«Noh, kuidas see siis naljakas pole? Te tulite siia, et

minu leiba ära võtta. Mina muudkui õpetagu lapsi, teie võtate mõõduvilja endale.»

«Oodake!» ägestus Sahhanjuk. «Vallavolikogu tegi otsuse, et Hatovitšõ koolile peab makstama viljamaksu. Teie külast ma pean saama kaksteist puuda ja kolmkümme naela rukist. Noh? Ja mul on täielik õigus seda kätte saada, mis on minu.»

Palun vabandust. Aga millal niisugune otsus tehti? Arvatavasti siis, kui Tselšõnas oma kooli polnudki? Kui aga see kool nüüd on, siis oleks vähemalt imelik võtta viljamaksu oma kooli eest ja anda see teisele koolile. Ja ülepea on see asi niivõrd lihtne ja päevselge, et isegi laps see saab, kui totter teie nõudmine on.»

Sahhanjuk polnud raasugi puudutatud.

Ma talitan rahvakoolide direktsiooni tsirkulaari põhjal, milles seisab üleval, et kui on olemas vallavolikogu otsus mõõduvilja andmise kohta, siis ei ole teie külal õigust seda endale võtta. Sellepärast ma tulingi mõõduvilja saama.»

Kuid te ei saa seda.»

Siis võtan!»

Ei, ei võta!»

Mitu minutit puuris Labanovitš silmadega Sahhanjukki. Sahhanjuk vaatas samuti kolleegi otsa. Ta kollakates silmades virvendas süütu naer.

«Teate mis,» ütles Labanovitš, «minul ei oleks sellest mõõduviljast kahju, mõni asi. Aga kui juba kord on rakendatud, siis võin teile kinnitada ja veel ülegi kinnitada, et siit ei vii te mitte üht ainsatki viljatera.»

Noh, seda me veel vaatame,» ütles Sahhanjuk.

Mitte midagi te ei vaata!»

Kui vaidlus oli kõige tulisem, kääksatas köögiuks. Kooliteenija vaatas sisse.

Siin on teie raha, noorherra: mitte kuskilt polnud tulnud. Küsisin Ljavonilt, küsisin Gubarovidelt — ei ole.»

Noh, siis võtame kehakinnitust.»

Sahhanjuk keeldus lõunale jäämast. Ta sõitnud siia Dubeikaga ja lubanud temaga teel kellelegi külla minna. Kellele, seda Sahhanjuk ei ütelnud. Nüüd aga pidavat ta minema, sest Dubeika vist ootab juba teda kulavanema poole.

Sahhanjuk jättis kolleegiga head aega, kutsudes teda endale külla.

«Tanan,» ütles Labanovitš, «kuid võtke arvesse, kolleeg, et mõõduvilja te ei saa.»

«Annan asja kohtusse,» ei jätnud Sahhanjuk. «Saab linna sõidetud ja semstvoõlemale teie külavanema peale kaebus tehtud.»

Samal päeval vastu õhtut kogus külavanem mõõduvilja kokku ja tõi selle Labanovitšile.

«Noh, noorherra, on ta peast segane või mis? Kuidas me maksuvilja temale anname, kui meil on oma koolmeister!»

Külavanem oli tähtsa ülemusliku näoga, ta oli uhke, et on taitnud oma kohuse kooli ja koolmeistri vastu.

«Habi peaks tal olema!» pahutses nännike. «Mis see siis olgu — tahab viljamaksu teise kooli eest?»

Nännike oli sellest viljamaksust huvitatud, sest väikese osa sellest pidi ka tema endale saama.

Preili Jadvisja oli harukordselt elevas tujus. Homme lähevad tema ja väike Gabrõnka raudteepeatusse, istuvad vagunisse ja sõidavad võõrusele. Neil oli Grodno kandis sugulasi ja isa lubanud tüdrukuid paariks nädalaks neid vaatama sõita. Gabrõnka keerles võõrasema ümber ja laskis niivõrd rõõmsat lapsenaeru, et isegi jahikupja abikaasa, enamasti nukker ja tõsine, ei suutnud oma harilikku meeleolu säilitada ja naeris samuti.

«Jäta ometi, jäta, sa pole enam laps.»

Jahihärra abikaasal oli vist veidike piinlik, et Gabrõnka võõra inimese nähes sedaviisi hullab. See võõras inimene aga polnud keegi muu kui Labanovitš.

Kuid Gabrõnka ei hoolinud sellest. Ta oli valmis nuputanud lühikese salmiku ja deklameeris seda oma võõrasemale iga natukese aja pärast:

Memm meil krann ja vinge,
endal matab hinge.

«Küll on ülekatte,» vangutas jahikupja naine pead, pöördudes koolmeistri poole.

«Mina hakkan kirjanikuks. Tahan kirjutada jutu, kuidas Polesjes lilledena õitsesid kaks kaunist tütarlast ja mis sellest välja tuli,» lõkerdas Gabrõnka.

«Mis sellest siis välja tuli?» päris Labanovitš.

Tuli välja see, mida keegi ei oodanud! Need kaks kau-

armusid ühesse ja samasse noormehesse ja lange-

kaela. See õnnetu aga läks ja uputas ennast suure

Tseljašovõ Dubi ära.»

Gabrõnka, häbene ometi!» noomis jahikupja naine.

Gabrõnka aga naeris nagu pöörane. Samuti naeris ka preili Jadvisja, kes oma õe siiraid, lihtsaid ja julgeid nalju pisut häbenes.

Nagu näha, on teil kirjanikuannet,» naeris ka Labano-

Aga miks siis see teie noorherra ennast ära upu-

Gabrõnka vaatas kelmikalt õe poole. Jadvisja oli silmavalt tema naljadest huvitatud ja vastas naerdes õe

«Ilap siis see noorherra lõi oma õnne kartma.»

Neil vahetasid nähtava põhjusega pilke ja naersid üks teise vastu. Neil oli lihtsalt hea tuju, nad olid elevil ja rõõmsad selle sõidu üle, uute muljete, uute kohtade ja tutvuste üle.

Labanovitši meel läks veidike nukraks. Millest, ei teadnud isegi. Kas mitte sellest, et preili Jadvisja nii rõõmus oli? Nagu näha, miski teda siin kinni ei hoidnud ja keegi ei oodanud, kerge südamega oli ta valmis vahetama selle laanekolka ükskõik millise uue koha vastu, sest tema oli vaba ja võib-olla otsis teist südant, et lüüa selles ühes taktis? Mine tea, ehk oligi see süda juba seal olnud?

Koolmeistri hinge hiilis üksildustunne: tema on siin üksi ning ülearune. Ja naeruväärsed tundusid nüüd tema mõtted, mis alles üsna hiljuti olid ta noorele südamele lohutusf pakkunud.

Jahikupja naine läks välja. Tuppa jäid ainult tüdrukud. Nad juures sohva all lamas vana Neegus ja patsutas teevahel sabaga, kui preili Jadvisja temast mööda läks. «Kas ei ole kunagi teid nii lõbusas tujus näinud,» ütles Labanovitš. «Te olete täna rõõmsam kui kunagi olete.»

«Või tahaksite, et peaksin nutma?» küsis neiu.

«Kas ei tahaks ma sugugi. Kuid nagu võib märgata, ei ole teil siin midagi, millest võiksite kahju tunda. Ja kui te võiksite võimalus mitte kunagi enam siia tagasi tulla, ei oleks teil sellest põrmugi kahju.»

«Kui lausub preili Jadvisja.

«Kahjuks jäi ta nagu millegi üle mõtlema. Ta nagu läks

tõsiseks. Kuid sealsamas muutus ta ilme teiseks, silmades lõi sädelema kelmikas naer.

«Oh ei! Eksite!» ütles ta. «Mul on siin keegi, kellest mul on väga raske lahkuda ja kelle järele mu süda väga igatseb.»

Labanovitš tardus magusasse ja ühtlasi ärevasse ootusse. Preili Jadvisja saatis talle prooviva pilgu. Sealsamas hüppas ta püsti ja läks Neeguse juurde.

«Neegus, mu kallid Neegus!» ütles ta koera kaisutades ja surus põse tema vastu. «Tervelt kaheks nädalaks peame teineteisest lahkuma!»

«Seda meeldivam on kohtumishetk pärast lahusolekut,» ütles Labanovitš ja tõusis. «Noh, soovin teile kõige paremat; et õnnelikult kohale jõuaksite, et lõbusalt aega veedaksite ja et lahusolek sellest, kelle järele teie süda nii igatseb, oleks teil kerge taluda.»

Neid sõnu rääkides tundis Labanovitš ennast pisut puudutatuna. Ta püüdis seda küll igati varjata, kuid siiski oli solvustunne ta näost näha.

«Kuhu siis nüüd?» küsis Jadvisja.

«Teate, mul on üks töö käsil. Teie aga peate reisiks valmistuma — ei taha teid segada... Head tervist!»

Jadvisja ei lausunud sõnagi. Ta ainult vaatas süütun-dega ja nagu ehmunult noormehele silma. Võib-olla ta kahetses oma viimast, küll pisut krobelist nalja, aga millegipärast polnud lusti seda tunnistada.

«Aga võib-olla tulete homme meiega rongipeatusse?» küsis Labanovitšilt Gabrõnka.

«Miks peaksime härra koolmeistrit tülitama?» ütles Jadvisja. «Isa on ikka metsavaht Grõgori meiega kaasa saatnud.»

Mis see oli? Uus solvamine või preili Jadvisja lihtsalt ei taha tema seltsi? Aga võib-olla ei taha ta, et nähtaks tema kokkusaamist Suhhavaraviga?

Jadvisja lõbus tuju oli kadunud, ta jäi sõnakehvaks ja kinniseks.

«Loomulikult,» ütles Labanovitš, «preili Jadvisjal on palju meelepärasem minna Grõgori ja Neeguse seltsis, kes vististi ise ennast saatjaks pakub.»

Kuuldes oma nime, patsutas Neegus heameelest mõned korrad sabaga.

Labanovitš jättis head aega ning lahkus. Ta süda oli raske ja nukker. Selge, et Jadvisja tõgab teda. Ja kui neiu ongi tema vastu takelepanelik olnud, siis ainult sellepä-

rad, et elatakse metsakolkas, kuskil kedagi näha ei saa. Ja tema ise kah nagu mõistmatu laps, midagi ei märka. Ja ise on enese mahkinud meeldivasse enesepettuse matusse, ta ise on ennast uinutanud roosade meeliskluste ja magusate unelmatega. Mis siis nüüd? Tuleb rohkem näidata iseendasse ja sealt otsida rõõmu ning loomuliku tunde lätteid. Ja üldse tuleb end käsile võtta. On aeg kõik see värk endal peast ja südamest välja heita, enne kui meiu on sinna nii sügavale sisse tunginud, et temaga võitlemine raskeks muutub. Ärgu Jadvisja ainult arvaku, et tema äraolekul ilm Labanovitši ees lukus on.

Mitu korda kõndis Labanovitš oma pisikeses toas edasi-tagasi.

Ei,» arutas ta, «niimoodi kauem elada ei saa. Peale kooli ja puhtisiklike huvide on olemas ka midagi muud — puhtühiskondlikud kohustused. Tuleb rahvale lähemale puhasda, tutvuda, milline on ta elu ja selle sisu. Tuleb oma loovhõlme avardada, tuleb tegutsema hakata ka väljaspool puht kooliküsimuste raame.»

Labanovitš läks koolituppa ja astus raamatukapi ette. Sinna ühel riiulil seisis mõnikümmeend õblukest raamatut, mis olid määratud eeskätt rahvale. Need olid vähenõudlikud ja üldse tühised väljaanded. Enamasti olid siin mitmesuguste komiteede ja karskusringide, kuid ka sinodi väljaanded. Selle raamatuvara läbi vaadanud, ei leidnud Labanovitš siit midagi huvitavat, mis siinsele rahvale eriti tarvilik oleks, ja otsustas talupoegadega kõnelemiseks valida enda arvates huvitavama teema. Aga millest kõnelda? Tuleb pearõhk panna talupoja igapäevale, näidata külarahvale, kuidas inimesed mujal elavad ja mil viisil nad on jõudnud parema elukorralduseni.

See teema hakkas Labanovitšit järjest enam huvitama. Ta peas tekkis kõne plaan, ta kujutlusse tõusid aina uued faktid. Ta sulges kapi, läks oma tuppa ja istus laua taha, et kõne plaan esialgselt paberile panna.

Seal aga tuli nännike.

«Ja teie aga kirjutate ühtelugu, noorherra?»

«Jah kirjutatan, nännikene.»

«Ehk olete kuulnud, et Kurultšuk viiakse meilt teise kohta?»

«Viiakse teise kohta?» üllatus Labanovitš. «Miks ta siis teise kohta viiakse?»

Labanovitš jäi tõsiseks. Tal hakkas nagu kahjugi. Korraga tundis ta ennast üksildasena, ja sinne kitsuke silma-

piir oleks nagu veelgi kitsamaks tõmbunud, veel kokku surutumaks muutunud.

«Neil olla teemeistriga pahandusi,» seletas kooliteener Kurultšuki lahkumise põhjusi.

Aeg läks edasi.

Noorel koolmeistril oli palju elamusi, palju mõtlemist. Ohtute kaupa istus ta talutubades, jälgides kulainimeste elu. Teda võeti siin lahkelt vastu, meelsasti aeti temaga mitmesugustest asjadest juttu. Kuid jutuajamised piirdusid ikka nende küsimustega, mida koolmeister ise algatas, sest Polesjes elavad tõsised, kaalukad, ettevaatlikud inimesed; esimesel momendil ja igalhele nad oma sudant ei ava, sest küllap on juba Polesje looduski neile oma jalge jatanud. Otsatud segd olid neid õpetanud targalt kaalutlema, põlismetsad olid kasvatanud neis ettevaatlikkust, sest nii kerge on ju siin sattuda hadaachtur või kokku juhtuda metsloomaga, teelt ära eksida või langeda krahv Potocki tagedate metsavahtide kiusi. Ja üksnes juhuse kombel võis kuulda monda muuseas padenenud soolasemat väljendust, vanasõna või huvitavat võrdlust. Vanad taadid, juuksed hõbedased, naod koitsus, auvaarsed pead paljad — need Tselšõna ajaloo elavad paljusid aastakümneid haaravad kroonikad mäeldisid Labanovitšile lõpmatult. Nemad olid neiks kandepostideks, neiks alusmüürideks, milles püsisid endisega talupidajad traditsioonid. Nad olid ise õppinud ja õpetanud mitmesuguste elujuhtumuste seletajad. Nad teadsid, mis päeval ja isegi mis tunniajal tuleb minna adiaga põllule, mis olukorras tuleb külvata uht või tuist vilja. Tarvitseb neil vaid naha esimest kureparve aralennul, ja nad ütlevad, kuidas kasvab kaer. Kaera kõrgus oleneb lennu kõrgusest, kui kureparv lendab kõrgelt, tuleb kõrge kaer. Iga selline taat oli omamoodi erilne ja ilmekas nahtus.

Seal on kas või vana Mikita. Pea teisel valge nagu lumi. Terav pilk, torkavad silmad, vaatavad sust kas või labi. Vanadus on ta tugeva turja kuhmu vajutanud, jatanud palgetele ning kõrgele otsmikule terve rägastiku kortse. Kuid milline meistermees oli vana Mikita noorest peast! Ei olnud kulas talle vastast. Küll armastas vana Mikita vigureid teha: nüudsel ajal ei saa keegi saarastega

... sest mis mehi nüudsel ajal enam! Ja või siis noorest peast? Isegi veel nüüd, ehkki kaheksakümne aastal, võib vana Mikita noore mehe üle luua. Ta hakkab mollama, las arkab temas nooruslik veri — ei siis ole pidamist: torkab käed jahvekivi kaudu labi ja tantsib siis nende kividega nagu kergete kirtsudega mööda tuba kükktantsu. Isegi nüüd veel kardetakse vana Mikitat, sest ta tunneb ka nõiakunsti. Ta küll

...aga ei tegele, aga kui keegi vanataadi vihale ärgatab, saab ta tunda selle nõidustükkide vagevast. Ta ei ole seltsiv inimene, päeva aegu teda teiste seas ei näha. Ta elab ihuüksinda, vanamoor juba oma mulla all ja lapsed jumal teab kus.

Vana Mikita ja teised Tselšõna vaarvanemad olid oma elu vabatahtlikult nooremale ning tervemale loovudeks jättes ise avalikust elust juba kõrval. Esiteks olid nad juba panuse avalikku ellu juba teinud. Teiseks, ehkki nad olid väga vaikne ja liikumisvaene, leidis vanemad Tselšõna vanataadid, selles nüüd paljugi saarast, mis neile vaadetele ei vastanud. Ja üksnes äärmiselt tahtsail neil võtsid nad sellest osa.

...süü, kui tekkis mingi segane lugu, mis puudutas kula, kobis ahju pealt alla juba muldvana ätt, kes tõstis tanavale ja kuulutas kõva haalega:

«Kõrvake uhtugi — tõde pole sarvitud lihasiil pud-
...panna. Tõde tõuseb ikka peale, sest juba maa-
...taevale tõotuse, et ta ei lase endast tumeda ja
...is näitusi välja.»

...aga istusid atid enamasti kodus või tukitsesid
...Kirikus nad peaaegu kunagi ei käinud, sest
...is polnudki kirikut, vaid ainult kabel surnuaial.
...jumalat sa koduski palud — rohkem pattu teed, kui
...paluda jõuad. Pealegi polnud neile jumalapalumist
...Ja üldse ei osanud Tselšõnas ükski nõnda
...nagu tarvis oli. Igauks palus nõnda, kuidas ta
...võttis. Üks kord aastas, paastu maarjapäeval, käis
...Madovitš preester. Siis kandis kogu Tselšõna kula
...oma patud veel patusema isa Madesti ette, kes oli
...kriatants ja ropu suuga. Küllap selle eest oligi
...Madovitš kirikut nuhelnud, lüües piksenoo-
...le toini. Aga pole võimatu, et isa Madesti teinigi
...selle karistuse põhjuseks, sest altariuste taga kui-
...tust ja kaas harilikult lihavõtte esimesel pühal
...omadatekumist. Šoos oma kogudushikmete mõrda-

dest kalu varastamas. Ükskord soo peal luusides vajunud ta ühes kohas poolest kerest saadik mülkasse. Kirikueestseisja, kes preestriga samuti saagijahil käis, seisnud seal juures ja vaadanud südamerahuga pealt, kuidas isa Madest sopa sees müttas ja kuidas jalgu soost välja ei saanud.

«Mis sa jõllitad, täitanud raibe? Tõmba mind välja!»

Alles siis saanud kirikueestseisja paigalt liikuma ja päästnud isa Madesti soost välja.

Sel puhapaeval isa Madest streikis oga lainudki lõunast jumalateenistust pidama.

«Mis nüüd, isake, ehk oleks aeg lõunateenistuseks kella luua?» kusunud kirikueestseisja kodus.

«Mitte üks kill-köll!» karjunud isa Madest. «Kuidas jumal minule, nõnda mina jumalale!»

Kuid sellele kõigele vaatamata tundis Tselšõna küla rahvas siiski mingit vajadust taeva ja kiriklike asjadega nii või teisiti ühendust pidada, ehkki see ühendus oli rohkem formaalne ja pealiskaudne.

Pikka aega seisis Labanovitšil meeles üks juhtum, kus usulised vajadused ilmnesid väga omapäraselt. Koolmeister magas veel magusat und. Alles äsja oli hommikust valgeks läinud. Köögist, mis asus koolmeistri magamistoa kõrval, kostis tumedalt Tselšõna külarahva häälesumin. Puhuti see tugevnes ja paisus, kuid nannikese hääl pani sellele piiri, sest nann ei tahtnud «noorherrat» segada. Labanovitš ärkas ning jäi kuulama. Õueuks käis järjest lahti-kinni. Köök oli täis sammude müdinat ja tõuklemist, kolisesid kannud, potid ja pudelid, üle kogu selle suma aga käis vee solin. Vett valati ämbritest toobrisse. Koolmeister tõmbas endale riided selga. Ukse lahti teinud, nägi ta, et köök oli külamehi, tüdrukuid, noori ja vanu naisi täis. Kõik nad trügisid visalt toobri poole, et sellest vett võtta. Kooliteenija kui kogu selle asja hing, valas toobrisse vett. Kui koolmeister tuli, tervitas inimsumm teda vägagi lahke naeratusega.

«Mis sa siin toimetad, nannike?»

«Jagan pühitsetud vett, noorherra.»

«Ah jaa, õigus,» hüüatas koolmeister, «täna on ju vee-pühitsemine. Kas preester kais pühitsemas?»

«Ei, noorherra. Maletate, Hatovitšõ preester käis koolis palvet tegemas? Sest korrast jäi vett üle. Ma valasin selle pudelisse, nüüd aga, näete, me lahjendasime ta ära ja inimesed saavad pühitsetud vett.»

«Lleeks ometi peab kirikusse minema, jordanil käima ja vett tooma.»

«Läga pikk tee sõita, noorherra,» lausus kulavanem tahtsal moel ja autoriteetselt.

«Kas kama kõik,» lõi käega Stsjapan Rölka, seesama, kes kunagi koolmeistril vallaküüdis kais.

Laks terve tund, enne kui kogu külal puhitsetud vesi ladud oli. Nann tundis ennast sel päeval küla tähtsaima talunikuks.

Mitmel korral kutsus Labanovitš külarahva koolimajja. Õpilased käisid igas peres sõna viimas, et sel ja sel õhtul palub koolmeister kõiki inimesi koolimajja, kus ta tahab kõnet pidada ja lugeda. Esimesel õhtul kiiluti koolituba viimseini täis, polnud enam istumiskohtagi. Nii või naa, kuid see pakkus külarahvale siiski huvi. Talumehed, enamasti vanemad, istusid tahtsal moel koolipinkides, tüdrukud ja noored poisid aga seisisid kobaras ukse ees, nokkisid üksteist ja kihistasid naerda.

Kui kõik koos olid ja juba istusid, tuli koolmeister. Ta tervitas kuulajaid lühidalt, mis eesmärgil ta oli neid su kutsunud, ja võttis oma kõne lähteks mõtte, et inimene peab puudma elada head ja kasulikku elu, mis viisil üks elu parandada, kuidas peab inimene talitama, et see paranemine oleks tegelik ja tõhus. Ta püüdis kuulajais huvi äratada, tõi nende elust kujukaid ja tõetruusid näiteid, millest oli lihtne aru saada. Ta oli kõne hästi läbi mõelnud, rääkis soravalt, vahel isegi vaimustusega. Kuid teda pani väga imestama, et tüdrukud üldsegi ei kuulanud ja tundid rohkem huvi oma kavaleride kui tema kõne vastu. Vanad külamehed küll kuulasid, aga kord üks, kord teine ajas suu ammuli ja haigutas. Kui aga kõne oli läbi, ütles Maksim Tsjaluška:

«Kõik see on tõsi, noorherra. Aga mis õppijaid meist enam! Eks nemad õppigu, aga meie elame oma päevad muudu kah ära.»

Nemad» üteldes näitas ta käega koolilaste poole.

Tõinud veel mõne säärase katse ja märganud, et kuulajate arv iga korraga kahaneb, lõi Labanovitš käega. Kuid mida ta siis oleks pidanud tegema, mille kallale asuma? Arvapäeviti oli ta hommikust õhtuni koolis. Kuid olid

käes pikad talveõhtud. Mida selle vaba ajaga peale hakata? Ta võttis käsile lugemise, tuupis igaks juhuks mitmesuguseid õpperaamatuid, kirjutas kirju sõpradele, kes olid samuti sattunud kaugeisse Valgevenemaa kolikaisse, katsus isegi päevikut pidada, kuhu tähendas üles oma mõtteid, meeleolusid ja elamusi. Esiotsa oli Labanovitš sest päevikust kõvasti huvitatud. Ta istus selle taga tundide kaupa. Mõistagi kuulus päevikus kõige tähtsam koht ühele tütarlapsele. Kartus, et äkki satub päevik kellegi kätte ja teeb tema südamesaladused avalikuks, sundis kirjutamisel otsima erilisi võtteid ja vorme, kasutama mitmesuguseid allegooriaid. Kuid nädala pärast jai kirjutamine lohakile, sest see hakkas paistma üpris lapsik ja naeruväärne autorile endalegi.

Aga mis siis mõtles see tütarlaps ise, kes noorelt koolmeistrilt nii täielikult oli südamerahu riisunud? Tema viibis ju Grodno kandis ja nähtavasti ei rutanudki koju-tulekuga nii väga. Selline hoolimatus Jadvisja poolt puudutas teda, tegi talle haiget. Labanovitš tahtis, et Jadvisja oleks peagi koju tagasi tulnud, mitte küll sellepärast, et siis end kähku riidesse panna ja tema juurde joosta. Ei, sugugi mitte. Ta lihtsalt tahab näidata, et sel poisil tüdruku vastu vähimatki huvi ei ole. Ta isegi jalutaks mitu korda päevas Jadvisja akende alt läbi, kuid ei pööraks sinna poole, pilkugi, ei annaks üldse märku, et on neist huvitatud, et tal on üksinda raske ja nukker olla. Ta ainult naudiks oma kättemaksu, kuid ei räägiks sellest sõnagi.

Pühapäeval oli veelgi hullem, sest vaba aega oli rohkem. Ta oleks tahtnud inimeste seas viibida, kuid oli kindlalt otsustanud mitte kuhugi minna. Ja tõtt ütelda kuhu siin minna olekski? Kurultšuk on ära, on Pripjati äärde kolinud. Kurultšukkidest oli Labanovitšil väga kahju. Marõnast olid jäänud ainult puhtad ja meeldivad mälestused. Vahel tegi noor koolmeister iseendale etteheiteid, et polnud temaga lähemat tutvust sõlminud. Marõna oli ju nii armas ja tore tüdruk, arvatavasti oli tal väga hea süda. Mis siis takistas teda Marõnale lähene-mast?... «Heh,» lausus ta iseendale, «nii ongi parem.» Jahihärja poole polnud praegu kah isu minna, ehkki see kutsus; varem polnud Labanovitš kunagi keeldunud temaga lauda istumast, et kõva kärakas võtta ja maitsa kuulsaid leedu pelmeene.

Kui jahikupjal oli kilk peas, sattus ta hoogu. Siis hak-

kun ta kõnelema oma noorusest, kui rahutu ja äge ta poiss-meheks olnud, kui osav ta olnud tüdrukuid taga ajama.

Ei nina saa aru, mis poisid need nüüdsel ajal on,» ütles härra Barankevits põlglikult, «ei ole neist tühjagi.» Mina käisin kas või käte peal! Läksin aga tüdruku juurde, et nii ja naa. Vahel andis vastu lõugu — no ja mis sellest? Kas see noormehel tüki küljest ära võtab, kui mõnikord teenib neilt kõrvakiilu? ... Ei, härra professor, sul tuleb ikka preili Ludmillaga tutvust teha. Sest muldu konutad siin nagu tukunui... Kunagi sõidame teiega Zavitankisse, sest peab ometi vaheke ennast tuulutama ja õppima, kuidas preilidega ümber käiakse.»

Kus nüüd mina Zavitanki kaunitari juurde pääsen,» küsis Labanovitš vastu, «seal ennegi suur trügimine.»

«Mis siis? ... Hah! Vahel peab just sinna vahele hakkima, kus kavalere paksult. Just siis ongi huvitav, kui nad neid eest ära tõrjuda, neile kõigile pikka nina teha ja pead enda juurde meelitada.»

Jahikubjas ei jätanud võimalust kasutamata ja viis jutu mõnele sellisele juhtumile, kus ta ise oli menukat kavaleri mänginud ja kõigist teistest üle olnud.

Jahikupja naine kuulas lugusid oma karmikäelise mehe nendest voorustest rahuloleva ning õnneliku näoga ja laus-
us, tehes, nagu ei usuks:

No mis sa nüüd luiskad,»

Mis mul luisata?» lausus Barankevits tähtsalt. Ta oli sagavasti veendunud, et kõik ta jutt on õige ja et tema meelne neis asjus on ilmeksimatu. «Mina ei olnud mees,» ütles ta, «põhikõrdele vesise suuga otsa vahib.»

Jahikupja läks jahikubjas mängutoosi juurde, pani peale plaidid, mis talle kõige rohkem meeldisid, ja laulis laulu. Ta võttis kaasa, lüües ise viisile käega takti. Teised plaidid pandi mängima eeskätt selleks, et anduda nukramalestustele kaugest minevikust. Siis istus jahihärja kõrge naoga, nohistas valjusti nina ja mõtiskles. Vähe aega niiviisi istunud, tõusis ta püsti ja laks oma tuppa, et jalka visata.

Harilikult istus Labanovitš veel mõne minuti ja kuulas, kuidas oli rääkida jahikupja abikaasal. See püüdis ära ütelda võimalikult palju, tahtis südant puistata, valada välja kogu oma igatsuse, kogu oma nukruse, kuid sõnad takerdusid, nad ei vastanud mõtetele, mis püüdsid leida kõige selgemat vormi, aga ei leidnud. Mitmel korral too-
nitas jahikupja naine, et ta härra Labanovitšit väga aus-

tab ja peab teda otsekui omainimeseks. Konarlikult ja jupikaupa rääkis ta, kui sõnakuulmatu ja isemeelik on Tšess, rõhutades, et temal kui võõrasemal on väga raske poisiga toime tulla, kuid ta kannab nurinata oma risti ja peab poisi pärast teenimatult kannatama.

Jahikupja naine rääkis vaikse häälega ja hingeldades, sealjuures heitis ta kartlikke pilke sinnapoole, kuhu oli läinud Barankevitš. Ta konarlikes, valulistes ja arglikes sõnades oli palju väljaütlematut, neis tundus pelgust ja häbi säärasest pihtimisest võõrale mehele, tundus ta hingehäda, seda, et ta olukord jahihärra perekonnas ei vasta sellele, milleks talle päritolu ja kasvatus olid õiguse andnud.

Labanovitšil oli sellist kurtmist piinlik kuulata, sest see asetaski teda otsekui kohtumõistja ossa ja sundis tahes-tahtmata vahele segama teiste inimeste ellu, mida ta aga ei tahtnud. Teiselt poolt oli kahju ka jahikupja abikaasast: nagu näha, oli tal siin raske. Ent ühtlasi tekkis Labanovitšil tema vastu ka mingi vaen. Talle jäi arusaamatuks, kuidas see naine nii allaheitlikult, ilma igasuguse võitlusetta oma saatusega lepib ja kuidas ta ei suuda seda elu risti endalt maha heita.

«Kuid ütlege, palun,» ei suutnud Labanovitš ükskord seda küsimust küsimata jätta, «mis teid jahihärra perekonnas kinni peab? Te olete siin vaba inimene. Teil on raske, te kannatate ülekohtu all — mis siis teid takistab seda elu lõpetamast ja sõltumatuks inimeseks saamast?»

Jahikupja naise näolt paistis suur ehmatus. Nagu näha, polnud tal säherdust mõtet iialgi pähe tulnud. Liikumatu ja sõnatult istus ta laua taga, hoides pead käte vahel. Siis ilmus naise näkku mingi hapu naeratus, nagu tahaks ta ütelda, et kõik see on lollus ja et sellest poleks maksnudki rääkima hakata, kuid ilmaelu on üldse raske ja üldse peab oma saatusega rahul olema. Siis ütles Labanovitš talle mõne sõna, mis oleks nii või teisiti pidanud meeletulu parandama, jättis head aega ja tuli Barankevitši majast ära.

Veel üks juhtum meenus nüüd koolmeistrile. Varsti pärast seda jutuaajamist tuli jahikupja abikaasa õhtul tema poole. Naine oli endast ära, ta nägu oli nutetud.

«Andke andeks, palun, et ma teie juurde tuln,» rääkis ta, «kuid ma pean teist väga lugu, te olete mulle nagu omainimeseks... Suur jumal! Mis ma küll peaksin tegema? Minu kannatus on küll otsas!»

Labanovitš taipas, et jahikubjas Barankevitš oli kodus murelik teinud, kuid ta ei pärinud selle kohta midagi. Ka naine ise millegipärast ei rääkinud ega süüdistanud oma meest, vaid rääkis uldsõnaliselt, kui raske tal on.

Mida võiks teile soovitada?» küsis Labanovitš. «Kui teil on koht, kuhu minna, mis siis veel? Minge ära. Mina teie asemel ei lepiks säärase eluga. See polegi ju mingi

Kas te teate, mis iseloomuga on jahihärra?»

Olen kuulnud. Noh, mis ikka parata, kui inimene saad iseloomuga on?»

Oh kulla noorhärja! Kui raske on talle meeltmooda olgu siis pealegi, ärgu ma kõlvaku kuhugi, kuid ta juba esimese naise hauda ja ajab minugi.» Naine hakkas nutma. «Ja ikka olen mina süüdi. Tšess peab ennast halvasti ülal — mina andku vastust. Kord ei kõlba su töötegmine, kord ei kõlba su käiminegi. Olgu mis tahes, ma ikka olen mina süüdi.»

Labanovitš ei teadnud, mida ütelda või mis nõu anda. Naine oli oma nutud nutnud, kogu oma meeletusa ja mure andame pealt ära rääkinud ning oli nüüd pisut rahulikum läbi pisarate naeratades palus ta, et Labanovitš kellelegi midagi ei räägiks. Ta ütles veel kord, et on ainult Labanovitšile sellest rääkinud, sest peab teda väga heaks ja paris omaks inimeseks, jättis jumalaga ja läks vabandust paludes ära.

Labanovitšil hakkas kergem, sest tal oli väga rusuv seda pihtimust kuulata, liiatigi et ta mitte kuidagi aidata ei saanud. Pealegi oli tal üldse kõigist neist tülidest piinlik kuulata ja teiste inimeste ellu vahele segada.

Ja muidugi kannatab ta edasi ega lähe kuhugi,» mõtles Labanovitš jahikupja abikaasast. «Aga mis see õieti on, mis teda siin kinni peab?»

Labanovitš jäi mõttesse. Inimesed on ometi olnud noored, neil on olnud lootusi, et elu tuleb helge. Nad on lootnud õnne oma maitse järgi, on läbi elanud mingi ilusa muinasjutu alguse, ja milline on selle muinasjutu lõpp? Ja kas ka tema, Labanovitš, ei punu praegu ise oma muinasjutu?

Paas meenus preili Jadvisja. Nüüd sai talle selgeks ja mõistetavaks, miks oli Jadvisja siit nii väga ära tahtnud minna, kas või mõneks nädalakski. Ta tahtis vähemalt unustadagi nende elukõntsa ja koduse elu mürki, tahtis sellest eemale pääseda.

Kuidagi iseäralikus tujus oli Labanovitš sel õhtul. Mil-
lest see tuli, seda ei osanud ta ka ise endale seletada. Ta
südamesse hakkas hiilima mingi rahulolematuse või eba-
määrane aratundmine, et elu, nagu ta seda elab, on mõt-
tetu, tekkis tunne, et ta on üksinda. Koolmeister tundis,
et tal on midagi puudu, et peab midagi korda saatma,
midagi ette võtma. Mida? Ta mõtles ja arutas, kuid piisav
vastus sellele küsimusele, mis oleks teda suutnud rahul-
dada, jäi leidmata.

Ei! Tuleb kuhugi minna, lihtsalt püsti tõusta ja minna.
Aga kuhu? Kelle juurde? Koolmeister võttis mõttes läbi
oma siinsed tutvused. Olgu, ükspuha, kuhu sammud sead!
Ta võttis tubakatoosi, lisas sinna tubakat, et ringiuitami-
sel oleks midagi suitsetada, ja hakkas end riietama, isegi
teadmata, kuhu minna. Oleks hea mingit lähemat kooli
vaatamas käia, kurd alla viittele versta polnud siin kus-
kil kooli. Tal olid juba üleriided seljas ja tahtis parajasti
ust lahti teha.

«Noorherra! teile toodi külavanema juurest kiri!» tea-
tas nann tuppast astudes.

Heitnud pilgu ümbrikule, tundis Labanovitš ära oma
hea sõbra tuttava käekirja, võttis palitu seljast ja hakkas
lugema.

Nännike seisis sealsamas, toetades käe vastu põske, ja
jälgis koolmeistri näoilmet. Muu hulgas kirjutas sõber,
kuidas teda täis joodetud ja tahetud ühe tüdrukuga, kel-
legi diakoni sugulasega, paari panna ja kuidas ta pidanud
oma isiklikku sõltumatust kaitsma, milleks kõige otsusta-
vamal hetkel ja üpris ootamatul kombel sääred teinud.

Lõbus muie libises üle Labanovitši näo. Nann vaatas
tema otsa ja naeris samuti.

«Kelle käest see kiri on, noorherra?» küsis nann uudis-
himulikult.

«Ühe preilna käest, nännike. Kirjutab, et kui ma talle
kosja sõidan, siis tuleb ta mulle otsemaid,» vastas Laba-
novitš.

«Mis siis veel vahtida, noorherra? Kui aga see hea neiu
oleks,» arvas nann väheke puudutatult.

Kirja lõppu oli sõber lisanud postskriptumi. Ta teatas,
et üks semu, kellega ühes nad seminari lõpetasid, on sur-
nud. See uudis lõi Labanovitšile nagu puuga pähe. Kas
ikka tõesti? Andrei Labuzka, seesama Labuzka, kelle nimi

nnukirjas tema omaga nii lähestikku seisis — ons ta
tõesti surnud? Kuidas on see küll võimalik?

Ja nagu ilmsi kerkis Labanovitši vaimusilma ette
põlke ning jõulise noormehe nägu. Nüüd meenus talle
üks tühine, päris tähtsusetu juhtum, kus ta möödunud
kevadel oma sõpradele naljatamisi tulevikku ette kuulu-
tades oli ütelnud:

«Inul, Labuzka, pole kaua ilmas elada!»

See oli öeldud ülemeelikusest, sest mõte, et Labuzka
üks surra, ei tahtnud kuidagi seostuda Labuzka endaga:
mü terve ja elujõuline oli see poiss!

Labanovitš langetas pea ja jäi liikumatult istuma.
Asjone ähmaselt nukker meeoleu oli nüüd üle. Teade
Andreist surmast tekitas temas hoopis teistsuguseid mõt-
teld. Inimsaatus muutlikkus ning tühisus ja see surm,
kõikvõimas ja paratamatu surm hakkasid paha varjuna
teda jalitama ning vallutasid taas kogu ta olemuse.

Labanovitš jäi ühte punkti pörnitsema ja vahtis silmi
pilgutamata nõnda mitu minutit. Ülespiitsutatud mõtte-
kujutus tõi väga selgesti ta vaimusilma ette pildi, kuidas
Andreist on surnud. Ta lamab liikumatult. Sinakate lau-
ade vahelt paistavad kustunud silmad. Huuled on kõvasti
surm on ka neile oma pitseri vajutanud. Surnukah-
atu ja koltunud nägu... Ja see peab olema inimene! See
peab olema rahutu olemusvorm, mille sisu nii sageli muu-
... Nagu oleks peremees ta maha jätnud. Inimeseks,
Andreist Labuzkaks hüüti teda ennem, aga nüüd on ta
lapp!... Kuhu on jäänud tema püüdlused ja tungid? Kus
on? Ja kuhu on saanud peremees ise? Mis ootab neid
tõstes ilmas?...

Labanovitš kohkus. Ta oleks nagu tundnud, kuidas
mingi kohutav, halastamatu, tõrjumatu jõud tõstab tema
... de raske nuia ja võib iga hetk sellega talle pähe lüüa.
... aga on niivõrd pisitillukene, niivõrd armetu, et isegi
protestihäält, isegi mitte palvehäält kuuldavale ei tule.

Nännike silmitses koolmeistrit ainiti. Temagi tundis
... letamatut hirmu, sest «noorherraga» oli järsku toimu-
... otse silmanähtav muutus, nagu teisel kuidagi imelik.

Viivitades nihkus nann sammuvõrra ukse poole, ise
koolmeistri silmi pööramata. Väheke paigal seismine,
noogutas ta endamisi pead ja läks hiljakesi toast välja. Ta
... ja kuulatas köögiukse taga veel mitu minutit. Kuid
koolmeistri poolt ei kostnud kippu-kõppu. Nann jäi pisut
rahulikumaks.

Labanovitš tõusis ja jalutas toas edasi-tagasi. Mõte, et keegi surmast ei pääse, oli teda sügavalt vapustanud, see ei läinud peast.

«Kui ma kellelegi ütleksin, et hoidugu minust eemale, ma kannan endas surma, siis arvatavasti peetakse mind peast segaseks, igal juhul hakatakse kartma,» mõtles Labanovitš. «Ja kõigest hoolimata on see nii. Aga miks inimesed selle peale ei mõtle?... Võib-olla nad mõtlevadki, arvatavasti mõtlevad isegi palju, ainult et jätavad need mõtted iseendale, sest ons mõtet rääkida sellest teisele, kel endalgi ees samasugune saatus?»

Ja jälle tikkusid talle nüüd peale surmamõtted, nagu oli olnud varemgi. Vahel on nii, et käid oma teed. Tee on halb, jalad valutavad, aga kodu on veel kaugel. Ja mõtleb teekäija: «Kord ometi jõuab kätte hetk, millal astun oma kodu lävele, ja siis on mu käimistel lõpp.» «Niisamuti jõuab kätte silmapilk,» mõtiskles Labanovitš, «millal minagi astun oma elu viimse sammu, tuleb minu viimne silmapilk, ja edasi on surm, edasi on lõpp!... Ja mis tuleb seejärel? Seejärel tuleb pime ja õudne olematuse öö. Aga kui see nii on, maksab siis üldsegi elada? Elada selleks, et surra?»

Jõudnud selle küsimuse ette, jäi Labanovitš mõtlema. Ta ei suutnud surmamõttega kuidagi leppida. Sel hetkel oli surm talle suurimaks vaenlaseks maailmas, kõik muu nagu jäi selle varju, see rusus ta maha, sulges ta mingisse kitsukesse pimedasse ringi.

Ei keegi taha surra, ei keegi. Korraga meenus talle preili Jadvisja. Mitu-mitu korda oli ta Jadvisjalt kuulnud, et see tahaks väga surra. Labanovitš polnud kunagi tema juttu tõsiselt võtnud, sest koolmeister oli kindlal veendumusel, et elada tahab igaüks, olgu siis elu siin ilmas kui raske tahes. Isegi muldvanad raugad ei taha elust lahkuda. Ka rahvalegendides leiab see kinnitust. Nagu pühakirjast teada, elas maailmas kõige vanemaks Metuusala. Suremise ajal ilmutas end talle jumal ja küsis:

«Sa oled elanud palju aastaid. Ütle mulle, kas elu sulle lüha pikaks ei läinud?»

«Mulle tundus, nagu oleksin ühe maja uksest sisse astunud, majast läbi läinud ja teisest uksest välja tulnud — niisugune oli minu meelest mu pikk elu.»

«Nojah, aga kas sa tahaksid veel elada?»

«Tahaksin küll, oh issand.»

Pärast lühidat mõtlemist küsis Metuusala:

«Oh issand! Kas suremagi peab teist korda?»

«Jah peab.»

«Sis ei taha ma enam elada.»

Nõnda siis teab inimlik tarkus, et surmahirm on tugevam elust, tugevam isegi surmast. Kuid enesetapjad? Tuleb ette palju juhtumeid, kus inimesed ise endilt elu võtavad. Kuidas seda mõista?

Kui inimene armastab elada, mis siis sunnib teda minema vabaturma? Öeldakse, et inimesel olla nõrk iseloom, tal puuduvad jõud eluraskustele vastu panna. Kui ta iseloom oleks tõepoolest nõrk, kust siis võtab ta jõu, et saagu saada surmahirmust ja panna käsi iseenda külge?... Ei klapi. Üks asjaolu räägib teisele vastu.

Labanovitšit hakkas see asi huvitama, ta oleks tahtnud saada niisuguste enesetapjate vaatekohale ning näha elu ja surma küsimust läbi nende silmade. Äratas tähelepanu veel üks asjaolu: iga vabaturma mineja eelistab isesugust armamineku viisi — ühed lasevad endile kuuli pähe, teised poovad, kolmandad uputavad end ära, heidavad end rongi alla, võtavad mürki, lõikavad habemenoga kõri läbi. Kui aga üldiselt võtta, siis katsuvad nad kõik leida elust lahkumiseks kõige kergemat teed. Ja mõnedel neist on veel kombeks enne seda jätta maha lühikesi, vahel ka pikki kirju. Hiljuti oli Labanovitš lehest ühte enesetapja kirja lugenud. See kirjutas: «Et surmahirm ei oleks nii suur, jõin pisut viina.»

See oli Labanovitšile endalegi ootamatu, et ta mõteld nii kauaks enesetapjate ja enesetapmise juurde jäid, mille tõttu ta märkamatuks hakkas sisse elama enesetapja rolli.

Mis see surm õige on? Üks silmapilk — ja seejärel ei ole midagi. Siis ei ole vaja ka surma peale mõelda ja inimesel pole enam midagi tarvis,» arutas ta.

Midagi taipamata ja iseendalegi selget aru andmata, mida ta teeb, niisama hästi ka teadmata, mida ta teha tahab, avas Labanovitš lauasahkli. Sahkli päris tagumises otsas paberite ja raamatute all oli revolver, üsna harilik kuupe padruniga revolver. Aeg-ajalt käis Labanovitš revolveriga metsas märki laskmas.

Nüüd paistis see revolver talle hoopis teistsugune, tal oli hoopis teine tähenduski. Koolmeister võttis laskeriista kätte ja silmitses trumlit, millest vaatas vastu kuul.

Polegi rohkem kui vajutad vastu meelekohta, tõmbad kuke vinna, paaljud päästikule — ja ei mingit

valu! ... Ei, valu see arvatavasti teeb, aga kõik toimub nii ruttu, et aju ei jõua juhtunu tulemust registreerida.»

Mingid kuritegelikud mõtted keerutasid nagu udu noormehe ümber ja ahvatlesid teda oma kohutavasse maailma.

Ta võttis uuesti revolvri. Ja imelik küll: nüüd oli sel revolvril koolmeistri üle nagu mingi võim. Teda meelitas ka kuul, mis paistis trumlist nagu mingi mao pea. Juba mitmendat korda oli ta seda uudistanud. Kuid äkitselt sähvatas tal otsekui valguskiir läbi pea. Ta viskas revolvri käest. Otsmik oli kaetud külma hügiga. Alles nüüd märkas Labanovitš oma käsi varisevat, nagu oleks mingi tormipööris ta hingest läbi käinud, kõike udusse mattes. Tal oli nüüd palju kergem otsekui pärast raske haiguse põdemist; kõik see, mis alles nüüdsama oli temast üle käinud, tundus mingi unenäona.

«Noorherra!» kõnetas teda nänn, kes oli äsja toauksele ilmunud. «Küllap te vist saite kurja sõnumi, noorherra?»

Koolmeister oli väga üllatatud.

«Miks sa nõnda küsid, nännike?»

«Teie näost oli ju näha, noorherra,» rääkis kooliteenija, silmitsedes teda uuriva pilguga. «Ja teate, noorherra,» sosistas eideke salapärase näoga, «ma laususin teile jälle sõnu. Laususin jah, jumala eest, laususin! Te armastate minu ja minu lausumiste kulul nalja teha, kuid ma laususin teile siiski, sest mul hakkas teist kahju.»

«Mille vastu te siis laususite?» küsis koolmeister, keda asi huvitamagi hakkas.

Nännike vaatas mitu minutit tema peale.

«Et pahad mõtted teist ära taganeksid,» sõnas ta siis tasakesi, vaadates koolmeistrile silma, nagu tahaks neist midagi välja lugeda.

Labanovitšil oli säärane tunne, nagu oleks teda kuskilt pahateolt tabatud. Piinlik oli ka see, et nänn oli sel hetkel temast üle.

«Imelik küll,» mõtles koolmeister.

Varalahkunud Andrei jäi nüüd temast nagu kaugemale, ühtlasi taandusid ka surmamõtted.

«Küllap toimub ilmas kõik palju lihtsamalt, kui meie arvame,» tõmbas ta oma surmamõtetele kriipsu alla.

Mõnikord kerkisid hetkevälgatusel kevade naeratusena Labanovitši meelde kuldselt sädelevad mälestused, viisid meeled elevile, puistasid ta üle rõõmukiirtega ja laotasid ta ette pildi alles hiljuti möödunud lapsepõlvest. Need mälestused tulid iseenesest, kõnelesid millestki ja kutsusid kuhugi, jättes südamesse kirbe nukrusevarju. Millest melesid nad? Sellest, mis kaduma läinud, mida enam tagasi ei saa ja mis on muutunud aardeks, kalliks mäluardeks. Ta nägi, kuidas kasvavad tammed Neemeni kallastele, tugevad ja toredad kaharate kroonidega tammed. Lakkamatu aegade vool oli vajutanud oma jälje nende tammede mühklikele tüvedele. Talle naeratas helesinine taevaskuul, kust voogas heledalt sädelevat valgust kaugetele kaunistele kujutelmadele: lõhnavale luhale, tasastele nõlvikutele kaugel sinakas vinetuses, iidsele pedajale ja kurepesale selle otsas... Sädelev päev, salapärase kõnnikute avaruses — seal kõnelevad-hõiklevad ähvardavkannid äikesepilved, mis on laia müürina katnud taeva, pikjasroosad rüngasagarikud äärtel tuprumas... Ei! Võimatu on tabada või kirjeldada neid sõnadega, kuid nad panevad nad hõõguma!

Labanovitš oli rõõmsas meeleolus. Tal oli kerge ja hea tunda. Ta tundis, kui tugevasti on ta seotud eluga. Talle oli meeltnööda see üksildus, see mets ja tee, mida mööda ta praegu astus. Kuhu ta astus? Ei kuhugi. Tal lihtsalt oli hea metsas viibida, vaadata neid toredaid ühekaupa seisnud pedajaid, põliseid tammi legendiku ümber. Ta oli juba käinud palju kordi ja imestas nüüd iseenda üle, kuidas polnud ta ennem neid vaatepilte tähele pannud, mis nüüd talle avanesid. Kõikjal oli vaikne, ei hingelistki. Igal pool oli lumi, aga õhus hõljus midagi uut, oli aimata kevade tulekut. Labanovitš istus ühetasaselt saetud kannule ja jäi millegi üle mõtlema. Kuid kas ta mõtleski? Ei, ta vaimusilma eest möödus kujutelm kujutelma jarel.

Maailma ahel kujutelmi voolas läbi ta pea. Nõnda istus ta mõnda aega, kuni kõrvu kostis sõitva hobuse jalasopsatusi kivistest, rautatud reetaldade kergest sahinat ning kiurõõmu. Noormees tõstis pea. Jagusas traavis lillutas ta mõnda hetkel norguvajunud kuuskede tagant avarale metsa-legendikule väle hobune, vedades kergelt ja nāgusat hääle, millistega harilikult sõidavad jõukad šlahtamehed ja keskmisel jalal elavad mõisnikud. Kõrgel istmel istus

noor neiu, hoides vilunult pingulitõmmatud rihmohje. Ta kandis kabadat kasukat, talinüts oli peas pisut viltu ja sobis talle väga. Küps talvine külm oli ta põski puudutanud ja need punama pannud. Ta sihvakast kogust õhkus tervist ja elurõõmu. Ta saatis tundmatule noormehele uudistava pilgu. Nähtavasti oli ta sellest kohtumisest üllatatud, võib-olla et isegi pisut ehmunud: misjaoks istub see mees talve aegu tee ääres? Ta tegi hobusele tuult takka. Mõne minutiga oli sõiduriist Labanovitši silmist kadunud, sööstes uuesti metsa alla, kaharate kuuskede ja mändide varju. Kuid noormees jõudis neiu nagu silmitseda ja selle meelde jätta: kitsad kulmud, elavad sinakad silmad, täidlased, kauni joonega huuled. Labanovitši meelest oli neiu päris ilus.

«See vist siis ongi see iludus, kelle järele kõik Hatoovitšõ noormehed nii kangesti jooksevad,» arvas Labanovitš. «Tühja ta nii kole huvitav on, nagu oleks võinud oodata.» Ent ikkagi tõusis ta kannult ja hakkas minema sinna poole, kuhu neiu oli kadunud. Tõsi küll, ta ei läinud mitte sellepärast, et Zavitanki kaunitar oli sinna külge sõitnud: ta hakkas lihtsalt koju minema. Aga kui tööle anda, siis oli tal ometigi mõte, et mine tea, ehk juhtubki neiega kokku. Oleks siiski huvitav teda veel kord näha, paremini vaadata. Kui aga juba asjalood sedamoodi, siis peaks nõnda tegema, et tütarlaps ei leiaks isegi sõrmeküüne jagu põhjust arvata, nagu otsiks Labanovitš temaga kohtumist või tunneks tema vastu huvi. Ei, selle koha pealt vabandagu väga. Ta lihtsalt teeb nii, et see kukuks välja päris juhuslikult. Sjahtsost läbi jõudnud, mõtles Labanovitš, et astub õige vana Abrami poole sisse, joob pudeli õlut ja puhkab veidike jalga.

Abramil oli väike puhaskamber, kus vahel käisid lihtlabastest Tselšõna meestest tähtsamad ninad; oma rahvas tükerdas suurtoas nagu vanastigi, kui Abram kõrtsi pidas. Labanovitški läks sinna puhaskambrisse ja jäi poolelt sammult seisma: laua ääres istus seesama neiu, kes äsja oli talt mööda sõitnud ja kelle peale ta siiski mõtles. Neiu vaatas üle pabereid, mida vana kõrtsmik talle kätte ulatas, ja rehendas arve kokku. Labanovitš ei osanud sugugi oodata, et kohtab teda siin, ja sattus nii suurde segadusse, et ei teadnud, kas edasi minna või tagasi pöörduda. Preili Ludmilla — sest temap see oli — märkas kohe noormehe pelgust ning kohmetust, ja nagu näha, oli see talle meeltmööda. Ta vaatas oma siniste silmadega Labanovitši

— vaevalt märgatav naeratus libises üle ta näo. Ja see naeratusena oleks nagu öeldud: «Eks mina juba tead- in, et sa minu juurde tuled.» Preili Ludmilla oli austaja- luse veidike ära rikutud, sest siin ümbruskonnas pidasid nad kõik oma kohuseks maksta talle lõivu kavalerliku viiskuse näol. Labanovitš oli ainuke, kes sellest kõrvale hoidus ja kes kangekaelselt ei tahtnud temaga tuttavaks

minna. Küllap vist arvab, et otsin kokkusaamist,» mõtles koolmeister ja kohmetus veelgi enam.

Vabandage!» sõnas ta, pööras järsult selja ning läks puhaskambrist välja.

Kui halvasti ja lollakalt see kõik välja kukkus,» arutas Labanovitš iseendas. «Tuleb nii välja, nagu oleksin minna teda kartnud ja jalga lasknud. Tegelikult see nõnda oligi. Ja arvata on, et tema naerab minu üle. Ja räägib teistele ka.» Labanovitš oli iseendale väga pahane, sest ta oli käitunud nagu mõni koolipoiss tütarlapse seltskonnas, kui see tütarlaps temaga küll tuttav ei ole, aga teda hooli teab, nagu teab tütarlast ka tema ise. Preili Ludmil- lal aga oli üksinda jäädes südamest kahju, et see narr oli ainult niisama ootamatult kadunud, kui oli ilmunudki. Ta oleks tahtnud vaadata seda metsmeest ja üksiklast, kes tegi siinamaani polnud veel Zavitankis käinud. Teiselt poolt aga tundis ta oma neiuväarikust pisut riivatud ole- vat, sest ükski viisakas noormees poleks nõnda toiminud kui see üksiklane, nagu preili Ludmilla omas mõttes Tselšõna koolmeistrit nimetas.

Väljas kuulis Labanovitš ebaharilikku kisa ja lärmi. Külavanema maja otsas seisis trobikond mehi. Nende kes- keslähedusesid kaks külameest, hoides teineteisel rinnust kinni. Ja kuhupoole kaklejad liikusid, sinna poole nihkus ka külameeste tropp, tõmbudes nende eest ära. Labano- vitš hakkas asi huvitama, ta lisas sammu ja suundus ka trobikonna poole. Esimene, keda ta siin nägi, oli Ivan Škurat. Mees oli näost valge, palja peaga, teine aga verine. Kuid ta oli oma külavanema tädipojal Kan- drat Kuksal kõvasti rinnust kinni. Siinsamas seisis ka külavanem ise ja vaatas pealt.

Kuidas teil häbi ei ole, mehed!» hüüdis Labanovitš kühvalt ajajale. «Lasete neil teineteist veriseks peksta! Lühike nad ära!»

Mõned lähemal seisvad külamehed võtsid koolmeistri vastu lahke naeratusena, mõned andsid talle kätt. Teised

olid niivõrd huvitatud kaklusest, et ei pannud koolmeistrit üldse tahele. Škurat ja Kuksa aga püüsid teineteise kallal ega teadnud maast-ilmast. Külavanem hoidis valju erapooletust nagu kõik teisedki.

«Külavanem! Mis ulemus te nõnda olete?» asus Labanovitš Ramani kallale. «Kuidas teie ometi lubate, et inimesed teie silma all teineteist vigaseks peksavad?»

Külavanem vedas varrukaga nina alt läbi, tegi tavalise hapu näo ja rääkis tähtsalt:

«Ei maksa vahele segada, noorhärja. Las nad sakutavad teineteist natikene — kull lähevad ise lahku. Hakka vahele segama — halvemini lõpeb.»

«Issand! Mis inimesed te küll olete!»

Labanovitš tungis meestetropist läbi ja jäi seisma kaklejate juures.

«Mis te teete, hullud?!» käratas ta vihast meeletuile kaklejaile ja astus nende vahele.

«Tema kuradi raisk virutas minu ahjukriiskad ära, ja veel mulle käsitsi kallale!» karjus Ljavon Škurat.

«Ah sina, sopane luuakonts, ütled, et mina olen varas?! Mine eest, noorhärja!»

Kandrat Kuksa rusikas kerkis. Ka Labanovitš ise tundis viha tõusvat; ta tõukas Kuksa meestesumma hulka, ise aga haaras kinni Ljavonist ja tiris ta teise külge. Külameeste hulgas tekkis liikumine, nad hoidsid Kandrat tagasi.

«Mispärast te riidu läksite, Ljavon?» küsis koolmeister.

«Võttis minu kriiskad ära.»

«Mis sinu kriiskad need on? Kui teada tahad, siis on need kroonu omad, sa tõid nad koolitoa juurest, kui koolimaja ehitati,» ütles Kuksa, ise ikka veel viha täis.

«Ah, kaigu nad põrgupõhja, need pagana kriiskad,» ütles Labanovitš. «Noh, mõtelge veidi, ligutage ajusid: kas need kriiskad seda väärt, et nende pärast nõnda teineteist klohmida? No kui palju nad maksavad?»

«Rubla sai nende eest makstud,» vastas Ljavon.

«Varastasid, ei sa maksnud mingit rubla!»

«Säh, võta oma rubla, rahune maha ja mine koju. Kobi ahju peale ja pikuta seal, kuni su veri jahtub.»

Koolmeister tõmbas rahakoti välja, võttis sellest hõberubla ja andis Ljavonile.

Ljavon võttis rubla vastu ja läks kibekahku koju.

«Võttis rubla vastu,» ütles Kuksa kadedalt, «et sa põrguvaim kärvaksid!»

Labanovitš läks samuti koolimajja, oma koju, arvates, et ta oli teinud väga hästi, ja tundis oma teo üle isegi rahulolu.

Maapäeva õhtul, juba pimedas, kostis tänavalt jälle karjumist. Naised nutsid ja ulusid otsekui surnu-

«Noorherra, Ljavon löödi maha!» hüüdis nänn tuppa väljast.

«Löödi?»

Kuksa. Võttis kaika ja passis Ljavoni. Niipea kui see tüüpi näitas, virutas teisele pähe — ei teinud piiksugi.»

Labanovitš tormas tänavale. Seal seisis inimesed. Keset tänavat oli Ljavon porisel lumel liikumatult pikali. Tema juures halasid eided.

«Poleks olnud tarvis vahele segada, noorhärja,» ütles külavanem autoriteetsel toonil, «ega see meil esimene sõda, kaklevad ja lähevad lahku jälle. Santi verd koguneb, see tuleb ju välja lasta, siis on kõik vaik ja vaga.»

Ometi oli Ljavon küll ainult meelemärkuseta: külamehe pealuu oli veel küllalt kõva ja Ljavongi suutis mõistusele tulla ning ennast jalule ajada.

Li tuligi välja, et külavanemal oli õigus. Vististi olid nad arvamisel kõik Tselšõna küla elanikud... Ja mis kuri Labanovitšit kiusas, et temagi pidi oma kolme krossi jooksma minema? Kui seda pagana rublalist poleks olnud, poleks ka midagi seesugust juhtunud. Hea seegi, et lugu nõnda lõppes. Ljavon ju oleks võinud siruli jääda. Niikuinii kanti ta kätel koju.

Labanovitš kõndis toas edasi-tagasi ja mõtiskles selle juhtumise üle. Tal oli paha sellepärast, et ta oli ju ise tüüpi, aga ei tundnud maamehe viise ja talitas nagu hvasõna ütleb: «Las ma topin oma nina võõrastesse keldesse, oh issand.» Ja üldse peab märkima, et ta ei oska inimeste seltsis olla. Kas või see kohtumine preili Ludmilla... Tal hakkas iseenda ees häbi. Ta koguni hakkas ennast sõnama, tõgama ja pilkamagi. «Tola oled, vennike, tüüpi! Pead ennast küll targaks, aga ise ei maksa punast krossi... Kavaleri!... Pah!» Nende mõtetega seisatas ta peegli ees. Talle vaatas vastu teine Labanovitš, pahur ja alandatud. «Hah, va molu!» sõnas Labanovitš oma pee-

gelpildile ja tõmbus eemale. Peatunud teist korda peegli ees, vaatas ta iseendale vastu juba veidi lahkemini ja rääkis osavõtlikult: «Pole viga, vanapoiss, ära minuga nura: katsume ilmas kuidagi läbi ajada.» Samas tuli talle meelde üks inimene, keda ta tundis, kui oli alles väike. Sellel oli mood iseendaga juttu ajada. Ta rääkis nõnda: «Äh, Pavljutšok! Jäta juba ükskord see närimine iseenda kallal! Või sinusuguseid ilmas vähe!» Ta mõtted võtsid nüüd teise suuna ja märkamatuks jõudis koolmeister iseendaga jälle rahujalale. Ta sai tagasi oma hea tuju; seistes peegli ees, tegi ta enesele näomoonutusi ja naeris iseenda üle. Oleks keegi seda pealt näinud, oleks vist küll arvanud, et koolmeister on nupust nikastanud.

Samal hetkel avanes köögiuks ja sisse tuli nänn.

«Mida head sul siis rääkida, nännike?»

«Ei midagi, noorherra... Ljaronil tuli hing sisse.»

«No jumal tänatud, sest muidu ta ehmatas mind koldasti. Arvasin, et polegi tast enam elulooma.»

«Hee, noorherra, see kaklus polnud ju midagi! Ennevanasti oli ikka nõnda, et kui löömaks läks, siis klohmis terve küla. Kaikad aga kätte ja üksteist virutama. Lihtsalt kole. Aga see oli köömes, noorherra!»

«Mispärast ometi need kaklused olid?»

«Lakuvad endid täis, noorherra, ja siis kaklema. Eks ta teada — isaste inimeste asi. Talve ajal tööd-tegemist vähe, tüdivad ära muidu istumast, siis kaklus lahti. Lihtsalt teibad üksteisele pähe puruks...» Nänn vaikis ja ütles siis teistsugusel toonil: «Meie preilnad jõudsid koju. Nüüdsama tulid peatusest.»

Nagu näha, oli nänn selle uudise pärast siia tulnudki.

«Aga mina lähen homme vara-vara vallamajja, nännike.»

«Ehk annaks külavanem siis teile küüti?»

«Ei, nännike, küll ma pisitasa lähen jala. Praegu vastlanädal, aega on, võib-olla jään ka ööseks sinna.»

«Mis siis, minge pealegi jala, noorherra. Ainult et teie jalgadest kahju.»

Mõte Hatovitšosse minna oli turgatanud Labanovitšile täiesti ootamatult. Ta pidi nännikese uudisele ju mingil moel reageerima ja ütles lihtsalt, et läheb vallamajja, sest uudis, et naabrineiud on tagasi, lõi teda tõtt ütelda siiski segi. Koolmeistril oli küll hea meel, et Jadvisja on siin-samas tema ligiduses, kuid ta ei tahtnud seda reeta. Teiselt poolt aga oli ka temal vaja Jadvisjale ja isegi nännile,

kogunisti iseendalegi näidata, kui juba jonnimiseks läinud, et preili Jadvisja teda enam nii väga ei huvitagi. Polegi ei olnud tal veel ununenud, kuidas preili Jadvisja teda sellega solvas, et tal olla kahju Neeguse juurest ära minna. Kuid peab ütlema, et see solvus oli tal nüüd veel ainult mälus, mitte aga sudames. Kes siis saaks Jadvisjaga nii kaua vimma kiskuda? Ja mis solvamine see oligi, kui keegi küsiks? Kas Jadvisja ütles seda meelega, et teda olvata? Kuid tuleb näidata iseloomu, seda, et tal on ka meelekindlust ja kangust.

Ei! See kukkus tal hästi välja: olgu mis tahes, aga Hatovitšosse saab mindud.

Selle mõtte juurde jäi Labanovitš lõplikult.

Siiski üks küsimus: kui vara peaks ta teele asuma? Kas ei oleks parem, kui ta läheks pisut hiljem ja annaks niiviisi Jadvisjale võimaluse veenduda, et ta on neiu saabumisest arvatavasti juba kuulnud, aga laheb siiski ära? Ta katsub minema hakata isegi siis, kui Jadvisja seisab uknal või õue tuleb, tema aga läheks mööda saarase näoga, nagu ei seisaks seal mitte Jadvisja, vaid tühipaljas Paraska, kes temasse üpris vähe puutub. Kui aga peakski temaga kokku sattuma, mis siis sellestki? Ütleks Jadvisjale: «Tere päevast!» Juttugi oleks temaga kõige tavalisemaist pisiasjust. Just, ainult nii! ... Ta tuju läks isegi veidi paremaks.

Järgmisel hommikul, niipea kui hakkas valgenema, oli Labanovitš juba jalul. Mitmeid kordi sihtis ta jahihärra maja poole, aga seal polnud ikka veel elumärki. Närviliselt kondis koolmeister oma toas edasi-tagasi ja suitsetas ühe paberossi teise jarel, pannes tähele iga haält, mis kostis jahihärra õuest. Ta oli juba täiesti valmis teele asuma: suitsuriistad olid kaasas, kepp seisis nurgas, ja valinud paraja hetke, astus ta uksest välja.

Tselšõna kool asus kahe tänava nurgal. Üks tänav, avar, tasane ja lai, läks raudtee poole, teine, kitsam, käändus põllule ja oli varsti lõppenud, ahenedes väljavaheteeks. Nende tänavate ristumiskohal, just koolimaja otsas, seisis kõrge rist. Koolmeistri pilk oli alati sellel peatunud, see oli tekitanud temas sügavat muljet. Siin kõrge ja sünge rist, seal Polesje padrikuisse mattuv koolimaja — nad seisisid nii mahajäetuna ja nagu otsisid teineteise seltsi, justkui oleks neil olnud ühesugune kaekäik. Labanovitš astus laiale tänavale. Paremal pool vastu tänavat oli jahihärra õuepistand. Õue nurgas, päris tänava ääres seisis kaev.

Lukunud tänaval mõne sammu edasi, märkas Labanovitš Jadvisja ülituttavat kogu. Vaike pang näpus, astus ta nobedasti kaevu poole. Mingi judin jooksis noormehel mööda keha ja süda rinnus hakkas valjemini põksuma. Kui ilusaks oli neiu nende kolme nädalaga lainud! Labanovitš tundis, nagu tõmbaks teda miski Jadvisja poole. Kuid ta katsus jääda rahulikuks ja neiu eest varjata, mis tunded olid ta südames sel hetkel.

Rõõm, teesklematu rõõm paistis Jadvisja naost; see rõõm helkis ta tumedatest silmadest, lehvis ta huulil, nii armsail, nii lahkeil!... Tont teid võtaks, tütarlapsed: muud ei olegi, kui aga ajate meiesuguste päid segi!

Kuid Labanovitš võttis end pihku. Temast ei paistnud vähimatki rõõmu, et ta neiu nägi. Jadvisjaga kohastükku jõudnud — see ju seisis ja ootas — ütles ta päris lahkest:

«Tere hommikust!»

Preili Jadvisja vastas ta teretusele veel lahkemalt.

«Noh, kuidas siis teil külas läks?» küsis Labanovitš, kuid küsis nõnda, nagu küsitakse siis, kui tuleb moepärast midagi ütelda: täiesti ükskõikselt, vähimagi huvita selle vastu, mida küsitakse.

«Oh kui lõbus seal oli!» vastas Jadvisja. Ta tahtis veel midagi lisada, kuid jättis ütlemata. «Ja kuidas teie elu siin laks?»

«Väga hästi läks: lugesin, kirjutasin, õpetasin, õppisin ise, käisin jalutamas ja tundsin ennast haruldaselt hästi.»

«Kuhu te minema hakkate?»

«Mõtlesin kord vallamajas käia.»

«Ja ei ole mitte midagi, mida teil on kahju maha jätta?» küsis Jadvisja, kuna ta silmis lõi mangiema kelmikas naer. Selle lause mõte oli selge neile mõlemale.

Labanovitš langetas hetkeks silmad, siis vaatas Jadvisja otsa:

«Teid on mul kahju maha jätta,» vastas ta poolteed tõsiselt, poolteed nokkimisi — võta, kuidas tahad.

Nüüd polnud tal vähimatki isu Hatovitšosse minna, kuid tagasi pöörduda enam ei saanud.

«Noh, head tervist!» tegi ta kummarduse ja läks.

«Kas tulete varsti tagasi?» küsis Jadvisja.

«Ei tea isegi hästi. Eks seal näe,» vastas Labanovitš juba mõne sammu tagant. Ta kummardas veel kord ja hakkas siis kibekarmesti astuma, justkui tahaks näidata, et tal pole jutuajamiseks mahti.

Kogu aeg tundis Labanovitš Jadvisjaga rääkides, et ta

peab iseennast millekski sundima, et ta ei räägi sugugi mitte seda, mida mõtleb ja mida tunneb tõeliselt.

Misjaoks ma peaksin salatsema tema ja inimeste ees nagu varas?» mõtles koolmeister mööda tänavat astudes.

Miks ei tohiks ma talle ütelda, et olen temasse kõige suurema ja päris üle pea armunud? Ja eks ole, milleks ma niimoodi vigurdan, milleks teen jänesehaake ja mängin temaga silmakirjamängu? Mis mõtet on sel valetamisel? Kas tõesti ka teised niimoodi teevad? Mul lihtsalt pole julgust. Ma kardan auhaavamist, mis mulle osaks langeb, kui tema süda minu südame kutsale ei vasta... Ja siiski on armastus otsekui haigus, ta teeb valu, piinab. Ta matab sind üleni enda alla, ei anna rahu, tekitab minuga ebamääraseid tuhinaid ja sügavat kurbust.»

Mets oli vaikne ja rahulik. See rahu kandus ajapikku ka teekäijale. Ta marssis edasi, jättes seljataha lumega kaetud soosildu ja mõtles ikka ja ikka Jadvisjale. Neiu nagu püsis nagu ilmsi ta silma ees.

Jadvisjale aga ei jäänud märkamata, et koolmeister oli selle ajaga näost nagu alla jäänud ja kõhnunud. Ta silmist oli neiu näinud mingeid uusi mõtteid ja mingit varjatud igatsust. Ka Jadvisja ise vajus mõttesse ja üle ta noore värske näo laskus nukruse vari.

Nii palju oli ta kõik need päevad Andrei peale mõtelnud, nii tugevasti ihkas ta hing Andrei järele.

Ahaa! See olete ju teie! Tere tulemast!» oli isa Kirõll Labanovitšil vastas.

Koolmeister märkas, et isa Kirõll oli näost nagu alla jäänud, ainult ta silmad olid veelgi kõnekamad, veelgi rahutumad.

Mis teiega seal metsakolkas on, koolihärraken, taitsa toosse ära uppunud või?» küsis tema lahkemeelne ja puna-palgeline emand. «Noh, kuidas siis teie eluratas veereb?»

Tanan, emand. Eluratas veereb väikseltselt-vaikseltselt.»

Ütelge aga ära, kellele te seal olete südame kaotanud?»

«Millest te arvate, et kaotanud?»

Noh, kuidas oleks see võimalik, et noor mees pole midagi kaotanud?... Oi, küll te olete kaval!» ahvardas preestriemand sõnmega. «Olete endale kuskilt sealt Tsel-

šõnast kallima leidnud... Ärge mulle rääkige: silmist näen ara.»

«Õigus, emand, te ei eksinud...»

«Aga loomulikult!» sai emand hoogu. «Kes siis teie kallim on? Noh, ütelge?»

«Kooliteenija Alena,» ütles Labanovitš.

Isa Kirõll ja ka emand ise puhkesid valjusti naerma.

«Ja mina arvasin, kas mitte jahiharra tütar. Miks te silmad maha lõite?»

«Noh, emand, kui naist hakkan võtma, siis kutsun teid kosjasobitajaks,» ütles Labanovitš.

«Kutsuge, kutsuge! Otsin teile niisuguse naise, et te elu lõpuni mind tänate. Ega te maamõõtja tütreka pole tutvunud?»

«Preili Ludmillaga? Ei, ei ole.»

«Ta' on praegu siin, kirjutaja pool. Täna on kirjutajal pannkoogiõhtu. Sokutage siis ennast tema külje alla. Ta on meeldiv neiu. Tehke vähemalt meie koolmeistrile kiustet.»

«Oh kallis emand! Preili Ludmillal on nii palju austajaid, et ei minul ole julgust talle läheneda.»

«Hee, koolihärraken, ei taipa te pooli asjugi. Ta on teist ülimalt huvitatud ja oleks väga rõõmus, kui teda tähele paneksite.»

«Egas midagi, libisegu siis meiegi veering härraste kukrusse,» muigas Labanovitš.

«Külainimesed kiidavad teid,» ütles isa Kirõll. «Te olete jõudnud saavutada vajaliku seisukoha.»

«Mille eest peaksid nad mind kiitma või laitma?» küsis Labanovitš. «Neil oma elu, minul oma. Meie huvid ei ristu ja pole isegi seda, mille pärast tülli minna.»

«Te olete tagasihoidlik inimene ja see teeb teile au,» vastas isa Kirõll. «Ei, tõele au andes on Tselšõnal heade koolmeistritega vedanud. Ainult et seal on metsakolgas, nagu kogu see Polesje.»

«Tuleb naine võtta,» ütles preestriemand. «Siis ei ole ka metsakolkas elu nii paha.»

«Häh, naine võtta!» lõi isa Kirõll käega. «Naist võtta oskab iganes, aga mis tulu sest naisevõtustki?»

Samal ajal oli isa Kirõlli teenija, punapõsine külatüdruk, samovari toonud. Istuti teelauda. Preestriemand lobises vahetpidamata, rääkis külauudiseid ja kõiksugu tuhje jutte, mida ta tegi väga suure isuga. Muuhulgas hakkas ta pajatama ka sellest, kuidas Sahhanjuk ja

Dubetka preili Ludmilla pärast vägikaigast vedavat. Kuid see jutt jäi pooleli, sest parajasti tuli sisse Sahhanjuk ise.

Sedapuhku oli Sahhanjuk ennast kõvasti ules loonud, habe oli aetud, manisk, lips, mansetid — kõik see plitsis plitsis.

Sugavaim lugupidamine minu rivaalile ja kolleegile,» ütles Sahhanjukile Labanovitš.

Kas sa näe, kui tubli on Tselšõna kooliõpetaja!» kiitis preestriemand Labanovitšit. «Esimene asi on meie koolmeistrile valjakutse esitada.»

«Te saite minust valesti aru,» õiendas Labanovitš. «Kolleeg on mulle rivaaliks hoopis teisel alal. Meie kempleme temaga mõõduvilja pärast.»

Isa Kirõll hakkas pärima, mis kemplemine see on, ja Labanovitš rääkis siis nende kemplemisest.

Isa Kirõll naeris, naeris ka Sahhanjuk ise.

Meie koolmeister on majandusmees. Peab seapõrsast ja lehmamullikat,» seletas preestriemand.

Ainult et majalukku ei ole,» lisas Labanovitš. «Lepime nii kokku, kolleeg, et kui naise võtate, teen teile vapustava pulmakingi: loobun oma maksuviljast.»

Ja hästi teete,» naeris Sahhanjuk. «Mina olen praktiline inimene, mina ei pea arukaks seda tagasi lükata, mis inimesele tarvis läheb. Kui elada, siis elada mõnuga, aga alles ma kah mõtet ei näe, kui kahe külamehevääniku lepitamiseks rublalisi loobitakse.»

Sahhanjuk osutas peaga Labanovitši poole ja naeris. See kriiskadelugu oli juba siingi teada. Labanovitšil ei tulnud midagi sobivat keelele, tal oli pisut häbi.

Jah,» kinnitas ka isa Kirõll, «meie koolmeister oskab elada.» Kuid ta poolehoid ja heakskiit kuulusid Tselšõna kooliõpetajale.

Teate, kolleeg,» pöördus Sahhanjuk Labanovitši poole, teid on kutsutud õhtuks kirjutaja poole ja minule on langenud suur au teile sellest teatada. Anti isegi kiri teie jaoks kaasa.»

Kes see siis minu vastu nii tähelepanelik on?» küsis Labanovitš kirja vastu võttes.

Kas maamõõtja preili sinna tuleb?» küsis preestriemand.

E-ei tea,» vastas Sahhanjuk viivitades.

Minge, minge, koolihärraken,» õhutas preestriemand hukku. «Seal on neidusid koos, arvatavasti tuleb ka preili Ludmilla.»

«Ei ole isu sinna minna,» punnis Labanovitš. «Ei meeldi mulle suur seltskond.»

«Rohkem meeldib teile ühe ja ainsama seltskond?» nokkis preestriemand.

Kirjutaja võorastetuba oli kahest lambist heledasti valgustatud. Üksest sisse astunud ja lasknud pilgu üle külaliste käia, jäi Labanovitš pisut nõutult seisma: kelle juurde kõige esmalt minna, keda teretada? Noormees lihtsalt ei teadnud, mida ette võtta — nii palju oli siin külalisi. Oleks pidanud alustama majaisast, kuid see istus ümmarguse laua ääres, peo täis kaarte, mida ta pingeliselt uuris. Tema vastas läikis uraadniku krae. Teises küljes istus velsker Garoška. See ässitas kirjutajat:

«Käi, käi, vennas! Ässa järele! Muudkui ässa järele!»

Kuid kirjutaja ei rutanud. Ta uuris ilmatu aeg oma trumpe, kuna iga hetk tahtis talle aevastus peale tulla.

Vastasistuja, kelle nimi oli Kljap, oli kõigi tunnuste kohaselt närviline, et kirjutaja nõnda venitas.

«Ei maksa kiirustada, sest nõnda võib tihhi kaotada, aga kui kiirustad, kaotad kaks tihhi.»

Velsker Garoška poeg Maksim keerles nagu värten ühe tüdruku juurest teise juurde. Nagu näha, olid tal ses asjas suured vilumused. Labanovitš oli päris üllatatud, kui nägi siin ka jahihärrat, sest see suhtus kirjutaja seltskonnasse pisut põlglikult. Dubeika, kelle kaela pitsitas kitsas targeldatud krae, noogutas iseenda arvates üpris võluvalt ja üpris kenasti oma linnupeaga kord ühele, kord teisele neiule.

Toa teises otsas pehmel tugitoolil istus preili Ludmilla. Tema kõrvale oli ennast sokutanud Suhhavarav. Nüüd taipas Labanovitš, et jahihärra oli pidanud siia tulema Suhhavaravi pealekäimisel, et tutvustada teda preili Ludmillaiga, kellest oli huvitatud ka Suhhavarav.

«Ahaa, noorhärä!» hüüatas jahihärra. «Kas sa näe, kui väle tema on. Mina käisin teil, et oleksite sõitnud koos Suhhavaraviga. Aga tema juba siin!»

Jahihärra teretas oma naabrit heatujuliselt, võttis ta kaevangu ja viis preili Ludmilla juurde.

«Palun tutvavaks saada: härra Labanovitš, suurte tähtede professor.»

Preili Ludmilla näole ilmus lahke naeratus ja ta vastas naljatades:

«Me peaaegu olemegi juba tutvavad.» Ja ulatas oma pehme käe.

Nii et meie professor on hulga hakkajam, kui mina arvusin,» ütles jahihärra.

«Vaga vesi, sugav põhi,» lisas ka Suhhavarav ja ta niisked huuled kõverdusid pisut põlglikuks muigeks.

Suhhavarav kandis läikivate nõõpidega paraadmundrit ja vaatlas kõigile siinseile noormeestele ülalt alla.

Kui kõigile oli tere öeldud, võttis Labanovitš üksinda vaikemas kohas istet ja hakkas külalisi lähemalt vaadama. Kirjutaja vanem tütar oli peoperenaine ja käis tihti ära; noormehed olid viisakuse pärast tema vastu üriti tahelepanelikud, millest ta oli üsna iseteadlik ja meelitas.

Noh, kuidas käsi kaib?» kuis Labanovitšilt Dubeika.

Nagu näete, on meil teine asi kui teil — inimesi rohkesti, natsikud... Kuidas meie Ludmilla teile meeldib?»

Misparast ta peab teie olema, aga mitte meie?» küsis Labanovitš omakorda. «Eino, tütarlaps nagu iga teine.»

Vaadake ometi, kuidas see rauaroobert temaga mehkeldab!»

«Või on teil kade meel? Miks siis teie ei mehkelda?»

Mis minu oma, see ei jookse kuhugi,» tähendas Dubeika teadlikult.

Hiljuti oli semstvoülem kirjutajakoha temale lubanud.

Nende juurde astus Maksim Garoška.

Miks teie nii harva meil kaite?» küsis ta Labanovitšilt.

Maksim oli rahutu madalat kasvu poiss, tal olid kitsad mustad kulmukaared ja elavad silmad. Ta oli päris kena noormees ja neidude hulgas peeti teda huvitavaks kavaloriks, kuigi kasulikku partiid temast polnud. Maksim armastas rääkida ühiskondlikel teemadel. Teenistuses ta polnud. Mispärast? Eks lihtsalt sellepärast, et ükski amet ei vastanud tema eluvaadetele. Ta oli lihtsalt väikesel viinil logard ja ülekäte lainud. Tal oli terav keel ja mood inimeste üle naerda.

Kord üks, kord teine külaline astus Tselšõna koolmeistri juurde ja ajas temaga mõne sõna juttu. Sahhanjuk puistas neidudele nalju. Preili Ludmilla ligi ta ei läinud, küll aga jälgis teda salakesi üpris tahelepanelikult.

Juba mitu korda oli preili Ludmilla üritanud Labanovitši juurde tulla, sest tal polnud enam lootust, et see kunagi ise tema juurde tuleb. Ta lihtsalt tahtis teada, mis inimene see Labanovitš on. «Nähtavasti mühakas!» arvas preili Ludmilla omas mõttes. Kuid ikkagi palus ta oma lõbustajalt vabandust ja tirkas armastusväärselt naerata-des Labanovitši juurde.

«Kas võib teie juurde istuda?» küsis ta sulava häälega.

«Palun, palun!» sõnas Labanovitš ja nihutas talle tooli lähemale.

«Te nagu kannaksite millegipärast minu peale viha, eks ole?»

«Oo, mitte sugugi, taevas hoidku!» kinnitas õnnelik koolmeister tuliselt. «Kuidas saaks teie peale viha kanda? Ja mille parast?»

«Nonoh, ráakige mulle tõtt: mispärast pole te kunagi meil käinud?»

«Ma elan teist siiski kaugel, tänase päevani pole ma teiega tuttav olnud ja ka muidu pole avanenud juhust.»

«Ja mis põhjusi veel on olnud?» uuris preili Ludmilla edasi.

«Teisi põhjusi ma teile ei ütle.»

«Nii et neid on olnud?»

«Ka sellest vaikib ajalugu.»

«Ütelge ikka! Ah, küll te olete paha!»

«Mis parata? Ilmas elab ka pahu inimesi.»

«Ei, teie olete hea! Olen kuulnud, et teie olete hea inimene.»

«Paljugi mis keegi räägib. Ja kas üldse räägitakse?»

«Siis te ei usugi mind?»

«Ma ei usu iseennast.»

«See juba meeldib mulle! Kuidas siis te iseennastki ei usu?» küsis preili Ludmilla.

«Eks vahel ole ju nõnda, et mõtled üht ja teed teist, tahad elada nii, aga elad naa.»

«Misparast see siis nõnda on?»

«Eks sellepärast on, et inimene oma olemuselt sageli muutub. Temale avaldavad mõju ilmastik, inimesed, ise-aranis õrnem sugu.»

«Ja mis mõju avaldab teile õrnem sugu?»

Labanovitš mõtles veidike ja ütles:

«Nii head kui halba.»

«Ha-ha-ha!» naeris preili Ludmilla. «Kas õrnem sugu, nagu te ütlete, teile tõesti mõju avaldab? Ei tahaks nagu tekkida. Tegelikult olete, vabandage, nagu mingi... pühamees.»

«Ma tean,» ütles Labanovitš, haales väike nukrusevar-pund, «et neidudele pühamehed ei meeldi, ehkki ma olen pühamees õieti ainult teie vaatekohast...»

«Ei, ei! Ärge võtke seda südamesse, palun teid. Ma tahtsin ainult ütelda, et te... noh, pole sugugi teiste moodi, erine teistest parimas mõttes.»

Tanan teid väga, aga kui trumm on läinud, mis siis pealkigi taga nutta. Ja südamesse võtta pole siin kriipsu-vaurtki. Tihtigi näevad inimesed kogu eluaeg kurja vaeva ja murravad pead, kuidas pühameheks saada, aga minul lakk see nagu käkitegu.»

«Ohoo! Tubli, suurte tähtede professor,» naljatas jahiharra nende juurde astudes. «Üksinda preili Ludmillale kapa peale pannud.»

«Mina olin see, kes professorile käpa peale pani, päris veevoimuga vallutasin ta ära, küsimata, kas see talle meeldib või ei meeldi,» vastas preili Ludmilla.

Vabandage,» muigas Labanovitš ja vaatas neiule nõnda silma, nagu teaks ta palju rohkem, kui preili Ludmilla arvab. «Kas see ikka on nii?»

Neiu sattus hetkeks segadusse, siis vaatas oma elavate silmadega talle otsa ja ütles:

«Oh, kavalust olete täis, kavalust täis!»

Või arvate, et kavalus pühameheseisusega kokku ei lugu?»

«Oh, mitte sugugi! Teie puhul käib.»

Nojah, see on teine küsimus, kuid kas ikka saab olla pühamees ja ühtlasi jääda kavalaks?»

Pühadest küsimustest ei taipa ma kõige vähematki,» vastas preili Ludmilla. «Kuid jätame selle. Ütelge, miks te lookord nii ruttu jalga lasksite, mäletate, Abrami juures?»

Ma ei osanud sugugi arvata, et kohtan teid seal, ja mul hakkas piinlik... Ütlen teile ausalt: ma ei tahtnud jätta teile muljet, nagu oleksin selleks sinna tulnud, et teid kohtuda.»

Kas siis teile oli minu nägemine nii vastumeelt?»

Võtsitegi mind vahele. Nüüd vingerda välja, nii kuidas tekkid,» ütles Labanovitš naerdes.

Te peate mulle tõtt rääkima, kas kuulete! Puhast tõtt,» ründas Ludmilla ägedalt.

«Ma lihtsalt ei tahtnud teid petta.»

«Mida see tähendab? Ma ei taipa mitte midagi,» ütles preili Ludmilla pisut kulmu kortsutades. «Kuidas teie oleksite mind petta võinud?»

«Iga asja ei tohi teada, sest tihtilugu purustab teadmine meie õnne.»

«Nüüd ei mõista ma teid enam sugugi.»

«Siis peate rohkem tarkade inimestega rääkima,» soovitas talle Labanovitš.

«Kas see minu süü on, et mind ümbritsevad lollid?»

Labanovitš naeris.

«Olete oma austajaist kehval arvamisel ja sedapuhku olen ma küll väga rõõmus, et ma nende hulka ei kuulu.»

«Millest need tuvikesed kudrutavad?» küsis Suhhavarav nende juurde tulles. Ta tuju polnud kõige parem, sest preili Ludmilla oli eelistanud Labanovitši, aga mitte teda.

«Palun võtke platsi,» viipas preili Ludmilla kohale enda kõrval.

Suhhavarav istus, viskas jala üle põlve ja hakkas oma musta vuntsi keerutama. Kuid juttu ajada ta ei saanudki: perenaine palus külalisi lauda. Peovõõrad ohkasid kergemalt ja valgusid kohmakalt tammudes ning vastastikuste viisakusavalduste saatel teise tuppa. Pika laua ühest otsast teise ilutses terve viinapudelite rivi. Labanovitš istus Maksim Garoška ja Dubeika vahele. Ta lauanaabrid olid kõvad tipsutajad, pealevõtmisegi alal olid nad kambavennad. Iga uue klaasiga muutus laudkond liikuvamaks, elavamaks, käitumiselt vabamaks. Tuba oli täis kära, naeru ja nalja. Joodi kirjutaja ja tema tütarde terviseks. Suhhavarav tõstis klaasi armastuse ja Dubeika preili Ludmilla terviseks. Külalised tõusid püsti, kõlistasid klaase kokku, läigutasid viina maha. Uräädnik tegi ettepaneku laulda «Jumal, keisrit kaitse sa». Külalised pidid püsti tõusma, tahtsid nad seda või mitte.

Maksim Garoškale meeldis ta lauanaaber Labanovitš lõpmatult. Keelepaelad lahti pääsenud, patras ta kõiksugu ilgeid lollusi.

«Igale eidele võib ligi pääseda,» seletas Maksim Labanovitšile. «Mina tunnen juba hästi, mida nad endast kujutavad. Valispidi küll-ah-ah, lõhub takka üles, mängib solvunud, aga lõpuks ripub sul ikka kaelas.»

«No teate, mõne lipaka järgi ei saa otsustada kõigi üle,» ütles Labanovitš.

Miks lipaka järgi?» Maksim vaatas kõrvalistujale ilma «Jäagu see omavahele. Meie preestriemand kurtis mulle oma Kirõlli pärast. Ütles, et olla teine nii haiglane ja norguke. Mitte midagi ei jaksata. Lihtsalt kahju olla temast. Eks siis sai meie isakest natike avitatud,» raakis Maksim itsitades.

Kas ikka tõesti?» küsis Labanovitš Maksimi otsa vaata-

Või arvasite, et ma olen kui Joosep oma kirju kuuega? Nagu näha, pole teil, professorijuss, ses suhtes veel koolitust,» ütles Maksim ja naeris.

«Kas selleks peab mingid kursused läbi tegema või?» küsis Labanovitš.

Ei, selleks peab mees olema,» vastas Maksim.

Ja mitte lihtsalt liiderdaja?»

Mis liiderdamine see on? Loomulik asi, tead, ihu nõuab.»

Kui selle järgi vaadata, mis loomulik on, siis võib arvustada igasugu rumalusi, iseäranis kui hakkad seejuures ennast veel takka turgutama. Nagu teiegi: kuskil meelis te ei ole, isa on teil juba vana, ta peab teid toima, aga teie räägite: «See on loomulik asi, et ta minu eest muret peab.»»

Endastki mõista. Kas mina talle ütlesin, et ta mind ilma mureteks. Kui aga muretses, eks siis toitku ja palagu hoolt... Kuule, professor, joome õige sinasõprust?»

Maksim valas klaasid täis. Nad jõid.

«Tead mis, kaim,» alustas Maksim, «ma sokutan sulle nii vägeva nooriku, et võid temaga maitsta paradiisi õnd-

Labanovitš oli juba üsna korralikult joonud. Tal oli keegi olla, meel oli rõõmus. Mingi meeldiv udu hõljus ilmade ees ja värvis kõik roosaks. Seesama Maksim, nagu ka Dubeika, Suhhavarav ja ülepea kõik on tõtt ütelda toredad poisid. Maksim on veel päris noor, alles poisike. Aga et ta naise taga ajab — kes siis seda ei teeks? Maksimil ja teistel on vähemalt julgust sellest avalikult rääkida, aga temal, Labanovitšil? Ta on neist palju pahem, lollim.

Ma oma rapased mõtted naistest hoiab ta endale. Aga on ta vahe neid mõtteid mõelnud? Eks ta mäleta kohtumist tundmatu naisega, kes tuli tema juurde, aga tema ajas ta minema. Kas see oli hästi tehtud? Kui palju oli ta seda kahetsenud, kusjuures mõtted sest naisest ajasid ta vere keema. Aga kellele oli ta seda rääkinud? Ei kellelegi. Mis-

pärast? Selge, mispärast: ise niisama räpane kui kõik mehed, võib-olla et rohkemgi, tahtis ta ennast näidata puhtana, suutuna, teistest paremana. Ja tema... on lihtsalt petis, sohitegija, variser, silmakirjateener, valts ja valerahategija, sest ta näitab ennast teistsugusena kui ise on... Ha-ha-haa! Tema — ja üksiklane, tema — ja pühamees!...

Segasel pilgul vaatas ta külaliste hulgas ringi. Kõik hõljus ta silme ees ja muutus kahekordseks. Ja teadmata kust ilmus ta ette preili Jadvisja nägu. «Jadvisjake, mu kallis, võrratu!» ütles ta iseendas. Ta laskis pea longu ja jäi millegi üle mõtlema. Siis aga pöördus ta järsku Maksimi poole.

«Maksim Grek! Joome, vennas!»

«Joome, professor.»

«Selle noorikü terviseks, kellega võib maitsta paradiisi õndsusi!»

«Braavo, professor!»

Labanovitš oli juba päris täis. Tõsi küll, kaineid siin polnudki, välja arvatud neiud, sest nemad olid ainult ülendatud tujus, ja Sahhanjuk, kes viina ei võtnud. Kuid ikkagi paistsid Maksim ja Labanovitš selles seltskonnas välja. Nad rääkisid kõva häälega, tegid laiu käeliigutusi ja suudlesid.

Märkamatult oli Sahhanjuk kolleegi juurde tulnud.

«Kuulge, kolleeg, lähme korraks minu poole!»

«Mis? Ei lähe. Ma tahan veel juua. Tahan Tselšõna lasteuitsitaja maha matta, sest tema on valelik.»

«Ainult korraks, kolleeg. Lähme välja.»

«Sahhanjuk! Mu kallis Sahhanjuki-poiss! Sa oled mu vanem vend. Ma heidan su käsule alla... Kuid... Pea! Kaval oled sa, Sahhanjuki-poiss: ma tean, sa tahad minult joobnudpäi allkirja võtta, et ma mõõduvilja sinule annaksin.»

«Mõõduvilja annad sa mulle pulmakingiks niikuinii.»

«Õigus, õigus, vanapoiss!» tuli asi Labanovitšile meelde. «Tee pulmad, vanapoiss!... Mõõduvilja annan ma sinule, sest sa oled mees, aga mitte nael vorsti, nagu ma varem arvasin.»

Sahhanjuk viis Labanovitši kae alt kinni hoides oma elukorterisse.

«Kuskohta sa mind tõid ja misjaoks? Ma tahan tüdrukuisse minna. Maksim Grek, sa siga inimese nahas, kus sa oled?»

Magnte välja kolleeg. Jäägu nad pealegi! Pärast näitavad näpuga ja pasundavad üle kogu maakonna — hea meel, kui melesuguse lõugade vahele saavad.»

Oh, Sahhanjuk, Sahhanjuk! Kord võtad sa mu mõõduvilja ära, siis kaitsed meie koolmeistriseisuse au. Sa tegid mu sõidame hõrdaks. Andku taevas sulle pikka iga, Sahhanjuk. Võta naine, vanapoiss, tee sugu ja kubisegu teist inimest sood, mille üle peate valitsema,» sampsis Labanovitš diivanilt, suutes vaevalt suud liigutada.

Siin võttis Labanovitš vastu esimese Polesje kevade. Tähtis, nagu oleks see nukrus ja raskemeelsus, mis kogu talve oli püsinud Polesje kauge kolka ilmes, nüüd möödus, sest midagi uut ja rõõmsameelset hakkas nähtavale tulema siinsete soolagendike, sünge laane ja üksikute metsaservil seisvate pedajate ning oma kaharaid päid kõrgele tõstvate tammede üldises väljanägemises.

Kevad oli varajane nagu Polesjes enamasti ikka. Metsadest, kuhu päike peale paistis, kadus lumi kiiresti ja tema alt vabanenud maa vaatas vastu rõõmsalt kollakashallide lakkadena, juba hakkasid paistma värsked ja mahlakad pohlalehed möödunud aastast, kuivad kanarbikuvarrikad ja marjamättad. Piki raudteed, kus nii mõnusalt mänglesid kuldsed päikesekiired, oli haljaste mändide ja helepriini noore kaasiku varjul pikk vööt kollast maad juba ülen sulanud. See laienes iga päevaga, iga tunniga.

Raudteetruupide juures aga ei lakanud vulisevate vete helkav laul, kui need voolasid taasärganud ojadesse ja oonikuisse. Lumised liiprid, ammugi mahavarisenud puude vanad pehkinud tüükad ja kõdunenud oksad piilulid lume alt ja kõik nad justkui tundsid rõõmu, et veel kord nägid päikest. Ja päikesest valge ning soe mets oli juba päris mõnusa näoga. Midagi äärmiselt meeldivat oli neil elu ärkamise esimestes helekirgavates sädemetes, palguti maad katvate hallide läinudaastaste lehtede imalal mullalõhnas. Ja sootuks uusi hingekeeli puudutas see levade rõrk hõngus, üheaegselt looduse ärkamisega äiutunud hinge uued ihad oma vaikse undliku laulu või muukuuuldud muinaslooga, mis nii kaunis ja kõitev, ja loik see tõmbas kaasa, kutsus kuhugi. Kuhu? Kas ehk mitte minna tundmatusse, mis alati nii ahvatlev, ärasele-

tamatu ja aimamatu seal roosade unistuste loori taga ja mis ealeski su soovidega kokku ei lange? Aga ehk on see igatsus millegi niisuguse järele, mille sa oled oma teel tähele panemata jätnud ja jäädavalt kaotanud? Või on see kaja inimese igavesest rahulolematusest, mis tõstab teda välja loomade seast ja viib edasi paremate elusuhete ning ilu otsimise ja loomise teel? Või on see püüd avardada oma silmapiiri ulatust, et tundma õppida tundmatut ja teada saada teadmatut? Kuid elu mõistatused on igavesed, nagu on igavesed ka meie püüdmised neid lähendada, sest elu vormid on piiratud, kuid elul endal piire ei ole.

Parast pidutsemist kirjutaja juures oli Labanovitši enesetunne mõnda aega räbal. Tal oli häbi, et oli end seal täis võtnud, igasugu lollusi kokku jahvatanud ja isegi mingisuguse külanooriku terviseks joonud. Järgmisel hommikul oli ta varakult Hatovitšost jalga lasknud ja peaaegu jooksuga koju tulnud. Ja nüüd, järgmisel päeval pärast joomingut, jalutas ta veidi rahunenult mööda raudteed ning mõtiskles iseenda kui inimese ja kui koolmeistri kaitumise üle. Talle meenusid kavatsused ja plaanid, mis tal olid esimesil päevil pärast siiatulekut. Ja nüüd ei olnud sel kõigel mingit sobimist ning moraalsest rahuldusest polnud juttugi. Ta tundis hinges ebamäära rahutust. Oleks tahtnud kõik nürka visata ja minna Kuhu? Lähemale maailma, uutesse paikkondadesse, ja juba seal hakata kuidagi teisiti elama.

Labanovitš libistas pilgu üle Tselšõna ümbruskonna: nii kitsas, pime ja tühi oli see. Ainuüksi tuulikud, kaks tiiba küla poole sirutatud, seisis säärase moega, nagu oleksid nad mingist uudisest rabatud ja üllatushüüatusega: «O-o-o!» sellisesse asendisse tardunud. Ka jahihärra maja ning kõrge suitsutushoone paistsid nende talutarede õlgkatuste mütsakust silma märksa rõõmsama ilmega. Kas tõesti peab ta siin elama veel teisegi talve, sest suveks, kui koolitöö lõpeb, kavatses koolmeister kuhugi ära sõita.

Jahihärra maja jäi ikka ja jalle Labanovitši pilgu ette. Alistudes mingile vaistule või sisemisele häälele, pöördus ta raudteelt alla ja sammus kodu poole, vahtides kord kõrget risti koolimaja juures, kord jahihärra maja katust. Maja juures aeglustas koolmeister sammu, heites nagu varas pilke aknaile. Veel mõni samm, ja ta seisatas: aknalt lillepottide tagant noogutas talle vastu seesama pea, mida tal oli nii hea meel näha. Koolmeistri nägu selgines, ta

olustava liigutusega oma naabrinna jälgvärava

ist ajast peale, kui armusite preili Ludmillasse, ei te enam meil nägugi näidata,» ütles preili Jadvisja ja nad jaga segi.

Labanovitš vaatas ta silmi, mis olid nii sõõrikud ja tumedad, nii armsad ja ilmekad, vaatas ta musti triipus kolme, milletaolisi polnud näinud ühelgi tütarlapsel, ei kellelgi ilma peal. Ei vist kunagi suudaks ta selt neilt puku poórata! Ta mõtles: «Keegi sind ei näe, keegi ei tea, kui tore ja armas sa oled.» Ja lisas: «Lollid on nad!»

«Aa,» ütles Labanovitš mingis rõõmutühinas, kuna ta meenist puha varises, «kas siis maailm piirdub ainult Ludmillaga? Parema ütlege mulle, millal te lakkate ilunaks minemast. Võiks juba järele kah jatta.»

Kõik mõtted preili Jadvisjale kättemaksmisest, kõik teavad sõnad, mida ta veel üsna hiljuti tahtis neiule naku paisata — kõik oli nüüd läinud, nagu oleksid need sõnad ja kulmukaared nad ära hajutanud ja igaveseks maha matnud.

Jadvisja küsis:

«Ja millal teie lakkate olemast nii sünge ja pahur?»

«Tsamast hetkest, millal teie seda küsite.»

Ma ei salli süngeid inimesi,» ütles Jadvisja. «Kogu aeg on tunne, et kargavad kallale ja hakkavad peksma.»

Mis parata? Mõnikord on inimesel nii hirmus raske, nii hirmsasti rusub mure ta maha, et tahes-tahmata langetab must vari näole.»

Mis mure teil siis oli?» päris Jadvisja.

Ei maksa küsida: ei olnud mul mingit muret. Võib-olla et ainult teie teete mulle meelehäarmi, aga seda ei tahaks ma mingigi.»

Mina? Kes mina teile olen?»

Kõik!» vastas koolmeister.

Kas tõesti?» küsis Jadvisja tasakesi.

Võiksin jumala nimel vanduda, võiksin kihla vedada,» ütles Labanovitš sõnu puistama, võttes naljatooni, et naljatamisega seda varjata, mis tuli sügavast südimest.

Jadvisja kapsas väledalt ahju ette, kus seisis tühi. Ta haaras korvi, tuli sellega Labanovitši juurde ja

Puistake oma ilusad sõnad korvi!»

Jadvisja naersid, õnnelikud nagu lapsed.

Kõik muutus Jadvisja näost tõsiseks.

«Ütelge,» ráakis ta, «kui ma teilt midagi paluksin, kas teeksite seda mulle?»

«Teen kõik, mis teha võimalik.»

«Teete?»

«Teen.»

Freili Jadvisja langetas pilgu, siis tõstis selle pikkamisi koolmeistrile.

«Grodno kandis on mul üks tüdruk — nojah, ei puutu teisse, kes ta on. Tal on vaja mehele minna. Mõistate? Tal lihtsalt on vaja abielluda, et tal dokumentides oleks teine nimi. Misjaoks, ka see ei tarvitse teid huvitada. Kas oleksite nõus temaga altari ette minema?»

Jadvisja ráakis seda kõige tõsisemal toonil.

Labanovitš ei teadnud, kas uskuda või mitte. Kui see kõik tõele vastab, siis, tähendab, tema on Jadvisjale täiesti tarbetu inimene. Ja ta meel läks kibedaks, tal hakkas nii paha. Ta löi silmad maha, vaikis hetke ja ütles siis märgatava tusaga:

«Abiellumisest, olgu ta milline tahes, mõtlen ma niisama palju kui teie mõtlete läinud aasta lumest.»

Seal tuli sisse Gabrõnka ja sellega oli abiellumisjutul lõpp.

«Noh, ráákige, kuidas teil külas läks,» küsis koolmeister temalt.

Vaimustusega ja elavalt hakkas Gabrõnka jutustama, kui hästi neil seal läinud ja kui vastumeelt olnud siia tagasi tulla. Jadvisja vaikis, Labanovitš kuulas Gabrõnkat ja hoidus Jadvisja poole vaatamast. See aga vahtis teda kogu aeg üksisilmi. Siis aga läks neiu hiljakesi välja, lausumata ühtki sõna. Ta jäi kauaks ära ja tuli tagasi alles siis, kui Labanovitš oli juba uksest välja läinud ning oma elukorteri poole astus.

Noormehe meeleolu oli äärmiselt rábal. Ta lihtsalt ei leidnud kuskil asu, ei teadnud, mida ette võtta. Kõndinud mõned korrad toas edasi-tagasi, haaras ta paberi ja sule ning hakkas oma seminarisõbrale Janka Tukulale kirja kirjutama.

«Kallis Janka!

«Oh kuhu jäid, mu linalakk? Oh kuhu jäid sa ilmsi? Kuis sinuta siin pärbun ma, sa tule, veendu silmsi.» Labanovitš alustas selle lauluga, muutes tema sõnu. «Minul, tead, on siit isu täis. Kõik on nähtud ja kõigest on villand. Kevad on tulemas. Ühes sellega tárkab minus ka mingi hulkumiskihk. Vahel kohe korjaks oma

loodnud kaenlasse ja läheks sinna, kuhu jalad viivad. Maab koolis töö läbi, sõidan koju. Jargmiseks aastaks mõtlen kolida kuhugi kaugemale, Polesje südamaale. Olen hakanud iseennast analüüsima ja tulemused mind ei rahulda. See igapäevane töö, mida me peame koolis tegema, on minu arvates vähe väärt ja kui oma tegevuses ainult sellega piirduda, siis, tähendab, teed väga vähe, sest kunagi ei saa lahti tundest, et millestki jääb puudu. Ja siis jääb üle vaid kõigele kaega lüüa, ja et oleks parem tuju, hakata kaarte taguma või jooma, nii et mõne aasta pärast ma muutunud täielikuks päteks, ja seda võib harilikult ainult nühagi. Ma tunnen, et mul pole pinda jalget mul ei olnud kindlat tegutsemiskava. Tead, vanaema siplen nagu kárbes klaaskupli all: kõik on sinna näha, on olemas ka koht, kustkaudu kupli alt väljast, kuid ei oska seda väljapääsu leida. Ja ega mina üksinda: kõik me piriseme, tiirutame ringi, aga mis kasu sellest on. Võib-olla mõnel õnnestub juhuse kombel selle kupli alt välja pääseda, aga suurem hulk langeb plümpütti ja rabeleb seal niikaua, kuni ongi uppunud. Pole veel häda, kui sa kõike seda ei märka ja arvad, et nonda peabki olema. Kuid väga raske on, kui tunned, et sa hakkad sohu vajuma, kusjuures ise tead, et ses soos on muu kui kodaniku surm. Ja kui minult küsitaks, mis on maanese koolmeistriaasta jooksul mulle kõige enam silma torganud ja kõige tugevamat muljet avaldanud, siis ütleksin nõndaviisi: see, kuidas su süda pikkamisi kárbub ja kuidas sa sohu vajud... Ei, Janka, kallis mees, ei tohi kunaks uhte kohta jääda, sest see paneb su nahka ja reostab lra. Elagu hulkumine mööda maad!

Nagu ma sulle ütlesin, on minus árganud vastupandamatu hulkumiskihk. Ma ei leia kuskilt rahu, mind nagu kistaks, nagu veetaks kuhugi. Mõnikord lihtsalt tahaks võtta pea kate vahele ja tõinata. «Igav on elada siin ilmas, harrased.» Alles nüüd olen mõistma hakanud, kui õiged on need Gogoli sõnad.»

Kirja lõpetanud, heitis Labanovitš diivanile ja vajus mõttesse... «Ja siiski on see puha vale: mu rahulolematust ja tusk tulevad millestki muust.» Ja uuesti kerkis ta üles Jadvisja nágu, uuesti hakkas ta mõtlema temast, ainult temast.

«Nännike, ons noorhärä kodus?» küsis preili Jadvisja vanalt Marjalt.

«Ei, preilna, nüudsama laks kuhugi välja.»

Jadvisja hiilis ukse taha ja kuulatas, nagu ei usuks nanni ja kardaks, et teda tabatakse. Siis avas ta vaikselt ukse, hilpsas tuppa ja vaatas uudishimulikult ringi. Ta läks kirjutuslaua juurde ja pani selle peale väikese kimbukese esimesi kevadlilli. Siis võttis sulepea, rebis kitsa riba paberit ja mõtles väheke. Üle ta huulte libises muie, kui ta kirjutas sõna «armas», pani kolm punkti ja lisas teise sõna «loll». Pabeririba nende sõnadega peitis ta lahtise raamatu vahele, vaatas veel kord ringi ja pages ruttu kööki.

«Pane tähele, nännike, ei tohi noorhäräle ütelda, et mina siin käisin. Jumala pärast, nännike, ei tohi!» ütles ta ja ruttas jooksupälu välja. Peagi kostis ta hää luskilt õuest. Ta laulis mingit laulu.

Nännike naeratas vaikselt omaette ja lausus kuuldavalt:

«Kena preilna, rõõmsa meelega!» Ja jai millegi üle mõtlemata.

Vähe aja pärast läks nänn ise koolmeistri tuppa. Ta tahtis järele vaadata, mis tükki oli preilna seal teinud.

«Lilli toonud, et mõtelgu tema peale.»

Nänn võttis lillekimbu, silmitses seda, tõstis nina ette ja asetaski uuesti lauale. Ta ohkas ei tea miks ja läks välja.

See juhtus päikeseloojaku aegu.

Oli juba päris pime, kui tuli Labanovitš. Ta pani tule põlema. Lambi valgus märkas ta lilli.

«Kes küll neid siia toonud on?» küsis ta iseendalt ja jai lillekimpu vaatama.

Õhtu oli soe ja vaikne. Labanovitš astus akna alla ja lukkas õhuakna lahti. Jahihärä tubade aknad olid pimedad. Nii et kedagi seal polnud, kuid ehk oli veel vara. Valjast kostis tuppa kulatanava sumin. Kuskil küla teises otsas kääksutati viulit, sealtsamast kuuldus tudrukute vallutat naeru, nende rõkendamist ja kiljumist. Küllap siis poisid neid taga ajasid, puudsid ja karjutasid. Seejärel laulsid tudrukud kooris kevade-tšastuškasid. Kõlavad noored hääled tõid elevust vaikse õhtu rahusse, nende kaja haabus kuskil unises soovaikuses.

Selges taevas süttisid värelevad tähed, helendasid ja veiklesid mitmevärviliste tulukestena, nagu oleks seal

olnud varistanud mingid teemantliblikad. Ja oli midagi hõlmuselt ülevat ning suursugust ses kättesaamatute lahtede kauges ilus ning tumeda otsatu taeva vaikimises; teema muuruse ning salapärasuse ees taandusid tühised mõtted mured.

Kui paljudele inimpõlvedele on need tähed paistnud, mõttakles koolmeister. «Ammugi on need inimpõlved maa pealt kadunud, ammugi on tuul laiali puhkinud nende lahkumiskad ja mööda ilma kandnud nende põrmu, aga mõnud, häirimatud taevatähed, valavad igal selgel ööl alla oma rahulikku valgust, ükskõiksed kõigi murede ja rõõmude vastu, mida tunneb erutatud inimhing. Meie aga elame ära oma elu, niipalju kui meile antud, selle kaduvast lühikese hetke, tillukese lüli elu lõpmatus ahelas, ja mõnutud ajad ei jäta meist alale vähimatki jälge. Kas siis maksab nõnda rippudagi oma elu küljes, mis pole muud kui tühine hetk ajavooluses?»

Ja arusaamatu tusk haaras koolmeistri meeli. Mille pärast? Võib-olla selle pärast, et inimsaatus, inimelu nii lahtisus ja tühine on. Ta langetas pea lauale ja jäi liikumatu istuma. Noormees virgus tasasest ootamatust krahmast vastu aknaklaasi. Ta tõstis pea ja samal hetkel langetas lauale mõned samasugused lilled, nagu olid kimbukad. Nähtavasti polnud neist mõned õhuaknasse sattunud, vaid ainult puudutasid õrnalt klaase, jäädes talupoole akent. Mõtted inimelu tühisusest pühiti niisama ja ta kollegi kae läbi, mis oli visanud need lilledki.

A. Labanovitš sööstis Labanovitš õhuakna juurde. Kuid väljas oli kõik vakka. Üksnes kätatsev ja sumisev tänav laulis kartsakaid hüfne maisele elule.

«Oli see tõesti Jadvisja?» küsis koolmeister iseendalt. «Nüüd» hõikas ta

«Miks on, noorherra?»

«Oled sa veel ulal?»

«Kui küaksatas. Nänn tuligi.»

Nännike, ehk sina tead, kes see käis siia lilli toomas?»

«Mõelgu teeskles nänn, et ta midagi ei tea, ja et koolmeistri seda usuks, võttis lilled ning hakkas neid uudistama. Ent kuidas ta iganes kavaldas, koolmeister nagi ta mõist ikkagi, et ta teeskleb.»

Vaah, nännike! Häbi peaks sul vanainimesel olema jutsata ja valskust rääkida. Ei armasta sa mind, ei hooli sa minust. Ma ei usu sind juba sellepärast, et sa võlueit oled. «Ta peab teadma.»

«Oeh, noorherra! No kes võiks teile veel lilli tuua kui mitte preilna?»

«Missugune preilna ja mispärast preilna, mitte aga mõni külanoorik?»

«Mine sa neid tea, noorherra, kes teiega rohkem klapiavad, kas preilnad või külanoorikud,» kavaldas nänn ikka veel. Aga tal endalgi oli kange tahtmine ütelda, nii et naergi tikkus peale. «Preilna käis ise siin, noorherra, ja jättis need teile. Ainult ta palus, et ma sellest teile ei hingaks.»

«Küll ma teda ükskord vahele võtan.»

«Võtke jah vahele, noorherra, võtke!» õhutas nänn, olles valmis oma noorhärat isegi aitama, kui neidu on tarvis vahele võtta.

«Miks sa, nännike, külavahele laule laulma ei lähe?»

Nänn vaatas koolmeistrile küsivalt otsa, et ons see nüüd tõsi või nali.

«Läbi, noorherra!... Minu laulud on lauldud.»

«Ons sul oma noorusest kahju?»

«Mis kahju tast ikka, noorherra! Olgu kahju või ärgu olgu — tagasi ta ei tule.»

«Kas tahaksid, et tagasi tuleks või?»

«Hee, noorherra! Pole ma selle peale iial mõtelnud. Ei tule ta kellelgi tagasi.»

«Siis, nännike, tuleb ka noorust kasutada ja võtta temalt kõik, mille poolest ta hea ja ilus on!»

«Jah, noorherra, mis sul nüüd kaduma läheb, seda sa pärast kätte ei saa.»

See jutt ei huvitanud nänni raasugi ning ta haigutas mitu korda. Ja viimaks ütles:

«Aeg juba hiline, noorherra. Jääge siis terveks!»

Pikkamisi kobis nänn kööki ahju peale, kust varsti kostis mingit pominat — rääkis ta siis iseendaga või palus jumalat.

Veel kaua lauldi külavahel laule, kuskilt õuest kostis vihase koera haukumist. Raudtee pool küljes seisva sünge metsa taga süttis hilinevad kuuliistak nagu kullane tulekahju, kerkides aegamisi rahunenud maa kohale. Öövaikus suurenes ja süvenes, raskemini laskus ta üle maa. Veel hulk aega istus koolmeister akna all, pea täis iga-sugu mõtteid. Magada ta ei tahtnud ja vähkres ilmatu aja, enne kui uni silmad sulges. Voodi ees laual lebas kim-buke närtsinud lilli.

Kevad edenes jõudsalt. Lumi oli väljadelt juba täiesti

lindunud. Soodki ärkasid. Kaeblikult karjusid kiivitajad, lõunates kohmakalt vete kohal. Kõrgel taevas lõõritasid noked. Kuivanud maa lõi läikima sametõrnast lõhna-est rohust. Üksteise järel jäi õpilasi koolist ära.

Nüüd on asi järgmine, lapsed,» ütles koolmeister ühel õpilastele, «täna pärast lõunat võtke labidad kaasa. Meie augud, homme aga läheme üheskoos meisa, homme noori puid ja istutame need meie koolimaja ümber.»

Üksteise õhinal ruttasid lapsed koolmeistrile kinnitama, et nad soovivad labidad, ja pudenesid ülemeeliku lapseliku innuga koolimajast tanavale otsekui mesilased tarust, et saavata heledate õnnelike häältega.

Õpilased lõunat lippasid lapsed rõõmsalt kooli, labidad ja tulid seda koolmeistrilegi tema elutuppa ütlema.

«Pavljuk Rõika, kõige pisem laps koolis, kandis labidad, ise selle raskuse all küürus.»

Koolmeister tuli klassituppa ja viis lapsed õuele. Koos märkis ta ara kohad aukude jaoks, siis andis õpilastele töö kätte, jaotades nad gruppideks, ja kaevas esimese augu, et lastele näidata, kuidas seda tuleb teha.

«Mis te siin toimetate?»

Märkamatu oli preili Jadvisja Labanovitši juurde tulnud. See nii hästi tuttav hääl lõi noormehe nagu rõõpast välja. Süda hakkas põksuma.

«Tahan teile endast mälestust jätta.»

«Kas te siis mõtlete surema hakata?» naeris Jadvisja.

«Ma olen juba surnud,» lausus Labanovitš kannataja-meel.

«Maetakse teid siia maha või?» naljatas neiu. «Siis ehk peaks minema eitesid kutsuma, et nad teie järele nutak-sid.»

«Kas te siis teie ei nutagi minu järele?»

«Te ei kuule seda ju niikuinii.»

«Ah, palun vabandust,» tuli Labanovitšile järsku meelde. «Suur tänu teile lillekimbu eest ja nende lillede eest, mis õhuaknast sisse lendasid.»

Preili Jadvisja tegi väga imestunud näo, nagu ei saaks ta millestki aru.

«Mis lillekimbu eest?»

«Lillekimbu eest, mis te eile lauale panite.»

Valelik on teie nännike ja valelik olete ka teie,» protestus Jadvisja. «Mitte iial enam ei lähe ma tema juurde, et ta tosta julga teie kööki.»

«Ja minu õhuaknast ei lenda enam sisse ühtki lille?»
 Preili Jadvisja pööras selja ja põgenes jooksuga oma
 õue, seal aga seisatas ja tuli uuesti Labanovitši juurde.
 «Kuulge, kas te vaatasite raamatut, mis teie laual lahti
 oli?»

«Ei, ei vaadanud.»

«Te ei luiska?»

«Ma vist pole veel kellelegi läbi õhuakna lilli loopimas
 käinud, et peaksin valetama.»

Preili Jadvisja leidis mingi põhjuse naerda ega olnud
 sugugi puudutatud

«Kas tahate, lähme täna jalutama?»

«Lähme jah. Lähme,» nõustus koolmeister õhinal.
 «Võib-olla te ei usu, aga minul, ausõna, oli sama mõte,
 ainult ma ei julenud teile ütelda.»

«Tulge siis meilt läbi.»

«Ilmtingimata ja suurima heameelega.»

Neiu lippas oma õuele tagasi. Lapsed karatsesid, sumi-
 sesid, nägelesid, kiitsid omakaevatud auke ja laitsid teiste
 omi.

Labanovitš seisis õnnelikuna, oli väga mõtlik ja vaevalt
 märgatav rõõmunaeratus virvendas ta silmis ning huultel.

«Mis ta sest raamatust tahtis?» arutas Labanovitš. «Ega
 ta midagi selle vahele pannud?»

Samal ajal aga hiilis preili Jadvisja teisest küljest kool-
 meistri elutuppa ja võttis salaja raamatu vahelt selle
 paberilehe ära, millele ta oli kirjutanud: «Armas... loll»
 ja mida Labanovitš polnud näinudki.

30

Köögiukse õue poolt kinni pannud, jooksis Labanovitš
 kiiresti teisest, klassiruumi viivast uksest oma elutuppa.
 Tasakesi hiilis ta ukse taha ja vaevalt oli ta seda käega
 puudutanud, kui preili Jadvisja samal hetkel sööstis nagu
 välk kööki, et õue pageda. Kuid uks ei läinud lahti. Ta
 vaatas ümber — teisel uksele seisis koolmeister.

Võrku jäid sa, värvuke,
 oled hädas suures.
 Lalg ei lahe me
 temeteise juurest,

134

deklameeris koolmeister rahulikult, neiult pilku pööra-
 mata, teda imetlusega vaadates, õnnelikult naeratades.

Jadvisja aga oli tõestigi nagu lõksulangenud vär-
 vuke... Jahmatus ja hirm paistsid ühtaegu ta näost, segi
 mingi süüdlasliku naeratusega. Tumedad sõõrikud silmad
 vaatasid vaheldumisi ukse poole ja koolmeistrile. Teises
 pool tal oli midagi — arvatavasti see pabeririba, millel
 kaks sõna

Mispärast te siit ukse kinni panite?» küsis ta päris
 muutu naoga.

Eks sellepärast, et need jalad, mis läbi koolitoa siia
 tulid, köögist läbi välja ei laheks.»

Labanovitš tuli talle päris lähedale. Neiu tegi närvilise
 liigutuse

Laske mind välja!...

Teie olete minu külaline ja vang. Ühelgi kütil siin
 ilmas ei ole õnnestunud tabada nii kaunist hirve nagu
 minul täna. Laske siis vähemalt mul teda imetleda! Ja ta
 vaatas neidu üksisilmi.

Teist korda te mind enam ei taba.»

Mis mul siin tabada, kui ta juba tabatud on?»

Akitselt pidi ta noormehe käe alt läbi sööstma, et põge-
 neda. Kuid viimane haaras tal kõvasti kaenalde alt kinni
 «aga lasknud.

Mis te teete?» kähvas neiu vihaselt. «Teil ei ole õigust
 mind puudutada!...»

Te ju ise jooksite mulle käte vahele,» ütles koolmeis-
 ter, tundes oma verd kihama löövet.

Labanovitš laskis ta lahti ja jättis ainult käe oma pihku.
 Neiu hakkas end jälle lahti kiskuma. Tumepruunid juuk-
 sed langesid toredate lainetena seljale.

Ei, mu vangilangenud neid, asjata vaev — ma ei lase!»
 Juuksed lahti, palged punaõhevil, oli ta ütlemata ilus
 ja koolmeister ei saanud temalt silmi lahti.

No kuulge,» ütles Jadvisja nüüd paluvalt, «ma ei ooda
 midagi, et te mind piinama hakkate!»

Kas siis teie mind ei piinagi?» küsis noormees temale
 otse vaadates. «Lunastage ennast välja, siis ma lasen.»

Mul ju pole, millega lunastada,» ütles neiu ja katsus
 teha käega oma juukseid kohendada. Koolmeister ajas
 need meelele sassi.

Ah, jätke juba!»

Ei, mitte ei jäta: kui te teaksite, kui ilus te lahtiste
 juustega olete, siis käiksite kogu aeg niimoodi.»

• • 135

«Minu emal olid samuti toredad juuksed, aga ta saatus oli õnnetu,» ütles Jadvisja rõhutult.

Labanovitšil hakkas temast lõpmata kahju. Ta laskis neiu käe lahti, vaatas talle silma.

«Vaesekene, oh armas, hea, võrratu Jadvisjake!»

«Uh, kõik te olete igavesed jäletised, vägivallatsejad!» ütles Jadvisja päris vihkamisega.

Labanovitš tahtis vastata, et ta eksib, aga ei jõudnud. Ootamatult haaras neiu koolmeistri pea käte vahele, tõmbas selle korraks enda poole ja suudles, siis aga tõukas noormehe järsult eemale ja sööstis uksest välja. Labanovitš aga seisis mõne silmapilgu paigal otsekui välgust rabatud. Siis tormas tudrukule järele nagu metsloom. Jadvisja seisis künnisel, hoides kinni ukse käepidemest. Ta oli täiesti rahulik.

«Kui võtate julguse mind suudelda, siis vannun ema mälestuse nimel, heidan end rongi alla!» Ja neiu tumedad sõõrikud silmad välkusid vihast.

«Armas kallis Jadvisjake! Ei, ei, ma ei tee... Kas jalgatama läheme?»

«Loll!» kähvas neiu tigidalt. Siis tõstis ta noormehele oma head puhtad silmad, naeratas ja kadus ukse taha, hoides kitsast pabeririba käes.

Labanovitš tuli tuppa tagasi. Ta käed ja jalad värisesid. Ta istus laua äärde diivani veerele ja konutas millegi peale mõtlemata. Siis tõusis, läks tuikudes kööki ja jõi vett. Ta sisemuses oli õnnest ja rõõmust kõik pahupidi.

«Haruldane tüdruk! Haruldase iseloomuga!» kordas noor koolmeister õnnelikult ikka ja jälle. «Tema armastab mind!... Kuidas saakski teisiti olla kui armuda temasse, sellesse Polesje parimasse, kauneimasse muinasjuttu. Jadvisjake!... Armas, kullake!»

Kaks vanemat õpilast, kes valmistusid eksamik, tulid ja ütlesid koolmeistrile, et augud on kaevatud.

«Tulge kõik klassituppa, ma ütlen teile mõne sõna ja lasen siis koju.»

Klassituba pahvatas täis ülemealikut kära, terve maja rōkkas heledaist õnnelikust lapsehaaltest.

Koolmeister tuli sisse, kiitis lapsi töö eest ja ütles:

«Homme ärge enam raamatuid kaasa võtke. Tooge mõned labidad (ta nimetas suuremaid õpilasi) ja tulge kõik siia. Lähme metsa, kaevame noori puid ja istutame nad aukudesse, mis te täna tegite. Ja nüüd minge koju!»

Kogu see õhtu ei käinud koolmeister väljas. See sünd-

mus, preili Jadvisja kõrvetav suudlus tegi teda õnnelikumaks ja tal oli tunne, et see õnn ei lõpe niipea. Ta elas ise-

ma unest läbi oma õnnehetked, mõne juures peatus

Miks ütles Jadvisja, et heidab end rongi alla, kui unnes võtab julguse teda suudelda, ja vandus koguni oma mälestuse nimel? Miks nimetas neiu teda lolliks, siis otsekui kahetses seda ja kinkis talle nii sulava naerangu nagu tahaks sellega solvamist heaks teha? Labanovitš kondis mööda tuba ja mõtles kogu aeg temale. Aga mida kauem ta mõtles, seda rohkem ta tahtis oma armastatud otsekui jälle näha, kuulda tema häält, vaadata talle otsa, et sealt näha, mis peitub ta südames. Koolmeister otsustas ühtelugu aknast välja, et teda näha. Jadvisja nimi helatas ta kõrvus harukordse muusikana, sel oli mingi erinev lahendus.

Lõpmisel hommikul ärkas Labanovitš hiljem, sest ta oli ununud alles siis, kui hakkas valgeks minema. Ta mõtles mõttega oma õnnest, Jadvisjast. Kui klassitoast kuulsid juba laste hääled, tõusis ta üles. Talle tuli meelde, et täna on palmipuudepüha laupäev ja et sel päeval ta too koolis lõpeb, sest pärast lihavõtteid hakkab käima ainult kolm poissi, kes peavad õppima eksamik.

Ülemealiku käraga läksid lapsed oma õpetaja saatel metsa, püüdes tiheda trobimikuna tema ümber koos.

Ilm oli selge ja soe. Isegi Tselšõna külavahe oli kuiv. Jalupojad sõitsid atrade, külvivakkade ja kaerakottidega põllule. Kaeblikult karjusid kiivitajad, lennates soode ja jõekogude kohal, nagu oleks neil mõni väga kallis asi kadunud, mida kuidagi ei leia. Lompide seisuveest kostis roheliste konnade, ühetoonilist krooksumist, kaugemal tootes, metsa vahel, hõikasid vastastikku hüübid ammuva loolaga, nagu oleks tühja potti puhutud. See kaugel mööduv hääletas metsi, lisades Polesje üldisele meeleolule toonid toone. Väärrikad ja tähtsad toonekured kõndisid harukordse tõsidusega mööda sooservi või lendasid vanade toonide ladvus seisvaile pesadele, et kohendada oma elu- meele, mis talve jooksul lagunenud. Siin-seal metsa- reitel olid noored kaseviseerikud juba hiirekõrvul. Paju- reitel rippusid kollaseis udemeis urvad, mõnuledes päi- lesoopustel ja meelitades ligi mesilasi ning kumalasi. Luitunud kululehtede alt olid juba hajjendavad lillelehed pühkosevalgusse tunginud, noored toomingad levitasid oma ulmastavaid lõhnu. Üksnes tõstis tammedel, kes olid pikkade aastate jooksul omandanud küllalt elukoge-

musi, ei olnud kuigi suurt ruttu oma pungade avamisega, et neist noori haljaid lehti välja lasta, sest tamm on tark puu ega lase ennast tuleku poolest tujuka kevade läbi petta.

Kus metsas oli kuivem koht, tegi koolmeister õpilastega peatuse ja kõneles neile sellest, mida siin näha oli, ja selle ürituse tahtsusest, mille pärast nad olid tulnud.

Lapsed pudenesid mööda metsa laiali ning panid selle kajama oma hõiklemisest ja kilgetest. Hulk aega otsis Labanovitš noort pirnipuud. Ta tahtis leida ilusat puud, et istutada see oma armsama mälestuseks.

Leidnud tugeva ja saleda noore pirnipuu, kaevas ta seda tükk aega ja ettevaatlikult lahti, kuni puu oli korralikult koos mullaga käes. Viis selle ise koju, istutas kooliõue nurka, kus oli kõige rohkem päikest, ja kastis teda samal päeval kaks korda. Siis ümbritses piriistiku kõrgete roigastega, et loomad teda ära ei tallaks ega murraks.

Iga puu jaoks määras ta õpilased, tehes neile ülesandeks istikute eest hoolitseda.

«Nii, ja nüüd, lapsed, minge lõunale. Pärast lõunat tulge tagasi ja tooge raamatud ära, sest pärast lihavõtteid te kaote metsadesse ja põldudele. Kes aga tahab ka pärast lihavõtteid koolis kaia, saab siis ka raamatu.»

Kui raamatud olid pärast lõunat koolilastelt vastu võetud ja nad ise pühadeks vabaks lastud, tundis Labanovitš millestki nagu kahju, ehkki talve jooksul oli see töö, iga päev kaheksa või kümme tundi, tõtt ütelda, pisut ära tüüdanud.

Ta läks õuele ja vaatas istutatud puud üle, seisatades mõne juures pikemalt. Tihtigi eksis ta pilk jahihärra majale. Väga oleks tahtnud Jadvisjat näha ja näidata talle seda imekena pirnipuud, mille ta oli istutanud neiu mälestuseks. Kuid hulk aega polnud Jadvisjat õues näha. Noormees passis teda ligi tunni. Ja kui nägi, hõikas teda ja kutsus enda juurde.

Jadvisja tuli jooksuga, ise rõõmus, ülemeelik.

«Tahtsin teile pirnipuud näidata.»

«Ega te mõtle mulle käsi külge panna?» küsis Jadvisja armsa kelmika muigega.

Noormees aitas ta üle äia ja viis pirnipuu juurde.

«Selle pirnipuu istutasin ma teie mälestuseks.»

Neiu vaatas pirnipuud hulk aega. Siis hakkas ta naerma ja ütles:

«Ma kisun ta välja ja viskan minema.»

Mikita?

«Ta on niisama okkiline ja taltsutamatu nagu

Kas läheme täna jalutama?» küsis noormees.

«Ma ei mäleta, mis ma eile selle peale ütlesin?»

Pohke niisamuti, nagu tegite eile, ja siis võite kas või mõne korda mulle nõnda ütelda, nagu ütlesite ühe

Jadvisja vaatas valjul pilgul tema otsa ja vastas:

«Enam ei kunagi! Kas kuulete? Mitte kunagi!»

...längesid palmipuudepüha ja paastumaarja-
...paeval. Pühadeks pidid Malevitšist tulema
...ladest ja köster Tsiškevitš, sest vana tava kohaselt
...Tselšõna inimesed sel päeval oma patud papi ette
...olud seejärel otsekui pühameesteks muutunud. Seda
...küll, et Tselšõnas oli palju niisuguseidki talumehi nagu
...Mikita, kellele pühamehe au kuidagi külge ei
...hakanud. Ja vähe sellest, et vanad patud ära lunastada —
...neid ei lunastanud neid, vaid tegid veel uusigi otsa.

...arvulikult jõudis isa Madest kohale eelmise päeva õhtu-
...pühikul. Täna saab ta küllalt vara, kui paika polnud
...raudteepeatuse pool seisva tamme taha vajunud.
...tunni pärast kostis sünge ja hämara surnuaia
...vähel kasvavast kabelist tumedaid kellalooke otse-
...mingsi pragunenud malmpoti tagumist. Ent ikkagi oli
...teravatel, Tselšõnas nii harva kuuldavatel kellalööki-
...ja suur mõju. Ja nii või teisiti reageeris neile igaüks,
...id kunilis

«Lähe see on?» küsis mõni Tselšõna inimene. «Läüakse

«Läüakse»

...seda algas siia-sinna arutamine.

«Vist papp jo päralgi: mis muidu see paugutamine.»

«Läheme läheme või?»

«Tahab, ehk tõesti.»

...kalarahvas kirikusse väga ei rutanudki, sest
...olud murepidajad ja taibukad inimesed. Keda kutsus
...leparane jahiretk, keilel olid valmis vaadatud paigad,
...nõuht polnud veel kudemist lõpetanud.

...naltavasti tundis Tselšõna kabelikell oma koguduse-
......sõnu, sest tal polnud kutsumise lõpeta-

misega ruttu. Alles tunni aja pärast, kui kabeliesisel oli juba koos üsna rohkesti külamehi ja -naisi, ilmusid Mihhalka Kugai õuest isa Madest, kes kõndis tikksirgelt, ja köster Tsiškevitš, kel oli sees siiski vähem «jumalaarmu», mille tõttu ta jalad kaisid natuke risti. Siis hakkas kell juba prõmmima täie hooga, kusjuures temaga ühinesid väiksemad kiledamahhalsed vennad.

Kabel tehti lahti. Harilikult seisid ukse kõrval mõned noored naised, hoides last süles. Nad ei julenud loata kabelisse minna, sest nad olid veel «roojased». Igal naisel oli ise tärmin: üks pidi «sisse viidama» nelipühadel, teine peetripäeval, kolmas jõulus, mõnel aga polnud oma tähtsuga veel nähagi. Kuid Tselšõnas ei olnud sellel tähtsust. Isa Madest seadis naised mõlemale poole kabeliust ritta, võttis oma missaali ja hakkas palveid lugema, kuna köster Tsiškevitš laulis, pisut jalgadel tuikudes. Kuid see ei takistanud tal kabelis «karjalambukeste» jarele valvata, sest juhtus vahel, et naised hakkasid isekeskis tõuklema või trügisid liiga kaugele ette.

«Õndsad, kes Kristuses...» laulis Tsiškevitš, kuid ühtlasi märkas, et keegi naine rikkus korda. Ta pidas laulmises vahet ja ütles sellele naisele manitsevalt: «Mis sa seal trügid, seisa aga vagasti!» Ja laulis edasi:

«Heitke ri-isti-i-i!»

Kuid jälle tehti midagi nii, nagu kirikus ei oleks tohtinud.

«Kas te kuulete või ei, mis teile räägitakse?» küsis Tsiškevitš naistelt juba päris kurjalt ja kortsutas kulmu.

Korra majja pannud, jätkas ta laulmist:

«Ühendagem end Kristuses!»

Märgates jälle korrarikumist, katkestas Tsiškevitš järsult laulmise ja käratas juba vihaga:

«Ptüi! No küll on vastik eit! Räägi temaga või raagi seinaga — üks kama kõik!» Ja mitu minutit naistelt oma tagedat pilku pööramata lõpetas Tsiškevitš laulmise:

«Hallelu-u-ja-a-a!»

Isa Madest ei naidanud siin millegagi oma «mina» ja jättis Tsiškevitšile täieliku võimaluse «karjalambukesi» õpetada, sest nad elasid suures üksmeeles. Polnud teadmata ja polnud mingi ime, et nad kodus, Malevitšs, teineteise ümbert kinni hoides ja teineteise najal ringi tuiasid, sest väga sageli põdesid nad jalanõrustõbe. Lühikesed lahutamatu paarina, jäid nad aeg-ajalt keset tänavat seisma ja pidasid lühidalt aru, kelle poole minna. Nad aja-

al peen püsti, usaldades ses asjas juba oma silmi. Ja kui nad ette jäi koolimaja, seadsid nad sammud sinna. Nad koolimaja trepile, seisatasid nad jälle ja mõni-ol tekkis siin nende vahel pisike sõnavahetus, sest «kristlastena andsid nad eesõiguse ligimesele. Et jumala ees on kõik üheväärsed, läksid nad sisse ühe-tinga, üheaegselt. Isa Madest istus esimesena toolile ja ütles Tsiškevitšile:

«Näe, köster, sest kool on kiriku päralt ja toolid on kiriku paralt.»

Isa võttis ta kirikukuue põuest pudeli, kihmas ise ja ütles ka köstrile. Koolipreilid ei teadnud, kuidas külaliste tu olla. Kuid külalised polnud nõudlikud, nad võtsid oma viina ja hammustasid oma keelt peale. Nad puhkasid lühike jalga, laulsid «Kristus on surnuist üles tõusnud» ja läksid rahulikult oma teed.

Naised sisse viinud ja nende lapsi pisut kätel hoidnud, hakkas isa Madest armulauatalitust toimetama. Külalised aga, niipea kui selle mure kaelast ära said, olid läinud pilk kabelist kadunud ja läksid koju. Järgmise päeva hommikupoolal võeti samuti laualisi vastu ja seejärel tuli juba lõunane jumalateenistus, mis oli spetsiaalselt Polesje lühva jaoks kokku seatud, sest tavaliselt ei saanud neid kooli kirikus kinni pidada. Kitsuke kabel, kuhu võis mahutada, ütlemegi, kuuendik Tselšõna inimestest, oli pooleldi tühj ja alles siis, kui algas armulaud, jäi temas kitsaks, sest kõik tahtsid võimalikult ruttu armulauale ära käia. Nad ei saanud ilma tülitsemiseta enam kunagi labi.

«Kas mu varvaste peal tambid?» ütles Trahhim Butš, alates vihaselt Rõgor Katšani otsa. «Nügib nagu orbi, mis ei taikka veel tagedalt.

Isa vaatas Butši otsa, kaaludes, mis temale sellele vastata. Talle tuli meelde, et nad lahevad armulauale ega tohi kanda viha oma südames, ja ütles etteheit-likult peen vangutades, hääl täis sügavat kurbust:

«Sa igavene lakevasikas, et sa kärvaksid! Ise lähed armulauale, aga lõrised nagu peni, justkui polekski sinu, vaid Abrami juures kõrtsis!»

Teeldetuletus kristliku alandlikkuse kohta, nagu Katšani meele oli teinud, avaldas mõju, sest Butš ei vastanud sõnaga ja jäi otseti omaette vahtima. Seal, karikat käes hoides preestri ümber, sagis samuti rahvast.

«Sa ometi nügid?» vaatab üks külamees kõrvalseisja

«Ja kuskoha sa ise pressid?» kähvab vastu tema kõrval seisja, keda hüütakse Porgaks, ja asub kõige ette, kuni naaber, ikka veel tige, võtab sisse koha tema sabas, sest nägelda pole enam aega, Pork juba seisab, suu parani.

Isa Madest võtab karikast lusikataie:

«Armulauda saab jumala ori... Nimi?»

«Garbuss!» vastab Pork.

Aravihastatud naaber lisab:

«Pork veel kal»

Pork paneb suu kinni ja pöördub naabri poole:

«Ja jõmm jamenina veel ka!»

Seejärel ajab ta jälle suu pärani, pöördudes näoga karika poole

Isa Madestil kibeleb samuti midagi keelel, kuigi ta oma koguduseliikmete asjusse vahele ei sega. Kui talle aga midagi silma puutub, siis viskab seda nina peale küll.

Ätt Mikita oli nüüdsama kalalt tulnud. Nähtavasti oli ta rutanud, et armulauale mitte hilineda, sest ta lõõtsutas valjusti ja tegi veel kabeliski mitu nõnda kiiret sammu, nagu soost tulles. Ta tõukas mõned naised kõrvale ja asus nende ette. Kui aga tuli tema kord, juhtus isa Madest vaatama ätt Mikita jalgadele ja nägi, et need olid hargist saadik märjad ning viisud lortsusid.

«Mis sinu siia tulid, märg kui kass?» küsis isa Madest temalt.

«Sain märjaks, sestap olengi märg,» vastas kiilaspaine ätt Mikita, keerates oma kortsus näo preestrist pisut kõrvale.

«Kuskohas sa siis märjaks said?»

«Eks soos, kus mujal.»

«Aga miks sind lõunasel jumalateenistusel ei olnud?»

Ätt Mikita vaikib.

«Mina sulle armulauda ei anna,» hakkas preester temaga pörkima. «Või oli sul raske pool tundi kirikus olla ja jumalat paluda? Aga sinul pole muud kui saaks aga sohu, sookollide juurde, nüüd aga tükid kah armulauale, ise sopane nagu kaltsakas! Ei võta ma sind armulauale!» ütles isa Madest ja pöördus karikaga temast ära.

«Hõh!» tegi seepeale ätt Mikita. «Tema ei võta armulauale!... Siis pole ka tarvis! Ei sa mulle hirmu nahka aja!»

Ätt Mikita hakkab kellelegi pilku heitmata kabelist välja minema. Isa Madest seisab mõne hetke, karikas käes, ja vahib atile järele. Ta arvab veel, et ätt tagasi

tuleb, teda paluma. Kuid ätt Mikita, seesama ätt, kes vestidega tantsis, läheneb juba uksele.

«Hei! Kes sa'nd olid?! Tule tagasi! Kuuled?» huuab isa

«Isa seisab, pöörab suu preestri poole ja sõnab:

«Ei taha!»

Tule juba ükskord!» karjub isa Madest. «Või ei tohi olla enam sõnakest üteldagi?»

Mikita annab järele ja lortsutab oma viiskudega altari-
mele tagasi

Isa Madest annab talle armulauda. Ätt võtab palakese kirikuleiba, pistab suhu ja tahab minna.

«Kas sa vähemalt mõne kalagi kätte said?» küsib isa

«Ätt kangus on lõplikult murtud, ta neelab kirikuleiva
le ja vastab juba sõbralikult:

«Keda kuradit seal saad! Põle!» Viimast sõna venitab ta pikalt, lööb siis käega ja läheb.

Tuba teenistus jõuab lõpule. Tsiškevitš pobiseb viimast
palveid ja isa Madest tõmbab preestrirüü seljast.
Palved lõppenud, pannakse raamat kinni.

Isa Madest astub Tsiškevitši juurde, nad vahetavad
na ja lähevad siis välja.

Kirikuesisel vaimulikud isandad seisatavad ja tutvuvad
oma koolmeistriga.

«... pilased oskavad hästi lugeda. Eile andsin ühele

«... ele, Tõlkale, ajalehe; ise nii pisike, aga imehästi

«... Täitsa tõsi!» räägib isa Madest

«... evitš kuulab süngel ilmel pealt, siis tõstab silmad

«... isake! Kiida teda või ära kiida, aga teed jooma

«... utoh ta meid niikuinii!»

«... lotimatud on teil inimesed siin!» ütleb isa Madest

«... hakates ja kõnnib Tsiškevitšiga pikaldasel sam-

«... loka Kuga poole.

Kui oli lõhavõttesnädala neljas päev, jõudis Labanovitš
kooli tagasi. Veel sama päeva õhtul, kui Tselšõna
põlvast lunastas oma patud isa Madesti juures, tuli tal
mõte koju sõita, et ennast vaheke tuulutada ja luhike-
le aiaks vabaneda siinseist muljeist ning oma meele-

oludest. Kuid juba pühade esimesil päevil tõusis tal vastupandamatu soov tagasi tulla, sest talle oli saanud vajaduseks olla Jadvisja lähedal ja teda vähemalt vahel harvagi näha. Tagasi sõites ei saanud ta kaks ööd magada, peale selle käis ta teel paaris kohas haid lihavõtteid soovimas ja muidugi tuli siis endalgi pisut pühi pidada. Uneta öödest ja joomisest roidunud, oli tal oma voodisse heites päris õnnis tunne ja ta jäi silmapilkselt magama nagu ront.

Kuid poole tunni pärast oli jahihärral naabrimehe kojutulek juba teada. Ta seisis selle toa akna all, kus koolmeister magas, paugutas rusikaga vastu raami ja pröökas:

«Suurte tähtede professor! Hõi, professor! Kuuled? Maast lahti, viina jooma!»

Labanovitš magas sügavat und ega kuulnud kõhkugi. Jahihärra oli vintis ega jätnud järele. Ta rusikas hakkas tihedamini ja palju tungivamalt vastu keskmist raami põrutama. Klaasid plärisesid, mõne küljest varises kiti maha.

Jahikubjas Barankevitšil ei jäänud see märkamata, ta naeris ja pomises habemesse:

«Tont võtaks seda professorit: löö tal veel aknadki sissel!»

Sedakordä Labanovitš kuulis põrutamist ja taipas unise peaga, et see on jahikubjas, kes teda äratav. Kuid tal polnud lihtsalt jaksu silmi avada ja pead tõsta. Kui aga prõmmimine uue hooga lahti läks, häälitsetes ta valjusti:

«Ha-a!»

«Maast lahti, professor!» karjus väljast Barankevitš.

Labanovitš ajas end jalule, lukkas õhuakna lahti ja katsus ennast välja rääkida:

«Armuline naabriisand, kolm ööd pole silmatäit maganud — ei suuda!»

«Mis pagana «ei suuda»? Silmapilk olgu püksid jalas, sest muidu, sa issanda vägi, tulen ja tirin sind välja nõnda, nagu sa praegu oled. Ja kui peaksid vastu punnima, hüüan Rõgori ja Jazepi, sa issanda vägi, ja tirime sind lagedale nii, nagu sa praegu teki all vedeled. Ja meil on ka preilid.»

Labanovitš nägi, et jahikupjast lahti ei saa, ja hakkas end riidesse panema. Pesnud nagu külma veega, sai ta pisut värskemaks ja toibus täielikult. Ta ületas hästi tuntud astemulgu ja läks jahihärra rõdule. Neegus haukus oma koerakombel paar-kolm suutäit, kuid liputas ise saba,

ntsekui tahaks ütelda: «Ma haugun muidu moe pärast, ega ma vihane ole.»

Kas ma ei ütelnud? Hirm nahas: ikka tuli!»

nile sõnadega võttis jahikubjas «professorit» oma toas

na ääres, üht serva pidi selle vastu lukatud, seisis natu pikk laud, mida koolmeister varem jahihärra majas

l näinud. See paris nõtkus pirukate, saiade, mitme-

a mitmel viisil valmistatud liharoogade koorma

alt vaatas laualt vastu pool tosinat klaaspurki

aga, toidulasude vahelt sirutasid oma kurekaelu

upudelit. Rohelisega kaunistatud singipätsid kõr-

salt nagu haljendavad kingud

il vanaaegsel toolil istus raudteemeister Gröga-

paratu laia turjaga ja tammepuuna rässakas mees,

nulgi oma elus polnud risti ette löönud viina ees. Ta

li turske ja tugev, nägi välja nagu kangaspoom, millele

on parajasti kaheteistkümnelooline kangas peale lauditud.

li juba paljas punane pea lühikese, aga äärmiselt

la otsas andis hädavaevu paremale ja vasakule

Ta pisikesed silmad olid juba õlised, kuid ta ei

kõhelnud klaasitäite ees ja kummutas neid nagu kaevu.

Ka preili Ludmilla oli oma venna Anatoliga siin. Vaevalt

nt Anatol saanud koolmeistrit teretada, kui ta läks otsima

paika oma pea toetamiseks, sest see undas praegu nagu

tehepeksumasin. Ludmilla oskas talle vaid kaastundliku

pilgu järele saata. Neiu kandis kergelt linakarva siidpluusi

ja nägi välja väga ilus ning huvitav. Ka Jadvisja oli mait-

skalt riides. Ta kandis punast atlasspluusi, mis ta tõmmu

naoga väga sobis, kuna lopsakaid kastanpruune juukseid

hoidis koos tulipunane lint. Gabrõnka seisis mängutoosi

juures, millest äsja oli kõlanud muusika.

Jun, armuline härra, istuvad preilid jumalaüksi, aga

teina keerab ennast magama,» hurjutas heas tujus jahi-

kubjas Labanovitšit.

Labanovitš jäi seisma Ludmilla ees ja ütles:

Miks te, preili Ludmilla, mind nähes risti ette ei löö-

mind?

Jadvisja riivas pilguga Labanovitšit ja siis Ludmillat.

Võimase nägu lõi naeratusest sarama, ta vaatas midagi

meenutades noormehe otsa ja puhkes siis ülemeelikult

meenud

Küll te olete pika vihaga.»

«Sugugi mitte,» vastas koolmeister, «ma tahtsin teile

ainult meelde tuletada, et pühameest nähes tuleb ristil ette luua.»

«Noh, küllalt sul siin magusat juttu aetud,» astus ligi jahikubjas ja võttis koolmeistri käevangu. «Joomel!»

«Oh naabriisand, millega küll olen ma teid ära pahan-danud? Miks veate mind paradisisist põrgusse?» hadaldas Labanovitš neidude peale vaadates.

«Ka põrgus on tüdrukuid, ja veel nii toredaid, et taevas säherdusi polegi,» ütles jahikubjas ja palus neidu-delt kummardusega vabandust, et neilt kavalere ära viiakse.

«Aga pole viga,» lohutas ta tüdrukuid siis, «här-ra professor on palju huvitavam, kui ta laua juurest tagasi tuleb.»

Jahikubjas Barankevitš valas klaasid täis.

Grögarets kummutas oma klaasi väga osavasti; ta nagu ei joonudki, vaid ainult viskas korraks pea selga, et vaa-data, kui kõrge lägi jahikupja toal on. Suupistet peale hammustades müksas ta küünarnukiga Labanovitšit ja küsis salakesi:

«Noh, kuidas noorikutega asjad on?»

Koolmeister ei jõudnud midagi vastata, sest ta ees sei-sis juba uus klaasitaas.

«Joo, küll siis peale võtad. Meie pidime siin norutama, issand küll, äga tema keerab ennast põõnama.»

Ja majaisa sundis teda tühjendama veel teisegi klaasi.

Labanovitš ruttas tütarlaste juurde ja palus neid lauda tulla.

«Lahmek!» kutsus ta «Ma jutustan teile loo, miks Poles-jes nii ilusad tüdrukud on nagu teie.»

Asi hakkas neidusid huvitama ja nad tõusid Labano-vitš võttis nad käevangu ja tuli nendega laua äärde. Valas kummalegi klaasi veini ja palus tungivalt juua, nimetades neid Polesje briljantideks ja taevahikeks unistajaks. Ta oli ütlemata lõbusas tujus, keel aina käis, ta tegi neidu-dega nalja, need kuulasid ja naersid.

«Nojah, aga millal te oma loo ära räägite?» küsisid nad.

«Eks siis, kui teie veini ära joote!»

Neiud jõid.

«Hasti, kuulake siis... Kui jumal oli loonud Polesje, läks ta soid üle vaatama. Kaua kõndis jumal ringi ja ta meel laks nukraks. Ja ta lõi võrratult kauni tütarlapse ja nägi ise, et see hea oli. Tütarlapsel olid silmad nagu preili Jadvisjal ja samasugused lopsakad juuksed. Kulmud...»

Labanovitš silmitses preili Ludmilla kulme ja siis Jadvisja

«Kõik oli tal samasugune nagu preili Jadvisjal,» ütles preili Ludmilla kelmikalt naeratades.

«Ei, kõik mitte,» vastas Labanovitš, «kulmud olid nagu...» ja huuled ja suu nagu teil. Kaua aega vaatas teda ja ütles siis: «Ei, inimeste sekka sind jätta ei või: nad lähevad sinu pärast tülli.» Jumal pani ta oma peope-ale ja puhus korraks. Tütarlaps haihtus ja muutus pil-veks. «Igavesest ajast igavesti pead sa sõudma Polesje kohal, ja inimestest, kelle peale langeb sinust piisku, pea-vad sündima kaunitarid.» Ja teiski,» ütles Labanovitš nei-dudele, «on neid piisku ja te olete sündinud selleks, et Polesjes ei peaks noormehed nukrutsema.»

Ilüva, küllalt sul muinasjutte jutustatud,» katkestas toala jahikubjas.

Labanovitš enam vastu ei vaieldud ja jõi palju. Lõpuks viin talle enam ei mõjunud, ta jõi juba sundimata ja valas teistele.

Kuulge,» küsis Ludmilla, «miks te kordagi meil pole kannud?»

«Hästi, et küsisite praegu,» vastas koolmeister, «sest talt raagin ma ainult siis, kui olen kõvasti joonud. Nii et pange tähele: mis ütlen, on tõsi. Ma ei ole sellepärast teile käinud, et ma teid kartsin, mu süda tundis, et kui minu jalg astub üle teie maja läve, olen ma teie vaenlane.»

«Mul on väga kahju,» ütles preili Jadvisja naerdes, «et ma pole teid kunagi siis kuulnud, kui te kõvasti joobnud olete.»

«Ah, preili Jadvisja, preili Jadvisja,» rääkis koolmeister mingi kirjeldamatu nukrusega. «Teiega rääkides ei ole ma mitte ainult tublisti joobnud, vaid olen päris täis, nii et kuullete minult veel enamgi kui tõtt.»

«Olen ma siis mingi viinavaat või?» naeris preili Jad-

visja. «Ei, te olete see joomaaeg, mida pruugivad ainult juma-lad.»

«Hästi,» Labanovitš püüdis neidusid lõbustada.

Jahikubjas tammus tuikudes ringi ja paistis, et tal oli väga raske jalga jala ette tõsta. Kuid ta oli väga ülevas tujus ja laulis Ludmillale:

Bernhardlaspreestri silme ees —
ha-ha-ha-haa!
inglikene lehvitas.
Tral-lal-lal-laa!

Kuid edasi ta millegipärast ei laulnud, ehkki teda tungivalt paluti.

«Gabrõnka!» kamandas ta. «Mäangi meile midagi!»

Kõlavate meloodiliste muusikahelide saatel kargas püsti Grõgarets ja hakkas jalgadega trampides ning pörutades tantsima. See polnudki inimese tantsu moodi, vaid tuppa nagu oleks tormanud turd nuumorikas ning hakanud siin tont teab mis sigudikurõõmuga möllama ja tegema kõik-sugu orikatempe. Tantsima läks ka jahihärja oma naisega. Kõik kiitsid väga jahihärrat ja tema naist. Barankevits tantsis tõesti hästi. Siis võttis ta tantsima preili Ludmilla.

Tantsutralli ajal oli Grõgarets kuhugi kadunud. Kui märgati, et teda enam pole, ütles jahihärja:

«Ah sa sulil! Teada puha, kuscohta ta läks!» Nagu näha, oli ta Grõgaretsile pisut kade.

Taas ilmus välja Anatol, kes oli pea selgeks maganud. See oli sihvakas noor poiss, hoopis teist moodi kui ta õde. Nad istusid koolmeistriga kahekesi lauda ja hakkasid jälle jooma, justkui poleks viinatilkagi suhu saanud.

«Noh, Tolja, kas meil poleks aeg koju minna?» tuli nende juurde Ludmilla.

«Pidutsege: ainult kord aastas on lihavõtted,» ütles talle Labanovitš.

«Kes siis Hatovitšõ noormeestest teile kõige enam meeldib?» küsis Ludmilla Labanovitšilt.

«Kõik toredad poisid,» vastas see.

«Nojah, aga sellega olete vähe ütelnud.»

«Ja mida oleks mul nende kohta ütelda? Mina olen rohkem õrnemast soost huvitatud.»

«Hasti, aga kes neidudest teile kõige enam meeldib?»

«Kui teie seda küsite, siis pean vastama, et teie.»

«Ei, raäkige tõtt.»

«Kes siis praegu tõtt raägib? Ole kas või pühamees, aga ikka hakkad luiskama.»

«Kuid mina tean, kes teile meeldib, ja isegi keda te armastate.»

Labanovitš vaatas talle silma, vaatas tükk aega ja ütles:

«Jah, teie teate.»

«Millest te aru saate, keda ma mõtlen?»

«Teie silmadest näen ära.»

«Oo, preili!» hüüdis jahikubjas vahele. «Meie professor tunneb lausumist ja ettekuulutamist.»

«Ioh, kuulutage siis meile ette!» ulatas preili Ludmilla Labanovitšile käe.

«Preili!» vastas jahikubjas tema eest. «Meie professor kuulutab põlvede pealt.»

Labanovitšil hakkas häbi, ta hüppas püsti ja istus diiva-

Jahihärja vappus naerust, vaatas «professori» otsa ja ütles: «Näгите, kuidas peab preilidega raakima!»

Labanovitš surus Ludmilla pikalt koolmeistri kätt, ütles silma ja üles:

«Meeles, ma ootan teid külla.»

Labanovitš ütles olegi selles, et teda kulasada,» ütles Labanovitš ja surus tugevasti neiu kätt.

Labanovitšil paeval sai Labanovitš ametliku kirja. Inspektor teatas, millal ja kus toimuvad eksamid, kuhu koolmeister peab oma õpilastega ilmuma. Eksamid olid määratud eelmispäevale pärast lihavõtteid ja sõita tuli raudruunaga oma viiekümne versta taha... Samal päeval, kui see teade saabus, tulid ka õpilased. Nad leppisid koolmeistriga kokku, et sõidavad laupäeva õhtul, sest muidu võib juhuse kombel rongist mahagi jääda. Need kolm päeva, mil eksamiteni veel olid, kuluisid kursuse kordamiseks.

Seda aegu sai Labanovitš teada, et Jadvisja hakkavat Põlõhonast ära sõitma, kui mitte päriks, siis vähemalt pikemaks ajaks. Koolmeister oli sellest uudisest väga lõõtnud. Tal oli esiotsa säärane tunne, nagu haigutaks ta juba tühjuse, ja kevadest äratatud haljendavad Polesje maastikud, mis pakatasid laulust, kärast ja elust, muutunud korrapealt tuhmiks ning tõmbusid temast nagu kumale. Kõik justkui oleks talle nüüd nõnda vastu vaadatud, nagu oleks tahtnud ütelda: «Sa oled õnnetu, aga meie pole selles süüdi,» pühendudes seejärel ainult oma muredele ja oma huvidele, mis olid temast ääretult kaugel, ja tema jal nii lõpmata üks.

Veel üks asjaolu tegi talle meelehärmi: ärasõidust ei kuulnud ta mitte Jadvisja enda suust, vaid nännilt. Ühtlasi tal alles lootus, et ehk ei olegi see veel päris tõsi. Ta mõtles nõuks, et juba täna peab katsuma Jadvisjaga kokku minna ja temaga rääkida. Alles nüüd tundis ta, mida Jad-

vas, ja talle tähendas ja kui kirjeldamatult suur see kaotus oleks, kui ta peaks elama siin ilma Jadvisjata. Ei, siis ta suu ei jaa! Kujutlusse kerkiski juba jahihärra nukralt tuhi õu ja tuba, äärmise teravusega elas ta labi meeleolusid, mis vallutavad teda siis, kui kaunist naabrineidu enam ei ole.

Ta istus õhtuni poistega klassitoas, koolitöö ja lähenevad eksamid olid mõtted pisut mujale juhtinud. Siis laskis ta poisid koju ning läks oma tuppa. Vaadates jahihärra maja poole, nägi ta rõdul Jadvisjat. Neiu istus laua taga, millel oli õmblusmasin. Jadvisjal oli käsil mingi õmblustöö «Nähtavasti teeb ettevalmistusi ärasõiduks,» mõtles koolmeister rusutult.

Labanovitš pani mütsi pähe ja läks õue. Hüpanud valedasti, üle tuttava astemulgu, astus ta jahihärra rõdule.

Jadvisja oli tõsine ja millegipärast nagu veidike murelik. Tema juures istus ka jahikupja naine, samuti õmblustöö näpus.

«Mida siis teie pool head kuulukse?» küsis jahikupja naine.

Labanovitš rääkis talle, et eksamid tulevad.

«Millal te sõidate?» küsis Jadvisja ja riivas teda oma tumedate silmadega.

«Leppisime poistega kokku, et laupäeva õhtul.»

Preili Jadvisja jättis töö seisma ja vaatas mõtlikul pilgul kaugusse.

«Mulle meeldib see jaam,» lausus ta.

Jahikupja naine läks ära — teda hüüti.

Labanovitš istus vaikides, mõtteisse vajunud.

Õhtu oli tuuletu, selge ja soe. Pikkamisi nihkas jahihärra maja vari iluaiakesele ja vastastele, hiljuti tasistutatud lilleklumpidele, libises edasi mööda tanavat. Katusel siristasid atsakad varblased ja lendlesid iluaias sinna-tänna.

«Mis viga on, te ei ole tana vist tujus?» küsis Jadvisja koolmeistri otsa vaadates.

«Ütelge mulle, ons see tõsi või ei: oli kuulda, et te hakkate siit pikemaks ajaks kuhugi ära sõitma?»

Preili Jadvisja langetas veelgi enam pea. Labanovitš tundis, et vastus ei saa olla rõõmustav. Sikni tõstmata lausus neiu tasakesi:

«Jah, hakkam ära sõitma.»

Ta ohkas vaevalt kuuldavalt, tõstis pea ja vaatas koolmeistri otsa pika-pika pilguga.

«Tahaksite teie, et ma ei sõidaks?»

Ma tean, et teil on siin raske,» ütles koolmeister, «ja hõlpsasti elate seal paremini, kuhu te kavatsete minna. Ja praegu ei tohi sellest hoolida, kuidas mina tahaksin. Aga kui te siit ära sõidate, siis ei jää minagi kauemaks siin.»

Vaevalt märgatav rõõmuvirve libises üle neiu näo. Elavalt tõstis ta noormehele oma tumedad, naerust mängivad silmad ja ütles juba päris lõbusalt:

«Ja teil ei olegi preili Ludmillast kahju?»

Labanovitš vaikus.

«Ütelge,» küsis ta, «on teil juba ammu olnud kavatsus ära sõita?»

«Oo, see mõte on mul juba ammu! Teid veel polnudki...»

«Miks te siis minule sellest kunagi ei rääkinud?»

«Milleks oleksin pidanud rääkima?» ütles Jadvisja. «Nii-kuulnud panite paljugi sellest naeruks, mis ma olen rääkinud.»

«Ja millal te kavatsete sõita?» küsis noormees.

«Ma tea õieti isegi: see oleneb isast. Paneb hobuse ette, hakkab sõita, eks siis sõidangi.»

«Ja võib juhtuda nii, et ma tulen eksameilt tagasi, ja pääsuke on juba soojale maale lennanud? ... Ütelge mulle, milks see pääsuke kevadel soojale maale lendab?»

«Mis siis sellest? Tuleb vahel ette!» vastas neiu. «Miks te ometi täna nii norus ninaga olete? Justnagu oleks teil hõlpsa all küünal, mille peate mulle surivoodil pihku pihutama? ... Ma soovitaksin teil preili Ludmilla juurde minna... Eks ole, ta on ju huvitav preili?»

Tema kohta oleks patt midagi laimvat ütelda: tore tüdrikuks. «Miks te soovitate mul tema juurde minna?»

«Miks? Eks te ise tea, miks: nõnda kui teie jalad tema maja lavest üle astuvad, on teie süda tema vang.»

Labanovitš muigas.

«Seda ei ole te unustanud.»

«Kust te võtsite muinasjutu ilusatest Polesje tutarlastest?» küsis preili Jadvisja, pani oma õmblustöö lauale ja vaatas koolmeistri otsa.

«... t küljest jahihärra viinalt...»

«Ja teisest küljest preili Ludmillalt,» vastas Jadvisja tema otsa vaadates.

«Miks te mulle ilmast ilma seda preili Ludmillat nina alla hoorute?»

«Ma ei hõõru, ei mõtlegi seda teha, aga preili Ludmilale meeldis see muinasjutt väga.»

«Aga teile kas meeldis?»

«Oleks teda mulle räägitud, siis oleks ka meeldinud, aga seda ihaldada, mis võõra oma — siis võid ainult hinge murgitada.»

«Hästi, preili Jadvisja, te tahate mind tagedaks ajada, kuid see ei lähe teil läbi. Ja seniks head tervist.»

Labanovitš võttis tema käe ja küsis pisut paluval häälel:

«Ega te ei sõida ennem, kui ma tagasi tulen?»

«Millal ma sõidan, ei tea veel isegi. Võib-olla et üldsegi ei sõida.»

«Ja rongi alla ei mõtle te viskuda?» küsis Labanovitš tasakesi ja muigas

«Ei mõtle,» sõnas neiu veel tasemini, vaatas ringi ja langetas silmad.

Kiiresti kallutas noormees end talle lähemale ja suudles teda tugevasti-tugevasti. Ja sellest suudlusest uimas-
tunud, läks pika sammuga aiast välja. Preili Jadvisja aga istus langetatud päi edasi, olles väga ametis oma mõttega.

Pühapäeva hommikul päikesetõusu aegu istus koolmeister oma poistega rongi peale, olles öö labi jaamas oodanud. Löödi kolm kella, vedur vastas sellele valju ja jarsu huikega, rebides katki otsatute soode hommikuse vaikuse, ja rong liikus paigalt. Pahvides kõrvulukustava visinaga auru, hakkas vedur üha kiiremini liikuma, saadetud mingist omapärasest tumedast muusikast, mille sekka kostis rongirataste raske tümin.

Labanovitš seisis lahtise akna all. Nende uute maastike nägemisest ja rongi jõudsast edasitormamisest tekkis ta südames meeldiv elevus. Kiiresti jai maha raudteejaam oma kõrge veetorniga, taandudes värskelt haljaste puude varju. Puistates laiali kimbu kuldseid nooli, nihutas end paika suursuguselt vaatepiiri tagant Polesje ääretu roheline ookeani kohale. Kiiresti ilmusid ja möödusid sellest võlutud maanurgast aina uued ja uued vaated. Hiiglasuurte sõorikujuliste larakatena laiusid tiheda pajurapi-
kuga, kersside ja noore tarnaga kaetud sood, mille servadelt hädavaevu paistsid tumedad hambulised metsaviirud. Sood lõppesid ja kõrge müürina kerkis nüüd mõlemal pool teed männimets. Mets vaheldus helkjate legendikega, kus siin-seal oli näha inimeste eluasemeid, paikese käes

paikunud nende majade seinapalgid kortsudena targa mehe kes palju mõtleb ja arutab. Helkjaid metsalagen-
nubritses tore haljas männik kollasel liival. Kui-
ntsuivad, kodused ja rahulikud tundusid need vaigu-
männikud, need inimelamud. Ja kui meeldivad ning
olid veel loogeldes metsa vahele suubuvad rööbas-
teed ja rajad, mida mööda nii harva veereb talupojavan-
ked ja kui ürgselt kaunid on laiakroonilised tammed, mis
hõlvikult seisavad siin-seal metsaservadel, ning toredad
mõnkad pedajad väljade vahel! Midagi südamelähedast,
hõlvast ja igituttavat vaatas vastu noore rukki sametiselt
roheliselt ja õrnukeselt kahvaturheliselt varaselt kaera-
kollalt.

Labanovitš seisis nagu võlutult akna all, pööramata pilku Polesje ainupäraseilt lihtsailt maastikelt, sõnulsele-
tatult ilusailt ja eluküllaseilt. Ta seisis seal niikaua,
kuni rong hakkas lähenema jaamale, kus pidi maha
maadama.

Siis väljusid vagunist ja hakkasid koolimaja otsima.
Kui ei olnud jaamast kuigi kaugel, nii et varsti oli ta lei-
tud. Kolm poissi, koolmeister neljandaks, astusid kooli-
maja rõdule ja seisatasid.

Koolimaja uks oli lukus. Labanovitš koputas ja jäi
heakeseks ootama, aga seest ei olnud midagi kuulda. Nad
koputasid veel kord. Ikka polnud seest vastust kuulda.
Võinuks märkas Labanovitš kella. Ta helistas. Otsekohe
klompsatas kuskilt kaugemalt uks, kostis küllalt energi-
ilist kumme ja kellegi hääl küsis samuti karedalt teispoolt

«Kes on?»

«Teieksõna kool.»

Otsekohe tehti uks lahti ja lävel seisis sinne peremees,
koolmeister. Trahhim Pjatrovitš Grönko oli lähedalt kol-
me-
anne viie aastane, ta oli äsja silmi pesnud. Ta juuk-
sed olid seitlisse kammitud, üks juuksekaht langes pool-
kõnalt otsmikule ja andis Grönkole õpetatud mehe ilme,
kuid pikad hõredad vurrud muutsid ta kurjaks koolmeist-
riks.

«Mis hada pärast siis nii vara?» küsis Grönko, kui oli
kõrgele pilgu tutvunud ja teretanud.

«Kui poisid vaatavad pisut ringi ja teevad koolimajaga

«Aga meil on,» vastas Labanovitš.

«Kas meil on õige,» sõnas Grönko juba heatahtlikumalt.
Kiiresti märkas Grönko kolleegi selles kavatsuses tublit

annust pedagoogilist strateegiat ja kohe tekkis tal Labanovitši vastu lugupidamine.

Poisid viidi kooltuppa.

«Näete, siin siis võib istuda, kõndida ja magada,» ütlesid koolmeistrid neile ja läksid ise Grönko elutuppa.

Siinse koolmeistri elukorter torkas oma puhtuse ja toreda sisseseadega silma igaühele. Seintel rippusid mitmesugused päevapildid, ilusates raamides maalid; punase plüüsiga kaetud pehme mööbel, vaip laua ees, ilus lina laua peal — kõik see näitas, et Grönko elas nagu härrasmees. Tal oli käes terve majapidamine: oma kolme tiinu suurune aed, niisama palju heinamaad, olid veel lehm ja sead, õuel käisid perenaise tähelepaneliku ja hoolitseva pilgu all ringi mitut sorti kodulinnud.

Labanovitš oli Grönko kõrval armetu proletaarlane. Nüüd vaatas ta isegi halvaks panevalt oma visiitkuuele, mille oli Kurultšukilt kahe ja poole rubla eest ostnud ja millega ta, eriti selja tagant, tuletas väga meelde juudi-alevi rabi.

34

Hommikul kella kaheksa paiku hakkasid päralt jõudma ka teised koolid. Kord üks, kord teine koolmeister, trobikond kasvandikke kannul, ilmus rõdutrepile ja tõi nad valju käraga kooli suurtuppa. Siin jagas ta mitmesuguseid juhiseid ja lõpetas need enamasti nõnda:

«Ainult vedelaks lüüa ei tohi: pea julgesti püsti, vasta vapralt, nii mis laksab — julge pealehakkamine on pool võit!»

Niimoodi poisse ergutanud, läks koolmeister Trahhim Pjatrovitši tuppa, säilitades näoilmes veel seda julgust ja otsustavust, mida oli äsja sisendanud oma õpilastele.

Teised koolmeistrid aga jäid kauaks õpilastega klassituppa, seletasid neile, kuhu ning millal tuleb panna üks või teine kirjavahemärk, ja korraldasid isegi proovieksameneid. Omaette jäänud, hakkasid koolipoisid pisitasa lahti sulama ja üksteisega tutvust tegema — tihti peale rusikate abil, vastastikku mükseldes, pilgates või sõimunimesid pan-
nes.

Harilikult käis eksameil korraga viis-kuus kooli. Siin võis juba paremini näha mitmesugust tüüpi koolmeistreid. Nad erinesid üksteisest ka valjanägemise poolest. Siin

154

kolnata lihvitud kehkadiveisid, kel oli nõrkus õrnema
odu ning ühtlasi vastavad oskused. Teised suhtusid
oleolekuga mitmesugustesse avaliku sündsusega
kommetesse: neil olid pikad juuksed ja ühesonaga
hulisti tunnused protesti avaldamiseks oma õiglu-
tuse ja oma ühiskondliku positsiooni tühisuse vastu.
Kui ka neid, kes kõige üle irvitasid ja kõigele ülalt alla
vaatasid; lugenud Draperit või Buckle'it, pidasid nad oma
koolmeistri ja lugemust ülisuureks ning juba vallakirjutaja
poolselt vaatasid nad nii, nagu õpetlane vaatab tühipalja
mõõnõõbi peale. Juba vanemad õpetajad, naisemehed, olid
juba huvitatud rohkem majandusajadest ja leivakannikast
kui koolidest ja koolitarkustest; nemad oskasid juba olla
õpilastele meele järgi ega pidanud nende ees kummarda-
ma kunagi liigseks

Ülenus ise, inspektor Hrõstsitski, oli tunni aja eest
päralt jõudnud, aga koolis teda veel polnud. Ta peatus
kooli papi Pražorõtši juures, sest sellel oli akadeemia-
tõus; ka inspektor ise oli akadeemia läbi teinud; kool-
i juures ööbis ta ainult siis, kui muud peatuspaika
ei olnud

Koolmeistrid istusid Trahhim Pjatrovitši kabinetis ja
olid juba, sõna siit, teine sealt, enamasti eksameist ja
õpilast. Ühed pidasid teda meheks, kellega veel võib
rääkida, teised aga väitsid vastupidi, et ta on norija, kes
kõik teeb kärbselt elevandi ja on üldse kole bürokraat.
Teised arvamised olid välja kasvanud peamiselt sellest,
mida nad suhtes inspektoriga olid. Üks joon oli
kõigil koolmeistritel ühine: nende naovarv oli isearahkult
kõrval ja mullakarva nagu ainult neil, kes peavad elama
koolikorrusel või vangimajas. Ja mis neid veel üksteise

eristis, olid need seminariharjumused, mis on
sellest nii raske välja minema, kui ta on seminari
õpilane.

Koolmeister oli aknast inspektorit märganud.

Õpilane lahkus kerge võpatuse, kohendati maniskeid ja lüpses,
õpilast sirutas selga, et panna paremini istuma oma
õpilast, nagu oli jõutud seda tahtsat, ametlikuks esinemi-
muksutatud riidetuseset nimetama hakata. Tööpoolest

õpilane hakkas rohkem nimetada «satriks» kui visiit-
õpilast ta oli õmmeldud inimese jaoks, kes oli õlga-

õpilane ja Labanovitšist poolteise või isegi kahe pea
õpilane. Pealegi oli visiitkuuel veel mõnesuguseid

155

plekke, mille päritolu võis seletada hooletusest pillatud toidutilkadega. Kuid sellest hoolimatagi sobis niisugune ülemäära madala taljega «satter» momendi tõsidusega rohkem kui mingi külakoolmeistri kulunud pintsakujupp.

Koolmeistrite hulgast käis kahin labi. Nüüd oli juba mõndagi vaja arvesse võtta: ei tohtinud näidata, et inspektorit kardad, ei tohtinud teretamisest teistele muljet jääda, et tahad ülemuse ees lipitseda, ent natukene meeldida oli siiski tarvis, kuid seejuures ei tohtinud ka oma väarikusi kaotada.

Inspektor sammus sisse nagu valitsev keiser: tähtsalt, valjul ilmel, niisuguse moega, nagu hoiaks just tema endu käes ohje, et maailm, kus me elame, akki kätte ei võtaks ja perutama ei hakkaks. Ta nagu oli äärmiselt murelik, ta oli mõtetega nii kõvasti mingi tähtsa asja kallal ametis, et polnud aega isegi selle otsa vaadata, kellele kätt andis. Jõudmata veel öieti istudagi, hakkas ta ilma pikemata laduma Trahhim Pjatrovitšile puhtametlikke küsimusi, kas kirjutustarbed on olemas, kas koolis on kõik ettevalmistused tehtud, kas kaardid on seinale riputatud. Kohe tekkis pühalik vaikus, sest kellelgi ei jätkunud julgust ülemust tema mõtlemistoos häirida.

«Kas kõik on kohal?» küsis inspektor. «Lähme siis!»

Ülemus tõusis püsti ja suundus ukse poole. Tema kannul astus Grõnko, seejarel aga mindi juba läbisegi. Labanovitš oma «satriga» jäi kõige sappa, sest ta ei tahtnud, et ta riietus üleküllas silma torkaks. Rongkaik oli äärmiselt pidulik. Inspektori pagunid ja kii-kavad nõobid löid külalapsed hoopis tummaks, nad vahtisid teda ehmatusest pärani silmadega. Lapsed pandi oma kohtadele istuma ja anti paberilehed kätte. Esimese sõnana pidid nad kirjutama: «Eksamitöö.» Lapsed nägid selle sõna kallal kurja vaeva, sodisid, mõned tihkusid nutta. Siis hakkas ülemus ise etteütlust tegema, sest ta ei usaldanud koolmeistreid.

Ražanova koolmeister Filjuk seisis oma õpilastest eraldi, justkui poleks tal nende õppetase ja teadmiste pärast mingit muret. Ent siis, kui õpilased pidid panema koma, võttis ta endal kõrvanibust kinni ja keeras seda, vaadates ise mõtlikul pilgul kuhugi kaugusse. Kui oli vaja panna koolon, hõõrus Filjuk silmi, nagu oleks neisse tolmu lainud. Semikoolon — silma ja ninaotsa sügamine. Kui aga pidi panema hüümärgi, tõstis Filjuk sõrme ja puudutas sellega silmakulmu. Tal oli terve rida leppemärke ja kor-

oli ta teinud kontrolletteütusi, et neid kavalaid elgeks saada.

Õtlus lõppenud, anti uus töö — ümberjutustus. Ümberjutustusele järgnes kirjalik harjutus. Ja kõik need tehti ülemuse isikliku järelevalve all. Kui koolmeistri oli paar tundi piinatud, lasti nad vaheaega pidama, milles kui õpilaste töid parandati. Siis algas suuline

õtlusele eksamile tuli ka papp Pražorõtš. See oli äärmiselt süinge musta habemega mees. Harva vaatas ta kellegi silma, ilalgi ta ei naernud. Ja kui ta koolmeistreid kätt pidul teretas, iseäranis kui need kandsid säärast satrit nagu Labanovitš, oli tal tõsiselt kahju oma kätestki.

Kõik see istus inspektor, kes oli ka komisjoni esimees, ta kõrvul võttis aset Pražorõtš. Kolmandaks komisjoniliikmeks oli see koolmeister, kelle õpilasi eksamineeriti. Õpilased aga ei tundnud ennast vist küll mitte paremini kui mõned tapale vedamisel.

Õpilaste vihikud pannakse hunnikusse ja antakse inspektori kätte. See hüüab nimekirja järgi õpilased välja. Vahimedes astub poiss laua ette.

Mis tuleb kirjutada sõna *тебѣ* *я*-i järel?» küsib inspektor õpilastelt.

Tuleb kirjutada jätt,» vastab õpilane.

Mis sina siis ei kirjutasid?»

Oli kange hirm,» vastab õpilane.

Noh, loe siit,» ulatab inspektor õpilasele raamatu, ise aga, kuld pahaselt kortsus, pöördub koolmeistri poole: Mis olete *не смотря* alla kriipsutanud? Mis siin viga

Üks koolmeister vaatab allakriipsutatud kohta, ta näol ilmneb kõneleb otsustavusest ja julgusest.

Несмотря tuleb kokku kirjutada, härra inspektor.»

Te ise tunnete halvasti grammatikat,» kõmistab inspektor.

Vahandage, härra inspektor, aga *несмотря* kirjutatakse kokku,» ei anna koolmeistergi järele. «Groti järgi kirjutatakse *несмотря* ühes sõnas.»

Inspektor võib olla ükskõik kui kõrge härra, aga kui meeldub Groti, jätab ta vaidlemise. Kuid naljalt ei taha ta alla anda.

Trahhim Pjatrovitš,» ütleb ta Grõnkole, «tooge Groti

Trahhim Pjatrovitš ütleb:

«Jah, härra inspektor, несмотря kirjutatakse kokku,» kuid läheb siiski kapist Groti tooma.

Sel ajal istus Grot oma troonil kaljukindlalt. Ja kui sa ütlesid oma oponentidele, et Grot käsib kirjutada nii, siis ei suutnud su seisukohta enam mingid inimhäälestused tule-
nevad väited kõigutada. Kui juba Grot ütles, siis aamen. Loril lõpp, ei mingit edasiminekut enam.

Järg jõuab Filjuki õpilaste kätte. Inspektor hakkab etteütlosti läbi vaatama.

«Tele õpilased on hästi kirjutanud. Kuid süntaksis on nad märksa tugevamad kui etümoloogias,» tähendab inspektor.

«Etümoloogia alal polnud signalisatsiooni sisse seatud,» sosistab Grönko tasakesi Labanovitšile kõrva.

Filjuk vastab inspektorile, nagu ei teaks ta maast ega ilmast:

«Ma panen üldse grammatikale rõhku.»

«Seda on näha,» kiidab inspektor.

Õpilaste pinnimine on läbi, nad lastakse minema, inspektor aga teeb kord ühele, kord teisele koolmeistrile märkusi, jätab nad siis väga tähtsalt jumalaga ja läheb papp Pražorõtšiga lõunale.

Koolmeistrid jäävad mõneks ajaks veel sinna, lõunastavad ja võtavad napsi, õnnitlevad üksteist õppeaasta lõppemise puhul ja hakkavad oma metsakolkaisse tagasi kobima.

«Võib-olla jääte ööseks siia, kolleeg?» küsib Grönko Labanovitšilt.

«Ei, ma olen juba niikuinii ühe öö rohkem sõidu peale kulutanud, on aeg minna.»

Labanovitš mõtles juba ammu igatsusega Tselšõna peale ja oli väga rõõmus, kui eksamid lõppesid. Ta ootas veel terve tunni jaamas, kuni tuli rong. Hilisööl sõitis ta kodu poole.

«Täna on mul siin viimane öhtu,» sõnas Jadvisja iseendale. «Ja ma ei näe teda enam.»

Ta vajus mõttesse, jälgides ise oma mõtete kulgu. Kas siis tõesti ta enam noormeest ei näegi? Ei näe mitte üalgi? Ja milleks oli tal tarvis valetada? Ta teadis ometi juba tookord, et ta sõidab ära, homme, esmaspäeval, kuid

noormehe üles, et ei tea, millal sõit tuleb. Jadvisja pilk koolmeistri elukorteri akendel. Seal oli kõik pime, sest tuba oli tühi. Maja elab ainult siis, kui tema on peremees, sest peremees on oma maja hing. Kui ta ei ole, siis on maja tühi ja lohutult vaatavad vastu tühja, väljasurnud klaassilmad! Ning asjata püüab noor hõbedane noor mees kustunud silmi elama panna: nad küll läigivad, kuid ei elu.

Jadvisjal on koguni hirm. Ei ühelgi juhul laheks ta selle nende akende alla nagu ükskord, kui nendes veel elu oli ja kui nad nii lahkelt vaatasid nende õuele, ise täis noormehest valgust. Oo, nii lusti täis oli ta tookord, haaretult nagu õõliblikas hiilis ta sinna akende alla, tõusis hõlpsalt vaheajale ja vaatas tükk aega aknast. Onnelik naeratus mängles ta huultel, sest noormehel ei olnud ju temast õrna aimugi, istus teine otse ta vastas ja vaatatu taga, pea kummargil, ja silus vaid aeg-ajalt oma tumedaid, alles hiljuti tärganud vurre. Nalja-
ga ta, kui tõstab oma nii head mõttelikud silmad ja vaatab akna poole. Need silmad otsivad arvatavasti teda, kuid tema aga on siinsamas, kuid noormees ei näe teda. Ta hea meel on, kas või naera. Kuid see seal ei tea

Pooli asjugi ta ei tea, ja teadmata tal jääbki!»

«Miks ta noormehet valetas? No ütle nüüd, millal ta sõidab? Aga kui homme ei sõidaks? Tema oma teha. Isa ei sunni. Isa on nüüd tema vastu nii hea! «Võid sõita,» ütleb ta, «mis sul seal ikka põlema on. Jadvisjake,» ütleb ta, «mis sul seal ikka põlema on. Isa on hea, aga millegipärast Jadvisja kardab, et ta on hirm, kui isa tuleb koju, silmad endal vaadates kaugele-kaugele, justkui tahaksid pealuu alla tungida, ja need hirmsad karedad vurrud on kinnunud nagu äikesepilved.

«Miks ta noormehet valetas? Jadvisja tahaks teda näha, kui tal oleksid tiivad! Otsekohe tõuseks ta lendu ja vaataks noormehe juurde, ainult et teda veel kord ei näe. Ometi nagu Jadvisja oli vaadanud teda siin, kui ta sellest aimugi ei olnud...

Täna on tal siin viimane öhtu!

«Miks ta tumedad triipu kulmud, kitsad ja pikad, tõmmab silmade koomale, ta nagu läheb pilve, ilme muudab. Jah, täna on viimane öhtu siin!

«Ta vaatab ta akende poole. Kui õige laheks sinna? Ta lausa aarde, nii nagu kunagi istus Labanovitš, silu-

des käega oma hiljuti tärganud tumedaid vurre? Seal hal-
kaks jube, sest tuba on tuhi. Seal pesitab nüüd midagi
võõrast, midagi ebasõbralikku ja vaenulikku. Ja kui ta
praegu sinna läheks, siis vististi puutuks sellega kokku.
Ütleme, ehk kuuleks mingit häält, võib-olla ka naeru
õõnest ja õudset naeru. Ta on kindel, et ta seda jubeda
salapärasest naeru kuuleks ja see hävitaks tema süd-
mes peituvat rõõmu ja õnne. Uuesti vaatab ta akend
poole.

Kui õudselt huikavad kabeli ümber öökullid! Mille ü-
nad naeravad oma õõnsat naeru? Mille üle? Võib-olla
tema üle? Ah, need pimedad aknad! Mis vägi neil on? Miks
ta ühtainu nende poole vahib? Tal hakkab selle pärast
isegi nagu piinlik. «Ja lähengi sinna! Võtan aga kätte ja
lahen!... Kas ma tõesti julgen minna?»

Hiljakesi tõuseb ta püsti, vaatab ümber, läheb. Kõogi-
uks ei ole haagis. Ta teeb ukse lahti. Ta on kõõgis.

«Nännike, oled sa siin?» küsib Jadvisja tasakesi.

Nann pöörab ennast ahju peal.

«Olen küll, preilna!»

«Nännike, miks sa ust kinni pole pannud?»

«Näh, preilna, viskasin pikali ja jaigi panemata. Ma ei
maga ju.»

«Nännike, ma hakkam homme ära sõitma.»

«Hakkate ära sõitma, preilna?» küsib nann, ajab end
püstakile ja istub ahju äärele. «Ja ei jäägi ootama, kuni
noorherra tagasi jõuab?» küsib ta.

«Ega siis sinu noorherra minuga kaasa tule.»

«Noh, kuidas siis, preilna: ta ju kurvastab, kui te ära
sõidate, ilma et temaga jumalaga jätaksite.»

«Miks ta siis kurvastab?» küsib Jadvisja.

Tal on heameel nanni suust kuulda, et Labanovitš kur-
vastab.

«Miks siis ei peaks kurvastama, preilna? Ma omeli
nägin, missuguste silmadega ta teid vaatab.»

«Missugustega siis? Ütle, nännike!»

«Heade silmadega, preilna, heade silmadega, niisuguse
pilguga, mis südamest tuleb, et teisele südamele midagi
ütelda.»

«Ja mida see pilk tahab teisele südamele ütelda?»

«Mul juba ära ununud, preilna. Mis minust — vana
juba. Ununud kõik,» kavaldata nann.

«Kes sulle rohkem meele järgi on, nännike, mina või
noorherra?»

«Ei, pole meele järgi ja noorherra on meele järgi...
Ei, preilna, te peaksite noorherrale saama, jumala tõsi!»
«Nann ohinal, hoopis teistsuguse tooniga; ühe
õõnega oli temas ärganud kosjasobitaja.

Nännike, ma olen ju alles kuusteist aastat vana, ma ei
tuli veel mehele minnagi.»

«Ei, preilna, kuusteist aastat! Ega siis mehele minema
pea tänapäev.»

«Nann noorherra ju mind ei taha.»

Vaah, preilna, mis jutt see olgu! Mispärast siis tal
heltagi teise jaoks silmi pole? Mispärast siis ta kunagi
nännikele preilnat vaatamas ei käi? Kõik käivad, aga
nann ei käi. Siis peab tal ikka teie juures rohkem meel-

«Nann noorherra on lihtsalt unimüts, ja muud ei midagi.»

«Ei, pole ta ühtigi unimüts: ta on teisse armunud,
preilna.»

«On ta seda sulle ütelnud või?»

Mistarvis ta peaks mulle ütlema? Ta ju ütles seda

«Ei, nännike, pole ta seda mulle kunagi ütelnud.»

«On ütelnud, preilna, on ütelnud! Ja ütleb veelgi.»

«Ei tea sa kõige vähematki, nännike!»

«Küll ikka tean, preilna, küll ikka tean!... Aga kuhu
nann preilna sõitma hakkab?»

«Kaugale, nännike, ühte mõisasse, lähen ametisse.»

«Kas noorherra teab?»

«Ei tea ta midagi ega saagi teada.»

«Kas te talle kirja saadate, preilna?»

«Mingit kirja ma talle ei saada.»

Jadvisja läks Labanovitši toa uksele, avas selle ja astus
sisse. Vaikus. Pimedus ja tühjus.

Jadvisja kuulatas.

«Nann ja sellest lahtilöönnud tapeti vahel krabiseb kube-
meko lupja. Kuidas selle varisemine küll nii kaua vältab?
Talle tundub, et see krabin pole juhuslik. Kuid ta ei karda.
Tal on lihtsalt millestki kahju. Teda haarab seletamatu
mure. Ta silmad on jõudnud pimedusega harjuda. Sel-
lel hakkavad paistma laua ähmased piirjooned. Toolgi
on seal, ikka samal kohal, kus koolmeister harilikult
istub.»

Nann juhib Jadvisja ergalt kuulutama. Ei, talle muidugi
ei meeldi midagi. Ta nihutab tasakesi tooli eemale ja istub.
Istub nõnda, nagu Labanovitški on siin istunud, ja tõmbab

endal käega üle huulte. See, kes nüüd siin istub, ongi Labanovitš ise, aga Jadvisjat siin ei ole. Jadvisja on väljas akna taga ja vaatab teda. Äkki neiu võpatab ja vaatab ehmunult nurga poole: miski liigutas end seal vaikselt hääletult. Ei, seal riulis seisavad ainult tema raamatud. Jadvisja tõuseb püsti, pistab ühe raamatu vahele talle paberit, libistab pilgu üle hämutavate seinte — need on vaenulikud ja tummad. Neis puudub elu, sest hing on sellest majast lahkunud. Ta kardab, tal on jube — kuid ühtlasi tunneb meeldivat nukrust.

Mida küll nänn sellest arvab? Olgu, üksipuhki: täna on tal siin viimane öhtu.

Veel kord vaatab Jadvisja ringi. Teda haarab ebamäärane hirm. Tahaks nagu nutta. Hiljakesi tuleb ta kooki tagasi.

«Noh, nännike, head ööd!»

«Head ööd, preilna!» vastab nänn ahju pealt.

Nänn ei maga. Ta vaid heietab oma vanainimesemõtteid, kuivi nagu vanaduski, lihtsaid nagu terve ta elu, üksluiseid nagu ta saatus. Ta tõuseb, paneb ukse haaki, vaatab lihtsalt harjumuse tõttu aknast välja, haigutab ja ronib jälle ahju peale. Millegipärast ta ohkab, heites pikalt oma kitsasse pimedasse kurusse, mis elu poolt tema tarvis varutud. Kuid nännile meeldib ses oma kurukeses olla. Siin on vaikne, siin on pime, ainult prussakad krabistavad pragudes, kuid nänn ei kuule seda, ehkki teab neid siin elutsevat ja elavat selle tõttu, et temagi elab. Aga olgu. Las elavad.

Jälle on Jadvisja õues. Ta läheb metspirnipuu juurde. Silmitseb seda, ise midagi kaalutledes. Ta vaatab ümber, haarab puust kinni. Kuid pirnipuu on visa ennast kaitsma ja torkab Jadvisja kätt.

«Nagu minagi, niisamuti okkaid täis,» käib Jadvisjal läbi pea, «sest ma olen ju — metsast!»

Ta tõstab uuesti kae, võtab ettevaatlikult ladvast kinni ja murrab selle maha. Mispärast küll oli tal tarvis seda teha? Ta lihtsalt tahab sellega ütelda, et ta on kuri ja paha inimene. Labanovitš peab seda teadma.

Ta läheb oma õue. Vaatab veel kord nende pimedate akende poole. Isegi kuuhelk on neist kadunud, sest nad on surnud, elu neisse küniagi enam tagasi ei tule. Ei tule, sest selle maja hing on lahkunud. Jadvisja vaatab nende peale ega usu, et ta seal kärs. See oli lihtsalt unenäos... Pigem ärgu Labanovitš siia enam tagasi tulguigi, et neid aknaid

elama punna. Kuid elu ilmub neisse. Elu ilmub neisse. Kuid see elu jääb tal nägemata, sest täna on tal siin viimane öhtu: nii on ta enda tahtmine. Miks? Ta lihtsalt soovib oma õnne ja ütleb: «Küllalt!» Kes aga saaks midagi selle õnne tema südamest ära võtta? Ei keegi. See elu talle kogu eluajaks, jääb see teinegi, kes seal istus ja vaatas kaega oma tumedaid, alles tärganud vurrude-

Kuid ta süda ütleb: «Ma tahan veelgi rohkem maitsta oma õnne! Ma tahan tühjendada kogu selle peekri põhjast!» «Ei, jaagu ta parem lõpuni tühjendamata, sest pehke võib olla mürk. Nii on parem!» manitseb Jadvisja end, kuid süda ei taha temaga sugugi leppida. Jadvisja tahaks mõelda millestki muust: oma sõidust, kõigist muust, mis teda sel sõidul ootab. Kuid mõtlukud head mõtted vaatavad tema peale ja otsekui paluvad, et ta mõtleks ainult neist, ei millestki muust. Ja taas ütleb talle süda: «Miks sa valetasid talle?...»

Pühikute kohal seisab poolviiliti noor kuu. Ei paku talle enam huvi see neiu ega need aknad, milles ta püüdis endale elu läita. Tal pole veel täit jõudu. Teda kisub enda poole hamune ja kutsuv silmapiir. Ta läheb selle taha puhkama, et koguda homseks ööks värsket jõudu. Ja siis paneb ta elama needki aknad.

Vahkõrt tõmbab keskoõ nähtamatu käsi piiri öö ja päeva vahel ja Jadvisjal on see öhtu läinud igavikku.

Vaikne öö laotus üle Polesje.

Vagunirattad lõkatasid ühetoonilist laulu. Vedur lennutas välja lõpmatul hulgal kuldseid sädemeid, tahistades oma teed hõõguva vöödiga. Tasakesi kõmisesid ja vappusid tahel pool raudteed sood, kui rong neist läbi kihutas. Vahelkalt, kõlavalt laksutasid ööbikud: vagunirataste rattad ja parin ei suutnud nende laulu matta. Paiguti oli hehitud kahkjat udu, mis liikumatult seisis noore lõik-koona kohal, kõrgemal laiade kaharate pajupuhmaste hõõrutavatest kontuuridest. Ja kui rong jaamades või peatustes seisis ning rataste mürin oli vaikinud, kostis see siin ja seal konnade haruldaset mahedat krooksumist. Need olid täis mingit seletamatult nukrat ja ühtlasi meeldivat suminat, justkui oleksid nad sellele vaikselle

ööle ja ärkvelolevaile inimesile kurtnud oma igiammuseid kurtmisi ja oma nukrust...

Ja jälle müriseb rong ja jälle hõiskavad ööbikud.

Ongi jaam. Sõit on lõppenud. Edasi kaugustesse kihutab rong.

Labanovitš väljub vagunist, seisatab korra mõtlikult ja hakkab astuma mööda raudteetammi, jaamast läbi minemata. Pea on veel täis vagunirataste löginat, kuid eksameil saadud uued muljed taanduvad ja kahvatavad. Hakkab koitma, ühtlasi Polesje ärkab. Kaugel metsas kudrutab tedrekukk, nagu võrhistaks seal keegi usklik palveid lugeda. Veel kõlavamalt, veel suurema vaimustusega laulavad ööbikud kiitust hommikule. Soodest kerkib otsekui tänuks taeva poole udu nagu lõhnivate vaikude auru ja õrnasse uduloori mähitud metsad peavad nagu jumalateenistust. Idataevas valgeneb, vaikselt mängleb ja veikleb see valgus, kuldpurpur — päeva õnnelik naeratus —, et pihustuda teemantideks värsketel noortel lehtedel ning imepuhastes kastetilkades ja panna nad sädelema kõige kallimate vääriskividena.

Kuskil eespool täriseb dresiin, otsekui naeraks ja kõnleks ta rõõbastega, ja see rõõmus naer kajab vastu mõlemal pool raudteed seisvalt metsamüürit. Need on töölised, Polesje poisid, kes seal sõidavad. Nad on lõbusa tuju, viskavad isekeskis nalja ning vajutavad aga kõvasti jämedatele kangidele, andes dresiinile hoogu juurde. Kuskil teist kätt ajab kõlavalt ja meloodiliselt oma trillereid karjapasun, sood haaravad pasuna hääle, kannavad selle mööda metsaservi kaugemale ja kaotavad teadmata kuhu. Metsaladvus puhkeb päikese kuldne tulekahju.

Koolmeister jõuab ülesõidukohani, pöördub paremale metsa ja on varsti sellel teel, mis tema külast jaama läheb. Mõnda aega astub ta edasi männinoorendiku vahel ning jõuab siis sõõrikule lagendikule, kus ta ükskord kohtus preili Ludmillaga. Siit on küla juba ligidal. Kuid hommik on võrratu, metsas on nii mõnus olla, et ta istub kannule ja kuulab, kuidas rästad laulavad ja kägu kuskil metsaveerel kukub. Ta mõtleb, mis nüüd peale hakata, sest on nii palju vaba aega, ja kui kauaks ta veel kooli juurde jääb. Ilmselt veel üsna kauaks, igatahes ei mõtle ta rutata, kui ka preili Jadvisja veel siin on. Mida ligemale ta Jadvisjale jõuab, seda enam ärkavad uuesti ta tunded, seda selgemini kerkib see võrratu tütarlaps ta vaimusilma ette. Ta tõuseb ja astub edasi.

See viib metsa vahelt soosillale. Pärast soosilda hakkab ta palstma Sjaltso, vana Abrami kõrts, kabel ja kõrged mändpõltnipuud teispool küla. Tiivad liikumatult harali, seisab kaks tuulikut ja on endiselt hämmastunud moega. Labanovitš ületab soosilla, moodub kõrtsist ja ütelda viie minuti pärast avab ukse ning astub kööki.

Ahju ees seisab kooliteenija ja sätib hargiga potte.

Pere hommikust, nännikel!»

Pere hommikust, noorherra!» vastab nänn lahkesti.

Kas siis noorherra ometi jala tulnud?»

Muldugi, nännike, ikka oma kahelise kaarikuga.»

On teil aga tahtmist jala käia, noorherra. Oleksite parem kaubarongi oodanud ja peatuseni sõitnud.»

Nänn on millegipärast rahutu ja isegi nagu nukker.

Kuidas siis teil seal ka lood-järjed jäid, noorherra?»

Koostab ta

Hästi, nännike. Poisid tegid eksamid eeskujulikult ära. Võib ütelda, paremini kui ükski teine kool.»

Nänni tuju paraneb. Nähtavasti meeldib see uudis temale ja ta on selle üle südamest rõõmus. Kuid taas muutub ta nukraks ja ohkab tasakesi.

Mis viga, nännike, miks sul nina norus on?»

Ei, pole midagi, noorherra,» sõnab ta.

Labanovitš laheb oma tuppa ja võtab üleriided ära. Ka nänn tuleb tema järel sinna.

Ehk keedan teile teed või?» küsib ta.

Keeda pealegi,» on koolmeister päri.

Meie preilna sõitis ära, noorherra,» ütleb nänn juba partei kurvalt.

Labanovitš tunneb südames ängistust. Pikalt vaatab ta nänni otsa. Tal on hinges väga ja väga raske.

Sõitis ära jah, noorherra, sõitis ära! Eile mis ta ära sõitis. Läppas korra veel siitki läbi. Ütles, et anna tervet oma noorherrale, nännike. Sõitis ära, noorherra,» rääkis nänn löödult.

Nojah, mis siis ikka,» kohmas Labanovitš, püüdes säilitada rahu. «Ehk on tal seal parem.»

Ma siis lähen panen samovari üles.»

Nänn läheb. Koolmeister jääb üksinda, istub laua juurde, vajutab pea kahe käe vahele ja langeb väga sügavalt mõtlesse.

...tõttu...!

Mitu minutit juurdleb ta nende sõnade üle. Tavalised

lihtsad sõnad. Aga kui palju muret ja kurbust on neil tema südamele!

Sõitis ära! ... Isegi jumalaga ei jätnud. Kui palju aga oleks ta neil viimaseil päevil tahtnud Jadvisjale rääkida! Miks pidi see nõnda minema?

Ta tõuseb ja läheb oma teise tuppa, vaatab aknast jahihärra maja ning iluaeda, metsviinapuu väatidega põimitud rõdu. Sel rõdul nägi ta Jadvisjat viimast korda. Ent nüüd pole teda seal ega ses majaski mitte. Seal on nüüd tuhjus, kõikjal on tühjus.

Külavahe elab oma tavalist elu. Kaks pühapäevariides talunaist on kesk tänavat kokku saanud ja ajavad millestki juttu. Külavanema maja juures muldrikul istuvad mehed, piibud hambus, tänaval kargutavad sead sinna-tanna, tehes hirmu lustakaile varblaseparvedele. Kõik see on nii tühine, temast nii kaugel, talle nii võõras.

Ta tunneb ängistavat üksildust. Miski pitsitab tal kõri. Raske, ärarääkimata raske.

Ta läheb laua äärde, võtab paberit ja tinti, istub, kummardub paberilehe kohale ja mõtleb. Tuleb talle kirjutada, tuleb kogu see kurbus südamele ära valada. Ta mõtleb, kuidas Jadvisja poole pöörduda, kuidas teda nime-tada, kuid ei leia sobivat sõna ja kirjutab:

«Teid pole enam siin. Te sõitsite ära ja viisite endaga kaasa kõik, mis on mind sidunud siinse paigaga, selle Polesje laanekuruga. Nüüd on see paik minu jaoks lakanud olemast, sest Te olete kõik selle ära viinud, mis teda ilusaks ja omasuguselt ligitõmbavaks tegi. Ma olen siin üksinda, kõik on mulle siin ebameeldivaks muutunud, justkui oleks see kõik surnud ja kadunud, mis mind ennetemalt meelitas ja köitis. Ja alles nüüd ma tunnen, kui suur on mu kaotus. Nii väga tahaksin Teid näha, kuulda Teie häält, Teie naeru, sugavalt vaadata Teie südamesse, et teada saada, mis mure seda rõhub. Praegu aga, kus ma Teile kirjutan, tahan Teid ainult tänada selle eest, et Te kaunistasite siin mu elu, et Te olite selleks heledaks ja puhtaks täheks, mis heitis mulle oma valgust siinse elu pimedusse, mis valmistas mulle rõõmu ja hoidis eemale igasugu sopast, ja kui minu elav säde alles jäi, siis üksnes tänu Teile ...»

Koolmeister luges läbi, mida oli kirjutanud, ja mõtles: «Kõik kukub teisiti välja kui tahaks.» Ta vajus mõttesse.

«Ja kuskohda ma selle saadan?» küsis ta iseendalt ega saanud vastata.

Nänn tõi samovari.

«Tee on valmis, noorherra: jooge ja tõmmake hinge, need reisid ju tulnud.»

Hova, nännike, kohe hakkan jooma.»

Ta laks õue.

Nänn saatis teda pilguga ja noogutas pead. «Igatseb juttu taga,» lausus ta endamisi.

Vaudades noort pirnipuud märkas Labanovitš, et selle lülv oli katki murtud ja rippus abitult allapoole.

See on tema murtud,» arvas koolmeister iseendas. Miks küll ta seda tegi? Kas ta tõesti tahab, et ma teda andamastki välja heidaksin?»

Veel suurem ängistus haaras teda. Oleks tahtnud murtud lülv ära lõigata.

Ah, ükspuha! ütles ta ja laks ära.

Sel päeval ta magama ei heitnudki. Ta hakkas raamatuid sorteerima, pabereid kokku panema, neid korda teadma. Ühe raamatu vahelt leidis ta pisikese paberilehe lülvaja käekirjaga. Neiu kirjutas:

Head tervist. Ma tegin meelega nii, et Te mind siit eest ei leiaks, ehkki oleksin tahtnud veel kas või üks kord, viimane kord Teiega kokku saada. Kuid ma mõtlesin: mõtma pean ma niikuinii, aga siis, kui Teie siin oleksite, oleks mul sõita veelgi raskem ... Preili Ludmilla ootab Teid — minge teda vaatama.»

Ja rohkem polnud ta midagi kirjutanud.

Kaun silmitses Labanovitš kirjalehte. Isegi seda polnud kirjutatud, kuhu ta sõidab, ja allkirja polnud ka.

Miks küll pidi see kõik nõnda lõppema? Miks? ... Ja mis see tõesti lõpp?

Veel kaua istus ta ja mõtiskles. Silmad valgusid pisarad talle.

Ta murdis selle lehe koos oma kirjaga kokku ja pistis talle.

Ohtu eel tuli külavanem kooli vastu võtma. Labanovitš seletas talle, kus missugused dokumendid asuvad ja mida ta üle annab. Külavanem ei taibanud tuhkagi, aga tegi nää, nagu oleks see värk talle puha teada.

Järgmisel päeval kirjutas Labanovitš ümberpaigutamise-
plani ja hakkas ennast ärasõiduks valmis seadma. Nänn

käis ühtain tema toas ja korjas tema jarelt asju kokku nagu lihane ema.

«Lendavad minema mu värvukesed,» ütles nänn murelikult, «ei te enam siia tagasi tule, noorherra!» Ja sügavas kurvastuses toetas ta põse käe najale.

Õhtul koolmeistrit ära saates hakkas nännike nutma.

Istudes oma kahe väikese kohvriga vankrile, sõnas koolmeister iseendale:

«Üks peatükk on labi loetud ja raamat pannakse kinnil... Einoh, mis seal ikka, las käia edasi!»

Minsk, 1921—1922

Teine raamat

POLESJE SÜDAMAAL

Esimene osa

KODUNURGAS

Olge tervitatud, laiad lagendikud, olge tervitatud, ääretud lagendikud!

Mulle meeldivad lagendikud, mulle meeldivad seal elatunud roosakassinised kaugused, nii eluküllased ja maalilised, nii vahelduvad maa ja taeva varjundite poolest, kus on nii palju avarust su pilgule, kus tummad, õrna sümbolri mähitud kaugused mölgutavad mingit neile igimeelset mõtet ja kisuvad sind nii tungivalt oma tarkusehella taha vaatama, et tundma õppida tema saladusi. Mulle meeldivad need kaugused, kus hellitavalt lahke jõe jagab oma naeratust ja nii mahedalt silitab kiirtevihuga maa palet, kus kerged tuulelind kiigutavad okstel hüljald lehti, soevad ja sasivad haraliste pedajate juukseid ja hallitavad põldudel hõbehalli rukist, iga hetk vaheldudes tema elavaid, liikuvaid varje ning valgust, edasi kihutades maa seest välja lõputuid, peatumatuid voolukarva linahalle voogusid.

Mulle meeldivad lagendikud, kus hajali seisavad külad oma rahalikult sisseseatud taluõuedega, madalate tared, pihlakate, lõhmuste, künnapuude ja vahtratega, oma pollulappidega, kus elatakse maaelu, tuntakse selle rõõmu ja lootusi, selle rõõmu ja kurbust ja kus sõnatud talupojamõtted sulavad ühte laiade lagendike mõtetega.

Mulle meeldivad kaugused, kui nende üle laotab oma liiva piksepilv, kobrutades üles tohutu suuri kuldkimaraid ränki, heites ähvardavaid varje sinna, kus taevas ja maa nihnevad, tuues kuuldavale piksekärgatusi ja pannes vappuma lagendike visa vaikuse. On saabumas maru, on tulemas hõbe...

Arm ja raev, vaikus ja maru! Tervitan teid, kui tulete õigel ajal, kui täidate elu ürgset tahet!

Olge tervitatud, laiad legendikud, olge tervitatud, ääretud legendikud!

1

Sjaltsoost edasi käändus tee jarsult soosillale, kust truup viib üle Tseljašov Dubi, ja tõusis siis kohe keset metsa asuvale seljandikule.

Kaldus õhtusse. Soodest tõusis sooja niiskust. Valge uduvine oli laotunud üle pajustike. Metsaveerses lepikun hakkas laulma ööbik. Ja vaikides, oksad liikumatud, kuulatas mets seda hümnit kevadele ning noorele elule.

Viimast korda sai Labanovitš vaadata Tselšõna küla. Libisesid mööda kõrgeid pirnipuud, kroonid valgetes õites, kabel süngel kalmistul, Tselšõna hoonete monotoonset hallid õlgkatused, koolimaja ning selle juures ilmatu suur rist, jahihärra elamu ja küla taga tuulik, tiivad õhtuvaikuses liikumatult harali. Veelgi suuremat imetust nagu paistaks tema siluetist, mis Labanovitšile nii hästi tuntud.

Tühi ja kõle on seal...

Ja noor koolmeister tundis südames nagu teravat valu, kusjuures Jadvisja veel selgemini ta silme ette kerkis.

Kui Jadvisja oli alles, oli seal ka elu ja oli rõõmu, noor elu oli siis nagu täiuslik. Nüüd aga pole teda seal enam — ja kõik on närbunud, otsekui surnud...

Ja mispärast see nõnda läks? Mispärast?

Aga mine tea, ehk on sedamoodi paremgi...

Ent siiski oli okas tema südamesse jäänud.

Tee läks metsa alla. Tselšõna koos koolimaja ning jahihärra elamuga oli juba metsa varjus ja jäi maha.

Kas tõesti päriseks?

Midagi kurba ja kaeblikku tundus selles sõnatus küsimuses, otsekui matusekella heli...

Labanovitš nihutas ennast vankril ja võttis taskust paberossi.

«Paneme suitsu, Raman, et kodused ei kurvastaks.»

Oleks tahtnud midagi rääkida, mõtted sellest valusnurrast meeleolust eemale kiskuda, tõmmata piir senielatu ja selle tunde vahele.

Vana Raman, laia turjaga mees, pöördus varmalt kooli-

metsa poole, kusjuures ta nägu lõi lahkest naeratusest. Kohmakalt võtsid ta pahklikud sõrmed paberossi.

«Mis siin ikka kurvastada?» ütles ta. «Kodustel peaks loom meel olema, kui teid näevad... Sõidate suveks otsaks meilt ära või, koolihärra?»

Jah, suveks otsaks, aga võib-olla et hoopiski.»

Lahate hoopiski ära pageda või?... Hee, koolihärra, tuleb ikka veel meie pool elada. Lapsed on teie poolt ja meilgi teiega ära harjunud. Te pole ju siin jõudnud kuhugi vaadata... Või polnud meie kant teile meel-

meeldida?»
«Teate, niimoodi just peakski olema: natuke paigal ohtud, ja jälle edasi. Vähemalt ei tüüta inimesi ära. Aga meie kant meeldib mulle väga ja inimesed on siin head. Teda parem nendest sõbralikult lahkuda: kõige meelega parem külaline on see, kes oskab õigel ajal ära minna.»

Hee, pole ühtigi, mõni muu põhjus peab teil olema, kui lahate meilt ära minna.»

«No mul on lihtsalt mustlasveri: ei kärsi kauaks ühte kohta jääda.»

«Nojah, muidugi: igaüks otsib, kus parem,» vastas Raman pisut etteheitval toonil. «Eks ole, mis võikski teid meie pool huvitada? Kuid meie ei lase teid ära: paneme teile otsuse kirja ja ei lase... Nõ-õ!» sundis ta hobust.

Teelukas puristas varmalt ja rattad hakkasid kärmemini vastu puujuurikaid kolksutama.

Ilm pimenes. Tee läks noore vaiguse männiku vahelt läbi. Männik lõppes, nad jõudsid kenale kurendikule. Helle servi palistas hõre männimets. Teist kätt, paremalt, läks läbi raudtee. Kurendiku järel tuli taas mets. Mets oli loodetult, pimedusse mattunud ja seisis liikumatult. Lõid rikkuma esimesed tähed.

Kui Jašuki mäest mööda saame, jääb pool teed,» rääkis van Raman.

Kaugel see Jašuki mägi on?»

Versta kolm tuleb ära.»

Ütelge, miks seda mäge Jašuki mäeks hüütakse?»

«Eks teda hüüta meil niimoodi jo ammust ajast. Igaüks lugesid liigub rahva hulgas, aga kindlalt ei tea keegi tõesti räägitakse, et Jašuki-härra olla siia maetud.»

Miks teda siis siia maeti, sügavasse metsa?» ei jätnud Labanovitš pärimist.

Nähtama, eks ta pidi siin surema.»

«Ja miks murra ta sūri?»

Labanovitš oli selle mäe nimetust ammu kuulnud, juba siis, kui ta Tselšõnasse tuli. Kuid ta polnud sattunud kuulma selle kohta käivat lugu või muistendit, ehkki oli siinsetelt inimestelt mitmeid kordi pärinud. Nüüd aga tõusis tal jälle tungiv soov ning ühtlasi lootus sellest mäest kuulda.

«Hee, koolihärra, ei tasu vastu ööd tema nimegi suhu võtta: see härra olnud päris pöörane, noh, niimoodi inimesed teavad rääkida. Ja surmgi oli tal õudne. Nojah, räägitakse niisugust juttu. Omal ajal olnud siin mõis ja see mets ning need sood kuulunud mõisale. Ja mõisas elanud mõisahärrad. Ja mõis käis ühe mõisahärra käest teise kätte. Mõisahärrasid oli igasuguseid — oli häid ja oli halbu. Viimane nende suguvõsast oligi Jašuki-härra, kuid see oli juba säherdune lojus ja hõrjetu loom, et pole ilma peal säärast nähtud. Ta mõnitas inimesi, peksis neid piitsaga surnuks ja tegi säherdusi tegusid, et viimaks ei tahtnud maagi teda enam kanda. Inimesed kannatasid, sest arvasid, et kui kannatad, siis läheb sellest paremaks, aga kartsid muidugi ka mõisahärrat. Kuid mõnikord lõpeb isegi metsapuul kannatus ja ta laseb oksa maha kukkuda, et inimesele hoopis anda. Ilmas on igal asjal piir. Ja nõndamoodi oli siingi. See mõisnik muud ei teinudki kui piinas inimesi või pidas pilgareid, ajades külatüdrukuid või noori naisi kokku, või oli pikki aegu jahil. Ükskord jahil ta ära kaduski. Jaht sai läbi, hakati lõpusarve puhuma, mõisnikud tulid tagasi, aga Jašuki-härra kadunud nagu tina tuhka. Hakati otsima, aeti veel rohkem rahvast kokku. Siis aga tõusis hirmus maru, nii et mets murdus ja oigas. Ja inimesed hakkasid arvama, et küllap on mõisahärra ennast üles poonud, sest miks muidu sihuke maru. Ja alles kolmandal päeval leiti ta üles. Jašuki-härra rippus kahe tüüaka haavapuu vahel. Ilmatu jäme nimekõis oli puude ümbert läbi tõmmatud ja selle kõie küljes kõigutas tuul Jašuki-härra sinisekstõmbunud surnukeha. Ta maeti sinnasamasse maha ja tema peale kuhjati kurgaan. Kui olete tahele pannud, sihuke pikergune seljandik läheb läbi soo. Sellel seljandikul ongi väheldane kurgaan. Ja rahvas hakkas siis seda mäge Jašuki mäeks hüüdma. Pikkade aegadega on ilmas kõiksugu juhtumisi olnud. Ja ons sel tõepõhi all või pole, ei mina tea.»

«Kas ta poodi üles või tõmbas ta ennast ise oksa?» küsis koolmeister.

«Oot teda teab — sest ilmatu aeg, aga nõnda vanad inimesed räägivad.»

Umbritsev vaikne öö, pimedusse mattunud Polesje põllulinn ja vana Ramani pikaldane jutuheitus viisid iseäranis mõtted rahvamuistenditele ja luulelugudele, mille hõngus siinsete metsade vaimu ja Polesje maameeste hõltsameelsust.

Labanovitš jäi Ramani jutustusega rahule. Ta vaikis mõne hetke ja küsis siis jälle:

Nojah, aga ütlege, kas siin selle haua ümber pole mingit sihukesi tondi moodi asju nähtud?»

Raman ei rutanud vastusega. Nähtavasti ei tahtnud ta rääkida Jašuki mäe juurde jõudmist, pealegi ööaegu, tonte meelde tuletada, ja et otsesest vastusest kõrvale põigelda, ütles ta:

Kes see jõuab kõike ära kuulata, mis inimesed räägivad...

Ja vähe aja pärast jätkas:

Kes kardab, sellega juhtub ka tondilugusid... Aga teate, koolihärra, mis asja ma teile räägin. Meil on rongipeatusel lähedal raudteel väike truup. Ja selle truubi juures on juba teab mitmed inimesed sõidu all surm saanud ja tegi üks koer jäi rongi alla. Ja tihtilugu, kes aga öösel seal läbi läheb, see näeb midagi... Mida küll see peaks tähendama?»

«Mida seal siis on nähtud?»

«Igasugu jama on seal olnud. Mõnikord miski partsib seal, justkui kõnniks kaudu sood, ja laksutab hambaid või hakkab soiguma. Minul juhtus seal kah üks lugu. Läksin raudteepeatusse oma sugulast kaema. Te peaksite teda tundma: Zanka Jazep, on seal rööpaseadja ametis. Aeg oli hiline — kolmanda numbri sõit juba läinud. Nõnda kui ma üle truubi minema hakkasin, nõnda seal soo peal põõsades sihuke mühin lahti, noh, vaata et lehed puha lendavad põõsaste otsast! Ning järsku ei kippu-kõppu enam. Öö tunde oli vagane — ei tuuleõhkugi. Minul, teate, hakkas mul kohe, et...»

«Kas sa näe, mis võib ette tulla,» lausus Labanovitš.

Vana Ramani lapselik usk oli küll pisut naljakas, aga koolmeister tahtis teda kuulata, õppida tundma tema hinget ja näha loodusnähtusi tema pilguga.

Raman vaikis, oodates, mida koolmeister arvab.

Te arvasite ise need tondilood väga hästi ära, Raman! Kes kardab, sellele neid ka juhtub. Meis endis pesitseb

hirm, me ise kasvatame teda ja anname üksteisele edasi. Väljaspool inimest aga hirmu ei ole. Igasuguse hirmu aluspõhjaks on meie teadmatus, meie rumalus. Hirm ja rumalus on lahutamatud. Ja niikaua kui me ühe või teise nähtuse põhjusi ei tea ega suuda ise neist üle olla, allutada neid oma inimlikule mõistusele, niikaua me tunneme ka hirmu. Kuid iseenesest pole hirm mingi sõltumatu jõuna enam ega vähem kui meie endi rumalus.»

«Seal ongi Jašuki mägi,» sõnas Raman ja näitas vaskule.

Mäekühm paistis läbi pimeduse väga ähmaselt. Kauge-malt temast edasi oli öise taeva taustal puukste vahelt näha lai soo. Tee tegi küllalt järsu käänaku ülesõidukoha poole. Just ülesõidu juures seisis terava krooni ja tiheda noore lehemütsiga vaher. Selle all oli täiesti pime. Jõuti vahtrast mööda. Rattad veeresid valjul kolinal üle rööbaste eel olevate laudade. Teisel pool raudteed seisis vahimajake. Selle aknad olid pimedad ja sünged. Millegipärast torkas see Labanovitšile silma, otsekui tahaks ta neid mällu vajutada. Milleks? ... Kas pilvevari seda küsib, miks ta libiseb läbi siit, mitte aga sealt?

Mets muutus veel paksemaks, vaiksemaks ja rõskemaks. Oleks tahtnud süüvida endasse, anduda oma mõtete voolule. Kerkisid esile pildid möödunust, ebamääraselt tekki-sid kujutlused uuest. Öö ja metsade ning soode unine vai-kus tõi hinge rahu. Tuju oli pisut nukker. Mingi kahju-tunne hiilis südamesse — võib-olla sellepärast, et midagi oli olnud ja läinud ja tagasi ei tule. Kuid ees ootas veel palju huvitavat ja tundmatut, sest see oli ju olnud ainult üks järk, mille järel avanevad elu uued valdkonnad, uued lained tema igaveses voogamises. Praegune öö ja praegune sõit aga on viimane osake sellest järgust.

Sel ööl ei saanudki ta sõba silmale.

Vagunis oli rahvast palju ja õhk paks. Labanovitš seisis kõik see aeg vahekäigus lahtise akna all. Virgalt lõgisesid rattad. Aeg-ajalt sulas nende lõgin kokku mingiks kumma-liseks, viisileluks, ja nõnda kui sõnad juurde mõtlesid, hakkasid rattad otsekohe taguma ses taktis. Või vastu-pidi: mõnikord tekkisid viisist sõnad. Üksvahe oleksid rat-tad nagu manitsenud:

«Veh kat! ... Veh-kat! ... Veh-kat! ...»

Ja nii lõpmatult, aina üht ja sama sõna. No kull tüütas. Labanovitš ei tahtnud kuulata, aga see sõna tükkis visalt kõrvu. «Vehkat! Vehkat! Vehkat!» Kellele rattad seda laulavad, kas iseendile või temale? Ta vaatas maastikku tee ääres. Kuid see paistis musta liikumatu pimeduskatte alt väga ähmaselt. Ruttasid mööda puud, jäid maha sood, nagu ikka täis mättaid, sabrikuid pajupuhmaid ja helki-laid veetriipe. Mingit mõistmatut naeru rōkatasid rattad, tormates üle lühikeste truupide ja alustasid taaski laulu. Uued tagusid nad:

Pumm-pamm-pomm! Siin on moon! Kolm krossi hind! (kõik kolm!)

Üht ja sama, aina üht ja sama. No lihtsalt nagu pilka-mine! Ainult siis, kui rong lähenes peatusele või jaamale, muutusid nad oma rütmi ja patrasid juba midagi sootuks

Kõos teeäärsete kohalike Polesje maastikega jäi aega-mat maha ka kogu Polesje kant tervikuna, asendudes lojumaate ja mõnusamate Valgevene maastikega.

Hakkas valgeks minema.

Ottekui mahedas naeratuses lõi idataevas helendama, kui helendama ja punetama. Maailm avarus, tuues nähta-vale linopäraseid vaateid. Ja kes suudaks vastu panna nende voludele!

Polesje jäi kuhugi seljataha. Teistsugune maa, teist-sugused vaated. Kohati ilmusid nähtavale laiad jõeorud, kuhu jõed ise väänlesid oma kõrgete kallaste vahel ütle-mata ilusate keermikena. Oruveeri palistasid siledad lainad kõnkanõlvad, mida ehtis noor haljendav tõuviljaoras. Värske sametine oras põldudel, mahlakas ja elujõuline rohi tee ääres ning põõsaste lehed hiilgasid paksust kas-test ottekui kalliskividest. Tumesinise müürina kerkis vahetevahel kõrgeid metsi, mis kaunistasid maa otsatuid

Ja loodus oli täis elurõõmu. Seda tuikas iga hetk nende kaunile lagendike kõigis sopikestes. Siit-sealt põldudelt tõusis inimesi atrade ja sahkadega. Kõrgel õhus vilksatas kogu linde. Praegugi lendas rongiga kõrvuti vares, otse-kui tahaks temaga kiiruses võistelda. Lendas tükk aega, kui pikka aega maha, keeras kuhugi kõrvale ja kadus.

Parev oli alanud.

Labanovitš uudistas üksisilmi neid kaugusi, neid üha uuest ja uuest maastikupilti. Ta ei olnud sugugi unine. Ta

tundis, et mida kaugemale ta jõuab Polesjest, seda vahem on selle lummustel tema üle võimust. See, mis teda seal oli nii tugevasti koitnud, mis oli erutanud ta mõtteid, mis kõik hakkas raugema, sadestus nagu rohkem hingepõhja. Tal oli praegu niisugune tunne, nagu oleks ta äsja hakanud toibuma mingist raskest tõvest.

«Lilkumine, reisimine on kõige parem rohi igasugu hadade vastu,» lausus Labanovitš endamisi ja muigas habemesse.

Kell üksteist hommikul astus ta oma kahe vähele kohvriga rongist välja. Alevi voorimehed ründasid teda mitmekesi ja igauks tiris teda oma vankri poole, kiskudes kohvreid käest. Kuid Labanovitšil polnud lusti sõita: om mõtet raha muidu tuulde loopida, kui kohvrid võib jätta kojamehe juurde, pealegi kui viimane on hea tuttav, ja is jala minna? Nii ta tegigi: kodust käiakse vankriga alevi, küll tuuakse kohvrid ära.

Arvata viie minuti pärast tuli vastusõitev reisirong. Labanovitš tahtis juba astuma hakata, kui äkki kuulis, et keegi teda hõikab, kasutades seminari hüüdnime:

«Vanamees! Vanamees!»

Ta vaatas tagasi — eks omakandimees ja kaaskannataja Aless Sadovitš. Tuleb taarutades ja tassib kulunud külgedega kohvrit, üle öla ripub vihmakuub. Tõmmul näol lehvib kõige õnnelikum naeratus.

Labanovitš ruttas talle kärmesti vastu, ütlemata rõõmu ootamatu kohtumise üle. Sõbrad seisatasid, vaatasid teineteisele näkku.

«Ha-ha-ha-ha!» naeris Sadovitš jämeda häälega, nii et terve jaam kajas.

«Ära hirmu, bassipõristaja, saad vastu hambaid.»

Sõbrad kaelustasid teineteist südamlilikult. Ligemale aasta polnud kumbki teist näinud, selle ajaga olid nad tunduvalt muutunud, peaasjalikult muutunud selle tõttu, et olid seminarikoorikut maha ajamas.

«Sõitsid suvevaheaega pidama?»

«Suvevaheaega pidama jah. Aga sina?»

«Võtaks tont seda varki! Ka mina, kallid kaim, mõtlesin suveks isa manu kobida... Võib ütelda, et lasksin varvast,» rääkis Sadovitš.

Jälle ründasid voorimehed ja hakkasid neid tirma. Hädavaevaga saadi neist lahti.

«Lähme jala, Aless, vii kohver Marozi juurde — minu omad on kah seal.»

lõtnud kohvrid kojamehe valve alla, asusid noored koolimeestrid tee. Minna oli ülepea seitse-kaheksa versta. Nad astusid edasi labusa jutuga. Minnes jagasid nad oma mõtled ja rääkisid uudiseid, sageli katkestas nende jutu lühike mure.

«Tul meile laha ülesõidukoht.»

«Pra, vanamees, istume väheke!»

«No istume siis.»

Nad keerasid tee pealt kõrvale, otsisid endile imekena kohta — halja kingu keset kollast liiva — ja seisatasid. Seal, kes laius ühel pool päris vilets turbasoo. Sellel kasvab hajali madalukesed põõsanutid ja kidurad lepad vaheldumisi kadakatega. Üle tee seisid liivakühmad. Valge sammalaga kaetud mättad ja maadligi laiad männijassid muutud siinsele maastikule kuidagi nukra ilme.

Sadovitš laotas oma vihmakuue maha.

«Hoida pikali, kaim!» ütles ta ja seadis end selili maha, toetades jalakannad liiva.

«Oh, vanamees! On aga mõnus, tead, pikutada oma koolumaa pinnal, lamada ja vahtida, mitu versta saab tähta...»

«Ühesõnaga, kas või ajutiseltki Maniloviks muutuda,» ütles Labanovitš.

Nad lamasid väheke vaikides.

«Aga mina, va semu, ei maganud kogu see öö mitte unatahki.»

«Hee,» põristas Aless oma jämeda häälega, «kui palju mid pole mina silmatäit maganud! Tont seda värki võtaks!»

«Mina sa siis tegid, lappasid kuradipiiblit või?»

Kõike sai tehtud, kaim: küll kuradipiiblit lapatud, küll juutud, küll igasugu lollusi kokku keeratud. Sellest kõigest pahisemiseks ma varvast viskasingi. Vastikuks läks,» lausus.

«Kovitši toonist kõlas rahulolematust, pettumust oma mehest koolmeistriks ja neist oludest, milles ta pidi elama.»

Mõtle teisele kohale minna ja ennast tõsiselt käsile võtta, sest muidu need labrakad, viin, kaardimäng ja kogu see kopane alevielu kisuvad hoopis põhja. Ja mis kõige suurem häda — ei mingit vaimutoitu. Midagi ma ei luge- nud ja kooli lasksin käest ära... Mul on nõrk iseloom, vanamees,» hakkas Sadovitš iseennast piitsutama, «kuid tahen teha kooli ja seal, kas tead, olgu loril lõpp. Mul on

juba plaan iseenda jaoks valmis: hakkan gümnaasiumi kursust läbi võtma.»

Sadovitš keeras end hoogsa liigutusega külili ja vaatas julgel pilgul sõbrale otsa. Ta silmad löid põlema, kogu näoilme kõneles otsustavusest.

«Ei ole sa kadunud, Aless,» julgustas teda Labanovitš.

«Meie kõik, vennas, oleme esimese koolmeistriaastaga arvatavasti palju elutarkust omandanud. Kõige tähtsam on see, mu sõber, et me ei kaotaks teadlikkust oma viga-dest...»

«Õige, vanamees,» haaras Sadovitš teise mõttest kinni. «Eks ometi ole vaja elus midagi seesugust leida, mis elule mõtte annaks. Eeskätt on tarvis laiendada oma silmaringi, välja rabelda sellest ämblikuvõrgust, mis takistab mõistlikult elamast.»

See teema huvitas sõpru väga. Kuid nende arutlus keeres üldiste moraali- ja idealismiküsimuste suletud ringi ning ebamäärases püüdmises «mõistliku» elu poole. Teed, mis oleksid võinud neid sest nõiaringist välja viia, ei olnud neile siiski selged: sõbrad olid täielikult ja tugevasti seminaritarkuse ja seminarikasvatuse koorma all. Nad ei näinud poliitilist survet ja sotsiaalset ülekohut, mis muserdas ja lämmatas elu. Oli vaja teed omal jõul puhataks rookida, aga selleks pidi nii või teisiti nendele teedele jõudma.

Niisugused arutamised olid sõpradele selle poolest olulised, et nõnda kinnistus nende otsinguis midagi uut ning mõtestatut, need arutamised aitasid neid endid kopitanud ühiskonnaelust kõrgemal hoida. Säärased arutamised hoidsid alal seda tuld, mis ei lase inimest kui ühiskondliku töö tegijat kaduma minna ja hävida — ühesõnaga, olid nagu moraalne puhastus, mis inimesele ilalgi kahju ei tee.

«Jah, Aless, va vennas, meil tuleb tihedamalt ühte hoida, üksteisele kirjutada, sagedamini iseendid kontrollida ja aeg-ajalt endalt küsida: «Kas on veel püssirohtu sarves?»»

«On!» vastas Sadovitš ägedalt.

Ta oli sattunud päris sõjakasse meeleollu ja kinnitas aina kõvemini kanda oma uutel positsioonidel: tuleb katkestada igasugune läbikäimine aleviseltskonnaga ja elada «mõistlikult».

«Sest muidu hakkad jooma ja kärvad nagu peni.»

Nad hakkasid meenutama oma sõpru-kaaskannatajaid,

lõppemisi noori koolmeistreid. Paljudegi kohta puudusid need teated.

Kas sa meie Ölekuhja Ivanist tead midagi? Sina see oled olnudki, kes ta Ölekuhjaks ristis?» küsis Sadovitš ja puhkes lobusalt naerma.

Ei, pole temast kuulnud. Mis temaga on?»

On üks naljatilk. Kõigepealt hakkas ateistiks. Ja kedagi tunnistada ei tahtnud. Oli see nüüd Apetški või /arubežža, kuhu teda määrati. Seal pole kedagi teist, ole ühes nagu nui. Hakkas naistega sehkendama, leidis küla pealt peenemat kaupa, nendega siis kambas. Ükskord tulnud viinaneelud, aga polnud seda va puru. Võtnud siis kätte ja joonud maha Jeesus Kristuse: müünud kvardi vana eest kooli ikooni talumehele ära. Ise ütelnud, et kui ta tõesti jumal on, küll ta siis koolimajja tagasi tuleb. Kuusene sell see meie Ivan! ...»

Eks seda võinud temast oodatagi,» arvas Labanovitš.

Ja nüüd olevat tal tahtmine keiser ja keisrinna mõlemad maha juua ning Ameerikasse sõita.»

Ölekuhja Ivani vägitükid tegid noortele koolmeistritele nalja. Nad meenutasid, mis ta tegi seminaris. Ivan oli meelekas poiss, aga õudne veenusk, kohtles kõiki üleolevalt, oppis tundideks halvasti. Aga kui teda tahvli juurde kututi ja ta puterdama hakkas, siis vastas koolmeistri märkusele harilikult:

Laksin verest ära.» Ja tegi seejuures kole ehmunud nägu.

Ölekuhi oli tüüakas, laia rinna ja turjaga noormees, nii et tema «ehmunised» tekitasid üldist naeru. Üks koolmeister ütles, tunnistades tema kehakogu:

Misjaoks sa peaksid verest ära minema? Sa võid ju minud pihuks ja põrmuks teha.»

Ja siiski purjetas Ölekuhja Ivan nende ehmuniste varal mõistlikult seminarikursuse lõpuni.

Patke hakkas lõunast üle nihkuma, oli päris palav. Sadovitš tõusis oma vihmakuuel istuli, vaatas tee poole ja ütles:

Kuhu on, vanamees, hakkame ehk astuma või?»

Ilava, liigume edasi.»

Nad pidasid lühidalt aru, mis teed kaudu kodu poole minna. Teid oli mitu ja igaühel oli häid külgi võrreldes teistega ja halbu külgi võrreldes kolmandatega.

Aga tead mis,» ütles Labanovitš, «kui läheks õige Panjamonist läbi? Teeksime seal peatuse ja...»

«See on hea mõte!» kiitis Sadovitš takka. «Ja kui juba nõndamoodi, siis läheksime seal Šōroki poole. See kurtvaim ja mulle juba jõuku ajal kaardimängus kolm rubla võlgu.»

«Klapib,» sõnas Labanovitš.

Sõbrad tõusid püsti, kohendasid riideid ja hakkasid Panjamoni poole astuma.

3

Panjamoni alev — palun mitte segi ajada teise Panjamoniga — asus jaamast kolme versta kaugusel, aga võib-olla isegi ligemal. See on väga vana alev. Ta asub ilusas kohas Neemeni kaldal, laia postmaantee ääres, mis läheb Njasvižist Minski. Kui ronite lubjakivimäele — see on üsna lähedal, alevist pisut läände — ja vaatate Neemeni poole, siis avaneb teile võrratult ilus väljavaade. Vasakut kätt jääb raudtee ja üle jõe viiv sild. Ja kui kaunis on siit Neemen! Nagu pikutav, kümnete, sadade, tuhandete kaunit kumerate kaändudega hõbedane hiigelmadu lookleb ja otsekui naerab päikeses vana isemeelne Neemen kõrgete kallaste vahel, mis kaetud pajupuhmastikega ja lõhnava halja rohuga, orgudega, luhtadega või põllukühmudega, mille nõlvad on liivast kuldsed või lumivalged... Võib julgesti ütelda: vähe on nii ilusaid jõgesid kui Neemen.

Raudteest vasakul on teine alev, suurem kui Panjamon, ehkki ka Panjamoni alev pole väike. Ja lubjakivimägi! Ja Sinjavi varik... Vahest ainult seda ei vaimusta nende ilu, kes ilust midagi ei taipa.

Panjamoni alevis on palju mitmesuguseid tähtsaid ehitusi ja asutusi. Siin on tellistest ehitatud saun, püha Magdaleena kirik, kaks jahuveskit, kaks kooli, sünagoog, katoliku kirik ja Bazōl Traitšanski kivimaja. Kuid arvatavasti te kõik seda isikut ei tunne. Kahju küll: ta on üsna kena mees, koolmeister ja avaliku elu tegelane. Lühidalt, alev on üpriski tähelepandav, ja kui sa juhuslikult sinna satud, siis tõuseb sinus tahtmatult suur austus ning lugupidamine tema vastu.

Ka Panjamoni elanikud ise väärivad tähelepanu. Nad on kõik armastusväärsed ja head inimesed, lisaks veel väga viisakad. Kui nad millestki väga üllatunud on, siis — rääkimine kaib neil karmesti — väljendavad nad oma üllatust nõnda:

«Vaehl! Vaehl!»

Seejuures lisavad mõned veel: «Sa mu meie.» Kuid nad ei hülldavad a nagu e, ja seetõttu nad ütlevad:

«Vaehl! Vaehl! Se mu meie!»

Nad alevi poole seadsidki sammud meie rännumehed Labanovitš ja Sadovitš.

Nad läksid üle raudteesilla, pöördusid kõrgelt teetam-
milt alla ja astusid edasi piki jõekallast. Puhas vesi, kol-
lase liivane põhi, kena kallas — kõik see viis nii suurde
blumalusse, et noored koolmeistrid pidid seisatama. Nee-
mu nagu oleks ise neile ütelnud:

«Mia oleks, poisid, kui tuleksite suplema?»

Ta ütles hoolimata, et aeg suplemiseks oli varavõitu, aul kunep polnud veel nii kõrge, et varese ära varjaks,*
suplejad koolmeistrid pärast kuumal kaldaliival alasti
poollamist suure mõnuga. Ennast nii värskendanud, oli
neil enesetunne imehea, ja seejärel läksid nad Panjamoni
nagu laiskamehed kunagi.

Nad ajai kui sõbrad suplemas käisid, istus velskri-
pantki rõdul salgake Panjamoni haritlasi. See oli kamp-
ni konge tegusamaid kaardilööjaid, kõige kirglikumaid
kaardimängu ninamehi, kui nii ütelda. Siin oli ka velsker
Mihhail Naidus ise, kiidukukk ja pugeja. Tema vastas istus
vallavanem Jazep Brōl, lüheldane ümarik mehike nagu
põlvkõne, rõovloomanina peas. Kaardisõprade ringkonnis
tõusis teda enamjaolt Haikala nime all, mille talle oli pan-
nud Tarass Ivanovitš Šōroki. Brōli «ristiisa» istus siin-
samas tema kõrval. Šōroki, siinne koolmeister, kahe-
kümnelise kooli juhataja, ei olnud lai mitte ainult nime,
vaid ka oma kehakogu poolest, samuti karakteri ja isegi
kaardimängu žestikuse poolest.**

Aeg-ajalt vahetasid nad üksteisega lühikesi fraase.
Nad mõnudest paistis, et nad olid üksteisele juba ammust
aeg tunda saanud ja et neil oli millestki puudus. Nende
lõugu täitis mingi igatsus, nad janunesid tegevuse järele,
atatsid teravaid elamusi, aga väljapääsu polnud kuhugi.
Šōroki vahtis mõtlikult ebamäärasesse kaugusse. Naidus
ajus lauskesi vilet ja trummeldas sõrmedega, Jazep Brōl
ajus lauskesi oma rõovloomanina paremale ja vasakule. Ta
oli istunud, kes noori rännumehi silmas.

«Kes need on?»

* See on selline rahvatarkus, et supelda võib alles siis, kui
jõgi on kõrgeks kasvanud, et ta varese ära varjab.

** See tähendab vanakeelse keeles 'lai', Tõlk.

Kolme kambamehe tähelepanu pöördus tundmatulle teekajajale. Viimased omakorda vaatasid neid kolme 'ju tundsivad nad nähtavasti juba kaugelt ära.

Šõroki harjunud silm pani külalised kohe vajalikku kategooriasse.

«Kooliõpetajad!» lausus ta, kusjuures ta hää elavnes, sai otsekohe jõudu juurde, kuna silmad rippusid veel teravamini noormeeste küljes: ta tahtis teada, kes need on. Ja alles siis, kui Labanovitš ja Sadovitš laia käelugutusega mütsi kergitasid, tehes panjamoonlyaste kambale teatraalse kummarduse, tuli Šorokile eluvaim sisse. Ta hüppas püsti, kusjuures toekas kere järsult vääratas, panes rõdu vappuma. Kõmiseval häälel tervitas Šorok noori koolmeistreid.

«Ahaa, mu armsad-kallid! Kust siis teie välja kukkusi-
site?»

Hoogsa sammuga tuli Šõroki külalistele vastu, kusjuures ta kõht õõtsys nagu lootsik vee peal. Ta kaelust järgemööda mõlemat tulijat. Viimaseid aga polnud Šõroki käppade vahel hetkeks nagu nähagi, nad jäid tema kere varju, kadusid selle taha ära.

«No kõrgesti ma pean lugu oma vennast koolmeistri! See on maa sool!» pörutas ta, vaadates velskri ja valla-
vanema poole.

Sõroki igast liigutusest paistis välja taltsutamatu energia, impulsiivne ürgjõuline rõõm, möllamislust: kokkusamine ametivendadega oli teda sellisesse ebatavalisse meeleollu viinud.

«Kummarda maani nende ees, sa hirmutis!» kätas Šöroki vallavanemale.

Kui vallavanem koolmeistritega teretas, kahmas Šõroki tal kraest kinni ja vajutas pead madalamale.

«Need on rahvahariduse idee pühad märtrid, mitte nagu sina, harimatu korstnapühkija: muud sa teha ei oskagi kui maksuvõlgade eest viimast lehmamullikat talust ära viia, või sina, kastoorõlikangelane: inimene vaevleb kõhuvalu käes, aga sina oma kastoorõliga ajad temast tunamullu-segi kraami välja.»

«Jäta parem arstiteadus rahule: ei jaga sa sellest mitte
tuhkagi,» kaitses velsker oma ametit.

Põlglikul pilgul jõllitas Šoroki velskri otsa ja vangutas pead.

«Või olen ma arstiteaduse vastu üitsatanud? Sa igavene gutapertšilohv!»

Ilhoneniga, Tarass Ivanovitš Ščiroki möllas rõõmu
ga, et oli ametivendadega kokku saanud, sest ainult
nii kolleegi pidas ta õigeteks inimesteks, kellega võib
rääkida tunda nagu vendadega.

Uute inimeste tulek oli märgatavat elevust tekitanud. Ma Naudus ja Bröl said oma unisusest lahti, sest oli lootust kallite külalistega tondipiiblitki lapata.

Uuel uuris salakesi noori koolmeistreid, nuusutades nende taskuid, aga see ülevaatus ei tekitanud suuremat huvialootust, sest riietuse poolest polnud koolmeistrid mingil moel erinevad. Nojah, kuid oli see nii väga tähtis! Tähtis oli see, et uustulnukate ümber võib koguneda seltskond. Tähelepanu ruttas Bröl vallamajja, sest parajasti oli vaja poolt kila saata ja paberid alla kirjutada. Ütelgu see Šōroki naise lahus, aga vallavanema allkirjata paberit vallast välja ei lähe. Ta lahkus, pilgutades sealjuures Naidusele ja Šōrokile silma. Selle silmapilgutamise mõte oli umbes järgmine: «Võib ütelda, et panga põhi on olemas. Kutsu kogunema kokku.»

Loomulikult sündis see kõik väga nobedasti, mööda-
mööda, muuseas.

•Min me siin rõdul ometi jorutame?» hakkas Šōroki
hõõlil tormakalt rääkima. «Sa apteegikaan, kutsu külali-
-... ja lase üks pudel tuua.»

lumala tõsi, pole, mille eest!» Ja Naidus lõi endale mitu korda rusikaga vastu rinda.

1900. s. sūlitas Šōroki ja mōōtis velskrit pōlgliku pil-

No milleks seda viina vaja?»

Min te sest viinast! Istume pisut, ja koju . . .*

Ma kallid vennad, mis koju see olgu?! Ei maksa mitte mõeldagi. Ma olen rõõmus, et näen koolmeistreid, oma vendlasid ja ometi kellelegi südant puistata.*

Ja õigust ütelda me valisimegi siinse tee selleks, et
tunnen Ivannovitši näha.»

Pötenpoisid, küll aga olete taitsad!... Lähme, vennad, koju poole!

... ja pöördus minekule nagu raudteevedur, hoides kolleegidel käest kinni.

Lubke kutsus ta ka Naidust.

Ma pean haige juurde minema.»

Mis tühi ja sinna lähed? Saada kastrooli, ja loril

Ma purnast tulen. »

«Tule siis.»

Šoroki koos kahe kolleegiga läks liivasele tänavale. Paremat kätt läks veel uks tänav. Selle teises otsas seisid Bazõl Traitsanski kivimaja. Siit ta peaaegu ei paistnudki teised majad jäid ette, nii et ainult mitmevärviliste klaasidega rõdu oli tänava ääres näha ja see oleks nagu ütelnud, et pole see maja mingi tühi unenägu, vaid reaalse inimese reaalne saavutus. Omal ajal oli see kivimaja saanud Panjamoni elus väga silmapaistvaks nahtuseks. Temast oli panjamoonlaste hulgas palju juttu, kusjuures omanikku ennast võrreldi lähikonnas elavate pisimõisnikega — Plaskowickiga, Daszkiewicziga ja Łobockiga. Need jutte kuulates ei teinud Bazõl muud, kui kiikas laiapõhjajäse koolmeistrimutsi noka alt ja naeris heasüdamlikult. Muidugi lõi neist juttudest läbi inimlik kadedus, sest igaükski panjamoonlane ei oleks saärasest kivimajast üra ütelnud.

Mõnikond sammu astutud, pöördusid koolmeistrid vaskkule. Nad möödusid sepikojast. Sepikoja kõrvalt läbi minnes uudistas Labanovitš seda lähemalt. Talle meenus, et osav sepp Haim rautas siin vankreid ja et siin oli ta mitugi korda hobusega või jala koos onu Martsiniga mitmesuguste taluvajaduste pärast sepal käinud. Tol ajal olid sepikoda ja samuti alev kuidagi teistmoodi, jätsid sügavama mulje, võib-olla küll sellepärast, et ta ise väike oli. Ja Labanovitš jäi nagu nukraks, kuid see nukrus oli põgus ning ebaäärane. Sepikoja lähedalt voolas läbi pisikene Panjamoni oja, mille kohale kaunit kummardusid haprad remmelgad oma laiade kroonidega, otsekui kuulata des vaevalt märgatava laineviro sosinat ja sulisemist.

Kogu selle lühikese tee, viis minutit, mis nad läksid, rääkis Šoroki ühtain ja üpris kõrgendatud toonil alevi elu läppumusest ja Panjamoni intelligentsi huvide tühisusest. Ta vehkis energiliselt kätega, nohises, kurtis kuuma ilma üle, võttis kahe märgiga valge mütsi peast ja laapas rätikuga oma paljakspöetud kukalt.

«Ja alles siis, kui saad kokku koolmeistriga, oma vennaga, on sul nüisugune tunne, nagu välgataks päikesekiir pärast pikka paha ilma pilvede vahelt su peale,» muristas Šoroki juba oma kooliõue juures. Ja otsekui tige selle peale, et Panjamoni elu nii kopitanud on, lükkas ta tugeva jalatõukega väriku lahti. See prantsatas vastu suurt väravat ja koolmeistrid astusid õue.

Tatsanud rõdule, rantsatas Šoroki pingi peale istuma,

«... ühmatu jämedad koivad sirgu ja silus oma vägevat

«... o-o, sa mu meie, küll olen väsinud!»

Labanovitš ja Sadovitš tunnistasid Tarass Ivanavitši kohta üga saanud ütle mata jätta:

«Noh, vennas, on sul aga kõht ees! Ei vist leiaks kümme tuhande koolmeistri kohta teist nii suurt.»

Vastuse asemel patsutas Tarass Ivanavitš iseendaga rahul olles käega oma kõhtu.

Ta kõht oli tal tõesti märkimisväärne. Egas ilmaaegu ta poleet poleks siit teemat leidnud. Tundmatu poeedi kirjutatud luuletust oli Šorokile ta elu tähtsatel momentidel korduvalt ette loetud. Luuletuse pealkirigi oli

Minu kõht on kui aun —
mis ta elust ka teab,
ja kui palju see paun
on mahutand head:

läheb kartulitonn,
leiba virnade lool —
ikka vahe sest on,
ikka nuriseb veel.

Šoroki vaigis, viibides õndsas rahus, aga see ei kestnud kauem kui ühe silmapilgu, sest järsku hüppas ta püsti ühele ülesehmata tud kotkas.

«Naisterahvas! Naisterahvas!» hüüdis ta nii, et kooliõue kaja

Kutsumise peale jooksis välja tema umbes nelja-aastane poeg Ljonja. Nähes võõraid mehi, ta seisatas ja jäi mõl oma selgete silmadega vahtima.

«Tunned sa mind ära, Ljonja?» küsis talt Labanovitš.

Ljonja naeratas otsekui teretuseks ja ütles:

«Oua, läägi muinasjuttu!»

Ljonja järel ilmus ka Šoroki naine Volga Stsjapanavna. Ta oli meeldiv ja heasüdamlik naine. Tal oli külalistest väga hea meel.

Kui ta tead, et need on parimad inimesed maailmas, need on koolmeistrid!»

«Tean küll, tean,» sõnas Volga Stsjapanavna.

Tarass Ivanavitš vahutas jälle üle ja hüüdis vaimustunult:

«H, kui ma naisemees poleks! Maailma loöksin segil!»

«Pea ometi lõuad,» ütles naine, «ajab jumal teab mis jampsi kokku.»

«Ei sul ole taipamist mitte raasugi, mu silmateraket!»
Volga Stsjapanavna kutsus külalised tuppa.

4

Toonud külalised oma häärberisse, jutustas Šōroki, kuidas tema elukorteris hiljuti käinud sandarm ja tubast vaadates imestanud:

«Kui populaarsed on teie toad!»

Šōroki rääkis sellest sandarmist kõigile ja laskis aga iga kord pilgest naeru. Nii oli ka nüüd.

«Noh, naisterahvas, käi korraks puhveti juurest labi, ehk on sealt midagi leida.»

Mis teha, selline oli Tarass Ivanovitši iseloom. Ja tundus hämmastav, et temasuguse kehaehitusega inimene võis olla nii liikuv ja stiihiliselt ülekeev. Sellisel puhul sobis maladnjaklik* sõna «tormvahutav» tema kohta üllamal määral hästi.

Volga Stsjapanavna läks lauda katma. Ljonja ronis Labanovitšile sülle ja hakkas kuulama muinasjuttu Baba Jagaast. Jõmpsikas oli muinasjutust vägagi sisse võetud, eriti kui Labanovitš hakkas ise omast peast rääkima ja jutustas, et vahel olla Baba-Jagaa pisitilluke nagu sõrm, siis aga kasvavat jälle suureks ja saavat tagasi oma hariliku kuju. Kuid kõige põnevama koha peal pörutas Tarass Ivanovitš laulu lahti:

Kumme plikat küla peal,
mina poisiks üks seal...

ja muinasjuttu polnud enam kuulda. Poeg protestis teravalt ja ilmatu kisaga. Tarass Ivanovitš pööras ainult pea tema poole, hakkas rusikatega takti lööma ja laulis edasi. Poeg kisendas veelgi valjemini, et omakorda isast üle karjuda, kuid isa ei andnud alla ja kruvis hääle mõne tooni võrra kõrgemale. Seepeale pistis Ljonja nii hirmsasti töönama, et tuli Volga Stsjapanavna, et vaadata, mis siin lahti on.

«No las ometi laps kuulab muinasjuttu! Korralik isa

* «Maladnjak» oli valgevene noorkirjanike organisatsioon 1920-ndail aastail. Tõlk.

jutustada ise, aga tema ei lase kuulatagi. Küll on pöö-

tanud Ivanovitš katkestas laulmise, naeris mürinal ja ütles: «Mina poiale:

Mina sinust küll siis saab, kui sa aastatelt täis kasvad? Juba praegu ei lase sa isal tegutseda, sa pörgukutsikas!»
Ja naine, pöörates pea naise poole: «Ole siis lahke ja võta muudkui ajal naine — see muudkui ootab, millal meeste-rahvast kirstu toppida.»

Naine mõötis mehekest pilguga ning ütles viha ja naljaga:

«Lutt või asi: kes sihukest suudab kirstu toppida.»

Šōroki vaatas külaliste poole ja väärutas laivalt pead.

«Eks ole, nõnda kui noori poisse nägi, nõnda tahab, et muu pangu kõrvad pea alla.»

Teatavasti vahetas ta teemat ja jutustas, kuidas ühel koolmeistril olnud kooris laulja, kelle kohta ta ütelnud: «Minul oli unisone. Kui te teaksite, milline unisone see oli!»

Ja jälle vappus Tarass Ivanovitš naerust.

Ta ei jätnud patramist ka siis, kui oli lauda istunud. Volga Stsjapanavnal leidis kibedatki. Maitsev naps oli olnud kuskil peidus, nii et Tarass Ivanovitš sellest midagi ei leidnud. See tõstis ta rõõmu kõrgeima kraadini.

«Küll ikka on mul krapsakas naisuke!»

Klõnsi tõstes pidas ta maha pika kõne sel teemal, kui suur tähtsus on vaese koolmeistri elus tublil naisukesel.

«Joo ometi juba, va tatraveski,» naeris Volga Stsjapanavna selle peale, «teised ootavad, millal juua, tema aga jähvatub.»

«Lad joid!»

Tarass Ivanovitš ajas pea kuklasse, paitas käega seda korda, kust naps oli läbi läinud, ja rääkis valmistusega:

«Oh sa mu meie, mu kullatükikesed!... Vikerkaare muudkui! Palsam, jumalik ambroosia!... Nagu ööbikulaul muudkui!»

Viimaks alistusid ka Volga Stsjapanavna ja külalised selle lürmakaile elurõõmupahvatustele. Naeris Tarass Ivanovitš, naeris ka Volga Stsjapanavna, naersid noored koolmeistrid neid vaadates, naeris Ljonjagi. Aeg laua taga möödus lõbusalt ja naps tõstis meeleolu veelgi.

Märkamatult lähenes õhtu.

Labanovitš ja tema seltsiline hakkasid nihelema: kas pole nüüd juba aeg kōdu poole kõndida?

«Mis tuli siis teil takus on?» küsis Volga Stsjapanavna. «Ootavad teid naisukesed või nutavad lapsed? Olge meie külalisteks... Te ju vist polegi meie uue koolipreiliga tuttavad?»

Uue koolipreili mainimisel hüppas Tarass Ivanavits püsti nagu vedrudest visatult ega lasknud naisel jätkata.

«Sa mu meie, mu kullatukikesed! Kui tema peale vaatate, siis limpsate keelt!... Silmad!... Missugused silmad!... Itaalia taevast vaatab neist vastu. Ja kulmud! Ja huuled! Ja figuur!... Eeh!» karjatas Tarass Ivanavits hambaid kokku pigistades. «Kõigest siin ilmas võiksin vist loobuda, kui saaksin teda käte vahele võtta ja emmata...»

Selle koha peal tahtis Volga Stsjapanavna meest kulbiga äiata, kuid Tarass Ivanavits põikas järsult hoobi eest ära.

«Misjaoks sa siis teda nimetasid?»

«Siin on poissmehi, aga mis asjakarp sina oled?»

«Mina, kas tead, olen kah kibe käsi.» Ja jälle vappus Tarass Ivanavits naerust.

«Vaeh, jahukott!» sõitles teda naine. «Kuskohta sul tikumist? Siin on poissmehed, kavalierid... Koolipreili hakkab teid veel paganausku pöörama,» ütles Volga Stsjapanavna koolmeistritele.

«Mis paganausku?» küsis Labanovitš.

Volga Stsjapanavna naeris.

«Noh, kui siia jääte, küll siis näete.»

«Siis ehk jäämegi, vanamees?» küsis Sadovitš oma kaaslaselt.

Labanovitš vaatas tema otsa, ohkas ja vangutas pead.

«Aless, Aless, ära anna end kiusatuse küüsi, raskeks läheb elu vabaduses, va semu, kui su süda on vangis!»

«Räägite seda, mis endal läbi tehtud?» küsis Volga Stsjapanavna.

Labanovitš vastas:

«Tema kutsub mind vanameheks. Vana inimese õigusega peab mul olema igasugu asju läbi tehtud, et poisinolke hoiatada.»

«H-o-o-o, sa mu meie!» haaras Tarass Ivanavits tema jutust kinni. «Ega sa ometi Polesjes oma südant ära ei kaotanud?»

Kõik naersid.

«Mu süda on oma kohal... Ja just teie kiusuks ma

mu, paganausku ei lähe ja «itaalia taevast» imet-
lema ei hakka.»

Volga Stsjapanavna plaksutas käsi: ta rõõmustas koolmeistrite jäämise üle ja seadis Labanovitšit samas oma kooli eeskujuks, mispeale Tarass Ivanavits vastas nõnda:

«Oleksin mina Labanovitš, siis ma solvaksin. Kas sinust oleks meest polegi või?»

Vahupeal oli õhtu juba kätte jõudnud. Päike oli kadunud lubjakivimäe taha, selle vari kattis kogu alevi, kuid polev ei tahtnud kuidagi õhtu eest taanduda ja taevast oli veel kaua selge ning hele.

Panjamonis aga teadsid juba kõik, et Šoroki poole oli tulnud kaks koolmeistrit, niisiis on täna istumine Tarass Ivanavitsi juures. Naidus ja vallavanem olidki sellest oma tuttavate teatanud, sest nendega võis kokku puutuda mitu korda päevas. Ja polekski Naidus ja vallavanem kehtele hingunud, ikkagi oleks see kõigile teada olnud: millega muudu Panjamonis Jossel oli?

Ilmsel polnud kindlat ametit. Ta oli vaene alevinoormes, üle kahekümne vana, vuntsita-habemeta, natuke kokkulaaja, natuke looderdaja ja natuke ohmuke. Kuid võib olla ta ainult tegi ennast niisuguseks, et oleks suurem õigus mängida seda osa, mida ta Panjamonis täitis. Ilmselt ilma luusis ta Panjamoni «intelligentsi» lähikonnas. Ilmsel elaski nende külal, teenides neid ja taludes nende teinut. Hommikust hilisõhtuni lonkis Jossel mööda alevi, astus tasahiljakesi kord ühe, kord teise poole sisse, nii et raske oli teda tähelegi panna. Aga nüpea kui purjutav «intelligents» jõudis Josselit hõigata, oli ta jalamaid platsile, ilmudes välja otsekui maa alt. Teda kästi ühele või teisele isikule kinni kätte viia, õlut tuua või uut kaardipakki tootma minna. Seejuures anti talle pits viina või klaas õlut, et ta külmemini lippaks. Ja Jossel lippas rõõmsa meelega, kuhu teda saadeti, ja väike vahetusraha oli tema teenistus.

Jossel oli kull kirjaoskamatu, aga Panjamoni elanike nimepärivad ja igasugu perekondlikud tähtpäevad olid tal täpselt arvel. Kaks või kolm päeva enne selliseid sündmusi kutsus ta oma koguduse läbi ja tuletas «koguduselikkmeile» meelde, et sellel ja sellel on siis ja siis nimepäev. Talle meeldis, et olgu sel ja sel päeval kohal, et siis õnnesoov ära vab. Ja Jossel ilmus määratud tähtajal korralikult ringi lüües oma kohustuse. Olengutel viibis Jossel tingimata, et teda kuulul nurga taga, et esimese sõna peale ja vajalikul tohtel platsis olla. ••

Tõsi, ta oskas veel külalistele nalja teha, neid lõbustada, kui see talle ülesandeks tehti. Siis anti talle süüagi noh, muidugi mis üle jäi. Siis vitsutas Jossel sealiha, pigates ning naerdes oma usukombeid.

Nõnda kui hakkas pimenema, oli Jossel otsekui tunni mees Tarass Ivanovitšigi pool ning ootas käske.

Esimesena tuli Bazõl Traitšanski. Lühemalt hüüti teda veel Bazaks. Ta näol mängles lahke naeratus, ka ise oli ta üsna meeldiv inimene, ehkki pisut rohmakas. Kellegagi rääkides kõngutas ta vaevalt märgatavalt pead ja sihtis ühe silmaga kulmu alt ettepoole, siis aga pööras pead ja vaatas teise silmaga. Selle poolest oli ta nagu kana, kui see mööda tuba toiduraase otsib.

Bazõl teretas kolleege ja päris neilt, kas nad tulid suveks otsaks, kuidas neil koolmeistriametis on läinud ning kavatsevad nad suvel kursustele minna. Noorte koolmeistrite iga vastuse peale naeris Bazõl heasüdamlikult.

Sammud rõdul kuulutasid uusi tulijaid. Neid oli kaks: poesell Kuzma Skaromnõ ja Panjamoni elanik Mikola Zjazjulski. Nad ometi ju elasid ilmas ja täitsid selles mingit kohta: üks siis nendestki tuleb vähemalt mõni sõna rääkida. Skaromnõ tahtis jätta endast intelligentse inimese muljet. Tal oli nõrkus seenelkäimise vastu ja moodilbeid anekdoote rääkida; peale selle armastas ta kaarte mängida, kuid pelgas oma naist. Mikola Zjazjulski oli kunagi olnud rikas mees, kes armastas luisata ja sadu rublasid maha mängis. Temast räägiti lugupidamisega. Kuid märkamata oli ta muutunud veidrikuks, jäänud tagaplaanile, kaotanud lugupidamise ja omaaegse aupäistuse. Kuid alles hiljaaegu oli ta elus aset leidnud sündmus, mis tegi ta panjamoonlaste silmis peaaegu kangelasena. Kuu aega tagasi, kui Zjazjulskil oli juba 53 aastat turjal, sündisid ta naisel kaksikud. See tõsiasi kergitas tunduvalt Zjazjulski kurssi Panjamoni elubörsil. Temast hakati jälle rääkima. Zjazjulski ise aga läks pärast seda ennast täis ja nähvas nii mõnelegi panjamoonlasele:

«Mis te tühi ikka väärt olete.»

Ja panjamoonlased sügasid kõrvatagust:

«Ets kae Zjazjulskit!»

Zjazjulski oli juba tulles vintis. Ta kõhetu nägu oli roosa ja läikis nagu puhtakshühitud kastrul. Kindralivurrud andsid talle tähtsa, mõnel määral isegi karmi ilme ja ainult lühikese kasvu tõttu ei saanud ta ranget muljet jätta.

Ja astus noorte koolmeistrite juurde, surus neil tugevalt kätt ja pidas kummalegi eraldi päris pika tervitust. Siis, pärast seda aga suudles nii üht kui teist.

Zjazjulski istus Labanovitši kõrvale.

«Mu kallis poisu,» ütles ta, «vaatan sind ja mõtlen sinu kohta nii poolest oled sa nagu tema, kadunukese, suust kukkunud!» Zjazjulski ohkas raskesti, laskis murtult oma pea longu, otsekui tardudes suures leinas. «Pjatruss, Pjatruss! Miks pidid sa hauda minema?» hüüdis ta otsatu hõlga ja jätkas, tõstes pisaraist niiskunud silmad Labanovitšile: «Tema oli minu esimene kambaveli ja sõber... kui palju kordi sai temaga joodud!» Veel sügavamalt las ta pea. «Äh...» Enam ta ei suutnud rääkida ja jäi lootusetult käega.

5

Ajal kui Zjazjulski oma südame-muret pihtis, oli talukond peaaegu täienisti kokku tulnud. Kohal olid vallavanem Jazep Brõl, keda juba tunneme, kirjutaja abi Jazep Karentšõk, väga elav noormees, luider nagu kuiselatud särg, ja püha Magdaleena kiriku köster Maissei Pamahhailik. Viimast kutsuti veel nimega Mulju Pitser. Jee hüüdnimi oli pärit vallavalitsusest, sest seal kasutati enamasti planke, millel olid seal kohas, kuhu pitser muljuti, tähed «M. P.». Köster kuulus sellisesse inimtüüpi, keda tavaliselt sõnatakse hallitanuks või nagu lubjatud jonnaks. Ta oli lärmakas ja lõuakas, oma õigust kaitses ta nii tuliselt, et üksnes Tarass Ivanovitš Šõroki suutis teda ära hirmutada ja vaikima sundida, pörutades Pamahhailiku nina all rusikat, mis oli nagu sepahaamer.

Labanovitšil ja eriti tema kaaslasel oli selles seltskonnas talugu veidi ebamugav ja nad ootasid, mis saab edasi. Kord üks, kord teine külaline vahetas nendega mõne sõna, kuid üldist jututeemat ei olnud, justkui oleksid need inimesed juhuslikult kuskil raudteejaamas rongi oodates kokku saanud.

Kuhu siis Naidus on kadunud?» küsis Tarass Ivanovitš. Ta teadis hästi, kuhu Naidus kadus — velsker lõi tiiva-ripanu ühe koolipreiliga —, kuid oli ju tarvis tooni anda ja kooli juurde asuda.

Küll Naidus teab, kus ta käib,» turtsatas poesell.

«Lad tulevad otsekohe,» ütles Karentšõk, «Tamara

Aljaksejevna kutsus ka mind kaasa, aga ma ei tahtnud enam põigiti Naiduse teele ette jääda.»

«Kuule, vanamees,» sosistas Sadovitš oma semule, «kui õige jätaks Naiduse kuivale?»

«Einoh, tee katset,» vastas Labanovitš tasakesi.

Sadovitš küll polnud uut koolipreilit veel näinudki, aga juba köhatas ta jameda häälega ja ajas rinna ette — ühe sõnaga, võttis sisse kindla kavaleripoosi.

Karentšök lisas veel:

«Preili oli kuulnud, et siia on tulnud noori koolmeistreid, ja tahab nendega tuttavaks saada.» Ta osutas peaga sõprade poole.

Sadovitš müksas Labanovitši salakesi küünarnukiga ja see arvas vaikselt:

«Pind on küps.»

«Küll nad tulevad,» sõnas Skaromnõ veendunult. «Tuu pühakiri lagedale, Tarass Ivanavitš, et õnnelikku paari oodates poleks nii igav.»

Teised kiitsid poesellile takka, Tarass Ivanavitš küll vaidles moe pärast vastu, kuid väljus ja oli otsekohe kahe kaardipakiga tagasi.

Et saada tegutsemiseks rohkem ruumi, otsustati kolida klassituppa. Tarass Ivanavitš tõi sinna paratu suure «Välgu» tüüpi lambi, süütas veel laelambi ja klassiruum läks valgeks...

Esialgu kogunes kaardilauda vähe külalisi. Ka valla vanem istus sinna. Ta oli kogu aeg vaikinud ja hakkas nüüd kaarte uurima. Tuli välja, et nende kaartidega enam mängida ei saa: ühel nurk hatakil, teise seljal kahtlane plekk. Ühesõnaga, nii ei ole mäng täitsa julge... Ei ole usku inimestesse, kui nad üksteisega suhtlevad. Selletõttu on inimesel ehk mõnikord raskegi.

Tarass Ivanavitš ütles ägedalt:

«Isegi inimene vahetab aja jooksul kesta ja sina annad talle vallamajas uue passi — mis imet selleski, kui kaardid hatule lähevad.»

Sõrokit ei peetud päris ausaks mängijaks, aga näkku talle seda ei öeldud. Ise ta hooples vahel kitsamas ringis:

«Haug selleks meres ongi, et koger tukkuda ei saaks.»

Sõimanud vallavanemat seapõieks, mõirgas Tarass Ivanavitš täiest kõrist:

«Jossel!»

Otsemaid hakkas kuskilt maja teisest otsast kostma samme ja hetk hiljem seisis ukse vahel Jossel.

«Aha, marss-marss Monja juurde ja too kaks partiid kaarte. Aga eluga — nii et kannad välguvad!»

Jossel võttis raha, pomises midagi ja kadus pikal sammul ukse taha.

«A-a-a!» hüüatas siis mitu häält ühekorraga.

...tulemast uksest astusid käe alt kinni hoides sisse Tamara Aljaksejevna ja Naidus. Naidus oli ennast ära kaitnud, ta kandis musta tužurkat, millel kiiskavad nõõ... Selge pilt, et oli pandud kõik mängu teiste mahajäetud otuseks, kes võisid ilusale neiu kandidideerida. Tamara Aljaksejevna huulil mangles naeratus ja see oli nii kütkestav, et võis ehk ainult seda üksikõikseks jätta, kellel juba 90 protsenti puitunud.

Naidus viis oma daami galantselt iga külalise juurde, keda neiu ikka ühesuguse kütkestava naeratusena teretas. Ta puudis talle sealjuures teha kõige meeldivama puujamoonliku komplimendi ja kellel seda keelele ei tulnud, see katsus vähemalt niisama sulava vastunaeratusena väljendada oma vaimustust tema ilust.

Karentšökul venis nägu samuti naeratusena laiaks, aga ta ei läinud sellega kuigi palju kenamaks. Ta nagu tabiti koguni midagi ütelda, aga suust tuli ainult mingi...

Tarass Ivanavitš tõmbas Tamara Aljaksejevna Naiduse kõrvalt ära, üteldes:

«Jatke see uhmrinui: ma tutvustan teid meie kolleegidele.» Ja viis ise teda koolmeistrite juurde.

Tamara Aljaksejevna teretas neid vaikides, kinkides kummalegi ikka ühesuguse kütkestava naeratusena. Ta kõneldi nii sujuv ja pehme. Tumepruunid, osava ja vilunud kõrga kühardatud juuksed langesid rohkete lainetena näo ümberkaele piirdele, olles sellele toredaks raamiks.

Sadovitšiga tutvudes puistas ta selle lausa üle «itaalia laeva» südelusega, kusjuures ta ülemine huul selle keskel oleva väikese lohuga pisut väreles, pandud võbisema maailma kauneimast naisenaeratusena.

«See on Bobruiskimaa valgusläte,» kiitis Tarass Ivanavitš Sadovitši.

Bobruiskimaa valgusläte noogutas kogu oma olemusega ja oskas ainult jämedal häälel köhatada.

«Ja see on pimedada Polesje ärataja, suur üksiklane, aga... talle suhu ärge pistke.»

Tamara Aljaksejevna andis üksiklasele kätt, teise kätt aga patutas õrnalt Tarass Ivanavitši kämmalt ja...

nimetas teda Panjamoni kuldsuuks. Need olid temalt emmesed sõnad.

Et palvitult kanda Panjamoni kuldsuu nime, ütles Šōroki Labanovitši kohta veel:

«Siinsel territooriumil, kus õilmitseb teie ilu, julges isik teha avalduse, et ta ei taha midagi teada paganausust...»

«Oi, ma veel räägin Volga Stsjapanavnale ära,» hirmutas Labanovitš Šōrokit, «ei sa siis supikulbi eest pääse.»

Tamara Aljaksejevna vangutas laitevilt pead, vaadates Labanovitši otsa, Tarass Ivanovitš aga pahvatas ägedalt:

«Tamara Aljaksejevna pärast olen valmis peksupingil minema ja ristisurma surema.»

Aga just samal hetkel tuli sisse Volga Stsjapanavna ise. Šōroki jäi suu kinni ja ta tegi näo nagu üleannetu koolipoiss kurja õpetaja ilmumisel.

Tamara Aljaksejevna ruttas Volga Stsjapanavna juurde ja suudles temaga nagu naistel kombeks.

«Keda te siis paganausku mõtlete pöörata, Tamara Aljaksejevna?» küsis perenaine.

Külalised naersid, tõusis lärm, Tamara Aljaksejevna aga suundus hiilival kassisammul Sadovitši poole. Sadovitš seisis hämmelduses ega teadnud, mis nüüd tuleb ja kuidas sellele reageerida. Koolipreili tuli päris Sadovitši juurde, sirutas käe ja võttis tal kõrvast kinni. Niimoodi talutas ta koosviibijate valju naeru saatel noormehe laua ümbert läbi. Poolel teel haaras Sadovitš ta osavasti käevangu ja vabastas oma kõrva. Seejärel tulid nad kahekesi Labanovitši juurde. Nõnda kui Tamara Aljaksejevna käe sirutas, et temalgi kõrvast kinni võtta, põikas noormees eest ära.

«Ehee!» kuuldus hääli. «Metsmees ei anna katte.»

Ja läks lahti tagaajamine. Labanovitš põikas iga kord eest ära, kui Tamara oli tal äärepealt kõrvast kinni saamas. Ta ajas Labanovitšit taga mööda klassituba, mööda koolipinke, aga asjata. Kord üks, kord teine külaline püüdis aidata, et koolipreili sel isemeelikul kõrva pihku võtaks, kuid noormees libises ikka minema, põgenes ja narritas:

«Käed on teil lühikesed.»

Tarass Ivanovitš ise tuli koolipreilile appi. Ta ei lootnudki väledat metsmeest joostes tabada, sestap hiilis juurde salaja selja tagant, langes terve oma seitsmepuudase kerega Labanovitšile otsa ja hoidis teda kinni raudsete kattega. Vaene mehike rabeles küll, aga lahti rabelda

ei suutnud. Tamara Aljaksejevna, juuksed sassis, jooksis nende juurde ja tahtis kolleegil juba õige tugevasti kõrvast kinni võtta. Kuid Labanovitši käed olid pooleldi kinni ja ta haaras neiu batistvarrukatega kaetud käsivarrest kinni. Tamara Aljaksejevna tahtis ennast lahti kiskuda ja tõmbas varruka lõhki.

Küll on vastik tüüp! ütles neiu ja läks ruttu Volga Stsjapanavna poole pluusi kinni õmblema.

Samal ajal kui toimetati «paganausu» tseremooniat, ründasid tõsised ja soliidised mehed nagu Skaromnõ, vallanõm ja koster Pamahhailik Josseli toodud kaardid mängukorda, viskasid tarbetud kõrvale, alates kahtedest ja lõpetades kuutega, ja lugesid üles, kas kõik kaardid on pakides olemas. Kui kära oli vaibunud, ronisid nad koolipoikidest välja ja asusid laua ümber.

«Loh,» ütles Pamahhailik, «hakkame siis jumalateenistusega pihta.»

Kes teeb panga?» küsis poesell.

Harilikult keegi esimesena häält ei tõstnud. Panjamonis oli juba niisugune mood. Kõigepealt kaubeldi pisut, tehti nagu, nagu poleks keegi kaarte mängida tahtnudki, mõni aga ütles otsesõnu, et pole raha. Lõpetati siiski kaarditõmbamisega. Kellele tuli kõrgem mast, see hakkas pangapidajal

Pangapidamine langes Bazõl Traitšanskile. Pikaldaselt ütles ta laua taga istet, valides kõige parema koha, libistas pilgu üle partnerite, noogutades paremale ja vasakule, pani lauale «panka» kaks rubla ja hakkas jagama, küsides rahule, kui mitu kaarti keegi ostab. Siis võttis teise kaardipartii, segas seda iga külge pidi ja igal viisil ning alustas ühele partnerile võtta. Võtmist tuli toimetada ettevaatlikult, et — jumal hoidku — keegi kaarte ära ei näeks. Seejärel pani Bazõl välja esimese rea, mis koosnes kahest kaardist. Need ei maksnud ja vahetati teistega ära. Siis nimetas pangapidaja partnereilt sissemaksu. Maksti nõnda, kui keegi pakkus: 15, 20, 10 või 40 kopikat, olenevalt pangapangurusest. Pangapidajal tuli välja laduda viis rida: neljas reas kaks kaarti ja viiendas üks. Kes lõi teisest reast, sellele kuulus pangast oma panus kahekordses suuruses, kes kolmandast, sellele kolmekordses suuruses jne. Üheksas kaart jäi üksikuks ja kelle kaart selle lõi, sai oma panuse üheksakordselt. Seda mängu kutsuti tefteliks ehk üheksakordseks laineks ja Panjamoni intelligents armastas seda mängida.

Kui laual hakkasid kõlksuma kümnekopikalised, viie-
teistkümne- ja kahekümnekopikalised ning poolerublali-
sed, sosistas Sadovitš Labanovitšile tasakesi:

«Kuule, kaim, katsume kah. Läki!»

Labanovitš nägi niivõrd pühalikku, niivõrd tähtsat
mängu esmakordselt. Tekkis kiusatus võita, pealegi oli
selles mängus kõik põnev, iseäranis kui keegi lõi «ühek-
sanda laine».

«Tont seda teab,» vastas ta ja vastuse toonis kõlas kihk
õnne katsuda.

Labanovitšile tuli meelde Polesje, Tselšõna. Otsekui
pimedusest vaatasid preili Jadvisja silmad ja mingi valu-
vahk torkas südant. Ta meel läks nukraks ja kibedaks.
Kuskil alateadvuses nagu oleks mingi hääl ütelnud, et
oma, aega säärase meelelahutustega raisata on totter ja
vastik. Partnerite näoilmed, mis rahaahnusest olid sootu
teiseks muutunud, suurendasid ebameeldivat tunnet
veelgi.

Sadovitš läks laua juurde, võttis pangapidajalt kolm
kaarti, tõmbas välja oma kõhnukese kukru ja otsis sellest
kolm kümnekopikalist. Labanovitš aga jäi mõneks ajaks
kõrvale, andunud oma mõtteile sellest, mis tal veel nii
värskelt südames oli.

6

Pangapidaja alles tahtis maksulist rida välja laduda,
kui sisse tuli Tamara Aljaksejevna. Ta oli varruka kinni
õmmelnud ja soengu ära kohendanud. Ta huultel lehvis
ikka ühesugune naeratus.

«Tamara Aljaksejevna, kas teilegi ei tohiks kaarti pak-
kuda?» küsis pangapidaja.

Tamara Aljaksejevna sirutas eemalt käe.

«Kaks tükki.»

Jalamaid tehti talle laua ääres plats vabaks ja ta istus
õnneliku Sadovitši kõrvale. Maksis raha sisse, lõi pabe-
rossi ette. Labanovitš oleks tahtnud ligi astuda ja vaban-
dust paluda. Neiu aga ei tõstnud temale pilku, ta jutles
vaikselt Sadovitšiga ja vahel sekka naeris lühidalt.

Ka Zjazjulski ei mänginud. Esiotsa istus ta teistest
eemal ja pahvis mahorkast keeratud plotskit. Et aga
mahorkasuuts intelligentlikesse ninadesse ei lööks, veh-
kis ta seda käega laiali, sest nende ninade omanikud

hakkasid harilikult protesteerima. Nii turtsatas Tarass
Ivanovitš ka nüüd ninaga ja ütles Zjazjulski poole
poole.

Kuule, sa papi oma kaheraudsega! Jälle tormutad
«ad!»

Zjazjulski viskas oma plotski minema. See kukkus
lühugi koolipingi peale, pildudes sädemeid nagu rakett.

«Poned mu koolimaja põlema!» karatas Šõroki jälle.

Zjazjulski astus suitsukoni jalaga surnuks, tuli laua
juurde ja seisatas mängijate selja taga. Kui pangapidaja
hakkas kaarte ridadesse laduma, valitses silmapilguks vai-
kus nagu hauas.

«Pohes reas ei tulnud kellelegi kaarti.

«Lööb silda!»* sõnas Naidus, heites pilgu truudusetule
Tamara Aljaksejevna.

Pangale kuulutab see halba,» arvas Bazõl.

«Tuli!» karjus Karentšõk ja viskas lauale ärtusoldati.

«Jäin oma panuse tagasi,» ütles Sadovitš ja viskas
minuti kaardi lauale.

Kanne neljandat rida tõusis pinevus mängijate hulgas
veelgi.

«Minu!» hüüatas Tamara Aljaksejevna ja puhkes
«ma.

Pangapidaja maksis raha ja pani välja neljanda rea
teise kaardi.

«Minu!» kuulutas Tamara Aljaksejevna veel valjemini.

Heameelesumin käis mängijate seast läbi.

«Pomal veab armastuses ja kaardimänguski,» ütles Nai-
du» nukralt.

Nooh, sa ju särutad nii, et varsti mängusõbrast lahti.
«Pole turule üheksanda reaga,» mõirgas Tarass Ivanovitš.

Pinevus tõusis veelgi.

Bazõl võttis ettevaatlikult üheksanda lehe, piilus selle
läre alla, ohkas, pööras nägu paremale ja vasakule, et
leada saada, kelle kaart üheksanda rea lööb. Meeldivalt
mureludes toksas ta sõrmega Sadovitši oma pihta.

«Vannimees!» hüüatas Sadovitš. «Võitsin üheksaküm-
mend kopikat!»

Tarass Ivanovitš virutas lehed plärtsatades lauale.

«Kümme-kümme kopikat panin hakkama,» tunnistas
Tamara Aljaksejevna.

«Kui vend oled, Bazõl,» turtsatas ärisell.

* Silda tegema —*loogikaarti mitte andma.

«Temalt pole ka jõuluks lund loota,» lisas Šōroki etteheitvalt.

«Ei ole need hea naabri teod, Bazōl,» noomis teda ka vallavanem.

Tamara Aljaksejevna ja Sadovitš kiitsid pangapidajat. «Täitsamees oled, Bazōl!»

«Alati teie teenistuses!» vastas Bazōl sulava naeratusega. «Pank on suurenenud kahekordseks.» Pangapidaja hakkas uuesti kaarte segama.

«Veab nagu vanal hobusel: esimese ringiga pank poole suuremaks,» ütles Pamahhailik kadedalt.

Samal ajal sorisid partnerid jälle taskutes.

«Mis sa, poisu, muidu tühjalt istud?» küsis Zjazjulski Labanovitšilt. «Võta kah üks leht. Viis kopikat mängu. Palju ei võida ja palju ei kaota, kuid aeg on meelepäraselt mööda saadetud... Anna suitsu.»

Labanovitš kibeles ka ise proovi tegema — nii suur oli kiusatus ja huvi.

«Anna melle paar lehte,» ütles Zjazjulski pangapidajale.

«Ole lahke.»

«Head lehed!» sosistas Zjazjulski, nähes, et on ruutuühiksa ja ristikuningas. Ta võttis Labanovitši uuest rollist väga elavalt osa. «Pane üheksa peale kümme kopikat ja kuninga peale viis... Oot-oot, ma sokutan üheksale veel viis kopikat otsa.» Zjazjulski tuhnis taskutes ja leidis vaskviielise. «Pane aga julgesti!»

Mängijad läksid hirmsasti hasarti. Pangas oli üsna palju raha. Kes olid kaotanud, tahtsid oma tagasi võita ja rohkemgi saada, kes olid võitnud, tahtsid oma võitu suurendada. Ja valjemini ning sagedamini kõlisesid laual rahad, mis panka voolasid.

Karentšōk tegi sõrmenõidust: soldat — seitse, soldat — seitse. Käed laiali ajanud, tegi ta nendega mitu ringi ja püüdis sihtida ühe sõrmeotsaga teist. Ja kui juhtus nõnda, et sõrmed puutusid kokku «soldat» üteldes, siis pani ta soldatile rohkem.

Pamahhailikul oli teistsugune ennustusmoodus. Ta pani kaardid kõrvuti laua servale ja andis neile lahtise peoga tõuke: seda kaarti, mis lendas kaugemale; hinnati kõrgemalt.

Ka Naidus tegi nõidust, kuid tema nõidused olid erisugused. Neis oli midagi valmismõeldut ja tähendusrikast. Ei olnud tähtis mitte ainult raha. Naidusele tuli ärtuemand, mis sümbooliseeris Tamara Aljaksejevnat. Ta pani

selle lauale ja torkas hiljukesi selle alla pool rubla, kaardid alla väheke, pani kümnekopikalise veel peale ja ütles pangapidajale.

«Kaardi peal ja kaardi all.»

Pangapidaja noogutas ainult ja hakkas ridu välja tulema üteldes:

«Võtke raha.»

«Mun vara tuli välja!» ütles Pamahhailik, visates kaardi alla.

«Mool on võiduleht!» julgustas Zjazjulski Labanovitšit. «Pan välja!» hüüdis Tarass Ivanavitš ja pööras oma kaardi neli: selle all oli rubla.

«Kall on panemiseks nina!» imestas pangapidaja ja tõus välja kolm rubla.

«Ma panin ju sulle neli tükki magama.»

«Hiljandas reas võitis Labanovitši kuningas viis kopikat. Tõusis naer, kuid Zjazjulski ütles:

«Ma lõime veel üheksanda rea. Viis kopikat kasu — kolm rubla seegi.»

«Hinge kinni pidades ootasid kõik «üheksandat lainet». Pangapidaja vaatas Tarass Ivanavitši ja Naiduse poole.

«Selle ei annaks.»

«Anna meile!» hüüdis Zjazjulski.

«Ja mis teil on?»

Labanovitš näitas üheksat.

«Pole oma!» hüüdis Bazōl rõõmsalt.

«Jo eks ma ütelnud!»

Ja Zjazjulski hakkas Labanovitšit küünarnukiga togima, mängijad aga viskasid lehed pahaselt käest.

Vaene Naidus tahtis poolerublalise emanda alt märkamata ära võtta, aga pangapidaja hoidis teraselt silma peal.

«Aval Siia!» Ja võttis poolerublalise ning kümnekopika-

laban Ivanavitš tahtis näha, mis leht tal oli, ehkki Naidus kõigest väest oma saladust hoidis.

«Ha ha-ha!» hirnus Šōroki. «Tamara Aljaksejevna, mis teie Naidust alt vedasite?» Ja näitas talle ärtuemandat.

«Kõik!» kuulutas pangapidaja. «Promenaad!»

«Hiljandas, et pank on kasvanud kolmekordseks ja tehnikuline ring.»

«Võit vedama läks mu võit ja veel viiskümmend kopikat!» kurtis Sadovitš sõbrale löödult. «Lasen veel rubla

lendu, ja asi otsas... Sina oled küll kõva mees — võid «ühheidsanda laine».

«Sina võitsid ju ka.»

«Veelgi saab võidetud,» hooples Sadovitš.

Bazõl jagas kaardid välja. Ta pank kasvas. Naidus panna tas näost, nahtavasti oli ta kõrgelt pakkunud. Ühtlasi õpetas Zjazjulski Labanovitši, kui palju ühelegi kaardile panna. Nad panid välja kogu äsjase võidu. Ka Sadovitš pakkus kõrgemalt ja pani rubla asemel kaks. Tamara Aljaksejevna oli päris rahulik, aga nõiduslik naeratus oli ta huultelt kadunud. Alles nüüd oli mängupinge tõusnud kõrgeima kraadini.

Ärevalt libises Bazõli pilk üle vastaspoole. Pangas oli juba ligi kakskümmend rubla. Ta tahtis seda panka säilitada võita võimalikult rohkem. Mängijad aga vahtisid rahahunnikut ahnusest põlevate pilkudega, igaüks tahtis sellest võimalikult rohkem kätte saada.

Pangapidaja pani suitsugi ette. Tal vedas. Isegi ühele sandat kaarti ei loovutanud ta kellelegi. Pannud välja võtmase lehe, korjas ta panused kaartide alt kokku ja laaps raha kahe käega enda ette.

«Raha rinnast saadik nagu konnale poril!» ütles Naidokadedalt, ehkki ta selle korraga natuke «sisse võttis».

Labanovitš oli oma võidu maha mänginud, aga Zjazjulski tegi talle tuult takka.

«Me veel võidame! Pane ainult tähele, mis ma ütlen.»

Sadovitš läks tasakesi Tarass Ivanovitši juurde ja tultas talle meelde, et see on talle kolm rubla võlg.

«Mu kullakallis vennakene! Mind tehti ju lagedak seitse rubla läks vett vedama!... Oota natike.»

Kui esimesel korral polnud kedagi pangapidajaks hakanud, siis nüüd hüppas neid välja tervelt kolm.

«Mina pean panka!» käras Pamahhailik.

«Panga panen mina välja!» sattus vallavanemgi ärevusse.

«Kõtt nii üks kui teine,» pörutas Tarass Ivanovitš ja kahmas kaardid, tehes platsi laua taga lagedaks.

«Mina ütlesin esimesena!»

«Küll jõuad, susi sind söögu!» ütles Šoroki ja panna lauale kolm rubla.

Pamahhailik kõõritas ta poole.

«See on ju pagan teab mis! Käte vahelt kistakse kaardid ära!... Va praagamagu!» lisas ta häält tasandades.

«Nokk kinni, sa magusa haisuga viirukipann!» Tarass

Ilmavõitluse pööras näo Pamahhailiku poole, mõõtes teda laudalaval pilgul.

«Küll saate kõik mängida,» ütles Zjazjulski neile.

«...»

Ilmavõitluse hakkas kaarte jagama.

«Küll palju sulle läheb, sa õline ikoonilamp?» küsis ta Pamahhailikult juba leplikuma tooniga.

«Et taha ma mingeid lehti, kui sinu käes pank on.»

Pamahhailik oli üsna turris.

«Kahetsed veel: võidulehed.»

«Hoh, unna siis.»

Pamahhailiku viha oli mööda läinud.

«Olut, kurk tahab loputada!»

«Bazõl, saada õlut tooma.»

Bazõl ei hakka vaidlema. Temal ei ole midagi õlle

... ta loeb välja tosina pudeli raha, sest ta ometi võitis.

Ilmavõitluse ilmub Jossel, kaob taas ning vähe aja pärast

... järele, tassides tervet korvi õlut.

Ilmavõitluse on Tarass Ivanovitši käes ilmatu kaua. Raha tuleb

... tuleb, Sadovitš klaarib mitu korda oma taskuid. Zjaz-

... on oma õpilase juurest diplomaatiliselt eemaldunud,

... «õpetaja» nõuded osutuvad ilmaaegseks.

«Kuidas lood on?» küsib Sadovitš sõbralt.

«Kohvasti, vennike,» vangutab Labanovitš pead.

«Nad tulevad laua äärest ära, joovad õlut. Väljanäge-

... pole neil sugugi kangelaslik.

«... vennike, kümme rubla panin hakkama... Ons

... raha?» küsib Sadovitš.

«Kahetsust.»

«Nad joovad veel.»

Ilmavõitluse loob väsinud pead kohisema, tuju tõuseb veidike.

Ilmavõitluse ees seisavad kaardifiguurid, kõrvus kõlisevad

... kusagil sügaval hingesopis aga närib ja valutab

... peas liiguvad rahutud mõtted. Kiusatusehääli aga

... et veel võib kõik heaks teha, oma raha tagasi

...»

«Ah, annaks oma raha jälle kätte!»

... pahvib suitsu. Labanovitš silmitseb mängijaid.

Ilmavõitluse on nüüd nende näod: metsikud, ahnust täis,

... ja suitsust hallid. Tamara Aljaksejevna on näost

... ta on justkui vanaks jäänud. Labanovitš mõt-

... omas mõttes, missugune võiks ta olla vanast

... Vastik

... ja vandumine laua taga.

«Promenaad!» möirgab Tarass Ivanavitš.

«Laena mulle rubla,» ütleb Sadovitš.

«Tead, vennas,» vastab Labanovitš, «hiilime valk kodu poole nagu läbipekstud penid.»

«Mul on tunne, et võidan. Laena rubla. Teeme veel katset.»

Nad lähevad laua äärde, võtavad kaardid. Ja viimase jagamise kõige pühalikumal hetkel avaneb uks. Laval ilmub uus külaline, võtab maha kulunud kaabu, teeb kummalduse ja igasse klassinurka kostab pilkav hää:

«Tere õhtust, kaardilauakangelased!»

7

Meest, kes nütüd uksele seisis, tundsid kohalikud «intelligendid» hästi. Tema ilmumise üle ei imestanud keegi. Tema tervitust ei võtnud keegi vastu, sest kõik jälgisid palavikuliselt viimast jagamist. Uus oli ta ainult noortele koolmeistritele. Pimeduse tõttu ähmane mehekogu liikus klassi keskpäika, kus oli valge.

Kiillaspea, laup järsk ja kortsus. Ise kühmus ja rässakas. Vaeselt riides, kuid haritlase viisi. Kõrgemalt tume ja altotsast ruugevõitu habe tõusis peaaegu silmadeni. Kuid mud paksud ja sorakil. Näoilme sünge ja sageli muutus. Silmad rahutud, vahel nagu metsiku pilguga, nende pilk samuti muutlik. Kõrvust kasvavad välja tihedad karvad tordid. Räägib selgesti, ilmekalt, soravalt, isegi oraatorlikult. Mõnel puhul plaksutab rääkides kaht kätt valju kokku. Väljanägemise järgi on ta viiekümne ligidal. See polnud keegi muu kui «toimetaja». Öieti oli ta nimi Buchberg.

Ka toimetaja oli olnud koolmeister. Tal tekkis vastuolusid Jehoova rahvaga, kelle poeg ta oli, ja ta pidi koolitöö loobuma. Ta tungis vihaselt kallale oma rahva kommetele, pilkas halastamatult selle eelarvamusi ja piitsutas nagu muistne piibliprohveta tema panetumust ning konservatiivsust. Vastased hüüdsid teda «mišugener'iks», see on hulluks, ja tahtsid kividega surnuks visata. Ükskord läks ta nendega isegi käsitsi kokku, kuid tegi neile oma kõvad ja tugevate rusikatega üsna pea tuule alla.

Keegi teda ei aidanud ja toimetaja elu oli väga raske. Kuid tema ajas oma kurssi ega leppinud mingite kompromissidega. Ta oli provintsiülehe kirjasatja ja lahka-

hitudolliku elu paiseid». Kuid toimetaja ei jäänud kirjasatja rolliga rahule. Ta peas liikus palju kõiksugu ideid. Tema meel seisis selles, et Panjamonis tuleb hakata ajalehte välja andma. Ta levitas ja propageeris seda ideed Panjamoni intelligentsi hulgas. Kuid ta sõnad langesid kivisele pinnale, ei läinud idanema ja kuivasid, sest et keegi neist välja ei teinud. Siis lõi toimetaja kõikidele kätte ja hakkas ise üksipäini ajalehte tegema. Ta ajalehe nimeks oli «Panjamoni Teataja». Algusest otsani oli see toimetaja enda kirjutatud. Ajaleht ilmus kord kahe nädala tühka. Ta tiraaž oli 10 kuni 15 eksemplari. Teda ei saadetud kätte mitte posti teel, vaid toimetaja ise tõi ta käsitsi kirjutatud kujul oma tellijaile koju. Numbri hindki oli pool 10 kop.

Paris veidrad suhted valitsesid toimetaja ja tellijate vahel: tellijad kartsid toimetajat ja toimetaja omakorda kartis tellijaid, et äkki nad ei taha enam tema ajalehte. Toimetaja oli sunnitud pead murdma, kavaldama, kasutama vigureid välja mõtlema, otsima žanri ja vormi vastavalt Panjamoni elule ja panjamoonlaste endi meelele.

Toimetajat võis tihtigi näha Panjamoni mitmes kandis. Ta kõndis ringi tõsiselt, mõtlikul ilmel, süvenes kõigesse nähtusse, kuulas kõike pealt ja vahetevahel märkis midagi oma narmendavasse, higist võidunud taskuraamatusse.

Toimetaja seisatas laua ääres ja laotas laia liigutusega kätt.

«Mida ma pean nägema! Võitlus kaardilaua ümber!... Oh toimesed, inimesed!! Kui kaugele te olete eksinud mõistatuse elu seadmistest!»

Jaa, mu redaktorist sõber, elu on igavene võitlus. Ja hädavajalik, kes saab ära võidetud!» vastas Tarass Ivanovitš filosoofilisel toonil. Ta ei pööranud nägugi toimetaja poole ega pannud kõike tähele, mis see ütles: tuli maksimaalsele järjele valvata.

Panmahhailik lisas:

«Polehigis pead sa oma leiba sööma.»

Kes tööd ei tee, see süüa ei saa,» torkas Naiduski omalt poolt vahele.

Pärast toimetaja nagu poleks sellest midagi kuulnud ja jatkas.

«Beul, nende seinte taga on looduse ülev koda. Tähtedest tähtud taevast on ta lagi. Maapind, millelt hõngab rohu ja lõhna, on ta põrand. Ei ole otsa ega äärt sealsel

jamaad viisid ta naeru kaasa, kandsid sildade alla ja hoidsid Neemeni teisele kaldale.

«Kõigest sellest pole veel häda, Aless. Meie kapitalistid mis täna teiste meeste taskutesse rändasid, ei ole nii surevad, et neid väga palju taga nutta. Kuid asi on selles, et molluskid oleme, tahtetud mehikesed, kel pole kindlat pinda jalge all. Selles ongi meie nõrk koht. See teeb palju rohkem muret kui lüüasaamine kaardilauas... Ja ometi, teame ja tunnistame seda kõike, aga ikkagi teeme seda millest hiljem muutud vastikuks iseendalegi. Miks see küll nii peab olema?»

«Inimeses on palju sääraseid vastuolusid,» lausus Sadovitš, «mõtled nii, aga teed teisiti. Sellest tekivad ka konfliktid iseendaga.»

«Nojaa, aga ütle, Aless: kui meie kahekesi oleksime kumbki võitnud, ütleme, kakskümmend ruublit, kuidas su kursid oleksid?»

«Oot!» hüüatas Aless jämeda häälega. «Siis, va sell, oleks meil mõlemal saba rõngas, tont võtku! Isegi kui me poleks midagi võitnud ega kaotanud, ka siis oleksid teistvärki laulud.»

«Tähendab, siis oleneb kõik mängu tulemustest. Ja järelikult, kui sul kaardimängus veaks, siis sa muudkui mangiksid ja mängiksid, ei teeks sa mingit eneseanalüüsi ega kogeks sisetundepeinu ega üldse keda kuraditki... Aga sel juhul, vennike, on asjad juba rämpsud.»

Sadovitš tahtis midagi vastata, aga ta tähelepanu köitis midagi muud. Ja ehk polnudki tal isu sellest otsesui rääkida. Ta jäi äkitselt seisma, tõmbas kopsud õhku täis, ja ajades rinna kõvasti ette, hõikas püüdlilikult kahel erineval toonikõrgusel, tahtes isegi mõneti muusikaline olla:

«O-o-o-oh-ii!»

Niiske õhk vappus kastese aasa kohal, haaras selle «oh-oi» kaasa ja kandis metsa, mis oli päris kaugel Neemeni taga. Metsa servast pörkas tagasi trotslik vastukaja, see vaibus, siis pöördus ümber, lennates mööda metsa teist soppi ja lõpuks vaibus selle käänul hoopis.

«Paris hästi kukub välja,» ütles Sadovitš, unustades kõik muu ja olles vaimustatud vastukaja kõlavusest ning selgusest, ning hõikas teistki korda.

«Kuule, hõikame õige kahe mehega!»

Nad hõikasid mitu korda kahekesi ja kuulatasid, kuidas vastukaja levis, äratades vaikiva ümbruskonna hommikusest rahust.

«Jah nüüd; vennas, kus ikka on ilus! Piiritu avarus! Ja kuule õhk! No lihtsalt justkui oleksid nüüdsama ilusale tulnud! Tunned, kuidas elu tugevasti igas su soones tühkuda» sattus Sadovitš veelgi suuremasse vaimustusse.

Ilusest üle, pöördusid sõbrad paremale. Võtsid jalad kinni, sest tee läks läbi luhtade ja selle ääres kasvas kõrge kaskemürg rohi. Nad astusid edasi paljajalu, kiites teed ja öeldes sedagi, kui mõnus on kõndida paljajalu mööda luhtade teerada ja kui varske on hommikune õhk.

Kõrgele kaugemale nad Panjamonist jõudsid, seda rahulikumaks jäi neil süda, seda enam andusid nad teekäigu ja karmide vaadete võludele. Luht ulatus üht serva pidi kuni metsa ja tungis tema sisse, haarates sellest poolsõõrseid kurendikke ja laiendades oma rohulagendikke. Risti ja põiki jooksid läbi luha kitsad, pikad ja sügavad soonid, mis olid umbe kasvanud kalmustest, alssidest, kõrkpuudest ja pehmetest madalatest pajudest, kus pesitsesid mitmesugused luhalinnud. Hõbedase paelana lookles Neemeni jõudes paiguti päris metsa äärde, nii et puujuured nähtavale tulid, teisel voolas keset luhta, kolmandas kohas valjalt valjade vahele, palistades sädeleva ja liikuva vööd nende liivaseid nõlvu. Siit-sealt luhas asuvatelt kühmudelt paistis juukseparmana kaharaid puudetukki, kus kasked kasvas noori tammi, sarapuupõõsaid, kikkapuid, pöökapuid ja toomingaid, maapind aga oli kaetud pehmetest kastevartest, mis ajab suvel ütlemata ilusaid siniseid õhku.

Siis, kui palju õhku ja avarust on Neemeni-äärsetel luhadel! Sam-seal tõusevad otsekui vahimeestena mõõtmatu roheline ookeani kohale üksikud toredad puud, enamasti noored luhta laiailipillatud tammed, aga kohati ka terved tummesalud. Palju on neil siin avarust ja päikest. On kaskvuruumi nende vägevatel juurtel, tüvedel ja okstel.

Kõrgest puudest torkas teekäijaile eriti silma iidne pedajätk, mis seisis täiesti üksinda Neemeni läheduses kõrgel künkjal. Jame, sile, otsekui lihvitud tüvi, millel koor nagu kummitiparane telliskivi, hoidis kõrgel küljetsi täisnurga all murduvat latva; sellele murdekohale oli toonekurg tõusnud põlise pesa pununud. Kogu sellest üksikust pedajätkist, sellest metsa poole kallutatud kroonist õhkus mingit murest, nagu oleks puu oma õlgadel mingit raskust kandnud ja selle all pea langetanud.

Taht oli murtu, kedagi polnud näha. Ainuüksi räägud olid tundnud väsimust ega säästnud oma kõri. Nad käristasid

sid rohu peidus üksteise võidu oma ühetoonilist kraakivat laulu, nagu poleks nende elul muud mõtet kui üksteisest üle karjuda.

«Räät-räät! Räät-räät!» Ja nõnda ilma otsata, vahupidamata.

Hakkas valgeks minema.

Puhmad jõe kaldal kerkisid üha enam esile, tõusid hommikuhämarusest nähtavaks, said heledama ja rõõmsama ilme; laienesid ilusad maastikud, täis rõõmsameelset rahu ja vaikset mõtlikkust.

Tee pöördus vasakule ja laks mööda küngastikku, hoides seal rohkem Neemeni ligi, kus jõgi tegi väga osavastikaare, enne kui metsa äärde jõudis. Kogu see käänukoht nägi välja toreda vanaaegse aiana, kus viljapuude asemel kasvasid laiade kroonidega pahklikud, suudmeist märgade oksaõõnsustega tämmmed, kurepesadega nagu mustade mütsidega ehitud. Mõnikord, kui puu oli ladvast juba kuivama hakanud, olid need pesad surutud kõrgete, tamme haljast kroonist kaugele üle ulatuvate paljaste oksaharude vahele ja paistsid tema kohal kummaliste kattevarjudena, sest kauguse tõttu muutusid oksad nähtamatuks ja nad hajusid õhu läbipaistvates voogudes.

Enne käänukohani jõudmist tegi Neemen metsa aares veel ühe väga ilusa looga ja pöördus siis paremale, kulgedes ühtlase helkiva lindina luhtade ja põllu vahetsi. Jõe käänu ühes otsas seisis toredad kaharad pedajad, mis sirutasid oma sametisi oksid vee kohale ja olid kudunud liivasesse kaldasse vaigustest juurtest võrgu. Nende järel algasid lopsakad noored männisalgud, läbisegi vana metsaga. Siin-seal kerkisid vihmavarjudena üle männinoorediku roheline mere iidsete põlispedajate kroonid, otsekul heidaksid pilku oma noore vahetuse laiadele aladele, rõõmustades tema hulga ja mahlaka elujõu üle. See noor männistik, mets ja need pedajad sulasid kokku üheks metsamüüriks, mille serv moodustas kauni sopilise joone, avades oma tumerohelise tiiva ja hõlmates liivast lagendikku, kus seisis vaikivad künkad. Kõige selle üle lalus hommikuvaikus ja -rahu.

«Oota, Aless,» seisatas Labanovitš, vaimustatud hommikusest rahust ja kõige ümbritseva ilust. «Vaata ometi, kas pole see võrratu!»

Labanovitš osutas käega päevatõusu poole, kus kaugel metsa vahekohtadest paistis kullane, lehekuu kastest nõretav taevarand ja laius terve rodu künkaid.

Ah mis kaunis koht!» algas ta ja katkestas sealsamas mõttel. «Kuula, vennas, kuula.»

Kus algasid kollased luvikud, lõi metsaserva kohal hõltsama metslöökesse laul. Ta oli siin saabuva päeva esimene tervitaja. Ta laul sulas vaikselt õhus otsekui peene heli helin, täites helesinise taevalaotuse ja peidetud helgid mõtteid mölgutava maa sügava vaikuse. Kõik ümberringi nagu hoidis hinge kinni, võlutud selle vabamõtte ja metsavaheliste liivikute lauliku imeilusast loomutamisest. Heljudes kõrgel taeva all, tõi linnuke kuulatavalt pehmeid, sulneid melodiasid, mis tikitud pillikeelte helinast, metsaojade vulinast, mesilasetiibade sünnast ja lillede sahinast. Ja kõik need helid põimusid metslöökesse laulus nii harmooniliselt ning omaparaselt, et see leidis tee kõige sügavamasse südamesoppi, puudutas kõige peenemaid hingekeeli.

«Kui teine lind, isegi mitte kiidetud ööbik, ei ole laulu loomast võrreldav metslöökesega. Ainult et metslööke laulab oma laulud üksikutes kohtades, kuhu inimese jalg ei saabu, nii et ainult vahesed on teda kuulnud. Tema laul aga on haruldaselt rikka meloodiaga, nad on mitmekesised, imekaunid ja niivõrd selged, niivõrd ilmekad, et need võiks noodistada ja viiulikunstnik võiks neid viistled oma mänguriistaga mängidagi, kuigi selle hääle tämbel ei suuda järele teha ükski muusikariist.

Labanovitš seisis ja kuulas võlutult seda rõõmsat ja ühtlasi nukrat hommikuhümni, mis leidis tema südames loomuliku vastukõla. Oli tunne, nagu oleks ta juba ükskord varem seda läbi elanud, mis nüüd hinges helises, ainult et ei suutnud kuidagi meenutada, millal see oli. Või oli see ainult unes?

«Üks naisugune hommik on seda väärt, et veel üks öö mööda olla,» lausus ta viimaks ja vaatas Sadovitši poole, sest viimane juba sikutas teda varrukast ja ütles mitmendat korda:

Hakkame minema, vanapoiss.»

Nad hakkasidki minema.

Nende koduküla Mikutsitšõ oli siit kahe versta kaugusel.

«Tead, vanamees, magame välja kõigest sest meelekihtest, puhkame ja siis hakkame mõtlema, mis ja kuidas.»

«Tühja sa sellest räägid. See kõik on täpes. Paljugi mis on olnud — eks sedagi olnud tarvis labi teha. Minu meelest on kõik see Pánjamoni värk nagu paha uni.»

Mida lähemale nad Mikutsitšõle jõudsid, seda rohkem võtsid neis maad koduküla mõtted ja meeleolud ning kummalegi mõjusid nad isemoodi.

«Tead mis: ma jään siia koolmeistriks. Mis sa sellest arvad, vanamees?»

«Miks sa äkki nii kangesti tahad siia jääda?»

«Tead, oma küla, omad inimesed. Hakkan tööle oma inimeste kasuks.»

«Oleksin mina sinuks, ei mina siia jääks,» ütles Labanovitš.

«Miks nii?»

«Niisama, mul on siin igav. Kõik on ammu tuttav. Mulle meeldib olla uutes paikades, uute inimeste seas.»

«Ei, vanamees, siin saab ka odavamalt läbi ajada. Sätid ennast isa juurde elama ja paned kopika kõrvalegi. Ja vaikne, kiusatused kaugel, mina aga tahan tõsiselt teaduse kallale asuda.»

«Kas me tõesti nii tahtejõuetud oleme, Aless, et ei suuda neist kiusatustest jagu saada? See on ju oma võimetuse tunnistamine, kui sa kiusatust kardad.»

«Aga ons tarvis nendega maadelda, kui ilma läbi saab? Võitluseks, pealegi kui selle tulemus jääb ähmaseks, kulub energiat, tarbetut energiat, ja see takistab alati nii-või teistsugust endatäiendamistööd. Aga siin, meil Mikutsitšõs, pole kedagi, kes sind kaarte mängima või jooma meelitaks... Ei, kaim, see on väärt idee! Ja koht saab siin parajasti vabaks. Annan palvekirja sisse — ja asi nudi.»

«Nojah, loomulikult, elukohtki jääb sul siia. See kõik on maitseasi,» rääkis Labanovitš soostuval toonil, sest polnud lusti vaielda. «Sul võib õiguskki olla. Ja kui sa lisaks veel tahad siin elada, siis seda parem. Vähemalt peastaap on meil suvel olemas.»

Sadovitš oli kuuma verrega, ta süttis uutest mõtetest ja plaanidest kiiresti.

«Tead, vanapoiss, tõsiselt: hakkame kohe õppimisega pihta, et aeg kaduma ei läheks. Puisse lööb veelgi meiega kampa... Või tead, võtame viis-kuus meest, lööme punkti ja leiame veel mõne studioosuse... Mis sa selle kohta ütled?»

«Tuleb labi mõelda, võib-olla kuulutatakse sinu suu läbi tõtki.»

Sadovitš oli uuest ideest vaimustuses ja rääkis suure paatosega sellest kogu ülejäänud tee.

Vahe maad enne küla läksid sõbrad lahku. Sadovitš edasi üksinda, Labanovitš aga pöördus teelt kõrvale ja suuna väikese üksiku talu poole, mis seisis Nee-
dumäe lähres väljade vahel. Siin elasid ta omaksed.

Talu oli hiljuti ehitatud vürsti rendimaale. Kolme aasta eest põles Mikutsitšõ küla maha, ja siis tuli onu Martsin sellele ehitada maja siia, kus rohkem ruumi ja rahulikkust. Selle ajaga polnud elamine-olemine jõudnud korraldada, talulegi saada ja talu oli üsna kehva ning kõleda vihanagemisega, sest maja ümber polnud ühtainsatki puud, ehk kull onu Martsin oli nende jaoks augud valmis kaevanud.

Nadu tuttavaid silmi vaatas Labanovitšile talu poolt, nagu oli tunda, nad vaatasid etteheitvalt, sest tema, Labanovitš, olles ametis iseendaga, oma mõtetega, oma talu talitliku eluga, oli siinse vaesuse ja tühjuse unustanud. Kuigi nad alles mullu olid onu Martsiniga arutanud, kuidas siia asutada aed ja aeda mesila. Meenusid samad need kojutulekud seminari ajast ja tahes-tahtmata pidi ta tundma, et oli korrapealt sattunud koduste murede trossidele, kus kurdetakse raske elu ja vaesuse üle. Need tunded olid kodunurgast eemaloleku ajaga tuhmuma löönud ja andes maad teistsugustele muljetele, ent nüüd jahu-
tades nad omastega kohtumise rõõmu. Ja ühtlasi meenus see iseenesest Panjamon ning mõttetu raharaiskamise mõttevaba polnud küll palju, aga nii suures vaesuses oleks ta mõndagi ära teha saanud. Ja see kõik ühtekokku hakkas noore koolmeistri tuju veelgi enam alla.

Talul oli päev alles alanud. Viljarehe väravad seisis püüni ja sealt kostis isukalt ablas «rauh-rauh, rauh-rauh». Seal löikas onu Martsin algelise õlehekseldajaga hokuleid — nähtavasti seadis ta ennast kesakünnile panema.

Kalmesena märkas Labanovitšit koer Polla. Maast üles astunud ja vihaste kavatsustega edasi tormanud, alustas ta oma kocratervitust kõva kärinaga, nagu harilikult lausutakse võõrast inimest. Korraga aga jättis ta kurja hääle katki, seisatas hetkeks, et paremini näha, hakkas liputama ja sööstis rõõmsa niutsumisega tulijale vastu. Jallanägemine oli nii ühelt kui teiselt poolt kõige loomulik. Polla vingus, keerles, hüples, toetus käppadele. Labanovitš rinnale, puüdes keele üle tema suu

lõmpsata, mis tal viimaks õnnestuski ja tema koeralikku rõõmu veelgi suurendas.

Onu Martsin katkestas hekslite raiumise ja tuli viljarehe ette: koera niutsumisest sai ta aru, et tulija on om. inimene. Nähes õepoega, keda ta väga armastas, lõi Martsin rõõmust särama, ja et suudlemiseks rohkem ruumi teha, silus juba aegsasti vurrud kahte lehte ning tõmbas pahkliku kämbлага üle suu. Jäädes seisma jalgvärava ette, oli ta valmis külalist nagu kord ja kohus vastu võtma.

«No tere kah, Andrei!»

Onu ja õepoeg kaelustasid teineteist tugevasti.

«Tulite suveks otsaks või?» küsis Martsin, kes vahel õepoega teietas.

«Suveks otsaks jah... Noh, kuidas tervis on ja mis teil head kuulukse?»

«Ei midagi, elame väikseltselt-vaikseltselt.»

«Ma jätsin oma kohvri jaama ning tulin ise jala. Saim parasjagu jaamas Aless Sadovitšiga kokku ja hakkasime seltsis kodu poole astuma.» Labanovitš otsekui õigustas oma tühje käsi.

Samal ajal sai ema laudas lehmälüpsiga valmis. Ta oli kohe arvanud, et küllap ongi nende Andrei suveks koju tulnud, sest öösi oli ta säärast undki näinud. Kähkukäbedasti tõmbas ta viimased sortsud ja samal ajal, kui onu Martsin sealpool jalgväravat õepoega tervitas, ruttas ta, lüpsik põlle all, õue, läks kärmesti võõrusesse ja tuli otsekohe tagasi, et pojale tere ütelda.

«Minu pojake! ... Tulid koju!»

Labanovitš suudles tema kätt.

«Minul parajasti lehmälüps käsil, kuulen, Polla haugub ja kohe jääb vakka, hakkab niutsuma. Siisap ma arvasin, et kes see muu kui sina...»

Ema kirjeldas üksikasjuti oma aimusi, mis tal olid hiljuti olnud, ja jutustas isegi oma unenäost, minnes onu Martsini ja Andrei saatel toa poole. Ukse vahel sattusid nad vastamisi Juzikuga, Labanovitši noorema vennaga. Juzik oli karjusemundris, piits käes ja leivakott kaelas. Ta läks hommikust lehma välja ajama.

«Tervist, Juzik!» teretas teda vanem vend.

Juzik ainult naeratas, pöörates päevitanud näo venna poole ja näidates valgeid hambaid. Ta nagu häbenes veidi.

Aja, aja lojused välja, mehike,» sundis teda onu Martsin, «päev ju kõrgel üle metsa.»

«... veel koristamata, kõik polnud üleski tõusnud. Tõukunud otse seapessa, pojake,» ütles ema, pojalt lootvat vabandust paludes.

«... ju veel vara,» arvas Labanovitš.

«... kaua põonata,» ütles Martsin paris karedalt, «... palga sinnapoole, kus voodites lamasid tema õetütart Manja ning Nastsja. «Ema ära hellitanud, sihukesed õetütart, et jumal hoidku!»

Manja oli juba kuueteistkümnepäevane, Nastsja aga kolmeaastane noorem.

«... ju uni nii magus,» hakkas ema tütreid kaitsma. «... sihukesed alles, küll jõuavad elus tööd rühmata.»

Labanovitši ema Hanna oli hea, töökas ja hoolitseja ema, kes püüdis kõike ise ära teha, kõigi eest kosta. Ühel korral oli ta Juzikut karjasaatmiseks äratades öelnud, sest see oleks nii kangesti tahtnud veel magada. Kas või ühegi minuti võrra oleks ta tahtnud magada.

«... usat hommikuund pikendada, ja kui Juzik tõusnud, ta sealsamas juures, aitas tal ennast valmis seada. Tahtis kõik mis iganes võimalik, et pojalt parem oleks. «... noorest peast tuleb tööga harjuda,» ei andnud «... järele. «Kui nad kasvavad venivorstideks, siis ta peab nad sulle aitäh ei ütle.»

«... onadega läks ta voodi juurde. Tekk üle pea, «... tal kõige noorem õepoeg Jakub, onu parim semu. «... laukus kummargile ja hakkas talle midagi kõrva «... tanna. Jakub ühmatas midagi, Martsin aga puhkes kõige «... andmest naerma ja ütles siis:

«... on ikka taitsamees. Tema pole nagu Juzik. Seda «... jasti parunatega äratama, aga Jakubile piisab ainult ühest «... nend, ja ta tõuseb, kui vaja. Tema on majas töömees «... üks.»

«... peale pistis Jakub — ta oli kuueaastane — pea «... alt välja, välgutab venna poole oma tumedaid silmi, «... taks ja oli jälle kadunud.

«... Tule siia!» kutsus ta ema.

«... tahtis mingit riietuseset, sest tal oli isu üles tõusta, «... tustada oma töömehenime.

«... ta jutustas samal ajal, kuidas Jakub tahtnud «... õngitsama minna ja otsinud usse, pöörates selleks «... palginoote ümber, ja kui nende all usse ei olnud, «... pondunud endamisi.

«Siin pole ka.»

Lugu ei oleks ju pidanud kõneväärtki olema, aga onu Martsinile ta millegipärast meeldis ja igakord ajasid «siin pole ka» talle lõbusa naeru peale.

Onu Martsin polnud veel vana mees. Hommikust hilisõhtuni olid tal käed tööd täis. Vahel rahmeldas ta poolt vahel kodumajade vahel. Kui aga enam-vahem vahtsilmapilk oli, nokitses ta midagi niisugust, millel oli pidamisega lähem side: korra sattis vankrit, teise paratamatratra, siis jälle toimetas laudas või viljarehes, meistertoas või vóóruses igasugu majapidamisesemeid. Lühidelt nuputas midagi, et elamises-olemises valitseks kord. Lühikesi vahehetki, mis tööde hulka tekkisid, kasutas Martsin kalapüügiks, sest Neemen, nagu öeldakse, oli ju kiviõyisata. Ja kalapüügiriistad — võrk, mõrrad, õnged — olid tal ausad. Seenteaegadel, kui algasid vihmad ja polnud seisma jäi, võttis onu Martsin korvi kätte, et vahetpool päevagi ringi luusida, kuid tõi sääraseid puravikke et kas või pane naitusele.

«Noh, kallid mees, pärast teereisi kulub puhkus aega. Ma meisterdasin viljarehes sinu jaoks lavitsagi valmis,» ütles onu külalisele. «Mina lahen vähekeseks kündma, õhtul mõte Klinõ alla tatart maha teha.»

Onu Martsin sõitis kunnile, Labanovitš aga istus meelaja veel ja kuulas uudiseid kodusest elust. Ei saa me ütelda, et need uudised oleksid rõõmustavad olnud. Elamisega jalgu alla saada on väga raske. Maad küll palju, kuid ta on kehv ja ei tea kus kaugel laiali, ainult kütust siilust maja juures on natukegi kasu. Ka see tükk on lahja, aga teda saab vähemalt sõnnikuga rammutada. Renti on tõstetud, aga kust sa raha võtad? Vanem vend Vladzja laks juba kolme nädala eest palke parvetama. Kuid mis teenistust seal parvetamiselgi? Asi seegi, mis toob kümme ruublit. Kui palju aga on sealjuures hädaga vaeva! Ja karjamaadki on napilt, igal pool keelatud, loom jalaga kuhugi astub, kohe trahv kaelas. Noh, sõnaga, mida kaugemale edasi, seda hullem. Üldse on kodagi raskemaks läinud ilmas elada. Siin veel tüdruk kasvamas, tuleb neile riided muretseda.

Labanovitšil oli seda kõike raske kuulata. Talle ei jäänud märkamata, et ema oli selle ajaga otsa lõppenud muresid palju ja elu raske. Ja nende murede kõrval kaalusid tema enda omad pisikeseks. Hingepõhjas tegi ta endale etteheiteid, et pole veel millegagi koduseid aida-

et lool meel, et aidata oli raske, sest palk polnud suur ja kalle viinase kuu eest oli see veel kättegi saamata. Kõik valpas tal mõte, et võiks tuttavale Panjamoni kühule Gessalile volituse anda, kes siis selle palga juba võtab. Gessal toimetab sääraseid asjaõiendusi hea- ja kuigi talle tuleb usna kenakest protsenti ilma vaevata kolmekümne viie rubla ümber anda. Kaksikümmend rubla annab kodustele ja mis järele, jätab endale. Sellele mõttele tulnud, rahunes ta laielikult ja ta tuju tõusis märksa. Ja nõnda mõnal ajal tehtud. Võib-olla läheb ta juba homme koju jutule.

«Sa oled näost nagu pisut alla jaanud,» tähendas ta kannistavalt poja otsa vaadates.

«Noh, see on lihtsalt sõitmisest, sest kaks ööd pole koju saanud.»

«Sa sooja piima, pojake, ja mine rehe alla magama.»

«Tahab, jah, silm raasike looja lasta.»

«Terve terve kannutäie piima. Jakub oli juba üles tõusnud.»

«Jakub, oled sa siis ka palju usse leidnud?»

«Ma tean, kust neid otsida: puusarajast laastude vahel.»

«Andrei tahaks, tooks ta neid üks-kaks-kolm pakutaie. Kuid praegu võtab kala kiilkärbsega.»

«Andrei, kus palju kalu on?»

«Küü on seal palju kalu!»

«Kust sa tead, et neid seal palju on?»

«Ma nägin, kuidas nad seal ujuvad. Ja löövad lupsu, kollumoodi löövad lupsu!»

«Miks sa naerad?»

«Mõnikord sai kangesti nalja. Onu õngitses kala ja kala lööb lupsu. Mina ütlesin, et onu, näe, kala löi lupsu. Ja onu naeris, et kui üks sihuke kala veel kord lupsutaks, olekski lupsu hõõrdu.»

«Noh, mis tühja sa siin vatrad! Las Andrei läheb puh-»

«Manja «Ma juba tegin sulle viljarehes»

«Ma olen valmis,» pöördus ta Andrei poole.

«Ma näitan, kus lavitsad on.» Ja Jakub viis venna

viljarehe alla. «Me onuga kahekesi meisterdasime sinna,» lisas väikemees minnes. Kogu aeg keksles ta ümber ja vadistas oma heleda lapsehäälega.

«Mis tegemised sul nüüd ees on?» küsis Andrei.

«Lähen nüüd onu juurde. Onu ütles, et õpetab kündma.»

«Lahme ära, Jakub, las Andrei magab.»

Manja kutsus jutumaia Jakubi ära ja tõmbas vöö kinni.

Labanovitš riietus lahti ja heitis pehmele asemele reisist ja magamata öödest vintsutatud keha ümber ammugi puhkust, aga kohe ei saanud ta uinuda, sest sugu muljeid oli liiga palju. Narvid olid üle vasna peas mõtete segadik, mis ei allunud mingile kontrollile.

Viljarehes oli üsnagi jahe ja hamar, ehkki katust tungisid kimpudena sisse kevadpäikese kiired ja hõlgu seinavahelt paistis selget taevast. Elava sädinaga lennates sisse pääsupaar, kes oli endale siin meeldiva pesa leidnud, häirides unise külanurgakese hääletut vaiku. Aeg-ajalt kostis põllult, kuidas onu Martsin hobust noot. Neemeni äärest — jõgi oli ju siit kiviga visata — kuulda Jakubi laulu ja siis tema enda improvisatsioonid.

Neemen, Neemen minu ees
kullakarva kallastes:
voola tagasi!

Kui hea on Jakubil! Ei sisetundepiinu, ei muresid. Vabalt ja õnnelik nagu see hele päikesekiir, nagu Neemeni hõlguv dased vood, mida ta praegu seal imetleb.

Vahetevahel tungis viljarehe alla kergelt tuuleohtu liigutades katusest rippuvaid tühje viljapaid ja imepärast nelt kootud ämblikuvõrku sarikate küljes. Katuse kolle hakkas helisema põldlõokese laul... Nii tuttavad, noma omased pildid ja muljed kodust, koduhääled, maaelu ja toimetuste kajad...

«Kui hea, et ma kodus olen,» käis Labanovitšil ähmas mõte peast läbi ja ta vajus sügavasse, sügavasse unne.

Kogu selle suve veetis Labanovitš kodus. Ei saad ütelda, et tal väga hea oli. Kõigepealt ebamugav aratundmine, et ta polnud siin samasugune nagu teised ja et kogu

vanhul tema peale kui teise ringkonna inimese peale. Ja kodust ta iganes ei püüdnud kaotada igasugust vahet isikliku ja koduste vahel, saada täiesti nende sarnaseks, elada nii nagu nemad, ei kukkunud see tal mitte kuidagi välja, et kodused ise ju tegid seda vahet. Kui ta kõigiga ühel meelel tõusis, et hakata mingile tööle, siis onu või ema ütlesid, et ta võiks ju kauemgi magada ja et lihtinimeste kodused orjamine pole enam tema asi.

«Ega ma siis töövõimetu ei ole?» küsis Labanovitš.

«Võimetu või mitte, aga nii nagu meie pole sul tarvis olla. Ega sa selleks koolis käinud, et siin mulla ja sõnniku segada.»

Tema aga püüdis külalisele paremat süüa valmistada ega loobunud tema vastuvaidlemisest. Ka õed ja vennad hoidesid temast otsekui võõristades eemale, varjasid tema eest oma elu ning oma vajadusi ja viimaks ta leppiski ühikonnast eraldatud inimese osaga, kelleks ta oli muu- kui kodu nagu iseenesest, loomulikult viisil. Andrei omaloomulikul sulgus iseendasse. Ainsaks kambameheks jäi talle kogu aeg, kes tutvustas talle oma huviringi, oma ajaviiteid ja oma lapselikku elu, lõbustades vanda lakkamatu vadi- kusega.

Kalmesil päevil kodus kõndis Labanovitš mööda põlde, nendad olid vürstimaast rentinud, ja vaatles viljakülve. Ja mõlustas, kui nägi põllusiiludel kasvavat head vilja ja kartulit ega saanud olla päri sellega, kuidas neid kodus kasvatati, sest nagu talle tundus, oli emal kui ka onu Mart- sil mõlemal mood asju tõelisest halvemas valguses.

Manja lähedal asus madal padukoht, mis metsarohu täis kasvanud. Kasu polnud sellest peaaegu ei vähimatki, sest Manja ega heinamaaks ta ei kõlvanud: raske oli juurde minna. Põllu ja padumiku vahel kasvas tihe lepik, kus metsalõikajad leidsid vaarikaid ja sõstrapõõsaid. Ses lepikus oli märke, Kõrgete mätaste äärelt paistis pigimusta.

«Miks siis, kui hakkaks siit muda põldudele vedama?» mõtles Labanovitš siin ringi uidates. «Põld on ju lahja: mullas vabaga, ja ongi kollane liiv väljas. Tuleb onu kutsuda kaasa.»

Ja hakkas mõtlema, kuidas saaks maad parandada. Jõudu on napivõitu, aga kui põld vägusid täis kaevata ja vaiguharja lepikust muda vedada, küll siis põld jõusse muutub ja vill kasvaks nagu müür.

Labanovitši mõtted liikusid samas suunas edasi. Iht elukogemused veel vähesed, nägi ta ära, kui hooletad inimesed ja kui panetunud nende eluvormid.

Võta kas või siinnegi rahvas: vaene, hädavaevu ajab otsaga kokku, rabeleb, tormab siia ja sinna, et hingepidet, aga paljudele see osaks saab. Maad on vana maa on vilets, sulaselge liiv. Kõik paremad maad on vürsti päralt. Maapuudus annab ennast teravasti tunda, sest rahvast tuleb juurde. Kuidas küll saaks tema elu korda parandada? Kui inimesed asuksid tööle ühisel jõul, siis nad kuivendaksid sood ära, veaksid liiva põldudele, kannaksid soost turbamulda koos selle viljaandva oliga, sega liivastele põldudele — ja vilja ning heinamaad olid laialt.

Aegamisi libisesid Labanovitši mõtted reaalselt pinnalt ilusate unistuste ahvatlevasse maailma. Ta nägi enne mehena, kes on suutnud panna kogukonna uuele ühisele tööle. Kogukond kuivendab soid, teeb uudismaid, rajab teid, istutab nende äärde viljapuid, püstitab sildu, ehitab uusi maju ja hakkab elama õnnelikku ning jõukat elu.

Õue ja talukraami üle vaadates seisatas Andrei laul juures: siin katuse all maas vedeles kolm jämedat musta tammepakku. Möödunud aastal oli ta selle tamme suplemisel juhuslikult Neemeni põhjast liiva alt leidnud. Hakkas selle ümbert tampima, leidu lähemalt uurima. Ta labida, hakkas kaevama. Töö edenes jõudsasti, vestid kandis üleskergitatud liiva minema ja vana palgimürak tuli ikka enam ja enam selle alt nähtavale. Söena mu jäme, ühtlane ja sile tammetüvi lamas põigiti jõel. Juurtesakard jäi pikalt kõrge kalda alla ja sealt oli väga raske lahti kaevata. Labanovitš müttas elu eest. Ta tundis tookord isegi nagu rõõmu selle kes teab millal maetud surnukeha väljakaevamisest. Arvatavasti oli see väga ja väga kaua jõepõhjas lamanud, sest keegi ei mäletanud, millal siin tammi kasvas — aegade kestel ei olnud neist vähimaidki jälgi jäänud. Kui terve tüvi oli lahti kaevatud, tõid nad sae. Onu Martsinil oli samuti tamm vastu huvi tõusnud ja nad hakkasid seda kahe mehega välja võtma. Tervelt välja tirida nad ei suutnud, nii et tuli kolmeks saagida. Puu oli veest läbi ligunud ja sae võttis teda kergesti nagu porgandit. Lahtisaetud noted veeretati kaldale, kus nad kuivasid ja muutusid kõvaks nagu luu.

Ja need kolm mürakat musta tammepakku, ühetaseme

lehted, ilma ainsagi oksatüükata, vedelevad täiesti asjata ta all ega leia kasutamist, vaatamata nende kõrgele kasutusse. Päikese ja tuule käes olid nad ära pakatanud ja muukama tõmbunud. Ja nüüd läks Labanovitši meel hulgiks, et onu Martsin polnud lasknud seda kallist puitu laudadeks saagida ja ära kasutada. Ega tal polnudki tammest kahju, kuid meel läks sellepärast pahaks, et ei kasutata ära seda rikkust, mis on meil käeulatuses, et me ei oska sellele õiget rakendust leida.

Et see neist enam tühjagi, kallis mees. On rambad ära pakatanud, mis muud kui tulipuudeks saagida.»

Hakkase otsuse langetas nüüd nende tammepakkude kodu onu Martsin ja lisas nagu vabandavalt:

Õueaime pidanud nad ennem rehe alla panema ja puitu kinni katma, et nad kuivaksid pikkamisi. Siis puitu ära pakatanud.»

Kuid õpoja plaani — lepikust musta mulda põllule laetud — tunnistas onu tähelepanu vääriliseks, aga ehk ka ainult sellepärast, et ei tahetud «õpetajahärrat» solvata. Aga... siin oli üks «aga». Esiteks, selliseks ettevõt- tuseks läheb tarvis palju jõudu, aega ja tööd. Kuid sellest ei ole veel viga, võiks ikkagi katset teha. Oli üks teine põhjus, mis selle töö alustamist takis- niisama polnud nende oma, vaid renditud. Kuidas edas- pöördumisel jääb, on teadmata, sest kroonu tahab seda muud nende talumaade vastu ümber vahetada, mille põllusõidud vürstimetsani ulatuvad või metsa vahele tun- netud, ja niiviisi õgvendada vürsti maavalduse piire.

Näidamoodi sa elad ühest päevast teise ega tea mitte midagi kindlat. Võib-olla kästakse siit veel hoonedki ümber koristada. Siis kas või võta kätte ja pista neile talle otse, ise aga pane kerjakott kaela ja mine. Ei, kulla mees pole lihtsal inimesel ei priiust ega hingamist. Jõud ei ole nende päralt. Isagi sul teenis ja teenis eluotsani, aga see on, siis mingi perekond kuhu tahab... Millal meile maataile küll ots tuleb? Ja kas tulebki? Puhkeks oleks või tuleks mõni õnnetus, ehk läheks inimestel ker- jameks.»

Onu Martsin kaebas, et igalt poolt on hakatud peale pöörduma. Ükskõik kus, aga ikka jääd mõisniku küün- tesse. Terve ilma on nad su eest kinni pannud, ja lihtsa inimese kaitseks ei lausu keegi head sõna.

Iluske oli seda kaebamist kuulda, sest kõik oli ju alasti ja kühv tühj. Ning kuidas sobitada seda, kõike seisukohta-

dega, mida seminaris oli neile pähe taotud? Seal õpetati ja raiuti igal sammul, kui väga keisri vald keisri ametkond ja keiser isiklikult rahva eest hoolt navad, kui väga see rahvas oma isakest tsaari armastab, kuidas ta alati leiab tsaarilt armuheitmist ja osavõtlikkust. «Jumal taevast, keiser maa peal» — need on alussõnad, mille varal maailm püsib. Ja neidsamu ideid oli ta kaudu levitanud ka tema, Labanovitš. Millest siis tuli säärase sobimatus «koolihariduse» ja elu vahel?

Labanovitši mällu kerkis sõna «sotsialist». Ta oli kuulnud esmakordselt seminaris ühelt Navagrudaki koolmeistrilt. Seda lausuti tasakesi, sosinal, kusjuures ta tähendust ümbritses mingi salapärasus, mille tagant ta ikkugi tähendust ei selgunud: see on lihtsalt hukkaläinud inimene, kes julgeb keisrist ja praegusest korrast pahata mõelda.

Nii möödusid esimesed päevad kodus. Labanovitš käinud kuskil, luitas õues ja põllul ringi, mõnikord käinud metsas mööda oma tuttavaid paiku, kus ta seenteajul näinud nii väga armastanud seeni korjata, kuid praegu neid ei polnud. Ta käis, ja temaga ühes käisid ta mõtted, ta unustused ja mälestused. Metsarahu ja vaikus panevad ju niimoodi mõtisklema. Ja siin kolkaüksinduses kandis ta alailma endaga kaasas kujutlust Jadvisjast, nii puhast kättesaamatut, lõpmata armast ja kallist. Kus on Jadvisja praegu? Kas ta mõtleb vahel Andrei peale? Ja miks Jadvisja siiski talle midagi ei kirjutanud, ei ütelnud, kuhu ta läheb? Kas neiu tõesti ei taha temast midagi teada? Aga äkki on Hatovitšs, vallamajas, Jadvisja käest kiri? See sinna kirjutatud. Kui hea, et säärase mõte pähe tuli, ja südames tärkab lootus, et küllap seal kiri ongi. Kui ta metsast koju on jõudnud, siis ta kirjutab Dubeikale ja palub igasuguse posti talle siia saata. Selle kirjaga läheb ta Panjamoni. Ühtlasi võib ka teise asja ära ajada Gessaliga kaubad maha teha. Panjamonist tuli ta taga hulga parema tujuga ja valmistas ka oma kodustele üsna suurt rõõmu, sest kakskümmend rubla polnud nende silmis väike raha.

Jalad maha toetanud, hakkas Labanovitš koduse elu rööpasse saama. Ta luges, värskendas mälus õpitut, omandas uusi teadmisi. Mõnikord õhtupoolikuil käis ta Mikutsitšs, et veeta aega oma seltsimeestega, kellest suvel polnud siin kunagi puudust.

Mikutsitš on suur küla, teda teatakse siin piirkonnas

al pool. Ta asub Neemeni ääres liivikuil. Inimesed elavad siin vahel, maad on neil vahe. Omast talust on raske minna. Mikutsitšs mehed kaivad perioodiliselt palgatalu. Kuid palgatöödki on vähe. Talveti käivad nad palgitalu kevadeti ja suveti parvetamistööle — laoplatsidel või jõel. Naised ja tüdrukud korjavad suvel marju ja ürti, et niiviisi pisut koduste kulutuste katteks teenida, need mehed aga valguvad mööda ilma laiali, et järjekorras saada, hankida endale tükk leiba ja vanemaid toetada. Nii on kuskil kannal kinnitanud, järgneb talle tükk, ja nii nad üksteist aitavad. Raudteel, telegraafis, postiteenistuses, mitut järku koolides, alates õpetajate seminarist ja lõpetades kõrgema kooliga, on Mikutsitšs oma esindajaid. Nii et Mikutsitšs on oma intelligents, sealhulgas enamik kuulub õpetajaskonda, ja sel grupil on küllal kõige tihedamad sidemed.

Kui koolides töö lõppes, sõitsid koolmeistrid koju juurde suvevaheajaga veetma. See oli nagu teatavateks saanud, pealegi oli kodus elu odavam, võis kande palga puudutamata jätta ning koduse leivakannika ja isa-ema pudrukausi varal läbi ajada. Viludes taludes ja heinakuurides leidsid nad rahu oma hingele ja puhast kehale. Mõni tuupis õpetajate instituuti astuma, mõni suvenes elufilosoofiasse, mõni püüdis loomade riipes kalu, mõni askeldas talutöödega, olles vanematele abiks, mõni aga lihtsalt looderdas ringi. Kui aga heinategu ja viljalõikus, olid nad viimseni luhalt pealt platsis, kuna ainult kõige tähtsamad ja soliidsemad «harrasvaimu» täis, jäid visalt oma katuse alla. Ja kui mõni neist kriitilisel hetkel otra põimama hakkas, siis mitte teisiti kui kindad kaes, millega andis talumüliste Mikutsitšs meestele rohkesti ainet naljatamiseks.

Õhtuti, kui päevane leitsak oli järele andnud, käisid koolmeistrid jahedaga kõndimas, jalutasid mööda tänavaid, mõnikord aga tulid kellegi juurde kokku ja hakkasid vilna võtma. Mõned aga külastasid salamahti kasiinot ja võõrusi, kus oli nende väljavalitute asupaik. Kui väljavalitud kutsuti Mikutsitšs «harraplikadeks» ja kutsuti asjalugu peeti siin õiguspäraseks ning loomulikuks. Kuid raske oli teha ühtainsatki sammu armuasjades ilma et see järgmisel päeval poleks Mikutsitšs kõigile teada olnud.

Koolmeistrite hulgas olid nii- või teistsuguste huvide

pinnal tekkinud omad grupid. Küpsemad mehed, kel juba mõneti elupraktikat, kes olid töötanud mitu aastat, hoidsid omaette ja vaatasid kui suuremate kogemustega arenenumad ja jõukamad mehed noortele pisut ülalt alla, kui külakoolmeistrite puhul üldse sobib jõukuse mõistmist tarvitada.

Noored koolmeistrid aga pidasid oma kohuseks vahel oma kolleegide poolt läbi kaia, nendega juttu ajada, mõnikord ka vaielda ja näidata, et nemadki pole vedelad vennad, et nad pole kroonutoitu ilmaaegu raisanud. Mikutsitšõ koolmeistrite hulgas maksis haridus ja «arenenud» inimese nimi palju.

Esimene etapp, mille noor inimene pidi labi tegema võitluses selle eest, et teda tohiks nimetada «arenenud» inimeseks, oli tavaliselt usu ja jumala salgamine. Võib-olla avaldus selles protest kirikliku seminarikasvatuse ja Filareti slaavi tekstide vastu, aga kes polnud lugenud Buckle'it, Darwinit ja Draperit, seda peeti lihtsalt haramata inimeseks, kes tuhkagi ei tea ja kellega pole millegi üle rääkida. Mikutsitšõ viljarehed ning heinakuurid olid muutunud jumalasalgamise ja vabamõtlemise kooliks.

Heinakuuridest tungis vabamõtlemine ka õlgkatustesse taredesse. Vanemad inimesed vangutasid esialgu laetavalt pead, kui kuulsid ühe või teise koolmeistri mingist jumala vallatust tembest.

«Mida nad küll lastele õpetavad, kui iseendi tegudel aru pealgi pole!»

Hiljem aga harjusid ära ja ütlesid:

«Ehk ongi tõsi, et jumalat pole?»

Ja viimaks lihtsalt naersid, nagu näiteks selle loo üle, mis juhtus Ivanok Peragudaga. Ivanoki ema on jumala kartlik inimene. Ta süda valutab, sest Ivanok kirikus käinud ja hüüdis pappi karvaseks kuradiks. Ja kui juhtus temalt midagi küsima, siis vastab: «Kes püha kurat seda teab.»

«Oeh, kuidas sa küll nii pahasti räägid, kallis poeg! Sa oled ju koolmeister ja peaksid ise teadma, et see patt on.»

«Mis tähendab patt?» räägib Ivanok vastu. «Sa ehk ütled veel, et patt on ka reedel sealiha süüa?»

«Mine küsi kirikpapi käest, küll tema sulle ütleb.»

Ivanok raputab põlglikult pead.

«Mina peaksin selle karvase tohmani käest küsima!»

«Hirm peaks sul olema jumala ees, kallis poeg! Mina sõnad need olgu! Ta on ju jumala sulane!»

«Märda ma seda, mida olemas ei ole.»

«Püha vaim olgu meiega, halastaja jumalaema!»

«Ma hoidab risti ette ja tõmbub eemale, Ivanok aga tungib peale!»

«Või oled sa jumalat näinud? Eks siis ütle, mismoodi?»

«Mä!» Kelle nägu, kas lehma või hobuse nägu?»

«Mä!» taandub veelgi, sosistades tasakesi: «Issa meie!»

«Mä!» et suuda unustada, et poeg on nii rasket pattu teinud. «Mä!» palub ta poja eest jumalat.

«Mä!» poeg,» ütleb ta mõne aja pärast, «mine kirikusse ja palveta. Säh kakskümmend kopikat, pojake, pane kirikusse kuunal.»

«Mä!» kahekümnekopikalise jõi Ivanok heinakuuris sõp-
maha ja ütles emale:

«Mä!» ma annan pärast selle kahekümnekopikalise
pössi sulle viis rubla, aga praegu ma jõin ta maha: ennem
tõbi kõri lasta kui papile anda.»

«Mä!» küla alt, tänavatööstest vastast voolas läbi Neemen. «Mä!» kaldaliivikud on palistatud lopsakatest, allakool-
«Mä!» kroonidega remmelgatest, mille juurikad vee kohal
«Mä!» imas. Mikutsitšõ tänavail pole muud kui tuiskliiv.
«Mä!» ei ole siin peaaegu kunagi, aga kui tõuseb tuul, on
«Mä!» tolmupilvi täis.

«Mä!» on Neemeni kaldal palju kära ja lärmi. Vara-
«Mä!» hilisõhtuni hullavad siin alasti lapsed, vahel
«Mä!» vahel vees. Sadades toonides kaikub jõe kohal pesu-
«Mä!» te plaksumine. Seelikud üles kääritud ja sääred
«Mä!» poepool, vaalivad naised ja tüdrukud kangaid, pleegitavad
«Mä!» lootavad kalda peale laiali. Sellest kohast on Neemen
«Mä!» madal ja lai. Siit käiakse läbi vankriga ning jala, aetakse
«Mä!» üli üle. Terve päev sõeluvad inimesed edasi-tagasi,
«Mä!» nad, küll noored, üks läheb ja teine tuleb üle Nee-
«Mä!» ja suvel jalgsi läbi jõe minna on lausa lõbuasi. Kui
«Mä!» on veel mõnesugust õiendamist — püksid ules
«Mä!» maha ajada, kui vesi kõrgele ulatub, siis naised
«Mä!» kergest paris õnnega koos. Kergitavad aga minnes
«Mä!» nappaju kui vaja ja rühivad vapralt üle
«Mä!» me, hoolimata sellest, kas siin on kedagi või pole, vahi-
«Mä!» pössi või ei vahita. Mõned, kes jõukamad ja trotsliku-
«Mä!» mehed, kellel on pealtnägijaid, teevad ülemine-

kul meelega nii, nagu oleks siin hirmus sügav ja vesi arvata, et vesi ulatub isegi kaenalde alla, kuigi ta üle põlv ei tõuse. Säärastel juhtumitel heidetakse asja üle enamal nalja, aga teinekord võtab mõni Giljoröki-sugune küpse aastates mees piibu hambust ja teeb märkuse: «Võiks vähemalt seeliku madalamale lasta.» Ise pöörab ühtlasi häbelikult näo ära. Kui aga teda tõgama hakatakse, ta võlgu ei jää ja hüüab vastu:

«Kuluks saotule malakaga tõmmata, ehk siis hoiaks oma au. Uhkustab tont teab millega!»

Teisel pool Neemenit on luhad, luhtade taga mets ja põllud. Põldudeni tuleb oma kaks versta ära. Põigiti üh luh viib must täidetud tee, ühte otsa pidi tuleb see ju äärde ja teist pidi põllule. No küll on see luhatee Mikutsitšõ rahvale üks rist ja viletsus. Enne kui ühest otsast teise saad, on sul vaim välja ja soolikad segi loksutatud, vihmasel suvel jääb veel hobune sisse kinni ja ise ukerdab poris nagu sootont. Küll on siin riistu lõhutud ja looma nahka pandud.* Õudne tee, hoidku igaüks sihukesest eemale, surmani on ta ära vaevanud.

Vanad inimesed teavad rääkida — nad küll ei mäleta seda ise —, et siin olnud kunagi sild. Veel praegugi on siin-seal teemademete ääres näha postitõnke, mis paistavad muda seest nagu tohletanud hambad lõualuust. See sild sai Rootsi lõmmete ajal otsa. Rahvas mäletab veel sõda rootslaste vastu. Sellel on rahvasuus isegi oma nimetus — Rootsi lõmmed. Eks siis põletanudki rootslased silla maha. Siin peetud suuri taplusi. Neemeni kalda peal, külast väheke ülespoole minna, on kurgaan — matmispaik. Jõevoos uhuvad selle teadmatu-tundmatu hauakünka külge ja toovad sealt välja inimese pealuid ning vanaaegseid sõjariistu. Ja emad jutustavad lastele sest jubeast Rootsi lõmmete ajast. Palju tapetud tol ajal inimesi ja majad pistetud põlema. Inimesed olnud metsas peidus. Ja rootslased võtnud kavaluse appi. Nad hõikunud metsas:

«Tatsjana, Marjana! Tulge metsast välja, roots läks koju!»

Ja kes kutse peale välja tulnud, see võetud kinni ja tapetud maha.

Siis saanud ka karielajad peaaegu viimseni otsa. Mikutsitšõs jäänud järele ainult üks härg ja Sverõnavas lehm. Inimesed pannud nad pärast paari ja kündnud nendega. Kuid lõpuks saatnud jumal rootslastele inimeste piinuta-

misest nuhtluse kaela — lõõnud neid pimedusega, ja nad tahtnud metsa sõita, istunud hobuse selga, nagu talu poole. Siis saanud nad lüüa.

Uusgugune muistelugu käis luhatee ja ennemuistse silla kohta, mis tema kohal olnud.

Kõige viimane ehitus Neemeni kaldal koolme juures olnud kõrge vundamendiga vana kõrtsihoone. Omal ajal olnud kulaelus nagu keerisekoht ja nii mõnigi inimene kutsitšõst oli siin oma otsa leidnud. Sestpeale kui monopol sisse seati, käis kõrts alla ja sai pärast tuleroaks. Aga vanast harjumusest käis rahvas koos ikka siin otsekül ennemuistisel veetšel; siin lahendati talutöö asju ja arutati mitmesuguseid küsimusi Mikutsitšõ igapäevaelust.

Kutsitšõs on inimesed seltsivad, nad ajavad meelsasti ühesugu asjust: väljamaa poliitikast, sõjast, palgatahist karmisest, eluraskustest ja sellest, et midagi ei saad kasil ning küpsemas ja et midagi peab juhtuma. Elamine niimoodi elada ei saa. Ahnelt kuulasid nad üksteist kuulujutte, vahel mõtlesid neid ise välja ja luuletasid nende najal üksuguseid lugusid valmis, et hakata neid kartma, siis aga naersid iseendi üle. Mõnigi oli mehi hulgakaupa koos, nende ees, teispool Neemeni vonkleb aga otsekui mingi nõeluss see paganama luhatee ega lase sul vabalt hingatagi. Oli palju juttu ja pölgelust selle pärast, kui kõnesse kerkis luhatee elamine. Vahel saadigi labi hada niikaugele, et lahendati teda siit-sealt, aga säärane lappimine tõi alati kasu: luhatee oli ja jäi nende nuhtluseks nagu kunagi.

Tõst küll, alati ei ajanud see tee talumehi ühesugusel määral marru. Vahetevahel unustati ta kogunisti ära ja mõnigi heitrateo ning lõikuse ajal, kui oli vaja koormaid vedada, mõeldi temast, vannuti teda ja tülitseti tema pärast. Ikka ja alati püsis luhatee külarahval kui ka üksikute talumeestel meeles. Ta ei lasknud ennast unustada nagu pind naha all.

Labanovitš oli mitmelgi korral kuulnud onu Martsinit külarahvast luhateest rääkivat või tema pärast nuri-
vat. Mitmelgi korral oli tema ise seda teed käinud, kas jala või hobusevankriga. Kui palju oli ta siin vilja- või loomaveol kartnud, et äkki läheb koorem ümber. Talle tundis meelde teadmatutes elavate inimeste ärahirmutatud mõttekujutuses sündinud muistelugu ja mitmesugused jutud. Räägiti, et luhateel olla üks sihuke tondinägemise

paik, kust vahel kargavat välja mingi verev kogu piit ja kui keegi hilja põllult koju sõidab, vihistavat selle vade ümber piitsa.

Labanovitšile paistis küll imelik, et nii suur küla Mikutsitšõ luhateega hakkama ei saa. Noh, mis see talu poegadele maksaks, kui nad võtaksid, ütleme, nädala või kaks aega, jätaksid kõik muu kõrvale ja teeksid selle nuhtlusele lõpu? Kas kogukonnal oleks tõesti nii rasked kaevata mõlemale poole luhateed kraavid, vedada liiva ja kive, teetammi tõsta, liiva peale ajada, tasandada ja kindlaks tampida? Liiva ju mägede viisi, ükskõik kuhu vaadata. Piiripeenrad kive täis. Tee ääres lõpmata rodudena kive, mis põllult ära veetud. Töökäsi on küllaga ja materjal käesirutuse kaugusel, puudub ainult see käsi, mis kuu rahva ühiselt tööle paneks.

Ja Labanovitš, kelle peas sel suvel keerlesid mitmed sugused plaanid-inimeste elu parandamiseks, hakkas ühe kord luhatee küsimusest oma küla koolmeistritele rääkima. Ivanok Peraguda viljarehes oli neid kümnekond meest koos. Ivanok ise oli siruli oma pesas, kodukootud tekk jalgadega kokku käkerdatud ja padi mingiks räpaseks nutsakuks muljutud. Ta juuksed, mis ammuilma lõikamata, olid klutiseks vanunud, langesid pärsakana padja peale. Koolmeistrid istusid üks siin, teine seal. Aseme ees seisis logisev lauake, selle peal olid mõned raamatud, tühi papist hülsikarp ja paar suitsukoni.

Ivanok Peragudat tunti kui iseärakut ja filosoofi. Tema filosoofia põhivormel kõlas järgmiselt: «Sülita kõigele ja pea oma tervist kalliks.» Ta käitumises oli küll palju teeseldut ja ta edvistas pisut oma veidrustega. Muidu aga oli ta koolipõllul tubli töötaja ja seltskonnas lõbus noormees.

Siin oli koos mitut liiki koolmeistreid. Vanemad andsid tooni, nooremad piirdusid pealtkuulamisega ja tegid vahe märkusi.

«Ja huvitav on see, poisid, selle peab kõrva taha panema,» rääkis Mihhass Labada, viieaastase staažiga koolmeister, «meil Mikutsitšõs ei leidu ühtainsatki pikanäpumeest.»

Koolmeistrid olid meeldivalt üllatatud. Tõsi mis tõsi, pikanäpumehi siin ei ole.

«Sõbrad, asjaolu on seda väärt, et see kuldtähtedega kirjutatakse meie küla ajalukku,» ütles Labada kambamees Ignat Kurgan.

«Jaa, see on haruldane küll,» kõlasid hääled.

«Mina pole ju midagi varastada ja Mikutsitšõ naljapäistele pole jõudu pikanäpumeest üles kasvatada,» viskas Ivanok.

Koik naersid.

«Et kulla mees, oota!» hüüdis Sadovitš ägedalt vahele. «Aga Jazep Maljuk? ...»

«Sind sunnikut!» käratas Kurgan talle pahast nagu talle. «Ära tule suppi solkima! Mis Jazepist sa räägid? Tema siin ei ela ja pole siin küünemusta võrragi näpanud, nii et ta meie küla ausat nime ei riku.»

«Õige!» toetasid teda koolmeistrid.

Jazep Maljuk oli paar korda Mikutsitšõs viibinud, aga järele polenud temast kippu-kõppu kuulda.

«Las ma räägin teile Jazepist,» ütles Kurgan. «Viimati min olles sõitis ta meie Mikutsitšõ meestega seltsis Panjama. Kuid ta on osav sell, linnavärki riides, kombes teinud nagu suurel härral. «Kust sihuke on välja ilmunud?» «Jõua inimesed ära imestada. «Eks ikka meie külast, Mikutsitšõst,» vastavad Mikutsitšõ mehed. Hea meel, et nende külast nii sile sell tulnud. Kuid natukese aja pärast jõi Jazep vargusel vahele. Kui teda ära viidi, küsivad inimesed: «Kes see ometi on? Kust sihuke on välja ilmunud?» Meie Mikutsitšõ mehed vastu: «Tühi teda teab, kust sihuke on.»»

Kui jutt läks oma külale, tabas Labanovitš paraja mõnendi teha juttu luhateest.

«Teate mis, poisid? Meie siin seletame igasugu, õige jutt, väga huvitavate piasjade ümber. Kuid oleks vaja teha asi jutti ajada. Kõiki on ta surmani ära vaevanud ja kõik tunnevad, et ta tuleb korda teha, paris korda teha, nii et ta poleks enam haige hammas küla elus... Viime rahva tööle!»

«Ma tahtis veelgi ütelda, et kui kogukond ühel meelel tead teeks, poleks korraliku luhatee ehitamine sugugi raske, kuid häbenes pisut vanemaid seltsimehi ega tund- ennust nende seltskonnas eriti kindlalt.

«Kui arus on? Tahad Oberleiniks hakata või?» küsis Labada.

«Aga aega ellu vahele,» heitis Ivanok oma pesast, «las ta näpu ta läheb. Sülita kõigele ja pea oma tervist kalliks.»

«Mina, kulla mees, on vaja ametivõimude osavõtmist, kogu ta tõsist käsku, sest muidu ei võta sind keegi kuulda,» ütles Kurgan.

«Olete härradeks muutunud ega taha sõrmegi liigutada kui on tarvis teha midagi kasulikku,» vastas Labanovitš naljatoonil ja vaikis.

Jutt läks teistele teemadele, kuid temal oli oma väljastumise pärast meel natuke kibe. Olgu siis pealegi, ta saab hakkama ilma nende abita. Enam ta seda küsimust ei puudutanud, sest oli näha, et keegi ei võtnud siin tema kavatsust tõsiselt, millega ta nii ebaõnnestunud oli välja tulnud.

Igauks, kes Mikutsitšõ meestega rääkida tahab, tuleb nende hulgast alati huvilisi kuulajaid, iseäranis kirikupühadel või ilusa ilmaga. Kui muldrikul on kaks-kolm meest, istu ainult nende juurde, tee suu lahti, lausu vaid mõned sõnad, ja otsekohe hakkab su ümber kogunema inimesi ning poole tunni pärast saab neid juba enam kui üks sada. Nõnda olid Mikutsitšõ talupojad ka seekord Bazõli-taadi maja juures künkal koos, kust ülekaigukoht ja Neemeni-tagune luhatee nii hästi kätte paistavad. Kui Labanovitš oli nende seas. Kõigepealt tuli jutuks Polesje. Labanovitš rääkis mõned naljakad lood Tselšõna elust, kuidas inimesed seal kirikupüha ära unustasid ja kuidas nad pärast pihti jumalaarmu vastu võtsid.

Mehed kuulasid ja naersid.

«Need paganad on ju päris peletised,» arvas vana Sõmon. «Ma ükskord nägin neid. Sain Njasvižis kokku ühe Polesje metsavahiga. Juuksed pikad nagu papil. Võeti kätte ja põeti teisel pea paljaks nagu põlveots. Küll siis õiendas! Muudkui katsub aga pead ja ise ajab: «Mis te minuga tegite? Kuidas ma ennast kodukandis näitan? Ütlevad, et uhmritamp, ja kõik.»»

«Kuid ometi on nende, ja ütleme, meie, Mikutsitšõ rahva vahel palju sarnast ning ühist,» hakkas Labanovitš Polesje inimesi kaitsma.

«Ei tea mispoolest?» päris vana Jahhim.

«Ma ütlen, mispoolest. Seal, Tselšõnas, on vesise ilmaga õudsalt porine, ei pääse kuhugi, ei saa üle tänavagi minna. Õuedel ja tänavatel aga vedeleb igal pool palke. Ja keegi ei tule selle peale, et oma maja juurdegi võiks purdepuud maha panna. Ma rääkisin neile seda mitut puhku, aga nagu seinale. Nemad vastu, et olla juba sellega harjunud, neil see igiammusest ajast nõnda. Ja nüüd — eks vaadake, kas näete?» Labanovitš näitas sinnapoole, kus luhatee. «Kas pole sama lugu?»

«Eks ta ole jah,» kostavad hääled.

Ja rask on ju ilmatu pikk! Ikka teine asi kui palk purdepuuks panna,» otsib vana Sõmon, kes nähtavasti ei taha Polesje luhateel ühele pulgale jääda.

«Aga mõõda luhateed koormat vedada pole kah see mis jama lühel mudase tanava käia.»

«Mis seal rääkida! Teadagi, kuhu see luhatee läinud! Bazõli-taat koputab vastu kõri.»

«Ja hakkasin päris meelega pihta Polesje meestest, et nad rääkida luhateest. Ausõna, kuidas te küll olete nii muhurat nuhtlust talunud nagu meie luhateel! Kui kula, kui palju töökäsi, kui palju jõudu! Asuksite siin! Nõu! Kallale, kes veaks liiva, kes kive — kõik põlvud ja teed on neid täis — kes tuleks labidaga, kes kir-

«Nädal aega, ja luhatee oleks nagu kompvek.»

Kul aga üksinõua kallale hakata,» kõlas hää.

Pole see nii lihtne, kallid mees,» ütles oma arvamise järgi. «Jumka, lõuapoolik ja kirglik suitsumees. Ta oli nii ausust nii läbi imbunud, et teda võis haisu järgi tagant ära tunda. «Tee kas või kõik-see parem luhatee valmis, aga kevadel ajab vee peale ja uhab ta kus kuhu.»»

Nüüd tõusis lärm. Mõned raiusid, et luhale võib teha. Teised ütlesid, et rahvast ei saa tööle, et ei tule sellest. Teised kinnitasid, et ei tule sest. Teised ütlesid, et tuleb sild ehitada, palke vedada, vahetevahel on isekeskis tulligi. Teised ütlesid, et võta näiteks Stsjatsok — kui palju on tema luhateel tootnud, aga Garonim hoidub kõrvale nagu koer kühlast eest.

«Kas pole kunagi hulgakesi, terve kogukonnaga midagi võtnud ega tea, kui suur jõud on üksmeelne kogukond? Kas siis seda teie eest tuleb ära tegema? Ja kelle jaoks te selle teeksite?»

«Kas pole seda, kulla mees, aga näed, parata pole tuleks pristav ja annaks nuudiga mõne siraka,» arvas vana Giljorok.

Kõik need karatsevad. Kõigetakse välja mitmesuguseid pulkusi ja arusaamatusi, tuletatakse meelde vanu talupojate raskusi, luhateest ei räägita enam sugugi.

Mont aga ei näidanud Labanovitš külas nagu, sest polnud mõnu kuulata, kuidas sõbrad tõgavad.

Suvi hakkas lõpule jõudma.

Luhtadel kasvas juba õrn pehme ädal nagu roheline samet. Heinakuhjad olid pruunikaks tõmbunud. Kõig kogunesid äralennuks parvedesse. Sinakasse uduolü mähitud kaugused vaatasid nukral pilgul ja hajusid kuskuu päikese valgusse.

Koolmeistrid hakkasid suvevaheajalt tagasi sõitma.

«Oled meil elanud-olnud, vennas, ja aitab: kohl penni peale!» See on sügise haal, mis kõlab pisut nukral, kuid eks alles usna hiljuti oli kuulnud teistsugust, kevade häält, rõõmsat ja varsket: «Siruta välja tiivad, tõuse koge, lenda laia maailma, ela nii, nagu ainult sina suuteline elama.»

Ka Labanovitš oli ärasõidupäeva kindlaks määranud.

Dubeika saatis talle posti järele, aga seda kirja, mida ta oli nii ahnelt oodanud, millele nii palju mõtelnud, millest ühelegi hingelisele rääkimata, üksnes oma südame kandes — seda kirja ei olnud ega olnud. Ega tulegi. Otsa suvi, sai otsa ka lootus. Olgu siis pealegi. Tüdruk teadis pisut nalja, aga nüüd on need naljad tehtud; seal metsa kolgas, kus peale Labanovitši kedagi ei olnud, võis tema kulul pisut naljagi heita, teda rumalat lollitada. Kuid selline lõpetus, selline järeldus ei rahulda, ei rahulda.

Hiljuti oli talle tulnud ametlik kiri, millega teda määrati Võganõ kooli. Pikka aega vahtis Labanovitš seda sõna, mis oli justkui tema jaoks loodud. Lihtsalt natuke imelik koguni, sest selle sõnaga nagu tahetaks mingit väljaviskamist mõista anda.* Ja miks kõlab see «väljaajamine» kokku tema meeoluga? Mis on temast välja aetud? Mis kes on olnud ajaja?

Ta mõtles ka oma uue kooli peale. Niihästi see kool ka Võganõ küla ise, millest ta polnud varem ealeski kuulnud, ilmuvad tema ellu, tõustes kutsuvaina ta mõtte kujutusse ähmaste toonide ning piirjoontega, nii et eemal on nad nii kaunid, aga ei lange iial ühte tegelikkusega. Ta ainult seesugusest uue töökoha luulepildist oli vähe. Ta läks Mikutsitšõ koolimajja, et seal oma Võganõ küla kaardilt üles otsida, vaadata, mis suuremad asulad seal ümber

* Valgevene sõnast *выганыць* 'välja ajama'; *выган* 'väljaajamine, karjamaa'. Tõlk.

oli on. Koolmeistrid olid peaaegu kõik ära sõitnud ja keegi, kes teaks uuest koolist rääkida.

Ja ta läks Sadovitši poole. Pidi ometi kambamehele uudist andma. Ka Sadovitš ootas uuele kohale määramist. Ihtu eelnevalt leidis Labanovitš sealt eest ka oma teise sõbrat, kaaslase Janka Tukala. See oli endassetõmbunud tüüp, noormees, ümmarguse peaga, veidi ülespidi ja hallide silmadega. Seminaris oli ta oma kooli-õpetajate kervale hoidnud ja ühtain millegi üle juurelõpetanud. Mis ta mõttes oli, seda ei rääkinud ta kellelegi. Ta oli nähtavasti käsil mingi valuline protsess ja ta ei tahtnud seda üle vaikides, teiste eest varjates. Vahel aga ta tahtis talle elu sisse saada, ja siis muutus ta lõbusaks ja rääkis, kes suutis kõiki oma naljadega kõita ja kellel nakatavat naeru, et võimatu oli temaga mitte

naerda.

Labanovitš kombel avastas Tukala endas imeliku omaduse. Ta oli kursusel. Tukalal oli pea alati masinaga. Ta juuksed olid karmid ja turris. Ükskord magama minna võttis ta villase sargi alla. Kui see vastu juukseid minna, kuulis ta iseäralikku priginat ja jäi kuulatama. Ta kuulis veel kord, ja jälle oli kosta samasugust priginat. «Hei, poisid,» hüüdis ta, kattes pea särgiga, «tulge siia, kuulge, et mul on pea asemel elektrimasin!»

Labanovitš hakkas seminaristi kogunes Janka ümber. Ta kinni pidades kuulasid nad tema juuste priginat, kui neid särgiga hõõruti, ja siis puhkesid nad ühest naerust.

«Makke raha, te põrgukutsikad,» naeris ka Janka ise, «te olete koolivendadele nalja.»

Ja mees Janka Tukala seisis nüüd viljarehe ees, kus Labanovitš sõi süvine eluase.

«Janka! Kust sina ometi siia kukkusid?» imestas Labanovitš ja raputas Janka kätt.

«Olen rannusaua hoidnud üks sada ja nelikümmend aastat,» vastas Tukala kuidagi piibli toonis. «Ma olen läbi käinud maailma neli tuult, olen tähele pannud inimeste elu ja leidnud, et see on lemmasita sarnane, mida vedeleb Jumal.»

«Kas sa tead,» naersid sõbrad. «Kas sa tead,» poördus Labanovitš Sadovitši poole, «ta tahtis ju mungaks hakata, käis kloostris jumalat otsimas!»

«Ja aju hullul!»

Janka naeratas süüdlase näoga ega vaielnud Labanovitš ja Sadovitš vaatasid teda ja naersid.

«Mis on teil irvitamist, Peltsebuli lapsed?»

«Et susi sind sööks, Janka! Tahtis mungaks hakata!»

«Ma aevastan munkade peale — ja loril lõpp! Ei lenda ma tõde ja enam ma teda sealt otsima ei lähe. Nüüd tuleb kättemaksmine. Hoidke eemale, jumalad, siin käib nüüd trallitab,» varieeris ta Nikitini luuletust, «elasin ihuüksi, vennad. Kolkakoht, kedagi pole, alialt. Ma lugesin igasugu hingepäästmisprahti ja tõn mul himu kirikumuuride varju, Jehoova halli parra vappageda. Paastusin, vennad, kogusin raha, et Valaami Punkti aga panin sellega, et kui tagasi jõudsin, tõin pulkuile püha Nikolai isikus niisuguse ohvri, millist ü preester maailmas pole toonud.»

Ja jutustas roppusest, mida ta imetegija Nikolai ikoonis oli teinud.

«Sinul, va veli, polegi muud kui ühest äärmusest tont sind võtku,» ütles Sadovitš naeruga segi.

«Kui ring täis, siis ometi tuleb mingi kokkuvõtte teha ja punkt panna,» naeris Janka. «Ei, sõbrad, nüüd tahan ma uut elu elama hakata. Lõpp logerdamisele. Teistsuguse horisontide poole saab silmad pööratud. Kõigepealt on vaja kohta vahetada, ehk küll, teiselt poolt, mitte koht kaunist inimest, vaid inimene kohta. Ma tahan basipõristaja naabriks hakata, veel parem, kui teist kellegagi ühte kooli, sest kui ma üksinda olen, siis keeran ma jälle mingi lolluse kokku — mul on säherdune rämps iseloom. Ilmast ilma tükitab tont teab mis mõtteid pähe.»

«Mina olengi uude kohta määratud, poisid,» katkestas Labanovitš Janka jutu, «Võganõ kooli.»

«Oledki siis juba karjamaale aetud nagu mõni elajas,» lõõpis Janka.

«Küllap siis on püha Nikolai eksinud ja sinu asemel mind nuhelnud.»

«Tea midagi, võib teine veel mullegi sutsu teha. Tontast aru saab, vennad.»

Sõbrad naljatasid veidi, siis aga hakkasid rääkima oma koolidest, ümberpaigutamisest, oma vahekorrast niinimistatut intelligentisiga, kellega koos nad pidid elama.

«Ehk on nad meist õnnelikumadki, kõik need, kokaarte mängivad ja viina joovad? Neile on see moka järele, selles on nende rõõm ja miski ei lähe neile korda, kuraditki korda. Aga mina ei tahagi juua — hakkab vastu

... mind ei tõmba, tüdrukud küll meeldivad, aga teekannuga» (nii nimetas Janka oma nina)

... nende näo alla minna. Mul on kogu aeg sihuke tunne, et nad mind tõgavad. Mis mul siis üle jääb?»

... Ta jutus oli tõde segi naljaga. «Olen hakanud mõtlema, et kõike tuleks hinnata mingi mõõdupuuga, aga see mõõdupuu mul ei ole. Täna on mõõdupuu, aga homme tuleb välja, et totrus, ma ise viskan ta metsa oma mõtlega. Ma visklen ühest teooriast teise, võtan käsile ühe juurde, ja igal pool jään maha. Loed

... teie teematut ja arvad, et oled leidnud tõe. Võtad kätte teie ja juad nõusse ka sellega. Nii olen praegu sisse võtnud Nietzsche «Nõnda kõneles Zarathustrast» ja tahaksin olla «ühinimene», oh igavene sunnik! Kui aga tõsiselt

... ma hakata, siis on su ajud seminarikasvatusega lihtsalt ära nikastatud. Teie kohta ma küll ei söandaks seda

... ehkki ka teie vististi olete niisama selgrootud nagu mina aga olen nagu puu lagedal valjal, mille oksad

... painduvad selle järele, kustpoolt tuul puhub.»

«Noh, see pihtimus on küll ülearu pessimistlik, Janka,» Sadovitš.

Janka, kallid mees! Anna käsi, kaim!»

«Mina, tähendab, ühined minu arvamisega?» Janka vaadatas Labanovitši otsa.

«Mulle karvavaärtki,» vastas Labanovitš «Ja milles ühineda? Sa ei jõudnud ju mingile järele, sa ainult naitasid ennast niisugusest küljest, mis

... mulle uus. Kuid ma armastan sind sinu kannatuste pärast, nagu ütles Dostojevski, selle pärast, et sa pole

... takerdunud, et sa rabeled, tõde otsid ja «igatsed hukku» — nõnda ometi kõneles Zarathustra. Las

... pealegi puud lagedal valjal tuule kaes, las nende oksad painduvad selle järele, kustpoolt tuul puhub. Tuul

... puhub ometi mitmest küljest ja oksad painduvad ometi — kui ka sinnapoole. Kuid terve tugev puu jääb sirgeks ja tema oksad kasvavad rohkem sinnapoole, kui

... paindub päike. Peamine ongi see, et oksad päikeseni kasvavad.»

Nagu kuulda, sina juba küünitasidki «oksad päikeseni», kuid mõtlesid Mikutsitšõ rahvast luhateed ehitama panna?» Janka naerdes.

... kuunitasid sellesama päikese poole, arvates, et Valaami kloostritest!» kaitses Andreid Sadovitš.

Kõik tööle panna, ehitada korralik luhatee on minu

arvates tuhat korda tähtsam kui tukitseda Jehoova parra varjus, nagu sina utlesid. Kuid ega ma sind pärast hukka mõista ega pilka. Kui aga ei õnnestunud külarahvast tööle panna, nii et talle endale kasulik tegemata jäi, siis ega see veel tähenda, et teda tööle panna ei saa või et seda pole vaja teha: kui ei ole nud nuüd, siis paned hiljem. Kuid sellega pihta haki tuleks ehk kuidagi teisiti. Peab arvesse võtma, et rahvas on harimatu ja alalhoidlik, ta ei oska oma kodanikulusid hinnata ega ühisel jõul välja astuda. Kuid talle tuleb sellest kõnelda, teda äratada, üles raputada. Ja minu arvates on see meie ülesanne... Kuid mis rääkida rahvast, kui koolmeistrid ka ise seda ei mõista!»

«Tõesõna,» ütles Sadovitš, «meie rahvas magab, ta on paralüseeritud, tal on palju äiutajaid ja eestkostjaid, igasugune initsiatiiv on ta käest ära kistud... Sellel on tema viletsuse peapõhjus... Mina, poisid, olen väga rahul sellega, et me kokku saime ja juttu ajasime. Tõsi küll, me oleme nagu metsas, liigume käsikaudu nagu pimedat. Kõigepealt, me peame tugevamini üksteist toetama, üheskoos mingile teele välja jõuda, peame ergutama endid, et mitte uinuda ja sohu uppuda. Mul on kindel kavatsus siia jääda. Janka tuleb minu lähemaks naabriks. Kahju ainult sellest, et sina, Andrei, oled sinna Polesje ankrusse jäänud.»

«Teiega seltsis on mõnus olla ja ma ei hooli mitte millestki,» hooples Janka. «Jumalale alla ei vannu ja keegi võin krooni peast kiskuda. Ma näen ka põnevaid unenägusid, vennad. Ma tahan kogu aeg neid üles kirjutada, et tulevased põlvned õpetust saaksid.»

«Nojah, mida me siis teeme? Kirjutame üksteisele kirju ja vahetame mõtteid, et me üksteist silmist ei kaotaks,» katkestas Labanovitš Janka jutu.

«Kuulutame välja trimuviraadi!» hüüdis Janka.

«Kuulutame!»

Sõbrad surusid liidu märgiks tuliselt üksteise kätt.

Kooli kaardilt Labanovitš oma uut töökohta ei leidnud.

«Nahtavasti veel hullem kolgas kui Tselšõna,» arvas ta.

Otsiti välja «Minski kubermangu meelespea», kus harilikult kõik asutused ja koolid olid üles märgitud. Raamatust leidis ka Võganõ kooli nimi, mis noort koolmeistrit pisut lohutas ja rahustas. Kuid täpset aadressi ei olnud. Labanovitš sai teada ainult nii palju, et tuleb sõita Pinski ja seal kool üles otsida.

Paar nädalat enne ärasõitu käis Labanovitš metsas, et viimast korda jumalagajatuks üle vaadata oma seenekohad.

Alates oli päris vaikne. Septembripäikese soojad kiired tungesid sihvakate mändide okstest läbi. Oksa kergeimalgi liikumisel langesid koltunud okkad hääletult maha. Kõrgel taevus kruuksusid äralennuks kogunevad kured. Metsa vaikus ja sest elu hääbumisest tundis Labanovitš pisut hõlget nukurust. Ja kõikide mõtted liikusid ta peas, hajusid nagu männiokste varjud ja nukrad nagu kurgede kurkide taevast.

Ta nagu millestki kahju, justkui oleks teda tabanud mingi kaotus. Ta mõtiskles oma uuest kohast, tegi plaani, kuidas seal elama ja töötama hakata. Tuli meelde Tselšõna. Seal oli see temast nagu kaugemale nihkunud, ähmase muutunud, tühjaks ja võõraks jäänud, sest seal polnud enam inimest, kes oli ta elu ja rõõm. Kujutus sellest inimesest käis temaga lakkamatult mõõda metsa kaugust ja tõrjus mõttest kõik muu, sundis mõtlema temast. Ta tahtnud ununeda Jadvisja sõnad: «Kui te mind unustate, siis, vannun ema malestuse nimel, heidan end teie alla,» ja ka neiu ise seisis tal kogu aeg nagu ilmsi silma ees.

Täpsel päeval, kui päike veeremas oli, pani onu Martsin kutsu, terase olemise pärast Kepuks ristitud hobuse rakendada, et õepoega raudteejaama viia. Väheldane kohver oli juba pakitud ja ärasõiduks valmis.

«Õnust ütelda polekski hobust tasunud ette panna,» ütles Labanovitš, proovides kohvrit käe otsas. «Mõnaks sa's jalavarjusid kulutada, pojake? Hobu suudab küll, pole praegu töös.»

«Õnust jättis endale teeraha, palju kohalesõiduks,» ütles ta naus üle jäi, seitsme rubla ümber, andis emale. «Tuleda siis kiire, kui kohal oled, et kuidas sul seal on ja mis on.»

«Ma suudles poega ja kuivatas silmi.»

«Oh, Jakub, ole siis tubli poiss! Järgmiseks talveks muudab kind end juurde. Eks ole?»

«Haudu,» nokutas Jakub pead.

«Ma seisis keset õue ja saatis pilguga vankrit, kui see minna poole veeres. Labanovitš vaatas tagasi, lehvitas emale ja õdedele mütsiga, noogutas neile kaugelt pead. Kui nad metsa äärde jõudsid, vaatas ta veel kord üle õla. Veel vilksatas majahüütl lepiku seryal, vilksatas ja oligi kadunud.»

Teine osa

UUES KOHAS

13

Rong lähenes Pinskile.

Labanovitši pilgu ette ilmusid seni veel nagemata Pinski laasikute maastikud, mis õrna vineloori mähituna uppusid septembrikuu päikese valgusse, täis omapärast ilu, ürgset metsikust, toonide pehmust ja mingit ammuilmsel mõtlikkust. Nad äratasid vaimustust oma iluga, väljades piiritu avarusega ja tasandikega, mis sulasid taevaga ühe või kadusid lõpmata kauge tumesinise metsaviiru taha. Sel tasandikul hakkasid vastu tulema Polesje külad kõrgele üle õlgkatuste tõusvate künnapuude, lõhmaste ja vahtratega, mis kirjatud sugisekullast. Hõbedaselt sadelades voolasid jõed madalate kallaste vahel, laiusid ääretud lodusood, kus kasvas ainult metsikut rohtu, kalmuseid ja kõrkjaid. Mööda neid nõtkuvaid soid, kus vett nähagi polnud, hoobasid endid oma rumpadega edasi isepäraseid laasikuteid ja laiu kaapusid kandvad Polesje kalamehed. Paigut tulid terved larakad kollast liiva, mis rabustatud noorte kaharatest mandidest. Maastikupildid möödusid kiirest asendudes uutega, nii et silmal polnud mahti neil peatuda. Rong kihutas väga kiiresti, möödudes viimasest peatusest enne Pinski.

Reisijaid oli vagunis vahevõitu ja Labanovitš ka. Ühe akna juurest teise juurde, et ümbruskonda vaadata ning ligilähedaltki ära arvata, kus võiks asuda ta uus kool. Vagunis ta päris kohalikelt inimestelt teateid Vöganõ koha kohta. Selgus, et ta uus elupaik asub viie versta kaugusel Pinskist ja see rõõmustas noort koolmeistrit väga. Veel kuulis ta, et vallamaja asub üsna kooli ligidal. Talle anti

ka nõu, kuidas Vöganõsse saada. Selleks tarvitseb minna ainult Karalini turule, kus tõenäoliselt on Vöganõ talumehi, kes väga mõõduka tasu eest, võib-olla ka päris vabalt võivad teda kohale viia.

Ilus ilm, luuleküllased maastikud ja sõidul saadud teated une tööpaiga kohta — see kõik tõi talle hea tuju, ja nii sõitis Labanovitš Pinski sisse. Rahutus ja mure, kuidas kooli üles leida ning sinna pääseda, olid talt nüüd ära jäänud.

Kohver käe otsas, trügis ta jaamas keset tihedat voolavate inimhulka edasi. Ta läks läbi uhkest, ilusast esimese klassi ooteruumist, läks paljukäinud ja näinud inimese meega, kellele kõik see ilu ja toredus oleksid nagu kõige igapäevasemad asjad. Siiski ei saanud tal tähele panemata jääda, kui vähe ta enda rietus, lisaks veel see odav kohver, oli vastavuses saali toreda sisseseadega ja elegantse, oli tahtsalt uhkete laudade ümber istuva publikuga. Ta tundis ennast inimesena, kes on sattunud valesse kohta, tunni enda isik tundus siin nii lõpmata tähtsusetu ja tühine. Seeparast katsuski ta siit rutem kaduda, hoidudes minnes rohkem seina ligi, et mitte kellelegi ette jääda ja et see kiiskavate kardtressidega uksehoidja, kõrget kasvu ja valju ilmega, teda ei kasutaks. Ja alles siis hingas ta teigematult, kui oli saalist labi ja koridoris peatus. Nüüd ta ees ülesanne Karalini turg üles otsida. Linna ta ei tundnud, ta oli siin esimest korda. Hetkeks seisatas ta praamisekäigu juures rõdul, mille ees seisis voorimehed, jättes reisijaid peale meelitada.

„Kuluks küll voorimees võtta,“ arvas Labanovitš. Ta astus edasi, valis kehvema voorimehe ja käskis sõita Karalini turule, mis asus teises linnaservas.

Sõitnud läbi mitmest tänavast ja põiktänavast, voorimees peatus, nad olidki Karalini turul. Ruttamata ja umberringi vahtides hakkas Labanovitš mööda turgu liikuma otsides taluvankreid. Siin-seal kohtas ta tüüpilisi talu talumehi või -naisi, need olid utlemata väarikad ja uhked, päris põlglikultki vaatasid nad kõigi nende poole, kes polnud Polesjest, ega astunud nendega kuigi meelsasti jutuajamisse, kel polnud tegemist nendega isiklikult. Kõik polnud Polesjest, see oli nende meelest pätt või uhkalt kolm.

„Ütle head, ütlege,“ pöördus Labanovitš mõnede talumeeste poole, „ehk te teate, kust võiks siit leida Vöganõ koha inimesi?“

Külamees, kellelt ta seda küsis, takseeris koolmeisteri mõtlikku pilguga, vaatas ta üle ega rutanud vastama, sest vastusest ei saanud tihtigi mingit selgust: ah, muhatab, et tülitajast lahti saada. Kui ta aga oli Labanovitšit küllalt uurinud, asja natuke kaalunud ja teda võrreldes teist korda kohanud ning kuulnud, et see koolmeister on siis seletas ta juba lähemalt, kus Vöganõ küla mehed sõltavad ja kust neid võib leida. Tuli välja, et täna polnud neid siin üldsegi nähtud.

Veidi mööda turgu ringi hulkunud, ühtki Vöganõ meest leidmata, kauples Labanovitš rubla eest voorimehe. Lak kull kalliks maksma, aga see-eest mõnus sõita.

Prügitatud kolisevad tänavad jäid seljataha ja vedruvanker veeres sujuvalt mööda siledat tolmust teed, kus aeg-ajalt tuli vastu üksikuid lõhmuseid ja salguti lopsakaid künnapuud külade juures, mida paistis tee ääres üsnagu tihedasti.

Labanovitš uudistas ahnelt kõike, mis vaateväljale jätis, puüdes tabada vähimat kui pisiasja, justkui oleks neil kuidagi äärmiselt suur tähtsus. Ja sinne paikkond oli tal esimesest pilgust meeltemööda. Maa oli ümberkaudu hea ja viljakandev, nagu näha, elas rahvas siin jõukalt. Ja ilmselt oli vaikne ning selge. Paev kaldus küll juba õhtusse, aga siiski oli veel päris palav. Üle väljade kummus imeõhuke kase valkja vinega otsekui siidilemmetega kaetud taevast nagu tahaks ta neid päikesevalguse suudlustega hellitada.

Möödunud teeviidast, millel oli riigivapp ja tahvel, kus seisis lugeda: «Vöganõ küla, peresid 73 (kusjuures keegi naljahammas oli sõnas «peresid» p-tähe asemele k kirjutanud), mehi 269, naisi 284», sõitis voorimees mäest alla ja keeras paremale. Kohe pärast Vöganõd ilmus kahe küla Vöganõ ja Vössokaje vahelisel laial vainul nähtavale koolimaja, mille avatud aknaluugid lahkelt vastu valendasid. Paremat asukohta — kahe vähealdase küla vahel — polnud talle vist võimalikki leida. Paris suur kooliaed, tõsi küll, külvamata jäetud ja raamas, oli ühe äärega vastu kroonumetsniku pistandit. Pistandi ääres kasvasid reas kõrged künnapuud, mis lahutasid metsniku ilusa pargi koolikrundi. Sellest krundist vasakule jäi Vössokaje küla; sealt puude tagant vaatasid sõbralikult vastu talutarede ja kuuride korralikud rookatused. Koolimaja juurest alla minna, temaga ühel joonel, paistsid aia keskelt köstri elamu ja kirikla, kus praegu elutsesid preestri kaks õde, kellest abieluõnn oli mööda läinud, aga kes polnud sellele

veel lootust kaotanud. Sadakond sammu koolmajast laste kooli karjavainu üsna järsult Pina jõeni, mille taga laiul otsatud-ääretud sood ja kasvas tihe ning harukordselt kõrge roostik. Jõetagused soolaamad sulasid ühte taevast, anna, tundus, et neil polnud otsa ega äärt.

Need need maastikupildid jooksid vilksatamisi koolmeistri silma eest mööda, kuid pilgul polnud mahti neil oluliselepanelikult peatuda, nagu nad õigusega väarisid, voorimees peatus koolimaja avara rõdu ees.

Labanovitš kalpsas vankrilt maha ja jooksis rõdule. Üks lukus, koputusele keegi ei vastanud, kuid koolmeistri aknad olid pärani lahti. Päikest täis väike tuba paistis väga meeldiv. Sealt lõi vastu varske värvi lõhna. Akna all maas vedeles krohviprahti. Nähtavasti oli siin hiljuti remonti tehtud ja polnud veel jõutud koristada.

«Lähe üks hetk,» ütles Labanovitš voorimehele ja astus se hoovi, et paaseda koolimajja teisest uksest. Kõõgiukse juures seisis umbes viieaastane kräämulise ottega tüdruk ja vaatas tundmatule mehele imestust täis silmadega vastu. Ukse ees rippus taba.

«Kus sinu ema on?» küsis Labanovitš tüdrukult. Tüdruk tõmbas räpase käisega nina alt läbi.

«Lähe preilnate poole,» vastas ta ja tegi peaga liigutuse, et ta suunas.

«Elab su ema siin või?»

«Jah.»

«Ja kus su isa on?» Tüdruk vaatas koolmeistri otsa, teadmata, mis säärasele küsimusele vastata.

«Võib-olla sa kutsud ema siia?» «Jah vist läks küllasse,» ütles tüdruk viivitamisi. Nahtavasti polnud tal tahtmist ema otsima minna või ta lihtsalt ei teadnud hästi, kuhu see oli läinud. Ta pööras teise külge ega tundnud enam võõra mehe vastu huvi, võib-olla ka selle näitamiseks, et pole siin temaga enam miskit ühist, ja hakkas laulu laulma.

Labanovitš läks tagasi, arutades, mis siis nüüd peale hakata. Kooli hoovilt tulles märkas ta veel üht inimest. Voorimehe juures seisis rässakas vanamees. Märganud koolmeistrit, tuli see isik — tal oli kulunud linnamoodi mantel, pikad juuksed ja sadrine habemepadrik mööda nina — Labanovitšile vastu.

«Kooliõpetaja või?» küsis tundmatu hooletult ja ulatas käe, kusjuures ta habemeporsikusse tekkis naeratuski.

«Jah, mind on siia koolmeistriks määratud,» vastas Labanovitš kätt andes. Kammal ja sõrmed olid tundmatul mehel kuidagi ebalooslikult kõverad ja meenutasid hiiglasuure muti kappi.

«Hüva, saame siis tuttavaks: teie üleaedne köster Batsjanovski.»

Ei saa ütelda, et Labanovitšile oleks säärase mehe naaber väga meeldinud: köster oli liiga lohakalt rüües ja kasl matu, ta naoilmes oli midagi niisugust, mis selle inimese poole ei tõmmanud.

«Ja kuidas teie nimi on?» küsis köster.

«Labanovitš.»

«Ehk olete vaimulikust seisusest?» päris köster edasi.

«Ei, ma olen teist tõugu.»

«Seminaris käinud?»

«Lõpetasin õpetajate seminari.»

«Kas te kirikulaule oskate?»

Sihuke ülekuulamine hakkas koolmeistrit ärritama, liiatigi ootas teda voorimees ja ta polnud veel selgusel, kuidas koolimajja sisse pääseb. Ja viimasele küsimusele ta vastas:

«No lööge praegu keerubite laul lahti, ja ma ajan teile joru kaasa.»

«Ja nooti tunnete?» ei jätnud köster.

«Kui vaja, laulan ka nootidest.»

«No siis on hästi!» rõõmustas köster. «Isa Mikalal paluski inspektorit siia niisugune koolmeister määrata, et saaks luua kirikukoori.»

See ei olnud Labanovitšile põrmugi meele järgi, sest kirikulaule tundis ta üpris ähmaselt, nagu seda kunsti haru ülepea.

«Palun ütlege,» jõudis ta köstrist ette, sest see tahtis veel midagi küsida, «kuidas siit vallamajja saab?»

«Sõitke läbi küla teise serva — ei tule verstagi.»

«Kena, head tervist siis!»

Ta tegi köstrile kummarduse ja pöördus järsult voorimehe poole.

«Sõidame vallamajja.»

Nad sõitsid ära. Batsjanovski aga saatis neid pilguga ja vangutas pead. Oli näha, et koolmeister köstrile ei meeldinud, sest kuidas ometi oli see julgenud temasugusele vanale inimesele ütelda, et hakaku siin külavainul keerubite laulu laulma? Tuleb isa Mikalaiga rääkida.

Kohtumine ning jutuajamine selle krobeline köstriga oli

kuukorda pisut rikkunud koolmeistri head tuju. Iseäranis ta ei tahtnud vastu see, et isa Mikalai oli inspektorit palunud, et määrata koorilaulja maarata. Ta mõtles isa Mikalaist: «Kas taap veel see võib olla? Pealegi tuleb lähemal paevad temalegi visiit teha.» Kuid varsti oli see kõik meelest läinud ja ära langenud, nii et ta hakkas suure huviga läbi küla kohalike talupoegade elamist-olemist. Läbi küla läks ainult üks tänav, hooneid aga oli kaugel taga. Nad möödusid pisikesest kirikust ja uuest preestritest. Veel mõni talu seljataha jäetud, pöördusid nad ühevalitsuse ette.

Suurtoas ees rõdul oli Labanovitšil vastas vallakasakas Pilipt-taat. See oli rässakas, kõva ning veel hakkaja vanamees, pika punase nina ja teravate, torkavate silmadega.

Pere päevast, vanaisa!»

Pere päevast, noorhärra!»

Kas kirjutaja jutule võib saada?»

Härra istub kantseleis. Ei tea, kes te siis ise olete?»

«Ma olen vanamees.»

«Teie koolmeister.»

«Ahaa, nii et noorhärra on koolmeister?!»

«Jagu näha, oli Pilipt-taadil hea meel, et koolmeister oli saabunud. Ta naeratas lahkesti ja tõmbas ukse pärani lahti otsekui ammuoodatud külalise ees.»

«Sedap meie härra rääkiski, et varsti peab uus koolmeister tulema. Ja oletegi platsis.»

«Huvitav vanataat,» mõtles Labanovitš, uudistades Pilipti omapärast kogu.

«Andke oma sumadan, ma viin ta võõrastetuppa.»

Vanamees võttis koolmeistri käest kohvri ja osutas kinnaga kantselei poole.

... läbi ruumikast, kull puhtaks pühitud, aga siiski ... suurtoast — sest põrandal oli vähemalt kambla- ... korbalanud pori, mis valla kõigist nurkadest kokku ... kantud —, avas Labanovitš kantseleiukse. Ta astus val- ... ja sumuti avarasse ruumi, mis oli rindvõrega kaheks ... küla võre taga seisis pikk vahariidega ühelöödud ... kohal seisis uhkeldavalt kaldasendis ... ilmega ja toredasti maalitud keiser ja keisrinna, ... ruumid ümber. Laua taga istus kaks meest. Abi-

kirjutaja oli veel paris nooruke ilma vurrudeta poiss, p... kesed hallid silmad kavalust täis ja pisut pilklikud. Va... manisk ja siledaks lakutud juuksed kõnelesid sellest, et ta on peenike sell, aga kavalad silmad ja sulinaeratus and... tunnistust oskusest talumeeste taskutest kümne- ja kahe... kümnekopikalisi välja õngitseda. Teine oli kirjutaja... samuti noor mees, aga marksa tõsisem. Kirjutajal olid mustad vurrud, küll mitte kuigi pikad, ja jarsult piiratud, lühikese tiheda harjasena kasvanud lõuahabe, väheldane ülespidi nina ja pilukil lühinägelikud silmad, mis vaatasid läbi tumedate prillide. Kirjutaja istus, nina sügaval pabereis, ja kirjutas midagi.

Labanovitš jäi rindvõre ees seisma ja teretas.

Abikirjutaja katkestas töö, noogutas koolmeistrile pead ja ootas järgnevaid asjaselgitusi. Kirjutaja ei tõstnud pilku pabereilt.

«Vabandage, et ma teie tööd segan,» tegi Labanovitš juttu ja ütles, kes ta on.

«A-o-o!» häälitšes selle peale kirjutaja kärmesti püsti tõustes ja tõi koolmeistri rindvõre taha. Siin tõi ta tooli ja palus Labanovitšit istuda.

«Minu koolimaja oli igast otsast lukus ja ma ei osanud sinna kuidagi sisse pääseda. Sõitsin siis teie juurde, et selgust saada. Kust ma peavarju leiaksin?»

Kirjutaja hakkas naerma.

«Ah ütlete, et koolimaja on olemas, aga peavarju pole? Noh, ei ole viga, varsti on kõik korras.»

«Kui te juba meile tulite, siis olete niikuinii vanajumala seljataha sattunud,» lisas abi samal toonil nagu kirjutaja ees.

«Ega seal seljataga polegi nii huvitav istuda,» naeris Labanovitš. «Koolimajas on vist remonti tehtud või?»

«On tehtud, on! Mina ju püüdsin teile korteri viis-plussil peale valmis viksida.»

Nagu näha, tahtis kirjutaja väiksel viisil udu ajada ja pidas kõiki tähtsaid ettevõtmisi suuremalt jaolt enda teeneks. Raakides tõmbas ta huuled kuidagi pinni ja tudistas tihedalt pead. Paistis kohe silma, et kirjutaja ennast kiitis. Et teda veelgi rohkem ergutada, ütles Labanovitš samas talle tänu ja kiitis koolisse heatahtliku suhtumise eest, lisades, et nii toredaid kirjutajaid pole ilmas üleliia.

«Noh, mis jutt see olgu!» Oli kohe näha, et see kirjutajale meeldis. «Meil on koolmeistriga alati kõige paremad vahekorrad olnud ja kool ei ole meie labi millestki puu-

...dud tundnud,» rääkis kirjutaja väarikal ilmel ja pakkus Labanovitšile paberossi.

«Kui lubate minulgi säärase tähtsa sündmuse puhul... tuntu tõmmata,» õiendas abiline kae kirjutajalt paberossi võtma, sest tavaliselt viimane talle paberossi ei pakkunud, ehkki oli ise vabameelne.

Labanovitš alustas uuesti juttu.

«Koolimajas vist elab keegi või?»

Kirjutaja ja tema abiline vahetasid pilke, kuidagi kavalalt ja kahemõtteliselt muiates.

«Seal elab... kooliteenija.»

«Et see oli vist tema tütar, keda ma seal köögi ees nägin?»

Kirjutaja puhub pead kõngutades suitsu ja ühtaegu toob tema pinguldatud huulte vahelt kuuldavale mingi ainult temale omase hääletsuse «pss».

«Jah, see on tema tütar Justa, aga varsti... tuleb ka poeg... Küllap ikka poeg, kui isa jargi otsustada.»

Kirjutaja ja abi vahetavad jälle pilke ja naeravad.

Mitrafan Vassiljevitsi käes juba midagi untsu ei lähe,» ütleb abikirjutaja ning ta pisikesi silmi pole naeru pärast enam näha.

Labanovitš vaatab neid ja hakkab aimama, et on olnud mingi romantiline lugu. Ta tunneb, et saab sest loost midagi teada.

«Kui see Mitrafan Vassiljevits on?»

«Teie eelkäija.»

«Aha... Nojah, nüüd ma taipan, milles on asi.»

«Tegid pahandust, ise aga pani Pinski poole ajama.»

Kirjutaja puhkes uuesti naerma.

«Kui oleks juttu samasuguses toonis jätkata ja sorida inimeste musta pesu. Hea meelega oleks Labanovitš praegu...

...id oma koolimajas. Oleks tahtnud seal jalad maha teha, midagi tegema hakata, kui uue olukorraga pisut...

...labanovitšid

«Kui pidi Labanovitš jääma kolmeks päevaks vallamaja kirjutaja korterisse, seni kui koolimaja korda seati. Ta ei kull, palju polnud selleks tarvis teha: tuli saata mõned naised põrandaid pesema ja koolimaja ümbert ümberkoristama. Kõik see lubati lähemal päeval ära teha. Viivitus tekkis ainult vallatalitaja Babitši pärast, kes pidi naised tööle saatma. Kuid talitaja oli kuskil mingi muu asjaga kinni.

Nendel päevadel oli Labanovitš kirjutaja korteris ja toi-

dul. Kirjutaja oli poissmees ja külaliste vastu lahke. Ta elas oma vana emaga. Nad olid pärit Slutši kandist ja pidasid Labanovitši omaks inimeseks. Pealegi oli kirjutaja vanem vend samuti Pinski kandis koolmeistriks.

Vallavalitsuse hoone seisis üsna Pina jõe ääres kunsti harjal. Siit avaneb ütle mata lai ja ilus vaade jõetagusele alale. Kula lähedalt läheb jõgi suure kääruka läbi. Teda võiks pigem küll pidada loimuks kui jõeks, sest veevool on äärmiselt aeglane. Selles ujuvad rohelised ümarikud lõmmulehed, hõljuvad pikad peenikesed lemleniidid.

Pina lausk kallas on täis lootsikuid ja kipakaid rumpasid. Kiiresti libisevad need rumbad peegelsiledal veel, edasi aetud kogenud külameeste või -naiste vilunud aerutõmmetest. Seal ju ilmuvadki jõekäänu tagant kalurid oma püüstega — tõsised, pikaldased mehed. Hoolas peremees tuleb teiselt kaldalt, rumbast paistavad lipendavate pähikutega rookimbud ja puntrad karedat sooheina. Üks sõuab lootsikut, teises otsas istub jahimees püssiga. Terased silmad jälgivad tähelepanelikult kaarjat kaldajoont. Läbi selle lootsikute ja rumpade sagina aga tüürib pikaldaselt tähtis tammejulla mitmesuguste kaupade ja toidukraamiga.

Kaarjalt voolava laia sädeleva jõe tagant algab lõpmatu merena soomaastik, kus kõik jääb ühtlase, kõrge, pruunide pähikutega roovälja varju. Ja kogu see rapik, see elav ja nõtkuv vaip on tõmmatud üle otsatute mülkasooide, kuhu ei pääse ligi inimese jalg ja kust ainult suure vaevaga võib läbi tungida kerge või kipaka rumba abil, kusjuures see vajub soopinda, millele valgub vesi. Kes siinseid soid ei tunne, sellel on ohtlik neisse padrikuisse tükki: lähed sisse, kaotad pea, eksid ära ega oskagi tagasi minna, sest midagi sa ei näe peale tiheda roostiku ja taeva pea kohal. Kui inimesed ära ei päästa, oled kadunud. Neis otsatuks soodes leidub kitsaid, sulapigina musti veesoonikuid, kohutavaid oma vaikimises ja põhjatuses. Siit, kuskilt soolaamade tagant voolavad läbi Strumeni, Stahhodi ja Stõri jõgi.

Tundide kaup istub Labanovitš vallamajas lahtise akna all ega väsi vahtimast rannatut, omapäraselt ilusat ja elurikast roolagendikku.

Ja ilm on imeväärselt vaikne, selge ja soe. Jõetagune mattub sinakasse sondi. Tummates, otsekui suikuvates kaugustes hõljub sügise õrn-nukker naeratus. Kaugelt-kaugelt kerkib jõeaurikute valkjat suitsu. See paistab

l kohal seisvat — nii aeglaselt on eemalt näha ta püüdnud. Ja hulk aega peab jälgima ning vahtima, et ei oleks valkja suitsu edasinihkumist aegade pruunis-
mõistlike kohal.

Labanovitš hakkas siin Labanovitši eriti huvitama: tihedast, kord teisest kohast tõuseb äkitselt kollakas-
tõu upilv, valgub tuli ringikujuliselt laiade joostes. Minut, möödub teine, suits kaob ja häabub tuli —
ta võidelda soode stiihiaga, ei jaksa ta siin siru-
leegitsevaid tiibu. Vähe aja pärast puhkeb tuli
kolmandas, vahel aga mitmel pool kor-
Polesje talumehed süütavad soid meelega, et paljaks-
kohtades suvel rohi paremini kasvaks.

Labanovitš neid vaateid ja nähtusi, kogub mul-
d oma olemusse, sulab nendega ühte, elabki nendest,
nende vastu nagu mingit omasustunnet, osavõt-
lähedust, sõprust. Veelgi jäagitumalt tahaks ta
sulada, lahustuda ahvatlevates kaugustes ja
ise neiks avarusteks muutuda. Hinges tekivad
ahmased, lummavad kujutelmad ja vahetevahel
nagu midagi nagu ammuilma tuttavat, nähtut ja läbi-
kuskohas ja millal see oli? Ons see ainult ise-
suste ja unelmate vastukaja või on ta tõesti
nõu sugust juba läbi teinud? Mõneks hetkeks kool-
unustab, kus ta viibib, justkui oleks ta maailma ja
kusega täiesti ühenduse kaotanud.

Kuid need on maailma hääled ja tugevad tegelikkuse
hääled: neid ei saa pikemaks unustada. Vallamajas jääb
mõnel päeval ja mõnel tunniajal vaikseks, nii vaik-
selt nagu abikirjutaja laua tagant välja kobib ja
mõne ajaks kaob. Harilikult aga saalib siin, suurtoas või
ettepoole palju rahvast. Inimesed käivad oma asjaõien-
te pärast, ja neid asjaõienusi on vallamajas palju. Kas
nõutakse peale kaebusi kirjutada, leping sõlmida, maksu-
lõuna, pojale toetust nõutada, ärakiri võtta või
oma kirjutajat kaema tulla, talle sõnake sosis-
tada, talaja pead noogutada, et ta sissesõitjate tuppa
tuleks, kus juba aupaklikult ja vaikselt ootavad nurgas
olevad õllepudelid.

Kirjutaja Zahhar Lemeš tuleb, on juttu ja lärmi
ta jalga korralikult jõudnud astuda rõdule,
matuba, kui kantseleis juba öeldakse: «Talitaja
Talitaja vali hääle käib talitajast endast ees. Juba
ta pealt tervitab ta Pilipi-taati nagu kapten soldatit

lihtne, pole siin mingeid üleasureid vigureid. Nojah, tap tulebki teinekord tahtmine seal istuda, kuulda ümbruskaudse elu igapäevaseid hääli, tema igiarmust laulu, juures karatsevad inimehääled täidavad väljade avaneid elule äratades ja tungides mingi imelise vastukõl sinugi hinge. Iseäranis valjusti kaikub see laul õhtu või hommikul, kui õhk on nii mahe ja tundlik, et iga väiksegi haaltsus levib ja liigub tema keeli kaudu vaimmuusikahelidena.

Koolimajast vasakut kätt, kolmveerand versta kauaselt läheb läbi raudtee. Kõrgete postide vahele pingutatud traadid laulavad nagu mingid moosekandid hümnid inimestusele. Vagunite raudrattad mürisevad võiduka rõhuga ja selle müra haaravad kaasa jõetagused roostikad muutes selle terveks tukati pahvatavaks sahinapööriseks. Ja paremalt, kaugelt jõe tagant, kõlab veduri lühike madal huike otsekui metslooma hääli soode sügavusest. Teisel viledel sümfoonia vastab kaugustest mahendatuna linnatüü väreldes ja vöbeldes õhus otsekui terava metallvõõri hõbeselge tinisemine. Selle vabrikuvilede sümfoonia all liitub taluvankrite kolin ja kääksumine, kalameeste jutu kõma, aerulöögid ja lõbusa inimese lajatatav naer või vihast südamest tulev mahlakas sõim.

Ka elukorteriga on Labanovitš rahul. Tselšõna oma ei saa seda võrreldagi. Kolm valget ja ruumikat tuba, kõnnikorralt remonditud, valgendatud, puhtad. Ta kõnnib toast tuppa, tunneb rõõmu, muigab omaette ja ütleb endale: «Korter on sul üle prahi, vanapoiss.» Iseäranis meelepärane on keskmine tuba. Üks aken on karjaväin ja teine jõetaguse poole. See tuba jääbki tema elutoaks.

Köögis elutseb kooliteenija Hanna, üle kolmekümneaastane viie aasta naine, oma väikese tütre Justaga. Justa istub hiirvaikselt ahju taga, tema häält pole kuulda, sest ema ei luba tal laulu laulda ega valjusti rääkida. Nii suur on Hanna hirm uue koolmeistri ees. Ta on kindel, et viimase käsib tal koolimajast oma kondid koristada: milleks nad koledat ja pealegi rasedat naist temale vaja. Kellel see oleks lapse väaksumist kuulda, ja laps ometi on tal kolme nelja kuu pärast käes! Ei tema koolimajja jääda saa seda räägib külarahvaski.

Köök on tais suurt inimlikku südamevalu. Kuid kes sellest teab? Ja kes sellest teada tahabki? Inimesed võivad ainult kaasa haletseda, aga natukegi inimlikku muret endale võtta ei taha keegi. Keegi ei taha Hannat uksest välja

lasta, aga oma peavarju tal ju pole. Tõsi küll, Hannal on juba paljas lakekrants. Aga ta läks juba mitu aastat koolmeistri lahtu, sest see oli halb ja kõlvatu inimene. Hanna kannab Hannat ilma vähimagi põhjusega, võib-olla sellepärast, et ilmaelu on nii raske. — Siis kolis Hanna koolmeistri elu üles üsna kenasti. Kuid siis jälle uus õnnetus. Hanna mõtleb Mitrafan Vassiljevitšile, koolmeistriks, kes sunniti viimati oli. Hästi, mis sai Hanna sinna parata? Koolmeistri vastu hakata, et kohast ilma ei jääks, sest kes oleks Hannat oest head sõna ütelnud? Kuid parem oleks olnud jätta jätta siis, ühe lapsega, kui jääda nüüd. Ja hirmu kuulatab Hanna iga liigutust, iga samm, mis koolmeistri oma tubades teeb. Tal on pisikene lootus vallatalitajale, kirjutajale, preestrile, sest ta on nende palvel olnud, et nad koolmeistri ees kas või ühegi hea sõna ütleksid. Kuid vallatalitaja ja kirjutaja pole Labanovitšile ühtegi sõna pärast midagi rääkinud ja preester pole temaga ühtegi sõna saanud. Hoolega oli ta köögi ära koristanud, koolmeistri kui tolmutükikese ära puhkinud ja kasinud. Kõik korda oli ta koolmeistri tubades põrandaid pesnud, koolmeistri ette kollast liiva riputanud. Kõik oli ta teinud, et koolmeistri võimalik, et puhas oleks, ja ootas nüüd südamevarjuna oma saatuse otsustamist.

Labanovitš astub kööki. Ta tahab näha oma kooliteenijat, kes on olnud romantilistes sidemetes tema eelkäijaga, kooliteenijaga Mitrafan Vassiljevitšiga.

Hanna on hirmu täis, ta süda peksab.

Kõik korda näeb Labanovitš nii koledat ja õnnetut koolmeistri koha on rohmakas, nagu kirvega raiutud. Pisikekoolmeistri silmad on sugaval pealuu sees. Kuid see kõik ei ole — vaese naise suurim õnnetus on ta nina. Nina, mis ei ole, pole olemaski, selle eesmine ots on sisse langenud, silmade vahelt paistab mingi ninakonts. Nina või nina puudumine muudab naise näo äärmiselt inetuks, ebameeldivaks, hääle asemel on inisemine. Ta on sündimisest saadik näinud. Nagu needust kannab ta enda küljes koolmeistri pattu. Justa istub vaenuliku näoga ahju aares ja vaatab koolmeistrit: ta on emalt kuulnud, et see koolmeistri võõras mees võib teda sealt pingilt minema võtta, kui ta emaga magab.

Koolmeistri teretab kooliteenijat, vaatab köögis ringi ja ütleb, misnoodi juttu alustada.

«Kas juba ammu siin?» küsib ta Hannalt.

«Teist aastat, noorhärä,» iniseb see vastu.

«Kas koolimaja pühkida oskate?»

Hanna ei mõistnud sugugi saarast tühist küsimist, oodates ja ta muigabki.

«Vai veel ei oska! Võin põrandaidki mõsta.»

«Nojah, aga süüa keeta oskate või ei?»

Hannal hakkab kivi südamele langema.

«Miks ep oska, noorhärä, oleks aga, millest keeta?» vastab Hanna rõõmsalt.

«Oo, siis on hästi,» sõnab koolmeister. Seejärel kutsub ta Hanna oma tuppa, et rääkida nelja-silma all.

«Sah, siin on üheksa rubla — kolme suvekuu palk, mis varamajast peab välja makstama. Sina jää pealegi koolikanna hoolt koolimaja eest ja tee kõik tööd, mida kooli teenija tegema peab. Hommikul enne tunde ja õhtul pärast tunde tuleb koolimaja puhtaks pühkida, laste vett kanda ja talvel veel ahi soojaks kütta.»

«Küll ma katsun, noorhärä!» ütleb kooliteenija ja on sel hetkel õnnelik.

Labanovitš sattus pisut kohmetusse, tahtis küsida, kuidas ta eelkajaga oli ja kuidas see võis juhtuda, aga peale sellest raakimist piinlikuks ja ütles ainult:

«Ja edasi on asjalugu järgmine. Kui sünnitamisaeg kätte jõuab, siis otsi endale ennem nädalaks või paariks teha peavari, sest koolimajas see ei kõlba, ja pärast tuleb tagasi ning elad jälle siin. Selle aja eest ma sinu rahast midagi maha ei arva. Kauple kedagi enda asemele, palk maksan mina ise.»

Hanna kuulab langetatud päi.

«Hea küll, noorhärä. Eks ma tea ju seda ise ka.» Ja kuivatab põlletsaga silmi.

«Nojah, ongi kõik, mis mul ütelda oli.»

Hanna läheb kööki. Ta istub seal tükk aega ja nutab. Nutab rõõmust ja murest. Seda kivi, mis nii kaua ta südant rõhus, nüüd enam pole. Kuid ees ootab kibe ja palkane elu väikeste lastega, kellest üks pole veel sündinudki, elu külainimeste toanurgas, võoraste jalgade all. On kuulda, kuidas ta nuutsub ja viigiseb oma õnnelikkuses ninaga.

Senikaua kui koolitöö pole alanud, on vaba aega rohkem. Tundide kaupa sorib Labanovitš kooli raamatuid ja pabereis, korraldab kooli inventari, loeb rahvakoolide inspektorite markusi. Selle kirjavahetuse kaudu tutvub ta oma kooli ajaloo, õpetajatega ja õpetajannadega, kes on

tema olnud ja töötanud enne teda. Kus on nad nüüd? Arvatavasti pole mõnda neist enam elavategi kirjas, sest siin on nad olnud juba ammu. Ja nagu iseenesest läheb meel meelde. Jaljed neist talle tundmatuist inimesist on jäänud pabereisse, aga kus on nad ise? Samasugune jälg jääb meelde, kui ta ise on siit läinud. Tuleb meelde Tšeršõna. Järgi ju teda ennast seal pole, kuid pabereisse on samasugune jälg jäänud. Ning taas kerkib tahtest sõltumatult ta meele terve rida kujutlusi ja südant ängistab kaotus. Need tundmatute inimeste vanad kirjad, need vanad raamatud, ammugi surnud autorite mõtte vilid, heidavad nagu kalmuvarje noore koolmeistri südamele ja teda haavad veelgi suurem nukrus, ta tajub enda üksildust siin

lõunaks. Oplaste nimekirju läbi vaadates märkab ta, et nendes ei ole tudrukuid. Nähtavasti pole siin kombeks tudrukuid kooli kaata. Tuleb koosolekul külameestega rääkida, mõtleb koolmeister, neile selgeks teha, et ka naisterahvale on koolitöö tarvis, vahest ehk rohkemgi kui mehele. Ja mõtted hakkavad liikuma uues suunas.

Labanovitš teab juba omast kaest, et niikaua kui lastel kooli midagi teha on, kui hiline sugis veel saabunud pole, on need raske kooli saada. Korratu ja erineval ajal koolitööd aga takistab normaalset õppetööd. Seepärast peaks kooli kutsuma ainult kõige jütsimad, neid pisut peale aitama, ülejäänud õpilased aga kokku võtma juba viidike hiljem. Ta määrab kõige nooremale kooli õpetajaks kahekümnenda septembri, mis on kahe päeva pärast tähtsaima algas koolitöö märksa hiljem. Nii et need jääb rohkem aega ja ta jõuab rohkem ära teha. Veel üks mure tuli koolmeistril kaelast ära saada — teha visiit kooli ja kõigepealt isa Mikalale kui küla tähtsaimale inimesele, seejärel ka metsnikule, preestri õdedele ja köster koolmeistrile, kellega ta juba tuttav ongi. See ülesanne koolmeistrile ei meeldinud, kuid pidi ära käima — seda mõeldes komme. Kui ei käi, soetad endale vaenlasi.

Ühe päeva õhtul, kui Labanovitš oli koolimajja kolunud, katski ta preestril külas.

Isa Mikalai elab kiriku lähedal uues majas. Selle maja omanik peab ta enda suureks teeneks, ja kui ta sellest räägib, siis näitab oma käsi, millel on rakkude jäljed veel siamaani näha. Ja seejuures ei unusta ta meelde tuletamast pühakirja sõnu: «Palestina peab ka oma leiba sööma.» Koht, kus praegu seisab

uus maja koos kõigi kõrvalhoonetega, oli isa Mikalai väga meeldinud ja ta oli otsustanud siia elupaiga rajada. Kuid krunt ei olnud ehitamiseks põrmugi sobiv: jõe ääres libajas, raamas. Isa Mikalai tasandas platsi oma kätega, ära, kaevas oma jutu järgi terved maed maha, ja kui ta raskusi millegagi üldse võrrelda saab, siis ainult Suve minekuga üle Alpi mägede. Ja kui palju oli murell! Siinkohal heidab isa Mikalai käega ja suunab pilgu kuhugi ebamäärasesse kaugusse, kusjuures ta näoilme muutub valuliseks. Kuid see valtab ainult silmapilgu, sest ta vaevad, tema kannatamised, kui nii ütelda, on pingutusi viljade näol heldet äratasumist leidnud.

Sellistel puhkudel ei tee isa Mikalai saladust isegi sellest, kuidas ta tänavu kevadel kirikus ülempiiskopi aujutulust pidas ja raasikene viltu läks. Selles jutluses komistas ta ka raskustest, millega oli jumala tahtmise täitmiseks pidanud püstitama seda oma uut Jeruusalemma. Iseenda vaevade kohta ütles ta:

«Ma olen kannatamisi kannatanud nagu Fjodor Mihhailovitš Dostojevski.»

Samas tegi ülempiiskop märkuse:

«Isake! Kas sa tõesti ei tea piinade ja kannatamiste näiteid jumala pühade meeste elust, et nimetad kirjanikku, kes oli ilmalaps?»

Olgu, keel läks hambaauku. Isa Mikalai naerab nüüd selle üle ka ise.

Isa Mikalai võttis koolmeistri päris lahkesti vastu. Tundus, et tal oli heameel Labanovitši näha. Vahetanud lühidalt mõne sõna, ütles isa Mikalai:

«Te olete tõesti toime pannud kristliku teo.»

Arusaamatuses vaatab Labanovitš isa Mikalai otsa.

«Teist on, teate, külarahvale jäänud kõige parem mulje,» jätkab isa Mikalai.

«Millega siis ometi?» küsib Labanovitš.

Isa Mikalai patsutab Labanovitši sõbramehelikult õlale, kihistades ise tasakesi naerda, kusjuures see naer on kuidagi veniv, tulles kuskilt alt, justkui pressitaks teda sealt välja.

«Nagu te ise ei teaks?» raagib isa Mikalai. «Te andsite ju peavarju kodutule inimesele. Isegi kõigi suvekuude palgast loobusite tema heaks.»

Ja sealsamas muudab isa Mikalai tooni, üteldes järsult:

«Mismoodi küll see Mitrafan Vassiljevitš sihukesega sisse kukkus? Te ometi nägite, kui kole see naine on...

Ja palus, et ma tema eest kostaksin, aga ma ei julenud. Ühha teile ausalt: mina poleks teda maha jätnud.»

«Kahju ometi inimest tänavale ajada. Ja kuskohata oleks tal minnagi? Ei ole see ometi tema süü, et ta nii kole on...» ta on, õigust ütelda, langenud mõnitamise ohvriks.

«Jaa,» möönab isa Mikalai, kusjuures ta ilme tõmmetelikuks ja silmad vaatavad ebamäärasesse kaugusse.

Kuid teie olete siiski humanne inimene. Sellega ei ole külarahva poolehoidu.»

«Näitab isa Mikalai koolmeistrile oma maja ning ütleb, et katele jaanud rakkude jalgi. Ta raagib oma sõbraga Fjodor Mihhailovitš Dostojevskist, kusjuures ta vapustab pikk naeruhoo. Isa Mikalai haarberi meelevalimisel lööb Labanovitšile vastu midagi eriomaselt papiparast. Talle meenub isa Kirõll: samasugune tunne oli talgi — midagi kopitanut, tardunut, koolnõhnalist. Ja midagi uus mõte hakkab temas idanema, kuid edasi mõelda ei oska, sest madalat kasvu ja veidike peenutsev preestri- ja palub teelauda.

16

Mis võrratud ilmad on Polesjes!

Ainult vanad inimesed mäletavad nii kauneid päevi. Hooje, vaikseid, selgeid. Kaugused tukuvad sinakas uduhõõn. Liikumatu ripuvad kõrgete künnapuude kaharate okaste küljes kuldpunased lehed. Pimedates öödes on pidulikku rahu ja taevast on maale lähemale laskunud, et kuulata tema igiammuseid kaebeid. Ja taevast on tähti nagu toonantlilli üleni täis tikitud, nad värelevad, veikleavad, kerkivad värvides, räägivad su südamele millestki lõpmata suurest, õhutavad laiemalt tiibu sirutama ja lennata laotusse, et naha, kui suur on tema, ja tunda, kui väike sina ise, nihutada laiemaks oma maise elu ning argimõtteid piire ja maitsta senitundmata rõõmu.

Mis võrratud ilmad!

Ainult hakkavad teist korda õitsema... Vanad inimesed meenutavad, et see olla raske aasta märk...

Võrratud koolimaja on elule virgunud. Igale pool laste kilbist. Avaral koolikrundil on lastel vahetundides nii tore meeldida. Juba esimesel vastuvõtupäeval andis oma nimed üle kolm kaksikümne uut last. Kuid nende seas ei ole

ühtegi tüdrukut, ehk küll koolmeister tegi kõik võimaliku et neid tarkust koguma meelitada. Külaharvas on leidnud et tütarlastele pole kooliharidust tarvis: juba muidu naistega raske toime tulla, ja mis siis veel saab, kui need koolid läbi tehtud. Kuid ega kõik poisidki koolis käi. Nii istugu tüdrukud parem kodus ja tokutagu takku.

Kui Labanovitš külainimestega sest asjast rääkis küll lis ta ühelt naiselt, misparast emad ei taha tütreid kooli lasta. Aastat viis tagasi olla üks tüdruk koolis käinud üks ainus terve kooli kohta. Ja pea võtnud teisel hasti, aga kord talvel jäänud haigeks ja surnud. Küllap siis kooliõppusest see haigus tuligi. Emad arvavad küll niimoodi ja pärast seda ei julge keegi oma tüdruku kooli saata.

Nüüd on Labanovitšil juba pisut kogemusi, kuidas koolimeistrina töötada. Seni on ta lastega rohkem mänginud kui neid õpetanud: las harjuvad kooliga ära, las kohanevad koolipoisieluga, saavad ajapikku oma uue eluga kursis. Ja tunnid on tal ainult enne lõunat. Ent mudilaste hulgas on nii ütle mata toredaid poisse, iseäranis paistab nende hulgas silma Alessik Gröljuk. Alessik on õudselt kasimata ja kõigist teistest kehvemini riides. Ta särk on närune, pesemata, kulunud.

«Misparast siis sina sihuke kriim oled?» küsib temalt koolmeister.

Alessik vaikib. Tema eest vastavad poisid:

«Ta on vaenelaps, ta ema on surnud.»

Alessik langetab nukralt pea ja köpitseb tasakesi sõrmedega vastu lauda.

Kahju poisist.

Labanovitš vaikib, silmitseb teda, siis astub ligi ja ütleb leebelt:

«Aga ise ennast pesta võiksid sa juba ikkagi, kallid poisid.»

Ja algabki jutt puhtusest, sest kõik poisid pole ses suhtes sugugi patust priid. Juuksed on neil pikad ja sugemata, kui vaatad, näed täisid loivamas. Käed mustad nagu sea jalad.

Koolil on juukselõikusmasin olemas. Vahetunnis lõikab õpetaja kooliõuel oma pisikeste õpilaste juuksed maha. Siinsamas seisab petroolitopsik ja tükk vatti. Juuksed maha aetud, kastab ta vatti petrooliga märjaks ja hõõrub täitanud pead sisse. Taidel kohe hing väljas. Lastel on väga põnev vaadata, kuidas juuksekahtlud ühtlaste süüdena maha langevad, nad torgivad sõrmedega pead, näita-

vat et on must. Pärast pesevad nad paljaksatunud pea, näo ja kael koolmeistri järelevalve all puhtaks.

Lõik töö aitab Labanovitšil oma uuel kohal tugevamini juurduda. Ta tunneb, et elu on täiuslikum. Senikaua kui kõik õpilased pole veel koolis käima hakanud, jääb tal veel aega. Ta kasutab seda selleks, et uue paikkonnaga lähemalt tutvuda. Mõne päevaga on ta läbi käinud kogu linna, järele vaadanud teed ja tundmatud kohad, sest uue tutvumine pakub alati midagi värsket ja huvitavat. Hiljuti tegi ta veel sõidu Pinski. Linnaga ühendust on lihtne ja kerge — kolm korda nädalas käib seal postist seal postivanker. Pinski leidis ta endale isegi ühe poe, kust võib mõned nipet-napet võlgu saada, mis alati raha taskus ole. Ta ostis Alessikule bombakahju ja võõrihma, sest hoolitsejate jaanud poisist hakkas kahju ja oleks tahtnud millegagi talle rõõmu valmistada.

Abadel hetkedel käis koolmeister vallamajas, kus juba oli tuttavaid ja võis uusigi tutvusi sõlmida. Tänaval aga ei mõnikord näha külaelu lõbusaid ja naljakaid sünd-

Vallamaja lähedal on õllepood. Seda peab Maksim tuleks. Viimastel päevadel on õllepoe ümber sagimist olnud. Õige tihedalt on sinna asja ka vallatalitajal Zahhar Lemešil. Talitaja ise püsib kindlalt jalul. Nagu naha, hõõrub ta end ohjes, sest käsil on mingi asjaajamine. Talitajal on kindel eesmärk. Ta on külameeste vastu lahke, hõõrub nende meele järgi olla ja teeb kõvasti välja. Labanovitš pole asjaga kursis, tal jääb vaid pealt vaadata, mis juures sunnib. Seal aga saalib rahvast edasi. Mehed lähevad sinna tõsisel ilmel, nende nägudelt peegelduvad isegi argimured. Tagasi aga tulevad nad jumevõlvainana ning jalad kaivad risti all. Juba võib siin kuulda küll laulmist, küll kõige avalamat jutuajamist, küll ülimalt sõbralikku vandumist, milles pole terakestki va. Meestel lihtsalt on lõbus ja mõnus olla, nõnda ka mõnikord taadil Jessõpil.

Jessõp on juba aastates mees. Ta habe on vanunud nagu vilt, kaivad otsest keerdus nagu noodapära. Must pikk-kõhuline lala koduskootud vöö vahelt siilupidi välja tiri-
tud pikk valge hame on rinna eest lahti. Laiast kaela-
mõõnust paistavad rinnaesine ja kõht kuni nabani. Vana
mõõnust on peas oma harilikust asendist ära libisenud ja
nõnda ventab külje peale. Kõik see teeb vanamehe üpris

naljakaks. Ta näoilme aga on kõige muhedam ja sõbralikum. Jessõp astub edasi lomberdamisi. See tuleb tema vigasest jalast, kesvamärjukes aga paneb teda ainult veidi dike tuikuma.

Keset vallamaja hoovi jääb Jessõp seisma, sihib vaadata paremale ja vasakule. Märkab koolmeistrit. Tuleb tema juurde, sirutab käe.

«Kallist terit, koolihärra. Sai piisake võetud,» seletab Jessõp. «Sina oled omal alal asjaline, meie jalle omal. Ja põle meil häda kellelgi!» seletab ta häält tõstes. Siis aga akki muudab tooni, otsekui taibates selle sobimatust. «Utsita, utsita meid ja meie lapsi, sest meie oleme lollid. Ah, küll oleme ikka lollid!... Utsitage, utsitage,» madaldab taat häält, «ega mina põle teile paariline... Ei maksa pahaks panna!»

Jessõp tahab mütsi peast võtta, kuid ei saa kuidagi mütsinokka kätte, nihkub samm-sammult kummardusi tehes tagasi ja jõtab siis otsejoones sihi värava poole. Ta läheb luugates tänavale, seisatab uuesti, vaatab ringi. Ta pilgu ette jääb kirik. Vanamees kõngutab endamisi pead ja jorutab:

Ni-üd tähendame meie sa-a-la-al vi-i-i-sil
sa-a-ala-al vi-isil
ke-e-e-eru-u-ubi-id...

Jorutab pisut ja jätab järele, võib-olla segab see, et Mihhalka Šugai vastu tuleb.

«Mihhalka!» hüüab talle Jessõpi-taat. «Kas tead, mees, mis asi on?»

«Mis asi?» küsib Mihhalka.

«Anna mulle üks tohlakas! Anna üks tohlakas, mees!» Mihhalka vaatab Jessõpit ja naerab.

«Mis sa muidu naerad, anna üks tohlakas.»

«Kuidamoodi ma sulle tohlaka anna, külamees? Mille eest?»

«Ära päri, mille eest, vaid võta katte ja anna üks tohlakas,» raiub Jessõpi-taat ikka oma.

«No kuidamoodi ma sulle tohlaka anna? Te olete ju vana mees.»

«Hoo, tema küsib, kuidamoodi tohlakat antakse! Äigu vastu vahtimist, ja tehtud.»

«Ma pole ju teie peale vihane.»

«Siis saa vihaseks, vennike, ja äiga ära.»

«Pole asja külameest lüüa.»

«Lõu! puha, Mihhalka: on küll asja! Mis sa muidu minu lipitsed! Ole mees ja anna üks tohlakas. Sest kui sa mulle tohlakat ei anna, siis ma lähen ja lohtsin oma eide lüüa.»

«Ma meil ikka kakelda, külamees, parem elame rahu.»
«P siis tahagi mulle tohlakat anda?»

«Taha.»

«Ma võid pörgupõhja kerida. On peale sinugi aru-
münd muresi.»

Jessõpi-taat hakkab mööda tänavat edasi lomberdama. Ta tunne, nagu oleks ta miskit pahandust teinud. Ta ei taha seda karistataks, pekstaks. Aga see võib olla vana meese veidrus. Ta mõmiseb midagi habemab käega mütsi, leiab selle noka ja keerab ümber, üripidi pähe. Kui talle tüdrukud või noored naised vastu tulevad, hüüab ta need enda juurde ja ütleb, et lohtsin nendelt musu saada. Naised jooksevad minema, kes ei taha, kes hurjutades.

Taat keskpaigast läbi, juhtub Jessõp kokku Tsimohhiga. Juba eemalt ajab ta käed harali ja läheb Tsimohhile vastu, et see mööda ei pääseks.

«Jest!» karjub ta.

Tsimohh jääb seisma ja vaatab Jessõpile otsa.

«Kuhu sa lähed, koerapoeg?»

«Mine, mine pealegi!» ütleb Tsimohh.

«Küll mina lähen nüüd ja edaspidigi, ära muretse! Tsimohh, ole ometi mees — anna mulle vastu molu.»

Hammastunud pilguga tunnistab Tsimohh Jessõpi-taati. Kerge mule libiseb üle ta näo ja veel ei jõua Jessõpi-taat midagi iitsatada, kui Tsimohh Zõga virutab talle plaku vastu kõrvu. Ja Jessõp lendab matsaki selili maha, lüües oma lombakat jalga.

«Aah, söögu sind sada sarvikut, Tsimohh! Küll oled aga... lüües käega. Ja andsid hea obaduse.»

«Ma ju ise tahtsid.»

Taat tahtsin mis tahtsin, aga oli tal tarvis nihukest obadust. «Sa igavene kurivaim! Sa igavene krants!»

Tsimohh astub habemesse muheldes edasi, Jessõp aga ütleb end jalule ja vannub teda. Inimesed ümberringi vaadata, taat aga räägib aina:

«Küll viirus magusasti, sunnik. Läheks õige talle järele.»

«Ma ei taha koos ühe kāraka...»

Tsimohh saab abikirjutajalt teada, millest see eba-
luguuline sünnine õllepoe ümber. Ainult mõni päev on

jaanud talitaja valimiseni, sest Zahhar Lemešil on vana sed vallavanema-silmapilgud oma kolmeaastasest tärn nist. Zahhari tahtmised käivad selle järgi, et veel kolme aastaks vallavanemaks jääda. Selle kasuks raagib tal palju kaalutlusi. Esiteks, sellega tõuseb tema au, sest talitaja võib ütelda, on esimene rügi ametimees vallas. Teiseks, talitajaamet pakub juba iseendast palju huvitavat ja meeleparast. Kolmandaks, Zahhar Lemeš hellitab salakaval lootust ühtejärgi, ilma vaheta, kolm aega vallavanem olla. Kui see tal õnnestub, saab ta aukaftani. Pinski maakonnas on yist ainult üks vallatalitaja, kes on kaftani saanud, ja see talitaja on Zahhar Lemeši äi. Niihästi äi kui ka elu poega on õpetanud, mil viisil ühele või teisele eesmärgile jõuda takse. Semstvoülemaga on tal head klappid sees. Muidugi, Lemeš ei ole semstvoülema seltsis viina võtta saanud, kuid tema taskust on üht-teist semstvoülema taskusse libisenud küll. Praegu aga valmistab Zahhar endale pinda vallavalatules, rikkalikult loputades oma valijate õllejanuseid kõrisid.

Vallamaja on kõige suurema hoole ja usinusega puhtaks roogitud, küüritud ja nühitud. Pilipi-taat, toppides käigu peal tubakat ninna, jookseb kas või hinge seest välja, seda ja seda on tarvis kohendada, siin ja seal kähku ära kaasa, seda ja teist teha. Zahhar Lemeši närvid on veidi pingul. Ta hingeline seisukord on praegu samasugune nagu kõige ustavamal kristlasel enne pihile minekut. Ka kirjutaja on pisut rahutu. Aeg-ajalt vahetavad nad talitajaga pilke, noogutavad teineteisele ja pilgutavad silma. Suurtuba aga kõmiseb ja põrab meeste kärast.

Korruga jääb kõik vakka. Talitaja ja kirjutaja löövad mõlemad näost valgeks. Talitaja kisub ennast kühmu, kaotab hoobilt nelikümmend protsenti oma tähtsusest. Rahvas tõmbub kahele poole lahku ja läbi meestevahelise koridori astub semstvoülem, astub kindlal ja kiirel sõjamehesammul, ise madalat kasvu, tüüakas, tõmmu jumega. Semstvoülem on prantsuse nimega krahv, endine ratsaväeohvitser. Iga tema liigutus reedab sõjaväelast.

«Tervist!» kähvatab semstvoülem terava häälega

«Tervist, teie hiilgus!» kärab koosolek.

Jessöpi-taat ei jõudnud teiste meestega koos tervitada ja alles siis, kui kõik on vaht jäänud, hüüab ta takerduva keelega juba üksinda:

«Te-te-re ka, te-teie kiirgus!»

Semstvoülem asub ilma pikemata asja juurde.

«Keda te soovite endale vallavanemaks?»

Zahhar Lemešit!» kõmavad hääled.

Lemešit, Lemešit!»

«Olgu!» jääb semstvoülemgi päri.

Zahhar Lemeš tabab sobiva hetke ja pilgutab kirjutajale silma, keeleots suust väljas.

Semstvoülem istub maha ja kirjutab.

Korruga lendab üks kolinal lahti ja maruhoona sõostab kantseleisse Tsimohh Žoga. Ta silmad keerlevad metsikult luuksed on turris.

«Hed!» roogatab Tsimohh. «Juba valisite ära? Zahhar Lemeš? Kelle kuradi te valisite? Veel vähe teie verd ime-
mud!»

Kõik see sünnib täiesti ootamatult. Koosolek ei näe üht kedagi muud peale Tsimohh Žoga.

Audmata kellelegi mahti ennast koguda, hüppab ta Lemešile peale:

«Talitaja? Mis talitajat kah sinust... Ha-a! Sada rubla laskusid maha! Semstvoülemale andsid meelegahead!... Ja muid hakkad meie verd imema?»

Vallavanem!» kätatab semstvoülem. «Külma kartsu mees!»

«Kulakümnikud!» käsutab talitaja ja kargab ise nagu Tsimohhi kallale. Žoga ei anna alla, raputab külakümnikud oma laiade õlgade küljest lahti. Nuud kahman talitaja tal selja takka ümber kinni. Pilipi-taat avab ukse ja Tsimohh topitakse külma soolaputka mustavast suust

«Kantseleis on vaikne, kõigil on piinlik.

Talupojad vaatavad üksteise otsa ja sügavad kukalt. Tsimohh aga karjub, märatseb ja sõimab, ei ta hooli talitajast ega semstvoülemast.

«Teda koolihärra, mu häda on täieni selles, et ma ei oska midagi kirjutada, mida mõtlen. Aga mul on mõnikord mõned mõtteid. Ütleme, vallamajas nad kirjutavad sulle mõned paberid, olgu siis palvekirja või kaebuse. Loevad need sulle ette — ei, tundmine ütleb, et oleks pidanud kirjutama. Küll kirjutavad pikalt-laialt, küll ajavad lühikesi sõnu hunnikusse, aga mis vaja, seda ei ole. Kirjutavad ringi ümber tõe ning panevad tõe nahka: teda

pole, sest nii kõva kesta sisse keeratud. Kui aga ma kirjutada mõistaksin, siis annaksin mõnelegi mehele siin mad ette.»

Aksjon Kal on Vössokaje küla mehi. Ta on tulnud Labanovitšiga juttu ajama. Koolmeister ise kutsus teda, kui ta Aksjoniga vallamajas tutvus, sest Aksjonil on omapärased mõtted, mida ta ühtainu mölgutab.

Labanovitš kuulab, vaadates tunnistavalt Aksjonile näkku. See on alles noor mees, üle kolmekümne. Ta naajooned on valjud, isegi külmad. Silmad vaatavad mõtlikult, kuivetu ja tugev keha annab tunnistust, et see pole ükstakõik mees. Lühikesed mustad vurrud hoiavad huulte kohal tihedalt ja kangekaelselt rõngasse, muutes ta nooilme ilusaks ning energiliseks.

«Kes ta oleks võinud praegu olla, kui ta oleks saanud täielikult välja areneda?» mõtleb koolmeister. Ja Aksjon kerkib ta vaimusilma ette kord valju süüdistajana kogukonna huvide kaitsel, siis jälle ulja röövliatamanina, halastamatu kättemaksjana talumehele tehtud ülekohtu eest.

Aksjon Kal on täis usku õigusesse, sellesse iidse õigusesse, mida rahvas nii ahnelt ootab ja mida tema eest seitsme lukuga hoitakse. Ta ei suuda rahuliku südamega pealt vaadata, kuidas inimestele ülekohtu tehakse, ja nõuab õigust. Niihästi vallamajas kui ka semstvoülema juures tuntakse teda kui rahutut ja kardetavat inimest. Ja talitajal on käsk temal silm peal pidada. See on Aksjonile endalegi teada ja ta muigab mustadesse vurrudesse: «Pole teist lollidest minu mahatallajat.»

Ei lase Aksjon külamehi nende elukitsikustes uimaseks jääda. Ta paneb liikvele ja äratab nende ühiskondlikku meelt, levitab uusi mõtteid, ohutab neid võitlema ülekohtu vastu, sest kõiksugu riukamehed, ametnikud ja mõisnike sabarakud, on talupoegi petnud, neid omast ilma jätnud. Kuidas siis muidu võis juhtuda, et pan Skyrmunt Albrechtówist on neil uuest-akendest sisse tunginud, ahnitsenud nende nina alt endale jõest püügikohad, kus nii palju kalu, ja rendib neid talupoegadele endile tagasi? Kalastuskohad on külarahvale valus küsimus. Kaksteistkümmend aastat on pan Skyrmuntiga kohut käidud. Aksjon Kal on olnud kogukonna volimees. Küll on ta kohtuuksi kulutanud, ringkonnakohtust pihta hakates on ta viinud asja senatissegi, kus see aga tühja läks, sest igal pool mängib härra härraga kokku. Nii jäidki kalastus-

labanovitš pan Skyrmunti kätte. Nuud aga peavad neid talupoegi viis jõukat peremeest Vössokajest: vallatalitaja Lemeš, kogudusevanem Grögar Kreštšok ja veel kolm talunikku. See on neile tulus ja neil hea meelgi, et Aksjon Kal talupoegade hagi kaotas. Nad levitavad tema kohta veel igasugu juttegi, nagu oleks ta avanturist, kel on ainult kogukonna raha vaja, sest kes seaduse vastu ikka läheb. Sestap Aksjon neid nõnda vihkabki — ta vihkab neid kui talupoegade huvide mahamangijaid ja meediklike vaenlasi. Ta vihkab ka mõisahärrasid ja ametnikke, sest tema arvates on kõik ülekohtu ilmas talupoegadele.

«Muidugi küll talupoegadele õigust ei andnud, kuid Aksjon ei taha sellega leppida. Tal on veel mõte, et võiks kirjutada pulvekirja keisrile

«Mis teie arvate?» küsib Aksjon Labanovitšilt keisrile kirjutamise kohta.

«Labanovitš lööb silmad maha, otsekui kaalutleks midagi. «Kuidas te seda mõtleksin teile, kuid ainult ei tea, kuidas te seda mõelda ma ütlen,» sõnab ta vaikselt. Ja lisab hetke pärast: «Ma arvan, et sellest midagi välja ei tule.»

Koolmeister oleks juba äarepealt selle asja Aksjonile rääkinud, mis juba mitu päeva tema hinge peal on, kui künke pea peale pöörates ja vallutades täielikult ta meelt. Kuid ettevaatus ja enesesäilitamistung saavad tal ette, nii et ta ütleb:

«Aksjon, me räägime sellest mõni teine kord, ma ei taha nii, et keegi sellest ei teaks. Praegu aga tahaksin teile midagi muud ütelda. Te kurdate, et te ei oska oma mõtteid üles kirjutada... Mis oleks, kui katsuksime ühele?»

«Nuud on Aksjoni kord silmad maha lüüa, siis ta naeratab: «Tõde, pea on juba muid asju täis, mõtted mujal...»

«Kuidas õppida noores eas, aga nüüd aegagi vähevõitu.» Aksjonil kõnetoonist ja näoilmeist on tunda, et ta õppimise vastu ei ole.

«Jätke jutt! Natuke aega võib ikka leida, peaasi, et talupoeg oleks. Tulge õhtuti minu poole, kui aega on. Kui tarkust me taga ajama ei hakka, kuid arvan, et me saame juba pisut kirjutama õppida me suudame.»

«Muidugi, miks ka mitte. Kui enam-vähem lugeda ja oma mõtteid kirjutada oskaks — asi seegi!»

«Kuidas õppida nüüd kohe proovi!»

Labanovitš hüppab püsti, võtab paberi ja kirjutab. Bed ning istub Aksjoni kõrvale.

«Te olete suur mees ja ma ei hakka teid niimoodi õpetama nagu lapsi. Hakkame kohe kirjutamisega plii kõigepealt kirjutame teie nime.»

Koolmeister kirjutab «Aksjon Kal», maalides hoolikalt iga tähte.

«Nüüd ma kirjutasin teie ees- ja perekonnanime. Teie eesnimi on Aksjon. Siin see «Aksjon» ongi, sõna «Aksjon» sest meie kõne seisab koos sõnadest ja iga sõna võib üksi kirjutada. Ja see on teie perekonnanimi «Kal». Teie õnn on teil ees- ja perekonnanimi lühikesed. Uurige neid lähemalt, ma toon silmapilk trükitähed.»

Õpetaja astub koolikapi juurde ja võtab sealt tahkarbi, Aksjon aga istub ega pööra silmi kahelt sõnalt, kui koolmeister kirjutab. Ta tähelepanu on täielikult keskendatud neile sõnadele, kuid need ei ütle talle midagi. Ta näeb vaid tervet rida postidest, rõngastest ja konksudest koosnevaid kummalisi märke ja vigureid, mis on tema silmale täiesti võõrad ning tundmatud.

Labanovitš aimab tema mõtteid ja ütleb:

«Muidugi, esialgu ei ütle need kirjutatud sõnad teile midagi. Nad peavad tuttavaks saama, silm peab nendega harjuma, nii nagu peremehe silm on harjunud oma hantlaga ja need suures karjas kohe ära tunneb.»

Koolmeistril tekib kahtlus, kas ta on valinud õige õppimeetodi, sest koolis kasutas ta teistsugust meetodit, mida ta hästi tundis. Niisugune meetod aga polnud sel ajal levinud ja oli Labanovitšile isegi tundmatu. Kuid koolmeister lähtus siin psühholoogilisest kaalutlusest: oma nime kirjutamine peaks tema õpilast rohkem huvitama.

«Te silmitsege kirjutatud sõnu, mina aga näitan neid niimoodi neid trükitakse raamatus. Vaadake siia, need märke kutsutakse tähtedeks. Meil on vaja kokku seada sõna «Aksjon». Kuulake, kuidas võib hääldada «Aksjon».

Koolmeister ütleb sõna osade kaupa:

«A-k-s-j-o-n.»

Ja hääldades tähti mitu korda, näitab ta neid Aksjonile ning laob ühte ritta.

Labanovitš paneb nii kirjutatud kui ka trükitähtedest kokkuseatud sõnad juhuslikult tema õpilaseks saanud mehe ette, satub ise hoogu ja äratab viimaks huvi Aksjoniski. See hakkab sõnu, silpe ja eraldi seisvaid tähemärke suurema uudishimuga silmitsema. Kui nad aga jõudsid

õppendusemargini sõna «Kal» lõpus ja selgus selle tähendus, siis omandas Aksjoni liignimi koolmeistri ja õpetaja silmis järsku hoopis teise tähenduse, tekitas esialgusest hoolikust ning siis naerugi.

«Ma tahendas ka ise selle kohta:

«Kui kummend kuus aastat on turjal, aga ei teadnud, et minu nimest välja tulla! Säh sulle, mida tähendas see, sa igavene sunnik!»

«Kõik need tähemärkide vahel vahet tegema ning ees- ja perekonnanime mitu korda kokku seadnud, võttis Aksjon kirjutamise. Ta pahklikud kohmakad sõrmed hoidis vaevaga sulepead ja pigistasid seda nagu pihtide. Mitmel korral jõudis ta veendumusele, et ega sellega välja tule ja et see tarkus, kuidas korralikult hoida, jääb temal kätte saamata, aga iga koolmeister appi, peletas ta kahtlused ja kinnitas, et see on ainult esialgu nii ja pärast läheb libedaks.»

«Kui see sai läbi, koolmeister andis Aksjonile pliiatsi, et ta vahetevahel koduski harjutaks.

«Kui vaba aega, tulge minu poole: vähehaaval kirjutamise märkamatuks selgeks.»

«Ma sirus tugevasti koolmeistri kätt ja läks koju, et õppida.»

«Kui toast välja saates läks Labanovitš öue. Oli juba kümne ringis. Aksjon suundus hämutavasse ja oli peagi pimedusse kadunud, Labanovitš aga jättis, jäädes külma sügisõhtu vaikuses kuulatõppidest aia teises otsas vahtra all krabisesid kelle all kuivanud lehed ja mingi inimkogu liikus hiiatlevaaltlikult jõe poole. Nahtavasti oli keegi akna taga ja vist tema tuppa vahtinud.

«Kui nad vahtisid aknast sisse külapoisi või noored kui nad koolimajast mööda läksid — oli lihtsalt vaadata koolmeistri elutuba, kui seal valge abal põleb hele lamp, aga võib-olla teda ennastki. Ja ta ei hoolinud sellest kõige vähematki. Nüüd aga ta südames ebamäärane rahutus. Ja need ärevad tunde võimuses ta hiljuti täielikult oli, tulevad ilikaga, mis neid tekitanudki.

«Kui ta eest leidis Labanovitš kooli rõdult iseara-

«... vene keeles 'roe, pask'; 1962. a. Minskis ilmunud sõnaraamat annab selle sõna ilma pehmen-

liku asja. Seina ääres pingi peal lebas pisike raamat, lehepaber umber. Koolmeister läks tuppa ja hakkas lugema. Sõnad ja tähed löid ta silme ees virvendama, ta kasid otsekui mingit tantsu tantsima, ja esiotsa ei suutnud ta autori mõtteid jälgida, ehkki need olid üpris lihtsad selged — niivõrd ebatavaline oli raamatu sisu.

Kõik kujutelmad keisrist kui jumalast salvitud mehe kui õiglasest ja erapooletust inimesest, kelle ees kõige võimase kehviku huvid ja suure isanda huvid pidavat olema täiesti võrdsed, lahikalt, kogu see kuldne sara, mis ümbritses keisri isikut, temale kuuluvaks loetud parimate omadused, mis inimesel iganes olla saavad — see kõik oli siin kõige armutumalt maatasa tehtud, pihuks ja põrmu muudetud. Autor sihtis oma hoobid tabavalt keisri isikule kaitsva ametliku kilbi pihta ja tegi selle sõelapõhjaks, rebides keisri ümber maha ta kaunid rüüd ja näidatav teda tõeliselt, ilustamata ja jõhkral kujul kui suurt söödikut ning vereimejat rahva turjal.

Autori kõik mõtted olid sihitud ühte kohta ja raiusid ühte punkti: kõigutada usku keisrisse, näidata teda nii nagu ta tõeliselt on. Raamatus kirjeldati niinimetatud keisrireforme sootuks uues valguses. Samas tehti nähtavaks keisri käsud ja uuendused, millega silmakirjaks oli taoteldud rahva hüvangut, nagu semstvoõlemate ameti sisseseadmine ja muu. Tegelikult aga tuli asjast ikka hoopis midagi muud välja, ja seda kõike tõestati lihtsate näidetega varal. Ühtlasi oli selgitatud nende poliitiliste organisatsioonide tõelist osa, kelle lipukirjaks oli halastamatu võitlus tsarismi vastu, et vabastada rahvas isevalitsuseks, mitte alt, ehkki need organisatsioonid pidid ennast varjama salajastes korgastes ja neid sõimati ning häbistati koledate sõnadega — vardjad, kurjategijad, massajad. «Pea meeles, Nikolai Verine, praegu on sul lihavõtted, aga küll tuleb ka paastuaeg.» Nende sõnadega lõppes brošuür.

Esimene asi, mida Labanovitš pärast raamatu läbilugemist tundis, oli hirm: nagu oleks maapind ta jalge all vanakuma lõõnud ja ta ees haigutanud kuristik. See kuristik ühtaegu kohutas ja tõmbas teda nii tugevasti enda poole, et ei saanud kaugemale taanduda. See esimene ehmatus, mis saadab teatava, ehkki veel mitte täiesti väljakujunenud ja juurdunud mõtteviisi kokkuvarisemist, tekitas omakorda järgmise ehmatus: mis siis, kui see raamat oleks tema juurest leitud ning ametivõimude kätte toimetatud? ... Misjooks see temale sokutati? Kes seda tegi? Mis

huvitas sellel oli, kes selle kardetava raamatu temale toimetati?

Mõtted olid nagu segi ja keerlesid rahutult peas, üks teine vaheldus teisega, tekitades hinges ärevust. Ja lõpuks kerkis keisri kuu ta vaimusilma ette oma kohutavate kuhupaiksuses: armurikas keiser, selline nagu pildil, keiser, nagu näidatud raamatus, keiser röövli ja jalgadega, hambad tigidalt irvi, valmis lööma inimese ihu. Ja see kahepalgelisus juurdus mõtteisse, nõudes, et neist ühest ühinguist tuleb püsivalt omaks võtta ainult üks.

Terve hulk elufakte, mille tunnistajaks Labanovitš oli olnud, muhasti see, kuidas suhtusid lihtsasse inimesse kõik, kes temast kõrgemal, kui ka kogu ühiskondlik kord — see kõik ühtekokku kinnitas näitlikult neid mõtteid, mis raamatus olid välja öeldud. Kuid kas inimesed tõesti seda mõtlesid? Kas tõesti kõik need ametnikud, kõik kõrgema haridusega kooliõpetajad, kes kasvatavad uue põlvkonna inimesi, kas tõesti nad kõik on teadlikud valevorstid ja võltsid? Mismoodi saab olla võimalik, et targad mehed, kõrgelt haritud inimesed seda poliitilist korda ülistavad, kellele selle olevat ühiskonnaelu parima vormi, mida peab hoidma, kaitsma ja toetama?

See küsimus raamatu keegi Labanovitši mõtteviisis ei olnud. Terve revolutsiooni, naitas olukordi hoopis uues valguses. Ta kandis raamatut endaga kaasas, öhtul voodisse, kus ta peitis ta igaks juhaks kuhugi ära. Ta ei olnud üldse rõdul seisnud, läheb Labanovitš elutuppa, kus talutuskepi ja suundub karjavainule. Ta tahab näha, kas see võis akende taga olla. Tasakesi astub ta jõe äärde, jääb vaatama ja näeb seal kedagi liikumas. Astub edasi, vana köster Batsjanovski.

Kas tõesti tema kais akende taga vahtimas? Millegi pärast see köster koolmeistrile ei meeldi. Sellepärast pole Labanovitš veel temale ka visiiti teinud. Köster kaob lonkides oma õuele, koolmeister aga läheb raudtee poole, et leida oma mõtetega üksinda.

Köster Batsjanovski kannab oma naabrimehe Labanovitši vastu vaimu, kelleks see ennast õige peab, et ei taha teda vana õuvalärsel meest külastada, kes ta on kaksikvõõras. Ühiksuhaastat püha altari ees teenistust pida-

nud? Ei ole siin olnud veel ühtegi õpetajat, ei meest, ei naist, kes oleks kõstri vastu nii suurt lugupidamatust avaldanud, et väldivad tema maja. Isegi kroonumetsnik I. Prakopavitš Bjaltjavski — kas saab seda meest nihuk koolmeistriga üldse võrreldagi? — tegi visiidi, kui ta aasta eest siia tuli, ja käib külas nüüdki, nii nagu ka tema kõster Batsjanovski, ise metsniku pool käib. Ja kui ha tud ning tark mees see on, ja kui suurt palka saab! Ja kelle kõigiga kõster Batsjanovski üldse tutvust ei pea! Võib ütelda, tema tutvuskonna moodustavad mehed, k nimed kõigi kaheteistkümnene kirikupüha järgi: Spaski, Uspenski, Blagaveštšanski, Uzdzižanski, Uvjadzenski, Bagajavlenski, Sretsenski ja teised. Nii on, kui võtta va mulikku liini pidi, aga kui lisada neile veel ilmalikud! Ta saaks lugu peale!

Ja üldse paistab naabrimees talle kahtlane. Küll hulgu uksipaini ringi ja redutab mööda nurgataguseid, küll ajab sosijuttu õhtlike inimestega nagu see Aksjon Kalil küll uitab öösiti mööda tühje teid otsekui kurjategijana. Küllap ta siis midagi mõttes haub. Ja kõster hakkas oma naabril vähehaaval silma peal hoidma. Aeg-ajalt käib ta koolimaja eest läbi ja piilub akendest sisse. Mõnikord sel satab ja paneb kõrva vastu akent, et kuulda vähemalt mõnigi sõna ja nende najal väheke aimu saada jutuaajam sest, mis seal akna taga toimub. Teinekord avab ta tasake jalgvärava ja astub koolimaja hoovi, vaatab kõõgi kõrval olevasse tuppa ja köökigi, sest kõster Batsjanovskil on mitmesuguseid kahtlusi ja aimusi. Kuid niiviisi ei õnnestu tal kuidagi midagi kindlamat kätte saada ja naaber jääb talle mõneti mõistatuseks. Kõster aga nii kergesti järele ei jäta. Tal on ka muusuguseid võimalusi teada saada, mis teda huvitab. Kõster ainult ei taha asjaga rutata: kuhu ta ikka paaseb, sest pühakirjaski seisab üleval: «Ei ole ühtegi saladust, mis ei saa avalikuks.»

Kooliteeniija Hanna käib vahel papiõdede juures üht teist toimetamas ja üldse pole temaga raske kokku saada ning juttu teha.

«Noh, tere ka, Hanna!» peatab teda ükskord kõster.

«Tere, jumalime!» vastab kooliteeniija, kõstri tähelepanust pisut hämmästuses, ja tahab edasi minna.

«Millal sa siis mind ka ristjatsitele kutsud?» hakkab kõster diplomaatiliselt ääri-veeri peale. Üldse meeldib talle naistega lobiseda, ehkki pole ise enam noor. Pole tal enam naistki — surnud.

Hanna muigutab suud — mis selle peale kosta?

«Ei tea,» vastab ta.

«Sa siis ei tea? Korralik peremees teab alati, lehm poegima tuleb. Kuidas siis sina ei tea, mil tuleb? Egas ometi lood nii sassis ole, või on isatu?»

«On küll üks, aga seegi võiks põrgus põleda,»

«Hanna läbi nina.»

«Ei muuski äkki sulle tiivaripsu ei tee?»

«Ei kõike teada tarvis!»

«Näeb, et kõstri loba on päris labane, ja tal pole isu temaga säärast juttu jätkata. Ta pöörab kahku laheb koolimajja sisse, kõster aga muigab ja saapilguga. Ta on jutuaajamise tulemusest vähe petest tal ei õnnestunud midagi välja pinnida. Veel üüid on ta rohkemgi segi löödud Hanna vastusest: «Ei kõike teada tarvis!»

Kõster järele mõtelnud, kirjutab kõster selle vastuse järele kõrva taha ja kõngutab pead. Oh neid vaikkeid! Rahvatarkus on juba ammu selgeks teinud, et nad tõeliselt on: väga vesi, sügav põhi. Sellest jääb kõster pisut rahulikumaks, aga mitte täiesti, oma naabrimeest silmist.

«Kui asjad koolmeistriga ühendas paistavad talle lised. Kas või selle kooliteeniija lugu: kas tõesti ei ta endale meest või isegi nooremat naist, noh, olgu veel millekski muuks kui kooliteeniija kohustus. Kuid misjaoks ta peab seda ilma ninata naist? Mis la selle põhjus? Puhas see asi ei ole. Edasi — ostab estele kingitusi. Mitte keegi teine seda ei tee. Kes oma raha tuulde loobib! Nähtavasti peab selle ägi olema. Samuti tahab külarahvaga ei tea miks tutvust pidada. Vaatad, kord üks, kord teine käib kodus, vahel mitu tükki korraga. Ja kes need inimesed, kel pole külas mingit nime, ja kui halb nimi nagu sel Aksjon Kalilgi.

«Tukib pähe mõte: demokraat ja ässitaja!»

«Noh, kui juhust on, teeb kõster juttu mõne teisele, kes on huvitatav teada, mida inimesed sellest arva-»

«K need faktid olid teatavaks tehtud isa Mikalaile, kes algul käega ja laskis oma venivat naeru, ja lõpuks mõtlema, suunas pilgu ebamäärastesse»

kaugustesse, lõpuks noogutas peaga paremale ja vas- ning ütles:

«Kõik võib olla.»

Selline otsus võis kinnitust leida ajalehest «Svetlana» isa Mikalail käis.

Kroonumetsnik Ivan Prakopavitš, neljakümne riik- kiilaspäine mees, ütles oma vilkaid ja teravaid silmi va- gutades:

«Jama! Seminari-idealism pole veel päris välja tuulu- tud.»

Ja kirjutaja järeldus oli:

«Otsib endale populaarsust.»

Need mitmete isikute arvamused ühe inimese kole- laksid küll lahku, kuid sellest hoolimata ei kadunud ko- ri mõte peast, vaid ümberpöörduvalt, ta muutus selles veel kindlamaks, sest tema naabri eluviisid ei ole siiski ma- samasugused kui teistel inimestel. Kõrvalistele isikute- ei torka see nii silma, aga vana köstrit ninapidi ei vea. Koolmeistril tuleb silm peal hoida! Ja tuleb olla ettevaat- lik, sest nahtavasti on ettevaatlik ka naaber. Miks muna- ta siis tookord, pärast Aksjoni arasaatmist, jõe äärde tuli et järele vaadata, kes akna taga kais, ja nagi teda, köstrit Tundis ta ära või ei?

Et mitte anda põhjust, et naaber temast halvasti mõt- leks, võttis köster ükskord õhtupoolikul nõuks Labanovi- šile ise külla minna.

Köster tuli hoovi poolt ja koputas köögiuksele. Hanna tuli avama.

«Tere õhtust, Hanna!» teretas köster valju häälega. «Kas koolmeister kodus?»

Labanovitš avas oma elutoa ukse.

«Mind te vaatama ei tule, eks ma siis astun üleaedse- poolest ise teie poole sisse.»

«Ja hästi tegite. Palun võtke platsi. Ärge pange mulle pahaks, et ma siinamaani pole teie pool käinud. Täna- pidin tulema hakkama,» luiskas koolmeister.

«Ons see ikka tõsi või?» küsis köster, naabrile kavala- sti ksis silmil otsa vaadates.

«Noh, mul on piinlik ennast õigustadagi, sest olen teie ees süüdi.»

«Asi seegi, et te oma süüd tunnistate.»

«Ma austan alati endast vanemaid.»

«Ja mis on selle koha pealt pühakirjas öeldud?» küsib köster.

«Õhuse püsti hallpea palve ees ja austa vana inimest,» öeldab Labanovitš nagu koolipoiss.

Pühakirja te tunnete, aga pühakirja järgi te ei ela.» Köstri hääles on kuulda etteheidet.

«Kes pühakirja järgi elab? Pühakiri keelab ükskõik kelle peale vihane olla, aga teie olete minu peale vihane.»

«Jumal hoidku! Mingit viha mul teie vastu ei ole. Iga- keel olgu voli elada nii, nagu ta paremaks peab,» räägib köster ja laseb pilgul toas ringi käia. «Korter teil üsna

»

midagi peab köster ju rääkima, ja ta ütleb veel kord: üsna kena korter.»

«Järgneb lühike vaikus.»

Koolmeister katsub midagi rääkida, aga jutt ei lähe. Köster aitab teda omalt poolt.

«Kas teil üksinda igav ole?»

Labanovitš elavneb, haarab sellest mõttest kinni ja raa- gib, et tal ei ole sugugi igav, et tal on koolitöö ja õhtuti ta kus loeb või valmistub järgmiseks koolipäevaks.

Ja mina pidin ükskord teie poole sisse astuma, aga siin oli keegi ja ma ei tahtnud segada.»

«Te ei oleks mind sugugi seganud. Olge hea ja tulge aga,» räägib koolmeister, iseendas aga mõtleb: «Parem oleks, kui jätaksid tulemata.»

Jutt on jälle otsas.

Noh, ja kuidas teil laulukoori asjad edenevad?» läheb köster viimaks asjalikule pinnale.

Mitte kuidagi.»

Mitrafan Vassiljevitš sai omal ajal koori kokku ja nad laulsid kirikus üsna kenasti. Teil poleks muud kui tema laulud edasi teha. Teate, hea kord kirikus ripub suurel maalil sellest ära.»

«Oo, Mitrafan Vassiljevitš oli taiplik koolmeister ja mõeldus temast Võganõ koolis ei kustu.»

Nad hakkavad kiitma Mitrafan Vassiljevitši, kiitma imikirjalikult ja võltsilt.

Ja nüüd on ta ametikõrgendust saanud,» ütleb köster. «Nüüd on linna kirikukooli. Ja seal, teate, käivad koolmeis- trid juba omas mündris, läikivad nõõbid ees, ja kannavad ümber kantsi nagu riigiametnikud.»

«Mitrafan Vassiljevitš on seda täiel määral ära teeni- nud,» alustab Labanovitš varjatud pilkega oma eel-

lugu.

«Hea mees teadis, kus kivi all vähk on,» lausub köster.

«Jah, igatihel ei kuku see välja.»

«Ei hoidnud oma küünalt vaka all.»

Tüütu ja sisutu jutuajamine jätkub lühikeste pausidega, voolab nagu solgine vesi mudases ojas.

Köster on istunud juba tubli tund aega ega mõtlegi kord minema hakata. Ja mis tal kodus teha olekski? Ei ta köster, mis oma ajaga peale hakata. Tema elamine-olemine pole suur — Daša tuleb sellega toime üksindagi.

Daša on vaikne neiu, tõsine ja endasse tõmbunud. Mõtteid ta mõtleb, kes seda teab. Sellest, mis ta südames on, ei räägi ta kellelegi, ei ava ennast oma isalegi. Tõsi küll, ega isa suuremat ei puüagi tema südamesse vaadata. Ta teab, et tütrele oleks ammugi aeg mehele minna, aga kust sa nüüd peigmeest võtad? Ja Daša ise on noorte meeste vastu turris, sest mis tal muud üle jääb.

Köster istub, vaatab aeg-ajalt oma tagurpidi kõveraid sõrmi, mõtleb midagi ja kaval muie vilksatab ta kissis silmades.

Tüütu on vana köstri seltsis konutada. Kuiv ja tühi teine nagu rabatud viljavihk. Ta sõnad on täis mingit vanainimeslikku skepsist, ta jutust tõuseb mineviku kõduhõngu, lõhnates aegunud ja hingetutest kirikukaanonitest, ikoonilambi õlist ja kirikuküünalde vahast, tundub ta tervenisti mingi vastumeelse arhaismina, kõige vastuvaenulikuna, mis värske ja noor.

Aeg-ajalt heidab koolmeister vargsi pilgu köstrile. «Ja seegi inimene on kunagi noor olnud... Missugune võis ta noorelt olla?» Ilgavad mõtted koolmeistri peas. «Küllap temalgi oli sus mingeid paudlusi, meheke ootas elult midagi. Mismoodi küll on ta nii kuivaks ja okkaliseks muutunud?»

Köster hakkab talle narvidele käima, ärritama, segama. See aga istub muudkui edasi, suitsetab naabrimehe paberosse ja vahib oma käsi, mis nagu muti käpad. Labanovitš ei tea, millest temaga raakida, ei tea kuidas juttu jätkata. Nagu köster ise, hakkab koolmeistergi silmitsema tema käsi, need köidavad tanelepanu. Lõpuks ei suuda Labanovitš hoiduda küsimast:

«Mispärast teil niisugused kaed on, Amoss Adamavitš?»

Amoss Adamavitš — nii on köstri nimi — silmitseb oma veidraid käppi, ajab sõrmed harali, ja ütleb muiates:

«Vanadusest ja jooksvatõvest. Inimene vananeb, ka tema kehavormid muutuvad. Ega vanadus inimest ilusa-

muksu tee, kulla mees... Kas teate ka, millega ma oma peokavat tohterdan?»

Millega?»

Nõgestega. Väga hästi aitab.»

Mismoodi te nõgestega tohterdate?»

«Eks kirkun nõgeseid ja vihun nendega käsi. Peksad need läbi, ja otsekohe hakkab kergem. Tohtrid aga ei tea peokava vastu rohtu. Nõges on kõige parem rohi.»

«Aga mismoodi te talvel nõgestega rohitsete?»

«Talvel on hullem: nõges ei kasva. Siis on hea, kui mõnele.»

Köster räägib, kui head asjad on nõgesed. Kui tahad terve olla, ei tee paha ennast aeg-ajalt ülenigi nõgestega ühendada. Kui nõgestest räägitud, hakkab ta vanast ajast meenutama. Vanasti ei teadnud inimesed tohtritest midagi ja olid terved. Ülepea oli elu vanasti parem. Toiduasjad olid odavad. Kolme kopika eest võis tont teab mida osta. Inimesedki olid paremad.

«Mida Amoss Adamavitš ajab, on igav, kõigile tuntud, palju kordi kuulnud. Ta seletab kellestki politseimehest, kuidas see hapukoorest vadakut teinud.

Vaene koolmeister vaatab kella, aga köster ei pane seda tähele. On, nagu ei läheks ta üldsegi enam ära.

«Möödub terve öhtu.

«E vist heidate hilja magama?» küsib koolmeister.

«Kuidas kunagi,» vastab köster ja muudkui istub, uurides oma tagurpidi kõveraid sõrmi.

«Ah, võiksid magama minna ja mitte enam ärgata,» mõtleb Labanovitš, jõudmata ära oodata, millal ta kula-liku koju läheb.

...mbri algus.

...htu

Labanovitš istub selles toas, mis talle kõige enam meeldib. Akna all poleb heleda kupliga lamp. Akendest vaatab väljas pimeus. Madalatest hallidest pilvedest tõuseb pihuvihma. On vaikne, ei hingelistki. Ainult kõõlud kordab Justa peenikest häält — ta laulab laulu, vahel hääletab Hanna oma tütrele mõne sõna.

Koolmeister vaatab läbi pabeleid, mis täna vallamaja kaudu postiga tulnud. Post on toonud ka ajalehe «Gražda-

nin». Selle lehe toimetaja on vürst Meštšerski. Vastab mustasajaline lehelipakas, sisult ühpatriootiline. Lehte saadetakse koolile tasuta, ta ilmub kroonu toetusel, et levitada monarhistlikke ideid. Lehes avaldatakse ka vattavaid pilte. Ka selles numbris on pilt: keiser Nikolai II istub laua taga, sulepea käes, igal pool raamatud ja paberid. Ta näoilme on üpris mõtlik ja murelik. Kuski taga plaanil aga siblib rahvas, toimetades omi asju. Pildi all on kirjutatud: «Rahvas lõbutseb, aga keiser töötab.»

Labanovitš vaatab pilti ja üle ta huulte libiseb irooniline muie. Siis võtab ta ajalehe ja viskab kuhugi nurka.

«Sõnnik!» pomiseb ta habemesse.

Karjavainu poolt koolimaja rõdult kostavad kellegi sammud ja siis koputatakse arglikult uksele.

«Kes seal veel peaks olema?» mõtleb koolmeister ja läheb avama, võttes vürst Meštšerski «Graždanini» igaks juhuks maast üles.

«Kes seal on?» küsib Labanovitš.

«Koolipreili,» kostab ukse tagant noor tütarlapsehääl.

Tundmatu õpetajanna küllatulek, pealegi nii hilisel tunnil, üllatab Labanovitšit väga. Ta avab ennem oma elukorteri ukse, et valgema oleks, sest esikus on pime, ja laseb õpetajanna sisse.

«Olge hea, astuge tahapoole.»

Õpetajanna astub hämarasse tuppa ja seisatab.

«Astuge edasi, seal on valgema ja soojem.»

«Kõigepealt tuleb ennast vähemalt tutvavaks teha: Volga Androssava... Ega ma teid ära ei kohutanud?» küsib õpetajanna naerdes.

«Kui koolipreilist ära kohkuda, siis on parem minna ja Pina jõkke hüpata.»

«Ärge pange mulle pahaks. Olen teel Kupjatsitsõsse oma kooli ja mööda sõites keerasin teie poole sisse.»

«Seda tegite väga hästi. Võtke mantel maha ja istuge veidike. Mul ongi parajasti samovar'iga hetk keema minemas.»

Volga Androssava on veel päris noor neiu. Aasta eest gümnaasiumi lõpetanud. Tõmmu ümmarguse näoga, elav ja vilgas. Kehalt on ta sihvakas ja sale. Tumedad juuksed on lühikeseks lõigatud. Silmad elavad ja julged.

«Kas te pole veel oma koolis käinudki?»

«Ei, ei ole. Ega tea, kuidas ta välja näeb. Olete juba ammu siin?»

«Varsti ju kaks kuud täis.»

«Ja olete koolitööga pihta hakanud?»

«Jaa küll. Teist kuud mis kool juba käib.»

«Armas aeg! Kui palju olen ma teist maha jäänud!»

1. Jis teid nii hilja kohale määrati?»

«Jaa, määrati kohale esimesest oktoobrist Nojah, kuid pidid kirjad kohale jõudma — ma elan Smolenski kaudis —, siis pidin siia sõitma, käisin Pinskis ka veidike tutvavate poolt läbi — ja nii jäingi hiljaks.»

«Ega siis midagi, parem hilja kui mitte kunagi.»

«Androssava oli hakkaja ning jutukas neiu. Ei möödunud kolm minutitki, kui jutt nende vahel käis nagu ammustel tutvavatel. Kui Hanna samovari tõi, võttis õpetajanna selle pealt katerätku ära, hakkas klaase kuivatama — ennem kui kolm küll selleks luba —, ning valas ise peremehele ja õpetajale teed. Ta jõi teed ja rääkis. Kui jutt täies hoos, pani ta suutsu ette ja tundis ennast nähtavasti siin ütlema mõnusasti.»

Jutt käis kõige elavamalt ja tee maitstes kõige paremini, kui aegade koputas küüdimees. Teda oli siin päris arastanud. Küüdimees oli Kupjatsitsõ kula. Ta oli tüdinnud koolimaja ees konutamast ja trummeldas vastu akent.

«Kas varsti sõidame või?»

Volga Viktoravna vaatas Labanovitši otsa.

Mul läks hoopis meelest ära, et pean edasi sõitma. «Ega midagi, hakkame siis minema.»

Volga Viktoravna! Saatke oma küüt koju ja jääge ise alla õemajale. Kuidas te seal koolimajas hakkama saate? «Ega ääaeg, ja seniks kui päralt jõuate, läheb veel terve päev. Seal aga on kindlasti kütmata ja kedagi ehk pole. «Ei, ütlen teile, jätke igasugused tseremooniad ja jääge õemajale. Homme lähete vallamajja — seal peate niikui- niikamä —, võtate küüdi ja sõidate.»

Õpetajanna vaatas Labanovitši otsa.

«Kas teate,» ütles ta, «te andsite mulle geniaalse idee.» Labanovitš läheb õue.

«Jätke pealegi koju, koolipreili jääb siia.»

Kul siia, sis siia. Aga milleks ma pidin terve tunni siin konutama?»

Küüdimees juhib hobuse teele, toriseb midagi habemesse ja sõidab minema.

Labanovitš läheb tuppa tagasi. Volga Viktoravnal on olnud analoogia põhjal oma elust üks juhtum meelde tulnud ja ta hakkab sellest rääkima.

«Kui Smolenskis tuli mulle vastu intelligentse

näoga, aga kaltsudes mees: «Preili, andke mulle kuni loputuse raha.» «Kui palju teil tarvis on?» küsin mina. Seepeale vajutab kaltsakas sõrme vastu otsmikku ja hakkab sügavalt mõtlema: «Kujutage ette, preili, esimest korda elus pean tegemist tegema sellise küsimusega!... Noh, andke nii palju, et saaks nokkagi veristada.» «Noh, veristamine» on ebamaarane ja vana moiste: ühele järele seitsmest nokatäiest, teisele aga on nokatäis tilga meres,» ütlen talle. «Täiesti õige. Mina nimelt olen seda liiki mees, kellele nokatäis on tilgake meres...»

Akitselt Volga Viktoravna jahmub ja ütleb:

«Võib-olla ma teen teile siin tüli, kolleeg? Küll ma olen jahmerdis!»

«Ei raasugi!» rahustab teda Labanovitš. «Minu elukorteris on ruumi laialt. Isegi pehme sohva on olemas.»

«Siis olete ju pursui, kolleeg!» naerab Volga Viktoravna.

«Ma kasutan, võib ütelda, ainult teie ametiõe paran-dust.»

«Kuidas nii?»

«Siin oli omal ajal naisõpetaja, kellele meeldis inspektor. Ja viimane muretses temale selle pursuiliku luksus-eseme. Nii et teil on sellele suurem õigus kui minul.»

«No hüva!» soostub Volga Viktoravna. «Ütleme, et see küsimus on viimseni ammendatud. Nüüd aga tahaksin ma teid paluda, kolleeg, et viiksite mind kurssi kooli-asjandusega, sest ma ei taipu sellest mitte sutsugi. Ma ei tea isegi, kuidas tööle hakata.»

«Egas midagi. Räägin siis teile, mis ja kuidas, ainult et te peate minule selle eest välja tegema, sest nagu öeldakse, muidu on õigus maa pealt kadunud,» alustab Labanovitš naljatamisi.

«Selle taha sõit seisma ei jää. Tulge minu poole, küll siis teen,» naerab õpetajanna.

«Hüva, kui nii, siis hoidke kõrvad lahti. Kõigepealt tuleb teil õpilased kokku saada. Harilikult tehakse seda nõnda: teie määrate esimese koolipäeva, kuna külavanem teatab (võib ka papi kaudu), et nad lapsed kooli saadaksid. Kui lapsed koolis on, panete nad erilisse päevikusse kirja... Kõike seda saab teile kohe näidatud...»

Labanovitš toob päevikud, laob need õpetajanna ette ja näitab, millisesse päevikusse tuleb kirjutada ja mida.

«Nagu näete, päevikus endas on see ülal, kuidas ja mida sinna kirjutada. Kuid see on tühiasi. Kõige pahem on meie tegelikus koolitöös see, et peab üksinda töötama nelja

gruppi. Pealegi on teil suur kool — ligi sada last tuleb õpetada.»

«Mis juttu te ajate! Ligi sada last?! Ja neli gruppi! See on ju algadus! Mis ma küll pean ette võtma?... Sa armas mees, mis minust saab?»

Volga Viktoravna näost paistab ehmatuse ja hämming. Labanovitš vaatab tema otsa ja hakkab naerma.

«See on ju meie koolides harilik asi,» tähendab ta.

Kuid mina ei suuda ette kujutada, mismoodi säära-stes ühekes tootada saab. Ja kõik neli gruppi ühes klassiruumis?»

«Kuidas siis teisiti? Koledat pole siin kõige vähematki. Kõigepealt tuleb endale kirja panna, kuidas oma tööd jagate, niimoodi jaotate, et teil oleks igas tunnis üks õpilane kellega te põhiliselt töötate, kuna teised grupid õpivad samal ajal teie kontrolli all iseseisvalt. Gruppide te vahelate järjekorras, aga ühtki silmist ei lase, sest muidu tuleb teil tohuvabohu.»

«Te jutustate mulle nukraid asju, Andrei Pjatrovitš. Üheks teadnud, poleks teilt läbi sõitnudki... Kulla Andrei Pjatrovitš, õpetage mulle ka, kuidas tööd niimoodi jaotada, et seda saaks hästi teha!»

«Palute mind nõnda kenasti, et ma peangi õpetama.» Labanovitš toob oma koolitöö kava. Nad istuvad kõrvuti. Koolmeister näitab talle tunnikava ja seletab. Volga Viktoravna uurib seda, hakkab aru saama ja ta tuju paraneb tunduvalt.

«Hüva, ma kirjutan teie tunnikava ära, viaksin ta maha viimase täheni... Palun andke mulle paberit... Ah kui tore, et ma teie juurest läbi sõitsin, ja kui mõistlikult te tegite, et te mind ära ei lasknud!»

«Ta elavneb jälle ja asub suure tuhinaga tööle. Veerand tunni pärast on nad ümberkirjutamisega valmis.»

«Noh, nüüd mind enam puuõngedega ei püüa,» ütleb õpetajanna tunnikava tasku torgates.

«Ta jutt on vaba ja elav. Labanovitši vastu peab ta minust ülal kui seltsimees. Koolmeister vaatab teda tunnetavalt ja mõtleb, millise kategooria naisi see võiks olla. Ta meenutab Labanovitšile Turgenevi nihilisti.»

«Noh, kuidas te üldse oma koolmeistrimissiooni peale saate?» küsib ta neiu.

«Ei üks tüütu värk, ütlen ma teile! Ja ega ma seda tunnet. Te ajasite mulle ju nii koleda hirmu nahka. Lihtsalt tuli mõte ümber pöörda ja varvast visata. Ma lohutan

ennast vaid sellega, et õnneks olete teie minu naaber, ja loodan, et te mind aitate, kui ma mõnikord peadpidi vastu seinu jooksen.»

«Teate, Volga Viktoravna, asi on selles, et oma tood peab armastama. Kui te teda armastama hakkate ja tema huvitute, siis võib leida ka viisi raskusi vältida, neist juurte saada, kui nad ette tulevad.»

«Et oma tööd armastama hakata, selleks peab veel olema usku tema mõttesse,» lausub Volga Viktoravna. Ta lööb silmad maha, nagu olekski tal usust puudu, ainult ei julge seda ütelda.

«Kuid teil ikka peab seda usku olema, kui te koolmeistrite olete valinud.»

«Kas teie siis arvate, et kõik koolmeistrid on nõnda oma tööst sisse võetud, et nad jäägitult sellele anduvad?» vastab Volga Viktoravna küsimusega, nähtavasti et otsest vastusest kõrvale põigelda. Seejärel tõstab ta silmad Labanovitšile.

«Andrei Pjatrovitš, ütelge palun, kas te teete rahvale head või halba, kui te topite laste pähe ja puhtasse südamesse igasugust kroonulikku pahna?»

«Vaata imet, mihuke sa oled!» mõtleb Labanovitš isendas ja tunneb, kui valusasti see kummaline neiu teda on riivanud.

«Kes ise sellest teadlik olles täidab laste ajusid, nagu teie ütlete, kroonuliku pahnaga, see on kas lurjus või õnnetu tahtejõuetu inimene, ehk ka lihtsalt käsitööline, kes võib raha eest teha kõik, mis tahad. Aga mis takistab seda pahna kõrvale jätmast, et juhtida laste tähelepanu teise külge?»

«Mismoodi seda teha?» küsib Volga Viktoravna.

«Just see tulebki kõigiti läbi mõelda. Ma tean, et sääranee too saladusse ei jaa.»

Edasine jutuaajamine lähendab neid, hajutab umbusu, ettevaatlikkuse, mis ei lase inimestel olla otsekohesed ja avameelsed, eriti kui nad vähe üksteist tunnevad.

Volga Viktoravna raagib, kuidas ta suvel elanud üliõpilaste ja koolmeistrite hulgas, mis juttu nende vahel räägitud ja kui vaenulikud nad selle «kroonuliku pahnaga» vastu olnud. Tal olla huvitavaid raamatuid, mida ta oma naabritele heameelega võivat anda. Jutt kestab üle südaöö ja alles siis taipab Labanovitš kui peremees, et õpetajanna on ju sõidust tulnud ja tahab puhata.

Kuid väljast ei vaata nende peale mitte ainult pigimust

...d. koolmeistri korteri aknast langeva valguse ja ... maad liibuva tiheda pimeduse piiril seisab köster ... Batsjanovski. Ta jälgib neid kaht noort inimest väga teraselt, püüab tabada viimset kui mõtteliigutust nende näo- ... Ta peab keerlevad mitmesugused mõtted ja oletu- ... Kui ta veel aru saab, et see mustaverd lühikeste juus- ... siia öömajalegi jääb, ei ole köstri imestusel ja ... piiri.

Volga Viktoravna võttis oma kolleegilt sõna, et see ... pühapäeval talle külla tuleks. Seepeale läksid ... lahku.

... ajal aga ei suutnud köster Batsjanovski uudist ... padada ja rääkis oma naabrinnadele papiõdedele, isa ... ja metsnikule õpetajanna hilisest käigust oma ... juurde ja — mis veelgi huvitavam — tema ööbi- ... Labanovitši korteris. Seejuures ei olnud ta värvi- ... ja kirjeldas kõike üksikasjalikult: kuidas nad ... joonud, kuidas õpetajanna klaase kuivatanud, kuidas ... Labanovitš tema kõrval istunud ja kuidas neiu ennast tema ... allutanud. Ja seda kõike näinud köster juhuse kom- ... koolimajast mööda minnes.

... ütelda ainult, mis asju ilmas tehakse! Mida nad veel ... õpetavad?» valgustas köster neid tõsiasi.

Vuorushikud papiõed kuulasid köstri teadaannet väga ... põnevusega. Kuulates vahetasid nad pilke ja üle ... nae libises vahel irooniline muie.

«Mismugune ta siis oli ka — ilus või?» küsis noorem ... Antanina, kes elavam ja teravam keelega.

«Lühikeste juustega!» vastas köster, kusjuures need ... kõlasid tema suus nagu «langenud naine». «Aga ... ta veel võib olla, seda teab ainult pimeduse- ... Peltsebul. Soodoma linnuke!»

«Kas ilus või ei, sellest nüüdsel ajal ei hoolita,» ütleb ... Glafira löödult, sest ta peab ennast ilusaks. ... näha ilma ninata Hannast ning Mitrafan Vas- ... Ja ta ohkab.

... jaanud, sõeluvad papiõed veel kaua seda ... ja valavad välja kogu oma vanapiigakibestuse. ... aga korraldavad nad ülekuulamise, sest nii põnev ... ja veel midagi uut teada saada.

«Kui kaua nad seal istusid?» pärib Antanina.
 «Ei tea, preili, ma heitsin juba magama, nemad aga...»
 veel üles.»
 «Ja see tudruk ise kuivatas klaase?»
 «Oh kes teda teab! Võttis minult katerätiku.»
 Hanna pelgab, et äkki keel vaaratab, sest ta peab ko...
 meistrit lugu ega näe temas midagi paha.
 «Ja kus see tüdruk magas?» esitab nüüd küsimuse ju...
 Glafira.
 «Sohva peal.»
 «Ja kus teie koolmeister magab?»
 «Seal väikeses toas, mis kõõgi kõrval.»
 «Ega ta öösi kuskil ei käinud? Võib-olla kuulsid?»
 «Ei, ei kuulnud. Noorhärja andis juba öhtul en...
 magamaheitmist sellele preilnale võtme, et ta ukse lukku...
 keeraks.»
 «Andis võtme? Misjaoks?» pärib Antanina.
 «Ju vist selleks, et ta ukse lukku paneks ja rahulik...
 malt magaks.»
 «Võttis ta võtme vastu?»
 Hanna ei varja, et ta on karsitu ega taha saarastele...
 küsimustele vastata.
 Ka isa Mikalai kuulas köstri juttu huviga. Esmalt te...
 ta suured silmad, siis naeris vatsa vabinal ja lõpuks kü...
 «Kuidas ta siis oli ka, üsna kena neiu või?»
 Isa Mikalai on veel noor, teda kipub vahetevahel kurat...
 kiusama ning sunnib kenl noorikuid vahtima.
 Köster teab seda.
 «Üsna kena neiu, lopsakas ja vormis kehaga.»
 Isa Mikalai neelatab sülg.
 «Egas midagi. Oled sinagi noor olnud, Amoss Adamavitš.
 Aga võib-olla kiusas nüüdki sind kurivaim, kui akna tab...
 vahtima jäid?»
 Jälle laseb isa Mikalai vatsa vabinal pikka naeru, kö...
 ter aga lööb silmad maha.
 «Minu laul on lauldud, isa Mikalai,» vastab ta nukra...
 ohkega.
 «Ons see ikka tõsi, Amoss Adamavitš?» küsib isa Mikalai
 ja müksab köstrit vastu õlga. «Abraham oli sada aastat...
 vana, kui talle sündis poeg Iisak, aga sul jääb sajani vaata...
 et oma nelikümmend-ära?»
 Köster sirutab oma kühmus selga.
 «Nojah, kui juba juhust oleks, isa Mikalai, siis — vana...
 hobune sööb kah kaeru.»

...eks olegil... Sedapsi siis, Amoss Adamavitš,»
 ...Mikalai, «me näeme pinda oma ligimese silmas,
 ...oma silmas ei näe.»
 ...Mikalai valmistab köstrile väikest viisi pettumuse.
 ...et ütelda ei näinud ta omas hingepõhjas siin midagi...
 ...maalset, aga mingid asjaolud häälestasid teda kool...
 ...vastu. Kõige tõenäolisemalt tundis ta oma naabri...
 ...lihtsalt pimedat kadedust, nagu jõuetu vanadus...
 ...tunde nooruse peale. Kuid ta püüdis sellele tundele...
 ...suunda. Olgu kuidas tahes, aga koolmeis...
 ...peab eeskuju pakkuma, mitte aga naistega mehel...
 ...
 ...köster ei saa rahu. Ta läheb metsniku poole. Viib jutu...
 ...koolmeistrile.
 ...Pästab tõsine poiss olevat,» arwab metsnik, «samuti...
 ...
 ...lambanahas!» kähvab köster ja räägib naisõpe...
 ...kulaskängust.
 ...köster kuulab, kõrv kikkis. Kogu aeg väreleb ta huul...
 ...Metsnik ise pole neis asjus ju sugugi taevaingel.
 ...jutu ära kuulanud, ütleb ta:
 «Kas kütt on, sellele jookseb metsloom ise ette, kui...
 ...puudja loll ei ole.» Ja seejärel jahutab köstrit...
 ...rohkem: «See ei loe midagi. Ma tean juhtumeid, kus...
 ...põlvased — poiss ja tüdruk — magasid ühes toas, ühes...
 ...võlvski, aga midagi nende vahel ei olnud.»
 ...is ei tekitanud köster meeste seas nii suurt...
 ...u oli oodanud. Kuid naistele oli ta andnud roh...
 ...inet, millest neile jätkus kauaks ajaks.
 ...Vastu pärast, seda tuli köster koolimajja. Seekord...
 ...ta siia kui õpetaja. Isa Mikalaile ei olnud koduste ja...
 ...tegemiste pärast aega usuõpetustundi anda ja ta...
 ...köstrit, et see teda asendaks.
 ...ad seal ligidäl, Amoss Adamavitš. Ole kena mees,
 ...dele tunnis midagi.»
 ...isa Mikalai,» oli köster nõus.
 ...ki polnud kunagi koolis tundi andnud. Aga...
 ...muud polnud talle tarviski. Omal ajal oli ta ise usu...
 ...õppinud ja mäletas, kuidas seda siis õpetati. Tõsi...
 ...ta ei palju unustanud, kuid midagi oli veel meeleski.
 ...mis mälusoppidesse jäänud, ta hakkabki rää...
 ...
 ...õpetuste limestus oli suur, kui nad nägid köstrit tundi...
 ...Nii mõnigi neist oli köstriga sekeldusi olnud, kui

nad suvel tema õuna- ja köogiviljaaeda revideerimist
sid. Siis ajas köster neid taga ja riidles nendega.

Asja juurde asumine võttis köstrilt tükk aega. Ko-
pealt tegi ta teatavaks, et isa Mikalai käskinud teda
usuõpetust anda. Ta pani terve kooli ühte gruppi ja
lastele, et istugu vaikselt ning kuulaku tähelepanemil.
Seejarel alustas ta nõndaviisi

«Noh, sina!» näitab ta sõrmega uhe poisi poole.

Tõuseb pusti mitu poissi, sest köstri kõverik sõrm
ta korraga mitut õpilast.

«Miks te mitmekesi tõusite?» käratab köster.

Lapsed hakkavad itsitama.

«Mis itsitamine see olgu, häbematud!» ähvardab

«No sina seal, äärepealne, musta peaga!»

Tõuseb pusti «äärepealne, musta peaga».

«Mis su nimi on?»

«Mihhalka»

«Ma kusun su pränime, rumal poiss!»

«Mažeika»

«Missugune Mažeika, kas sepikoja juurest?»

«Mhmh,» vastab õpilane.

«Ja kuidas su sõimunimi on?»

Mihhalka vaikib, kuid igalt poolt hakatakse hüüda
esiotsa tasakesi, siis kõvemini:

«Kühvel, Kühvel!»

«Oled ka palju aukusid mu peenardele teinud?» küsib
köster.

«Palju ei ole.»

«Aga kui palju?»

«Võib-olla kümmekond porgandipulka ongi välja ka-
tud.»

«Ah sind väänikat! Hea küll, istu.»

Lapsed naeravad nagu ühest suust, kuna Mihhalka
istub. Köster aga põrutab jalaga ja vehib kätega, et nad
vakka jääksid.

«Te küll õpite õppust, aga tuhkagi te ei tea,» alustab
köster; ta raagib Polesje keelt, mis on tal paremini kelen
kui vene keel. «Hakkame viimsest otsast pihta, või kõige
algmisest, sest te olete lollpead ega tea mitte tuhkagi...
Sedapsi jah. Esialgu ei olnud mitte kui midagi, ei taevast
ega maad, ei mete. Pinski said ega roostikke sooda
peal.»

«Ei tea, mis asjaga siis ahju köeti?» küsib keegi tagant-
poolt.

«Ei olnud ka ahje, ei olnud majugi,» vastab köster.
«Ei olnud midagi ei olnud. Oli olemas jumal üksipaini...

«Kas jumala elupaik on?» katkestab köster oma
õpetuses õpilastele ootamatu küsimuse.

«Taevast!» sumisevad lapsed.

«Ja ah, taevas. Üht-teist te ju teate. Nojah, aga kui
taevast kuh ei olnud, kus siis jumal oli?»

«Kui pool.»

«Hoo, te sulid, ka see on teil teada. Noh, mis asja teilt
kustada, mida te ei tea... Ahaa. Ütelge, mitu isikut jumalas

«Ei olnud jumal-isa, jumal-poeg ja püha vaim!»

«Ei teid põrgulisi! Seegi on teil teada! Nojah, üks siis
tähtsune edasi. Nii et mitte midagi ei olnud. Ainult jumala
õnn lehvib sügavuse kohal. Ja siis tuli jumalal mõte, et
looda õige maailma. Jumal tegi vahe valguse ja pimeduse
vahel ning nimetas valguse päevaks ja pimeduse ööks.

Jumal seda ja ütles: «Hästi tuli välja!» Teisel päe-
val tõusis jumal vara ja hakkas taevast tegema. Tegis teise
päeva, vaatas — kõva küll. Kui taevas olemas, siis peab
olema. Tegis jumal maagi valmis. Aga maa oli tühi
ja kuum, veega segamini. Aeg oli juba hiline. «Küll
maad teen,» mõtles jumal. Järgmisel päeval tõusis ta
varem, sest tööd oli kole palju. Tuli teha jõed, järved,

õed, nojah, saidki tuleb inimesel tarvis. Need kõik tegi
jumal valmis neljandal päeval. Ja et see moekam oleks,
põeti ta veel ehted taeva: päikese, kuu ja tähed. Reedel,
viiesel päeval, pani jumal elama kalad

taevast alla. Nüüd oli maa peal lust ja rõõm:
puud kasvavad, tuul sahistab lehtedes, linnud

laulavad, nii et ei tahakski enam tuppa minna. Ainult
loomad ja inimest polnud veel olemas. Kuuendal päeval lõi
jumal loomad metsa.»

«Ja inimesel!» öeldakse köstrile vahele.

«Ei, oodake: ette ärge tõtake. Enne inimese loomist
põhjustas jumal-isa, püha vaim ja poeg isekeskis aru. Jumal
ütles: «Tuleb luua inimene meie kuju ja näo järgi.» Jumal
võttis kivi, püsis inimese valmis ja puhus ta peale. Nõnda
sündis inimene, tuli inimesel kohe hing sisse. Hakkas teine ringi
vaatama. Kuid omataolist olevust ei nae kuskil.
Aadam istus loks nukraks — Aadam oli esimese inimese
nagu. Ei leia vaeseke kuskil asu. Hulgub ringi nagu pärast
kõikide joomingut, et peaparandust leida. Jumal vaatas
inimene, vaatas ning ütles: «Ei ole hea, kui inimene

ükski on — talle on naist tarvis.» Kuid tüdrukuid ei polnud, pole teisega kuhugi kosja minna. Tuleb mõni muud ette võtta. Sai Aadam küll mööda maad ringi liikunud, jäi ta magama nagu kott. Siis võttis jumal ta uhe küljeluu, meisterdas küljeluust naise ja pani selle nimeks Eeva. Aadam ärkas üles, ja kui Eeva peale vaatas, kohe nagu laia naeru tais. Ning jumal vaatab seda ning meel teisel. Ütleb, et: «Võta ta endale, olgu ta sulle naiseks. Elage uhel meelel ja heas läbisaamises, ärge tülisege ja ärge kakelge. Ja sina, Eeva, pea oma mehe eest muret. Kõik, mis te naete, kõik see olgu teie oma. (Jumal) siis isandad kõige selle üle, mis maa peal on. Ärge jumalat unustage, käige ikka kirikus. Pidage ka preestrit ja kõiki meeles, sest nad paluvad mind teie eest.»»

Köster pajatas edasi, kuidas Aadam ja Eeva paradises elasid, kui hea neil oli, missugused lustaiad ja puud olid ja mis käsu jumal neile andis. Kõige huvitavamalt rääkis köster sellest, kuidas inimesed pattu langesid ja kuidas jumal neid selle eest nuhtles.

«Aadam tegi, nagu naine ütelnud, ja sõi õuna keelatud puust. Ja kui oli söönud, sai kohe aru, et oli pahandunud... Ta meel läks haigeks ja esimest korda sõimustas Eeva korralikult läbi. Sellel aga suu kinni — nojah, naised ei ootad. Aadam läks Eeva juurest ära tammikusse. Heitis tamme alla pikali ja lamas seal. Äkki kuuleb, et jumal kaib paradiisis ringi. Aadamal häbi jumal silma vaadata. Ikka pikali teine, püsti ei tõuse. Kuuleb, kuidas jumal raagib Eevaga.

«Kus on sinu Aadam?»

Eeva loob silmad maha ja vaikib.

«Miks sa ei räägi? Ma küsin, kus on Aadam?»

«Ma'p tea.»

«Kuidas «ma'p tea»? Kes siis peaks teadma?» Jumal vaatab valjul pilgul tema otsa. «Sinu läbi, mu tibuke, maailm veel õnnetuks! Ma näen ja tean kõik. Oota mul, me veel sinuga räägime! Lähen ainult ja otsin sulle päevavarga üles. Minu sõna ei taheta kuulata, aga oota naist küll!»

Aadamale see kõik kuulda. Hirm teisel nahas. Tamme puu taga peidus, vakka nagu hür. Jumal käib sealt seda ja teistpidi mööda; vaatab — ei Aadamat kuskil. Ise raagib, et kuhu ta küll pugenud on. Siis hakkab teist hüüdma.

«Aadam!»

Aadam ep kõssagi.

Aadamale hoikab jumal veel kõvemini. Aadamal pea paris õlgade vahel. Küll jumal juba teab, et Aadam on, aga tahab, et ta natukegi kahetseks ja ise end pattu andeks paluma tuleks.

«Kus sa oled?»

«Aadam tee häält...»

Aadamal köster vihase jumala rolli ja annab iseenda kuulma jumalale.

Jumal sai vihaseks ja karatas: «Aadam, et susi sind süügu, kus sa sunnik oled?!»

Aadam selge, et miskit pääsemist pole — kobib teine mullast välja.

«Kus sa sõid seda, mis ma sulle ära keelasin?»

Aadam selge, et kahetseda, hakkas Aadam ennast õigustama.

«Kellelega sa mind paari panid, andis mulle ja...»

Jumal kutsus Eeva.

«Kus sa andsid Aadamale keelatud vilja?»

Aadam lausas, rääkis mulle augu pähe.

Aadam karatas neid ja vangutas pead.

Aadam neetud, saatan! Sa pead oma kõhu peal roomama ja pead tuleb, peab Eeva jareltulija sind puruks litsuma.

Aadam, Eeva, pead valuga lapsi ilmaile kandma ja mees peab olema isand olema. Ja sina, Aadam, ei pea mitte unustada, et jumal on mullast oled sa võetud ja mullaks pead sa jälle mullast.

Aadam ja maa on ära neetud sinu pärast. Tööd tegema pead sa palju ja kasu saama vahe, sest sa astusid jumala keelatud mullast.

Aadam ja jumal ajas nad paradiisist välja.

Aadam et nüüd te, väänkaelad, näete, mis patt see on, kui jumal kasku ei kuulda! Tehke seda, mis vanemad inimesed teile ütlevad. Ja aedu kaudu kolada pole tarvis.»

lõpped, mida keelatud brošuur oli Labanovitšile tekitanud talle rahu. Vanad seisukohad, millele ta oli maailmakäsitus, löid vankuma, osutusid liivale.

Aadam ei pidanud kriitilise mõtte survele vastu ja peab mullast välja, näidates oma nõrkust ja tühisust.

Aadam oleks isegi õhk olnud täis uusi, värskaid mõtteid, ehkki sajanditega tugevale jalale tõus-

korra kaitsjad seisid kindlalt oma valve-

postil ja sulgesid vähimadki pilud, kust võisid uued läbi tungida. Kuskil salapärestes sügavustes aga pulbitas ja kees midagi, kerkis, püüdis pinnale tõusta. Ajalekirjutasiid siin-seal suurtes linnades puhkenud streikid. Tumedalt kostis mitmelt poolt rahva pahameele ähvardav kõma. Mahasurutud alamkihtidest hakkasid voolama elu allikad.

Nuud kerkisid kõik need sanamused Labanovitši vusse labi teistsuguse arusaamise. Ta tundis rõõmu töö juurde jõudmisest, töö juurde, mis ebamaaraste sajanadeid on hõõgunud maamehe südames, ajades ta massana ja virgutades teda ülestõusule, töö juurde, mille eest rahva parimad pojad vaevlesid vanglates, virelesid nährbusid pagenduses või sunnitööl, õitsvaimas eas leidsid oma lõpu pimedates keldrites. Ja kõik need töö martrid äratasid imetlust ning sügavat poolehoidu, kutsusid vastu pandamatu jõuga samale okkalisele kannatuste teele, mida olid käinud nemadki.

Ent ühtaegu tuli selgemini päevavalgele ka selle olukorra kahemõttelisus, kuhu Labanovitš oli nüüd sattunud. Ühelt poolt peab ta külakoolmeistrina ellu rakendama teatavaid ideid. Nende eesmärk on tugevdada olusuhetel, millest ta ei usu, et need oleksid õiglased. On olemas siin mis tema järele valvab, ja see silm ei tukasta. Ja need silmi pole üks, vaid palju. Aga teiselt poolt, kui ta oma osa täidab, läheb ta teadlikult rahva vaenlaste leeri. Kui ta kooli kaudu hakkab neid kroonuideid lastele pagustama, saab temast valetaja, lihtsalt ebaaus inimene.

Ta katsus oma mõtetes jääda mõnesuguste järeleandmistele juurde — võiks sellest kõigest vaikides mööda minna, mis nende kroonulike põhimõtete edenemist soodustab, juhtida laste mõtteid ebaõiglastele sotsiaalsetele suhetele, äratada neis ühiskondlikku teadlikkust, istutada nende hinge kahtluseidu, kas see ikka on kõik hea, mida on harjutud pidama õigeks.

Labanovitš meenutab oma mõtteid koolmeistri ülevõtte annete kohta varasemast ajast, siis kui ta veel oli Tšeršõnas. Samasugused mõtted olid tal sealgi, kuid siis ta ei näinud seda, mida nüüd teab, vaid ainult tundis oma sotsiaalse vaistuga. Kuid sääraseid kompromissid teda ei rahusta. Koolmeister jõuab arvamusel, et sääraseid mõtteid tulevad muganejakalduvusest, mida leidub igas inimmes.

Sellega rahuneda ja leppida ei tohi. Tuleb midagi ette

teha, tuleb rahustada oma sotsiaalset südametunnistust ja järele võltsist ninapidiveetu olukorrast, milles viibid ja elate äralollitatud inimesed. Ja sellise väljapääsu otsustab Aksjon Kalis.

Aksjon Kal käib õhtuti tema pool. Õppimine edeneb pikkamööda, kuid edeneb. Aksjon oskab juba oma kirjutada, mis talle suurt rõõmu teeb, kuid kirjutada veel see ei tähenda. Trükkkirja loeb ta vaevaliselt, trükkkirja veel kehvemini. Kuid oma nime kirjutama on ta õppinud, sest selle kirjutamist on ta kõige rohkem harjutanud. Kodus harjutada pole tal aega, seal pole võimalust.

Tuleb sellega leppida, mis ta siin selgeks saab. Kirjutamiseta ei ole teadmised püsivad ja mõnikord unustunud, et ehk on tal koolitarkust juba küllalt. Aga nüüd aga käib talle visalt peale, õhutab teda jätkama. Ja pisitasa nad jätkavadki.

Kuid mitte õppimine ei ole nende õhtute peamine sisu — peamine langeb poliitilist laadi jutuajamistele. Aksjon Kal räägib, kellelgi võib julgesti rääkida. Ta oli ainult väike imestunud, kuuldes koolmeistrilt, et rahva suures vaenlane on keiser, sest Aksjon jagas üldlevinud arvamust, et keiser seisab inimlikest huvidest kõrgemal ja hoolib rahvakihtide huvid on talle ühevõrra tähtsad, ja kui vaest inimest siin ilmas mõnitataksegi, tehakse talle kahju, siis on selles süüdi keisri nõuandjad ja kõik need kaabakad: ministrid, kubernerid, semstvoülemad, kubernerkud ja igasugu muud asjamehed, kellele arvugi pole ei saa. Just praegu polnud Aksjon Kalil kasulik mõtet keisrisse kaotada, polnud kasulik puhtpraktilistel mõtetel: ta lootis ikka veel kalastuskohti härra Skyr-... kätte välja protsessida, ja selleks oli jäänud ainult üks võimalus — esitada palvekiri keisri nimele.

Inimesed ometi kirjutavad keisrile palvekirju ja ta vastab neile palvekirjad vastu,» katsub Aksjon vastu rääkida.

«Jah, muidugi, kui ta neid palvekirju vastu ei võtaks, kas oleksid neid kirjutakski. Kuid missuguseid palveid keiser rahustab? Kui kellelgi on inetu nimi ja ta tahab seda muuta, kas sellist palvet võtab keiser kuulda. Kui kohus teadab, et mõistab, võib keiser samuti karistust vähendada ja nolla laegi päris tühistada. Sellistel tühistel juhtudel — miks mitte? Keiser aitab, sest inimestel ometi peab olema usku olema. Kui aga riivatakse aadlike, mõrvalike huve, kas ole keiser mitte ialgi talupoegade poolt.

Ja sellistel puhkudel öeldakse: «Ministrid ei näidu keisrile palvekirja.» Tuleb nii välja, et peremees on aga süüdi on sulased. Tühi lori ja pettus on see kõik, Aksjon: mitte ialgi ei astu keiser välja mõisnike vastu, ta ise on kõigepealt mõisnik. Keiser Nikolai I ütleski nii like ja mõisnike koosolekul: «Ärge unustage, harrad, mina olen teie hulgas esimene mõisnik.» Ma ütlen teile veel enamgi, Aksjon. Te teate juhtumeid, kus keiser palvet rahuldab. Aga kas teate ka selliseid juhtumeid, kus keisrid talupoegade saadikuid Siberisse saadavad? Kuid seda on juhtunud.»

Aksjon aga on parajasti kõige enam huvitatud kalastuskohtadest.

«Nõnda tuleb välja, et kalakohti pan Skyrmontu kätte ei saagi?» küsib ta.

«Ei saa,» kinnitab Labanovitš.

«Ja ütlete, et palvekirjastki pole abi?»

«Ei, ei ole,» vastab koolmeister veendunult.

«Siis olgu ta, raisk, neetud!»

Viha haarab Aksjoni. Ta vaimusilma ette kerkivad kohtuskäigud, pikad protsessimised pan Skyrmontiga ja kaotamine kõigis instantsides.

«Siis ei jää muud kui ta maha lüüa, kurat ja põrgu!» ütleb Aksjon ja ta silmad välguvad vihaselt.

«Pole abi sellestki: mõisnikul on parjad, ja seda, kui ta maha lööb, lastakse kärvata vangimajas.»

Aksjoni nägu tõmbub pilve. On näha, kuidas ta seda kõike südamesse võtab. Ta mõtted otsivad väljapääsu, ja kui ta seda ei leia, tõuseb südames kättemaksuiha ning raev.

«Kas siis tõesti igaveseks jääb võim ja õigus nende kätte?» küsib Aksjon nagu iseendalt.

«Ei tohi jääda ega jäägi, kuid iseenesest ei muutu midagi.»

«Kes need muutjad siis on?»

«Muutjad peavad olema ülekohtu läbi kannatanud.»

«Ja kuidas nad muudavad?»

«Eks selle üle peagi mõtlema. Kõigepealt tuleb lakata uskumast keisrisse ja välja tuulutada seda tuhja usku teistest. Tuleb jõuda arusaamisele, et riigi kogu raskust kannavad talupojad oma mannetutel turjadel ja tööliste rakkus käed. Nende turjal koguvad rikkust ja nuumavad ennast linnades igasugu kaupmehed ja vabrikandid ning maal mõisnikest nurjasöödikud. On vaja teada, et meie

riik on tühine käputäis aadlikke ja rikkaid kaubameesotsas keisriga. Kõigest sellest mängust, sellest meesmasinavargist on vaja aru saada, kui tahad seda turjalt maha paisata. Kuid ainult teadmisest on vähe, kasutada ka omad seltsid ja ühingud. Mida suuremad ühingud on, seda kergem on võidelda oma õiguste ja huude eest.»

Aksjon kuulab, tõendab takka, aeg-ajalt vangutab

pead, kui raske on seda teha meie rahvaga! ütleb ta ja ütleb, et rahvas hoiab mitmele poole, kusjuures mõnele loobumisele ja seda kõike mitte kuidagi selgeks ei tee.

«Hooabilt ja ühe päevaga seda kindlasti ära ei tee. Asi on juba seegi, kui praegu küla peale leiduks paar-kolm meest, kes neid mõtteid jagaksid ja neist teistelegi räägiksid. Ainult et selle asjaga peab olema äärmiselt ettevaatlik, Aksjon!»

Njah, see ju teada.»

«Mõeldud jutuaajamised toimusid koolmeistri korteris koos Aksjoniga. Parastpoole tuli lisaks veel kaks meest, isa ja poeg. Need olid Labanovitši üleaedsed. Vana Bjazrutškal oli turjal aastat viiskümmend, tema poeg Jakim aga pidi sel aastal kroonusse minema. Vana Bjazrutška nimetas ennast kasakaks — tema esiisad olid olnud Ukraina kasakad, kes hiljem Polesjesse asunud. Vana Bjazrutška enamasti vaikib. Tal on ilmast ilma piip hammas. See piip ehk ongi selles süüdi, et vana Bjazrutška jutuaajamisest vähe osa võtab. Seevastu peegelduvad kõik mõtted ja meeoleluvarjundid väga selgesti ta näoilmes. Vahetevahel võtab ta piibu suust, sülitab ja lausub mõne sõna. Harilikult aga räägivad rohkem ta käeliigutused. Kui tahendusrikkalt heidab ta käega siis, kui jutt läheb karmile. Siis tõstab ta piipu hambust võtmata silmad keisri poolele, ja rehmab tema poole käega. Selle liigutusega ta ütleb:

«Kogu sinust vennikesest on küll niisama palju kui kat-
teb kohast silla sees.»

Bjazrutškad on mõlemad kuivetanud valgetverd mehed. Vana Bjazrutška on kitsi jutuga, aga poeg räägib nii iseenda kui ka isa eest. Kui Jakim räägib, siis isa kuulab, kui kikkab, kuid poja poole ei vaata. Ja üldse on raske ütelda, kumb poole ta vaatab. Ta nagu murraks ilmast ilma mõnda äärmiselt keerulise eluülesande kallal pead, kuid ta kuulab kõik ära, ei jäta midagi tähele panemata

Siin oli kõnet paljudestki asjust: rahva raskest olukor-
rast, mõisahärrade ja võimumeeste laia elust, lihtsate
inimeste petmisest ja mõnitamisest, põhjustest, millest need
sugune kord maailmas tekitatud, mida tuleb teha
õiguste kättevõitmiseks, mis inimesed need kõik on, keda
sotsialistideks hüütakse, mille poole nad püüavad, mille
eest kannatavad ja miks neid valjemini karistatakse kui
mõrtsukaid ja hobusevargaid.

«Kuid miks papp meile sellest ilmaski sõnakest ei raagi?»
kusib Jakim.

«Ei tea kuidas ta sulle raagib, kui meie rumalus tema
leib on? Kes siis iseenda kahjuks tegutseb,» vastab Ak-
jon. «Papp, semstvoulem, politseiülem, ispravnik — üks
kamp kõik.»

Mõnikord aga olid jutu all lendlehed. Neid sattus nii-
või teistsugusel viisil ka talupoegade kätte. Üksvahe pist-
sid salaparased käed neid lendlehti talupoegade vankri-
tesse. Tulevad talupojad turult, hakkavad vankrilt kraami
maha tõstma ja leiavad sealt pikki kitsaid paberilehti.
Kirjaoskamatu külamees uudistab neid ja pistab tasku, et
parajal juhusel mõnele näidata, kes lugeda oskab. Aeg-ajalt
tuuakse neid näha isa Mikalaile, köstrile või metsnikule.

Metsnik vaatab, vaatab, ja — kärts lõhki. Ta kisub lende-
lehe pisikesteks tükkideks, siis vannub vängete sõnadega
ja ütleb:

«Puha juutide sepitsused. Mine ja pese käed puhtaks.
Ja kui sa selle sunniku kätte saad, kes säärast jälkust sulle
kaela sokutab, siis tiri ta politseisse. Politseisse, ja mitte
üks jutt.»

«Pagan seda värki küll teab, mis seal kirjutatud oli,»
vastab külamees. Tal on väga kahju, et teada ei saanud,
millest lendlehed raagivad.

Kui lendleht viiakse preestri kätte, siis välgutab see
kurjalt silmi ja küsib:

«Kustkohast sa selle said?»

«Vankrist põhkude seest leidsin.»

«See on üks jõe kirjutamine ja valekristuse märk on
selle peal. Säärased asjad tuleb politsei kätte anda. Veel
parem, kui otsekohe ära põletad.»

«Millest ta ometi kirjutab, isake?» pärib külamees üpris
kõrgele kruvitud häälega.

Preester süütab küunla, et lendleht ära põletada.

«Kui kuri vaim tahab inimest kiusatusse saata, siis töö-
tab ta sellele kullamägesid. Ja siin teeb ta just seda. Nen-

det lurjustest, kes sääraseid lipakaid kirjutavad, on jumal
nii taganenud, ja oma pöörases meeles nad ütlevad: «Pole
jumal jumalat ja pole tarvis keisrit.» Pühakiri aga õpetab
meile, «Igaüks peab ennast ülemate alla heitma, sest üle-
mused on jumalast seatud.»» Ja isa Mikalai paneb lendlehele
tule alla.

Kui aga säärane lendleht satub köstri kätte, võtab ta
seda ja pistab tasku.

«Annan selle talitaja kätte ja talitaja toimetab
«Õiguse»»

Koolmeistri korteris pakkusid lendlehed rohkesti jutu-
tööd. Raagiti lendlehtede sisust kui ka inimestest, kes
nendesse kokku seavad.

«Anna Bjazrutška paneb imeks nende tundmatute isikute
tundust, kes nii osavasti lendlehti levitavad.

Küll on osavad sellid, oh sa sinder, sokutavad nii ära,
et mitte'p tunnegi!»

Mitu päeva valas vihma.

«Bjazarismatust kleepjast porist lainetavad kõik teed.
«Tähtsamat on ääretasa vett täis. Nõokohtades on suured
«Kõrbed nagu järved. Ei pääse neist läbi ega mööda.
«Kõik, mis on, tuhi, ei hingelistki. Laastatud ja kurnatud
«Mõnused lõpmatud Pinski laasikud, otsekui välja surnud.
«Kõik inimeste eluasemed lõmitavad hallide laikudena
«Lõugetult vastu vettimusest tursunud maad ja raagus
«Mõnused paistavad nagu mingid inetud skeletid.

«Lõugetult vastu vettimusest tursunud maad ja raagus
«Mõnused paistavad nagu mingid inetud skeletid.
«Lõugetult vastu vettimusest tursunud maad ja raagus
«Mõnused paistavad nagu mingid inetud skeletid.
«Lõugetult vastu vettimusest tursunud maad ja raagus
«Mõnused paistavad nagu mingid inetud skeletid.
«Lõugetult vastu vettimusest tursunud maad ja raagus
«Mõnused paistavad nagu mingid inetud skeletid.
«Lõugetult vastu vettimusest tursunud maad ja raagus
«Mõnused paistavad nagu mingid inetud skeletid.

«Lõugetult vastu vettimusest tursunud maad ja raagus
«Mõnused paistavad nagu mingid inetud skeletid.

Koolmeister otsib kuivema kohta, laskub kummargile võtab kingad jalast, käärib püksid üles. «Tont võtku, jalg ei ole ja ehk jalad alt ära ei kuku, küll ma ülesõidukohale kingad jalga panen,» mõtleb ta. Valmis — läks! Jalad vajuvad raudkülma lödusse. Kõrvetav külm nagu tungika sudame allagi, kuid vapralt sammub ta läbi soppa edasi. Meenub, kuidas ta kunagi pisikese poisina laks paljajalu jaale liugu laskma. Kohati tõusevad sopp ja vesi polvini. Vnmaks ometi jääb lommik seljataha, ta jõuab kuivemale kohale ja pistab jooksma, tundes tavatut kergust ja kiirust tulistvalu edasi tormata. Ta jookseb, kõrvus aga kuni endal ukraina laul: «Oi mu Grõtsja-poisu, tantsust sinu hoidu.» Ülesõidukohale jõudmisel on jalad punased nagu keedetud vähid. Aga ta paneb kingad jalga ja tunneb kohe, kui mõnus hakkab.

Enne küla pöördub ta teelt ära ja läheb mööda sissetallatud jalgrada tühjadest köögiviljaaedadest läbi. Koolimaja paistab kaugelt kätte — valgetest aknaluukidest ja üldse kogu väljanägemisest võib teda kohe ära tunda.

Tarast üle roninud, sammub Labanovitš läbi kooliaia, kus päevalillevarred veel püsti seisavad, ja astub kõõli. Ahju ees toimetab kooliteenija Malannja, valge tikitud sark seljas, kasin ja korralik naisterahvas.

«Kas koolipreili kodus?»

«Kodus, kodus!» vastab Malannja krapsilt, uudistades koolmeistrit elavate lustakate silmadega.

Nähtavasti oli Volga Viktaravna oma naaberkoolmeistri juba häälest ära tundnud, sest sealsamas kostsid toast terna kärmed kindlad sammud. Veel hetk, ja juba seisis ta ise uksele. Ta nägu oli rõõmus, ta silmad sadelesid heameelest.

«Andrei Pjatrovitš! Kui tubli teist! Ja mina ei uskunudki enam, et ma teid siin näha saan. Noh, olge siis tervitatud.»

«Kui surema hakkam, siis enne surma ma kirjutan: «Minu surmas on süüdi Volga Viktaravna.»»

«Mis häda pärast te peaksite surema hakkama ja pealegi mind oma surmas süüdlaseks tegema? Ei ole mulle kunagi pähe tulnud, et minu pärast võiks keegi ära surra.»

Labanovitš räägib hirmsast veeaugust, mis tee peal ees oli.

«Mina aga tahtsin teid nii väga näha, et võtsin ennast paljajalu ja tuln jalgsi läbi.»

«Mis te räägite?» paistab Volga Viktaravna näost suur imestus. «Niimoodi pole ju tõestigi kunst haigeks jääda ja

Andrei juurde õlut jooma minna. Oeh, Andrei Pjatrovitš, naha peale kuluks teile anda! ... Peaks teid vahepealt nutuke rohitsemagi.»

Ja tultab jooksujalu kõõki ja käsib Malannjal samovari kuumaks ajada, seejärel aga hakkab otsekui värten kapi all viinuma.

Labanovitš vaatab pealt ja muigab: «Kas tal tõesti viina pole olemas?» Oli aga midagi parematki: pool pudelit pool konjakit.

Mul on väga hea meel, et mul on rohtu teie tohterdada. Ta valab suure klaasi täis. «Jooge, Andrei Pjatrovitš, see on kõige parem rohi külmetuse vastu.»

«Tehke parem ise algust.»
«Oh ei! Mina pole ju paljajalu käinud,» naerab ta, «ja konjakit ei joo ma üldsegi.»

«Noh, teie terviseks siis.»
Labanovitš tahtis juba klaasi tühjendada, kuid peatus ja ütles:

«Augu liialgi jäägu tühjaks käsi, mis klaase taidab ja juba ikka teede peal veeaugud!»

Tarast seda sissejuhatust kummutas ta osavasti klaasi. «Ma maigutas suud ja vaatas õpetajannale otsa.

Kas teate, Volga Viktaravna, mis ma arvan?»

Mis siis?»

«Tegmine kord tuln teile paljajalu.»

Õpetajanna naerab.

«Võib-olla läheks veel üks?»

«Ei isegi terve see lombitais ei saa selle jumalate joogi järele.»

«Huvit, siis joome selle tee kõrvale ära. Nüüd aga võtke midagi peale.»

Labanovitš tunneb meeldivat soojalainet mööda keha lühki valguvat ja tal on siin ütle mata mõnus.

Volga Viktaravna pisike elukorter on vana ja hämaravõitu. Ammust ajast valgendamata lagi on pruunikaist lakkudest üleni kirju. Põrand on ära pehkinud ja lauad mõhuvad jalge all. Õpetajanna elab ainult ühes kitsuke-

toas, mis on hoolega koristatud ja puhas — nii nagu peaks koristada ainult noore neiu käsi.

Noh, Volga Viktaravna, kuulutage siis nüüd, kuidas teie elu minnail läheb!»

«Aga parem küsige, Andrei Pjatrovitš. Muudkui rühkle ja rühkle, aga ikka ... ei klapi. Ei ole ... noh, kuidas teie elate, noh, õiget töö rõõmu.»

«Siis olete vististi selles järgus, kus töö veel päris rõõpaa pole, ja sel astmel on alati palju muret ning ebameeldivusi,» katsub Labanovitš teda rahustada, tuju parandada.

Neiu näib tema sõnade üle väheke järele mõtlevat, aga raputab eitavalt pead.

«Ei, mind see töö lihtsalt ei tõmba, pealegi on kogu olukord töötamiseks kuidagi võimatu. Kas nägite minu klassituba?»

«Ei, ei näinud.»

«Tahate vaadata?»

«Vaatame siis pealegi.»

Volga Viktoravna viib teda koolituppa.

«Noh, eks ole tore?» küsib ta ust avades.

Koolituba oli äärmiselt hooletusse jäetud ja sünge. Krohvitud seinad olid rāpased, ära kraabitud ja auke täis. Igal pool musterdasid õpilaste kirjatöö jäljed, sest pikki aastaid olid need seinad täitnud kuivatuspaberi ülesandeid. Põrandat, mis paljudest kohtadest läbi mädanenud ja üles pundunud, kattis paks porikiht. Ka õhk oli klassis raske, ebatervislik.

Labanovitš jalutab koolitoas ringi.

«Jaa, Volga Viktoravna, kiidelda te oma kooliga ei saa.»

«Teate, Andrei Pjatrovitš, kui oled sellises õhkkonnas mõned tunnid ära olnud, siis tuled siit välja nagu mürgitatud. Lihtsalt eluisu võtab ära.»

«Vilets koolimaja, see on tõsi,» möönab Labanovitš. «Tunnen teile kaasa, Volga Viktoravna!»

Tema hea tuju on koolitoaga tutvumisest rikutud. Tal hakkab Volga Viktoravnast veidike kahjugi. Tahaks ütelda midagi head, lõbusat, et õpetajanna meeleolu paraneks, kuid ei leia õigeid sõnu.

«Egas midagi,» lausub ta viimaks. «Jääb ainult üle isennast sellega lohutada, et varsti tuleb koolivaheaeg ja võib hinge tõmmata; eks talvigi saa tasapisi mööda, jõuab kätte kevad... Ah, Volga Viktoravna! Kui väga meeldib mulle kevad ja iseäranis see aeg, millal kased hiirekõrvule lähevad! Kevadeti ärkab mul rännukihk. Siis tahaks muudkui minna, aina minna kaugele-kaugele.»

Labanovitš laseb ennast kevade- ja rännumõtetest kaasa kiskuda. Ta unustab Volga Viktoravna läppunud ja pehkinud koolitoa ning räägib oma soovist suvisel koolivaheajal matkama minna.

«Kas teate, Volga Viktoravna, mis on külakoolmeistri elus head?»

«Minu arust pole selles midagi head,» vastab Volga Viktoravna skeptiliselt.

«Teate, Volga Viktoravna, on!»

«Ja, mis naiteks?»

«Suvi. Kui koolitöö läbi, mine kuhu süda lustib, misda iganes tahad.»

«Jah, selle poolest paistab teil õiguski olevat,» soostub Viktoravna.

«Kas ole? Vaadake, ükski teine amet ei võimalda nii palju vaba aega. Ja teate, mis kavatsused minul on?»

«Kes küll peaks teie kavatsusi teadma?»

«Kes tahab neid teada saada.»

«Huvia, rääkige siis.»

«Minul nimelt on järgmised kavatsused: tahan õppida teile tegema, mõtlen aparaadi osta. Kevadel korjan ka kamba sõltumatuid vanderselle... Ma pole veel lähemalt labi mõelnud, kuid üldjoontes on ta nii terve piirkond jalgsi labi rännata, teda kirjelloguda rahvalaule, muistendeid ja muud liiki teadust, oma reisikirjeldus fotodega rikkalikult illustreerida... Tahan võlutarkadest ja nõiamooridest, lausutest ja sõnujaist koostada terve galerii, sest see tuup on nii suuremas, ja ta niimoodi järeltulijatele õpetuseks kasutada.»

«Teie kavatsus isegi meeldib mulle,» elavnes Volga Viktoravna. «Ja kui soovite, on selles tõepoolest oma poeesiat ka.»

«Poeesiat on isegi küllaga!» kiidab Labanovitš takka. «Pakkonnad, uued inimesed, etteteadmatud reisi-ühitumised, oobimine kuskil looduse rupees, tulelõke, pime loo ja heledad tähed. Ja selles olukorras te kuulate ka vana muinasloovestja jutustust minevikusündmustest, milles tõde ja väljamõeldis on imepärast pöördunud.»

«Te räägite nii huvitavalt, Andrei Pjatrovitš, et minulgi juba tekib tahtmine teiega koos teele asuda, kui te mind oma kampa võtate.»

«Huvitavatest asjadest ei saa ebahuvitavalt rääkida,» vastab Labanovitš. «Kuid selle vastu, et teiegi kampa kuulub, pole mul mitte kõige vähematki. Ütlen teile isegi, kui te sellise kambakaaslasega olen ma ülimalt rahul, ja kui mu kedagi kaasa võtan, siis ainult mitte oma suguvõsast.»

«Kui te soovite,» vastab Labanovitš Volga Viktoravnale kel-

mpikalt muiates silma, et oma pilguga ütelda seda, sõnades ütle mata jäi.

Volga Viktoravna vaatab naabrile teeseldud ettehele otsa ja väärutab pead.

«Ja siiski olete teie, mehed, nagu ühe vitsaga löödu lisab ta.

Malannja on samovari toonud.

«Hüva, hakkame teed jooma ja jatkame juttu teie mu kast.»

Volga Viktoravna korraldab laua ära, vahetades nuga riga aeg-ajalt mõne sõna.

«Teate, Volga Viktoravna,» räägib Labanovitš, kui ta laua taha istunud, «jätame naljad, sest ma mõtlen oma matkast tõsiselt. Kuid ma ei näe selles ainult poeesiat, temas võib olla igavat proosatki. Kuid asi pole selles. Ma tahan lähemalt järele vaadata, kuidas inimesed elavad, mis on nende elu sisu, millest nad mõtlevad. Niisugune tahtmine mul hiljaaegu tekkis... Kas teate, millega ma salakesi tegelen?» küsib Labanovitš tasa.

Volga Viktoravna vaatab talle otsa.

«Küllap siis teete propagandat?»

«Just. Kuulutan mässulisi ideid.»

«Noo?!»

Õpetajanna elavneb veelgi, ta silmad löövad sädelema.

«Mis te selle kohta ütlete?» küsib Labanovitš.

«See on teist vahva, Andrei Pjatrovitš! Soovin teile südamest edu. Huvitav, mismoodi te seda teete?»

«Esiolgu on mul kolm inimest, talupojad, ja üks neist on väga tõsine mees. Tema peale võib kindel olla nagu kivi müüriks. Õhtuti käib ta mõnikord minu pool ja ma õpetan teda, sest ta on kirjaoskamatu, ja seekorval ajame juttu igasugustel «mässulistel» teemadel. Ja veel kaks meest on, kes käivad, isa ja poeg. Huvitavad tüübid!»

«Mismoodi te nad leidsite ja kokku kogusite?» pärib Volga Viktoravna.

«Eks lihtsalt panen inimesi tahele, kuulan nende juttu, usutlen neid pisut.»

«Ja nad kuulavad teid?»

«Kõrvad kikkis. Üldse, nendega võib tööd teha. Takistab ainult üks asi — ei ole vastavat kirjandust.»

Labanovitš räägib loo põrandaalusest brošüürist.

«Üht-teist leidub minulgi,» ütleb õpetajanna.

«Olge kena ja laenake minule,» palub Labanovitš.

Silmapilk tõuseb Volga Viktoravna püsti, tuhnib oma

«... peidupaikades ja võtab sealt mõned õhukesed brošüürid.»

«Võtke ja kasutage, kuid tooge mulle ainult tagasi.» Labanovitš tutvub põgusalt raamatutega ja pistab nad

«Ja te arvate, Volga Viktoravna, kuidas võis see Ivan brošüür minu rõdu peale sattuda?»

«Tunneks on kindlasti revolutsiooniline organisatsioon. Ta tegeleb arukas inimene taipas selle Ivan Vaba teie kätte

«... kätte»

«Küllap see niimoodi oligi,» mõnab Labanovitš.

«Vatsen lähemal paevil Pinskis käia. Mul on seal

«Nende kaudu võib organisatsiooniga ühendusse

«Siis on kirjandust küllalt... Ja seda tööd ma

«Volga Viktoravna läheb päris elevust täis. Ta kahetseb, et tema, et temal pole seniajani olnud inimesi, kellega võiks samuti illegaalseid raamatuid lugeda, kuid tahab ennast sellega, et astub organisatsiooni ja organisatsioon abistab.

Nad istuvad juttu ajades veel kaua. Volga Viktoravna näeb paksu kladet, milles on palju mitmesuguseid revolutsiooniliseid ja luuletusi.

Kõrva poole minnes mõtleb Labanovitš oma illegaalsest kirjandusest ja Volga Viktoravna, kelles ta esmakordselt nägi neid neid ja keda ta hakkas sügavalt austama.

... ajal on Võssokajes toimunud mõningad muudatused. On tulnud uus kirjutaja Matsei Duleba; mustapaine Ramantšok, kes enne kirjutaja oli, võeti soldatiks.

Kui keegi asjalugu tõeks sai, langes talitaja Zahhar Lemeš

... muresse ja ahastusse. Kui palju kahju- ja kaastunnet sellel nähes Ramantšokule!

«Hvedzja, Hvedzja, sina minu armas sõber! Ei arvanud ma, et sa minust lahku minema!»

«... maha löödud, langetab talitaja murtult pea otsa kuni kuni, kes on oma mehe mulda pannud. Ja siis

«... tööstima juba kirjutaja ise.

«... keda, Zahharka! Küll tuleb teine kirjutaja, elate

«... ja te te tead!»

«... patustab Ramantšok talitajat laiale turjale.

Ise aga on ta arvamisel, et uus kirjutaja ei saa ialgi nii hakkaja poiss nagu tema. Ta tahab seda kuulda talu suust. Ja talitaja ütlebki talle:

«Ei, kulla Ramantšök, ei Hvedzja, kuidas saaksid teise säarase kirjutaja nagu sina!»

Mõne aja nad vaikivad, pea norus, langenud nukraste tunnete võimusesse.

«Äh! Kah mul asja, mille pärast muretseda!» saab mesena kõnevõime tagasi Ramantšök ja lööb hoolimatu käega. «Inimesi on küllalt, minu jäljed siin aga kustuvad ja mälestuski kaob.»

Oleks Ramantšök luuletaja, looks ta praegu kõige kaunilikuma eeleegia iseendast, kuid ta on ainult koolitatud lühimene, kellele ülevamad tunded pole võõrad. Tema koht on küllalt, kui tabavalt kasutada asjakohaseid sõnu, mis kuuluvad teistele. Ja ta toob need pühakirjast.

«Inimene on nagu rohi väljal: tema päevad on nagu põlluhill, mis saab ära õitsenud.»

Ei tea talitaja, mis selle peale ütelda, kuid midagi peab ütleva. Ta maigutab esialgu suud ja seejärel ütleb, hääles kibedat meelehärmi:

«Ära õitsenud, ära õitsenud! Jämss, ära õitsenud!»

Kaastunde avaldamine lõpeb sellega, et kirjutaja saadab Pilipi-taadi tosinat õlut tooma.

Tassinud kohale terve korvi õlut, raägib vanataat:

«Ei saa me enam nii head noorhärmat, andku jumal teile tervist.»

Ja talle antakse üsna mitugi klaasi õlut.

Kui aga Ramantšök on koha uuele kirjutajale loovutanud, lähevad ta õeldud pühakirjasõnad tõeks: selgub, et mälestus temast ei ole sugugi nii püsiv, nagu oleks võinud arvata vallatalitaja kurbuse järgi. Zahhar Lemeš klapib hästi ka uue kirjutajaga, sest eks rahvasõnagi ütle: «Kirjutaja on talitajaga ühe mütsi all.» Mälestus Ramantšökust aga on nagu pühitud ja ainult mina tuletan teda praegu meelde, ehk küll ta selle eest mulle aitähki ei ütle. Ja vahe sellest, et nagu pühitud: Zahhar Lemeš osutub Ramantšöku suhtes isegi pisut nagu reeturiks, sest Matsei Duleba saabumisest pole kulunud nädalatki, aga talitaja juba kiidab:

«Ohoo, tead, see on veelgi nutikam kui teine oligi!»

Matsei Duleba oli varem koolmeister. Kuid tal tuli isemaitsta vallakirjutaja leiba, mis olevat magusam ja tulu-

am Labunovitšiga sidus teda hiljutine koolmeistriamet ja ta tunnistab Andreile, mismoodi ta kirjutajakoha sai:

«Krahvile katariina ära pistetud, kas tead.»

Matsei tähendab, et ta pistis krahvile, semstvoülemale, ühe rubla, sest tsaari-sajarublalisel oli keisrinna Katariina pilt.

Kirjutajaametis ei unusta Duleba ka oma mõningaid vanaaegseid koolmeistri põlvkondi. Naiteks on tal sellest ajast jäänud tahtmine ja oskus kirikus «apostlit» lugeda. Ta veel kuulete, kuidas tublid mehed «apostlit» loevad – kehtleb kirjutaja.

Kui kirikueestseisja Grõgor Kreštšök kirjutaja enda eest seda uudist kuuleb, tõuseb tal kirjutaja vastu erastus. Ta lai sõõrik nägu lööb särama otsekui kogu Lipitsev nae: kõlab nagu herneliste rabin. Ta ei anna hoiduda Duleba oskust igal pool kuulutamast ja alustab usinasti pinda uue kirjutaja kuulsusele, kes tulevat olema võrratu meister «apostlit» lugema.

Matseil mees jumalateenistuse päeval on kirjutaja kirikukorraldajaks ja asub kliirosele kõster Batsjanovski kõrvale. Klõnde juures on veel kirikueestseisja poeg Kandrati Kreštšök ja Kandrati poeg Pjatrük, keda vanaisa tahab kõstriks. Kliirosele trügib veel kaks külameest, sest Matseil on laulmas käinud ja vahel nii palju hädlega laulnud, heida armu» jorutanud, et mõnigi silmapaar on nende poole pöördunud, kuna mõni ütleb:

«Ohoo mis vägevasti, sa saatan!»

Matsei pidulikumaks kirikuteenistuseks moodustatakse krahvile kuuluv laulukoor. Keegi seda ei juhata, lauldakse kooris ja kuidas keegi oskab. Kõster ennast koori juhataja ei sega. Ta lihtsalt ei oska, kuid säarastel puhkustab ta ennast pühakirja sõnadega: «Kiitke jumalateed, orelitega, kanneldega, vilepillidega, sünnidega...» Nojah, lühidalt, mismoodi keegi tahab, peaaegu lihtsaks. Seetõttu on igal lauljal kujunenud oma laulmismood. Kui aga on tavalised päevad, seisab kliirosel kõster ja laulab üksinda. Ta laul käib mitut moodi. Ta hakkab peale inimese kombel, aga lõpetab tont teab kuidas – hirmsa läbilõikava kriiskamisega. Teinekord laulab lihtsalt katkestab ja nuuskab nina, kui see laulmine nii või teisiti tõrkuma hakkab ja pahasti nina-kaudu kuuldavale toob.

Kui Mikul on jumalateenistuste suhtes pisut ükskõiksem, tekitab õhtuteenistustel, kui rahvast kirikus

hõredalt. Ohtune jumalateenistus käib kähku. Preestri teeb ainult korra suu lahti, et hõigata mõni puha sõna, kuna köster otsemaid nendega ühineb või katkestab laulu ja ajab oma joru. Mõnikord aga jõuab isa Mikalai kirjutajate teenistust toimetades veel Kreštšokuga äriasjus kaugemale teha. Harilikult käib see nõndamoodi.

Isa Mikalai laulab:

«Õnnis on taevariik nüüd, ikka ja igavesti...»

Ja köster jorutab:

«Aamen!»

Ja samal hetkel, kui teda asendab köster, ütleb isa Mikalai:

«Müü oma lehm mulle ära, Grögor.»

Iga kord aga pole mahti Grögori vastust ära kuulata, sest köster juba lõpetab. Siis võtab isa Mikalai üles uue lauluotsa, et köstril midagi teha oleks. Köster laulab, Grögor aga ütleb samal ajal:

«Osta pealegi, isake.»

«Palju sa tema eest tahad?»

Jällegi ei jõua ta vastust ära kuulata, sest köster ootab.

«Maa vilju ja rahulisi aegasid me jumalalt palugem!»

Köster laulab «issand, heida armu» ja Grögor nimetab lehma hinna:

«Nelikümmend viis rubla.»

«Ega tä sul aher ole?»

«Vee peal sõitjate, teekäijate, vaevatute, haigete ja vanade ja nende päästmise eest jumalat palugem!»

Köster hakkab uuesti laulma ja Grögor ütleb:

«Pole mitte! Paaritatud! Nigulapäeva aegu tuleb poegima.»

Niimoodi peetakse jumalateenistust ja tehakse lehma-kaupa.

Nüüd aga, kus kliirostel seisab kirjutaja Duleba, on tunda mõnesugust pinevust. Lauljad kardavad ennast uue inimese, pealegi vallakirjutaja ees blameerida ja hoiavad oma häält mõnesuguse distsipliini piires. Kirjutaja ise asub märkamatuks koorijuhile ülesandesse. Ta väljanägemine on hirmuäratav. Ehkki alles noor mees, kahekümne kaheksa aastane, on tal habe nagu tõsisel vanausulisel. Ta ongi vanausulise moodi. Esimesel pilgul võiks ta habet pidada ruugeks, kuid ruuge see ei ole, vaid muidu valkjavõitu. Vastavalt habemele on kasvanud ka kulmud, need langevad sorakile helesiniste silmade kohale, mis torkavad nagu Pilpi-taadil. Kulmude vahelt algab nina, ja see

on õhutu võrakas. Kui rähni pead suurendada paarkümne korda ja sellele panna ette valkjasruuge habe, siis näeb see peal üpris palju sarnasust kirjutaja omaga.

Kliirostel, laseb kirjutaja mõnikord vahele oma häält, aga mitte täie jõuga: ta haale tugevus selgub «apostli» lugemisel. Koor kuulatab ja laulab kirjutajale. Neil juhtumel, kui selgesti kostab valehaalt toonist äraeksimist, raputab kirjutaja pead, vehib pea, võttes viisi uuesti üles ja sundides koori endale alluma.

Kliirostel aga jõuab kätte hetk, kus algab «apostli» lugemine. Kirjutaja on pühast raamatust vastav koht juba välja leidnud. Juba astubki ta, pilk maha löödud, kiriku keskele. Kirikutähtsasse kohta kuningliku ukse vastas. Isa Mikalai valmestab kogudusliikmeid ette puha apostli sonade kuulamiseks. Lõpuks toimub preestri ja kirjutaja, «apostli» ja koori vahel lühike läbirääkimine, nagu rituaal nõuab, «apostli» seda hakkab Duleba lugema.

«Armas kogudus!» kõmistab kirjutaja venivalt, alustades kõrgelt madalamalt bassinoodilt, otsekui kumalane tuhjas hääletoones.

Alustanud nii madalalt, et madalamalt ei saagi, kruvib kirjutaja edaspidi tooni aina kõrgemale. Ta hääl on esialgu tume pöör, siis kõmib nagu kõu, väriseb, muutub uha kõvemaks, asendub vihase, meeletu häälega, kuid tõuseb veel ja veel kõrgemale. Just enne lõppu on hääl nii kõrgele tõusnud, et inimesed kirjutaja parast kartmaga: mine tea, äkki ei pea nad, tahes lohki või pudeneb laiali — kas katkevad kõik luud ja sapid või juhtub temaga lihtsalt midagi see-mist, mida kirikus ei tohi teha.

Kliirostel kuulab vaikselt. Üks naine on näpu kõrva torust kuulamas. Grögor Kreštšok pistab pea altari kulguksest sisse, et kuulata kirjutaja hääle kõrgemal naeratust. Duleba aga tõuseb naost punaseks nagu vahk, ninavõrakas kerkib üles kõrgemale ja viimane noot tuleb hirmsa ulgumisega, mis tõuseb toonist kõrvale kaldumata.

Volunud ja vaimustatud, ütleb kirikueestseisja hämmeldunult:

«Aga see juba on hääl!»
Kirjutaja triumf on täielik. Ja selle triumfi tagatipuna kirjutab Kreštšok talle jumalateenistuse lõpul hõbevaagna kirikusse, nagu isa Mikalai käskinud.
Kirjutaja Duleba otsekohe kuulsaks. Ta

rajab oma kuulsuse kindlale pinnale, sest eks ole ta üh-
aegu õpetaja, kirjutaja, laulumees, kuid ka üpris ke-
joomavend. Ja ka talupoegadega oskab ta hakkama sa-
Vahel, kui kirjutaja tänaval kõndides kuuleb mõnd küla-
meest oma lojusega káravat ja hüüdvat, et saagu ta so-
roaks, siis ütleb ta:

«Misjaoks peaks ta soeroaks saama? Ütle parem, et
saagu ta kirjutaja roaks!»

Vahel ta küll teeb mõnele mehele peapesugi, kuid ta ei
seda oskuslikult ja tema peale ei saa viha kanda. Inimese-
tega leiab ta kiiresti klapi ja saab nendega ilma pikemata
omameheks. Labanovitšiga tekib tal veel lähem vahekord.
Mõnikord käib ta viimase pool kooliasjust juttu ajamas,
sest need pole talle tundmatud ja koolmeistriamet tallo-
meeldib: kirjutajaks on ta hakanud naise mõjul, kes on
taibukas ja praktiline inimene.

«Noh, va semu, saada kedagi õlut tooma,» ütleb ta, seal
juua ta armastab.

Joomise peale läheb kirjutajal mõnigi öö, isearanis kui
sõidab Pinski. Üldse on ta kambamees. Kui kikk peas, teeb
väiksel viisil mürtsugi, mille eest on vahel politseimees
lennanud.

Vahepeal on koolimajas aset leidnud veel üks sündmus,
mille tunnistajaks sai Dulebagi.

See oli südatalvel. Tuleb kord kirjutaja koolimajja.

«Noh, Andruška, lase lapsed koju ja sõidame Pinski.
Küllalt sul siin hallitatud.»

Ka koolmeistril on parajasti vaja sõita.

«Sööme lõunat ja sõidame.»

Nad lähevad elutuppa.

«Hanna!» hõikab Labanovitš kooliteenijat.

Hanna ei vasta. Koolmeister läheb kööki. Justa istub
vaikselt ahju ees.

«Kus ema on?» küsib koolmeister.

«Sahvris.»

Sahver on siinsamas köögi kõrval. Hanna tuleb välja

«Pane, Hanna, toit lauale!»

Hanna võtab ahjust poti, paneb selle lauale ja on lüh-
jälle kadunud.

Toit oli kehvavõitu. Külaline ja peremees surkisid pisut
lusikatega ja tunnistasid ta kõlbmatuks.

«Jata see!» ütleb kirjutaja. «Lähme Karambljumi poole,
sööme kala ja teeme vaikesed õlled.»

«Ei, kulla mees, oota, ehk mekib teine roog paremini,»
ütleb Labanovitš, sest tal on kehva söögi pärast kirjutaja
džeke piinlik.

Hanna!» hõikab ta.

Hannast ei kippu-kõppu.

Labanovitš läheb teist korda kööki.

Kuhu ema lainud?»

«Hvris,» vastab Justa.

«Kas ta seal ometi teeb?» pahandab koolmeister.

Hanna lööb silmad maha. Võib-olla ta teab, aga võib-olla

ei talpa ta midagi.

«Ei tea,» kõlab vastus.

Parajasti tahtis Labanovitš Hannat hõigata, kuid järsku
peatus, sahvrist kostis vääks-vääks.

Kõik see oli juhtunud kuidagi liiga kähku ja koolmeist-
ri mõttest ootamatult, sest ta oli olnud kindel, et Hanna
tuleb seks ajaks kellegi poole külasse. Esialgu on ta täie-
nema segaduses. Väljas on talv, vaevalt on sahvris soojem
kui väljas.

Labanovitš jookseb oma tuppa, kus kirjutaja teda ootab.

Pend, kulla Matei, mis lugu?»

Mis siis?»

Hanna on sahvris ära pudenenud!»

Mis jutt see on?» Ja kirjutaja itsitab habemesse.

Panab ometi midagi ette võtma!»

«Kõlgu ta põrgupõhja,» ütleb kirjutaja, «kui palju jama
sa kuula toob! Kärwab, raip, seal äragil!»

Nad jooksevad kahekesi kutsar Avmeni juurde ja kut-
vad selle appi. Avmen läheb sahvrissi ja vähe aja pärast
tuleb uksele ilma ninata Hanna. Ta hoiab süles last, kuna
Avmen talutab teda kae alt. Justa laotab mingid kaltsud
põlgi peale ja Hanna koos vastsündinud pojaga heidab
«Hanna. Seesama Avmen jookseb kedagi ämmaeideks kut-
tama. Läbi häda on asjad ühel pool.

Kirjutaja ja koolmeister sõidavad Pinski.

Mis siis enam, Andruška, teeme õige laulukoori!»
kirjutaja ükskord Labanovitšile rääkima. «Ma
tulen sulle appi. Saad aru, ikka teine tubakas, kui kirikus
tuleb viiakus keet.»

«Ja kui «apostlit» loeb Matsei Duleba,» lisas Labanov samal toonil mis kirjutaja.

«No mis sina's arvad, või lugesin ma «apostlit» kehva? Sina ikka nõnda ei loe,» on kirjutaja pisut puudutatud. ««Apostlit» lugeda peab kah oskama.»

«Ega mina kavatsegi lugeda. Ja ülepea ei saa ma misjaoks kirikus niimoodi mollatakse. Või ei saagi lihtsalt ja loomulikult lugeda? Seal aga inimene mõirgab nagu hüüp kevade tulekul, nii et silmad punnis peas. On jumalale kole meelepärane või? Või on ta kõva kuulmisega?»

Kirjutaja tõmbub veel rohkem vingu.

«Võiks seda natuke viisakamaltki ütelda,» teeb ta märkuse. «Või arvad sa ennast üksinda sihuke vabamõtleja' olevat? Minagi olin vabamõtleja, kulla mees, aga ajaburur läks aja jooksul üle, läheb ka sinul.»

Labanovitš oleks tahtnud vastata, et kui inimene läheb õpetajaametist kirjutajaks, siis pole vabamõtlemissent juttugi. Kui aga sedamoodi ütelda, tähendaks see teisega tülli minna, ja ta ainult küsib:

«Milles sinu vabamõtlemine siis väljendus?»

«Väljendus nii nagu väljendus, kulla mees!» vastab kirjutaja. «Kuid mina kui vanem pean sulle ütlema ja sina pead minu sõna kuulama: koor tuleb sul luua.»

«Äh, käigu ta kuradile!» vihastab Labanovitš, sest ta on koori mainimisest pisut nagu puudutatud.

«Nii et sina ei taha koori tähtsust tunnistadagi?» Kirjutaja toon on tõredaks muutunud. «Mis koolmeister sa siis veel oled?»

Kirjutaja kulmud on valjult kortsus ja silmad puurivad Labanovitšile näkku.

«Aga kui ma seda sinu koori ei taha?» küsib Labanovitš veel suurema vihaga. «Ja mis valu sul sest koorist õige on? Preester on vait ega käi kooriga peale, aga kus sinul vaja oma veeringut sinna toppida.»

Kirjutaja tõredus läheb järsku üle, ta ilme muutub kohu märksa sõbralikumaks.

«Mis sa tigetsed, narr? Ma ometi tahan sinuga rääkida kui mehega, keda ma armastan ja austan. Või arvad sa, et kui isa Mikalai sulle midagi ei ütle, siis on talle ükskõik, kas koor on või ei ole? Ta suhtub sinusse väga hästi ja peab sust lugu, kulla mees, aga ta pole sellega hästi rahul, et sul on õhtuti mingeid jutuajamisi inimestega, kes kiriku vastu

jalutavad, ja selle tõttu võib sind ennastki raskolnikuks pidada, kas mõistad?»

Labanovitš taipab kohe, et tema salajasest tööst liiguvad juba kuulujutud. See teeb teda rahutuks, tal tõuseb nagu hirm, aga ta püüab seda varjata, ehkki kirjutaja terava pilgu ees ükski ta näoliigutus märkamatuks ei jää.

«Tõsi, oh neetud kõstrite-pappide mädasool!» raagib Labanovitš vihaga, et igasugused jäljed oleksid kadunud. «Kui vabal silmapilgul tuleb su poole inimene, harilik talumees, ja kui sa tema otsekui katkutõbise eest ära ei löö, või viinapudeli juures ei istu, vaid ajad temaga lihtsalt viisil juttu nagu mees mehega, siis hakkab see otsekohe nendel saatelahingel närvidel käima ja igasugu kahtlus- ja aratama!»

Kirjutaja nospli tuleb lühike hääliitusus «hm», ta tõstab pead ja naer, kaval, paljutahendav naer venitab suu laiaks. Ja selle naeruga otsekui öeldakse: «Ah! Kae, kui jutukaks sa läksid! Aga küll ma tean, vendsid kuspole sa sihid!»

Labanovitš markab, et tema raevukas sõnavaling kirjutaja põrmugi ei kõiguta. Mingi pöörane vihavahk haarab ta enesest oma võimusesse. Koolmeistril tekib nüüd tahtmine ütelda midagi teravat, solvavat, tahaks ütelda kogu sellele kroonulik-väikekodanlikule puhadusele. Ja hädavaevu ennast talitsedes ootab ta, mis kirjutaja ütleb.

Kirjutaja aga silub habet, naerab jällegi solvavalt nagu «hm», kes seisab sellest mõõtnatult kõrgemal, kellega ta teab palju rohkem, kui võiks arvatagi.

«Inimene... Harilik talumees,» räägib kirjutaja, muutades peaaegu iga sõna, ja muudab järsku tooni: «Kuid ta polegi nii harilik, nagu sa seda näidata tahad! Ja need vabu tunnikesi on tal nagu ülearu palju. Sel «harilikul» talumehel on hoopis ebaharilik kuulsus. Tema kohta on vallamajas isegi nii- ja naasuguseid materjale...»

«Hooa, kuidas ei peaks sääraseid materjale olema!» hakkab Labanovitš kirjutajale vahele. «Ta käis ju panikori kohut, ajas talupoegi ärevile, ässitas neid talupoegade «paevselget» omavoli. Kuidas julges tema, see vabamõtleja, mõisniku vastu välja astuda? Mis õigus on tal arvata, et temaga talitatakse ebaõiglaselt, kui tema on hõlks, alates politseikordnikust, nõnda hellalt hoolit-

toöd edasi teha. Jalgede segamiseks ehk poleks tõesti paha, kui kirjutaja soovitusel ja tema abiga pisike laul-koor hakkama panna?

1904. aasta jaanuaris algas Jaapani sõda.

Niihästi sest Jaapanist endast kui ka põhjustest, mik sõda puhkes, polnud laiadel rahvahulkadel, iseäranis maainimestel, kuigi suurt aimu. Alles nüüd täienes külarahva keel kahe sõnaga: «Japaania» ja «japaanimaalased», kuhu nende sõnade tähendus jäi üpris uduseks, nii nagu oli udune sõja otstarvegi.

Tõsi küll, ääretu Venemaa pimedates soppideski leidus sõjakaid ja ülimalt oivalisi poliitikuid, kellele oli sin kõik lihtne ja selge. Kogu nende tarkus ja pilguselgus väljendus kahes punktis: 1) jaapanlased on makaagid ehk kollase moluga pärdikud, 2) valge keiser, isake tsaar, pigistab neil kõri nii kinni, nagu nad seda unes kah näha ei osanud — sest kes poleks omal nahal tundnud, kui kõva on keisri rusikas? Ja see vapper ning sõjakas poliitik, istudes soojas toas ning rüübates teed konjakiga, surus senijuures käe rusikasse ja raputas seda «japside» poole.

Keiser Nikolai kirjutas viibimata alla manifesti, andes teada, et häbematu vaenlane on asja ees, teist taga kullale tunginud meie eskaadrile Port Arturis, on kallale tunginud salaja, varga kombel, sellest teatamata ja sõda kuulutamata, mille eest tulebki teda karistada, astuda välja Andreease lipu au eest, ja sellepärast kuulutatakse jaapanlastele sõda. Keiser pani lootused vene rahva jõule, kuid ei unustanud abiks võtmast ka issandat jumalat. Ta pöördus troonile ustava aadli ja truualamlike talupoegade poole, kutsudes neid üles oma kohust täitma ning oodates neilt kõiksugu kangelaslegusid, millest meil pole kunagi puudus olnud.

Pärast manifesti algasid ametliku patriotismi pahvatused, mis aga avaldasid väga tuhist muljet. Kroonu kulul ilmuvad ametliku suunaga ajalehed püüdsid ohutada isamaalist vaimu ja levitada viha jaapanlaste vastu, saadeti mata värve selle näitamiseks, kui suur on nende asiandlik ebakultuursus ja tuhisus.

Kangelasi ja kangelaslegusid, mida keiser ootas, ei olnud kuigi palju. Tõeliseks kangelaseks sai ainult ristleja «Var-

ag». Mõni tund pärast seda, kui jaapanlased olid meie eskaadrile Port Arturis kallale tunginud ja tekitanud meile vigastusi soomuslaevadele «Tsessarevitš» ning «Ret-ven» ja ristlejale «Pallada», kohtus ta kuskil Tšemulpo jõel merel Jaapani laevadega. «Varjag» võitles Jaapani eskaadri ülekaalukate jõudude vastu. Et vältida vaenlase kätte sattumist, lasti «Varjag» põhja ning päästeti Vene laevastiku kuulsus. Venemaa oli «Varjagi» kangelaslastest saanud. Hakati mainima kindralite ja admiralide nimed. Ehkki nad polnud veel midagi kangelaslikku teinud, kuid võisid seda teha, siis hakati ka neid nimetada kangelasteks pidama. Neid oli suur hulk: keisri ase-koht Kaug-Idas Aleksejev, Bezobrazov (kes oma nime täie-likult väärilis), Stark, Viréen, Stössel, Fock, Zassulitš, Zarembojev, Samsonov, Rennenkampf, Gripenberg, Kaul-son, Buderling (ta sai isegi kangelaseks: lendas hobuse seljalt maha ja lõi endal öla paigast ära), Mištšenko (oli kangelaslegusid, aga sellest ei tulnud midagi) ja ka kangelaslegusid aga lõpetasid sellised vägevad mehed nagu Kuropatkin ja Linevitš.

Meie sõjaväelastel saadetud telegrammides kirjutati meile, kuidas meie poisid kord Jaapani roodule, kord eskaadrile säre teinud ja et meie sõjaväe moraal olevat suurenenud, kui aga vaed mõnikord kuskil raasike taga-panud, siis taganevat nad otseku paraadil.

Meie telegrammidest tuli välja, et «japsid» ei pääse kuhugi liikuma, kus nad aga nagu näitasid, seal neid meid maha notiti ja läbi jahvatati. Kui jaapanlastest meile magede kaupa laipu, olid meie kaotused hoo-likult tõhised — üks või kaks ohvitseri ja mõned alamvae-ri. Sõjaareen muutus samal ajal järjest, liikus Koreast ja Liaodongi poolsaarelt Mandžuuriasse, tehes läbi säära-liku otapid nagu Jalu lahing, kus kindral Zassulitš pihuks ja pihuks löödi, Türentšen, Port Artur, Liaoyang ja sajad teised kohad Mandžuuria väljadel, kus kaevati haudu meile vabatsuse matmiseks.

Meie lüüsi läksid asjad palavaks.

Meie kongutatsid viirukipanne, paludes jumalalt võitu «makkide» üle. Sõjaväelastele hakkas sadama pühakujusid meile lohtu andes — nähtavasti siis oli relvajõule ja stra-ategia võimetele vähe lootust. Tuli mängu panna Sera-fim Sarovski, keda vähe aega enne seda oli seatud pühaku-ks, keda vähe aega enne seda oli seatud pühaku-ks. Ehkki Serafim Sarovski hing oli nüüd tae-vas, ta ei saanud tal ennast tarvilikule isikule unes

ilmutamast, et trööstida keisrit, kuulutades talle vana Jaapani mikaado üle. Kuid teatavasti pole pühakud suutnud ega sõjatehnikat õppinud, nii et neist polnud seda kasu mis jänesele jumalaarmust. Ja mis kõige hullu Serafim Sarovski ilmutas ennast hoopis sobimatu ajal: just mõni nädal enne Mukdeni lahingut, kus Vene armee puruks löödi, kolme kuu pärast aga uputati Tsushima all ka Balti mere laevastik, mida juhtis admiral Rožestvenski.

Möödus mõni kuu. Esiotsa summutatult, siis aga valpmini hakkasid levima kuuldused kuritegudest, mida mitmesugused satraabid sõjas toime panid, vargustest nii sõjaväljal kui tagalas, soldatite raskest materiaalsest olukorrast, täielikust ettevalmistamatusest sõja pidamiseks ja igasugu muudest mahhinatsioonidest. Hakkas liikuma anekdoote ja karikatuure, mis küll rohkem hoidusid loomest mälus kui sattusid ajakirjanduse lehekülgedele. Oli karikatuur ka keiser Nikolai kohta. Keiser seisab puksat ainult särk seljas. Jaapanlased pargivad Nikolaid vitstepea kuid ta ise hoiab särki ülal. Sealsamas seisab Saksa keiser Wilhelm.

«Kolja!» ütleb ta Nikolaile. «Võiksid ometi mõnel õukondlasel lasta oma särki ülal hoida. Milleks peakad ise vaeva nägema?»

«Ah, Villu! No mis jutt see on! Kuidas võiks keegi teha minu särki üle valitseda? Ma olen ju isevalitseja!»

Õhtupoolik. Hakkab pimenema.

Labanovitš viibib viimast tundi klassitoas. Kui töötat, lendab aeg kiiresti. Ei saa arugi, kuidas nadal on lainal koolmeister on kuidagi elevil ja rõõmus, ehkki ta on pöötsa umbses klassiruumis olnud. Võta või jäta, aga aeg kisub kevadesse. Pikem pool kooliaastast on seljataga. Ja päevgi on kõvasti pikem. Võib koolitunnid lõpetadagi, ilma et lampi põlema paneks.

Koolmeister seisatab raudtee poole jääva akna all: mööda teed kihutab kahehobusevanker. Vankril istub kirjutaja Duleba. Ta tuleb Pinskist, toob posti.

Koolmeistril käib läbi pea, et oleks vaja korraks vallamajja minna: peab tulema mõnesuguseid kirju ja korrespondentsi, isiklikku ja kooli oma.

Vanker pöörduv teelt koolimaja poole. Avmen peab rõdu ees hobused kinni. Koolmeister laseb õpilased koju ja astub ise rõdule.

«Ah, tulin korraks sinu poolt läbi,» ütleb kirjutaja. «Tead, mis lahti?»

«Mis?» ootab koolmeister mingit suurt uudist. «Mina pane ennast riidesse ja läki minu poole.» Kirjutajal on kerged viinalõhnad küljes.

«Miks sa siis tahtsid mulle ütelda?»

«Uudis, kallid mees. Tead või? Sõda on lahti!»

«Sõda? Jaapaniga? Mis juttu sa ajad!»

«Kui aja mingit juttu, sest sõda juba käib... Noh, läki.» Labanovitš tõmbab palitu selga ja nad sõidavad valla-

maale.

«No küll on lurjused ja sunnikud,» kirub Duleba raevu-
tult. «kui oma jõud ei aita, siis tulevad puhtasiaatliku
toega: sõda kuulutamata tungisid nad meie soomus-
maale kallale. No aga nad said sauna! Ja saavad veelgi.
Näevad nõnda, et neist ainult märg plekk järele jääb.
Keda nad torkima tulevad? Kelle vastu nad käe tõstavad?
Venemaa vastu, kes üksipäini suudab terve maailmaga
võitluses saada!»

«Aga kirjutajahärra, ju nemadki Venemaast midagi
tulevad ja millegi peale loodavad, kui nad ei peljanud
meistena kätt külge panna,» arwab kutsar Avmen.
«Mina jümal tahab kedagi nuhelda, siis võtab ta kõige-
võimsuse ära,» vastab kirjutaja karmilt.

Avmen vaikib, kuna ta vurrude all lehvib ebamäärane,
võib-olla süüdlaslik muie. Võib-olla sellepärast, et kirjutaja
võib-olla ütles, võib-olla mingil muul põhjusel.

Kirjutajast lendab kiiresti läbi kõigi talutarede, suur-
tõusuga koguneb kutsar Avmeni ja Pilipi-taadi ümber
nõutav külamehi. Tähelepanu keskpunktis on Avmen.
Kõigi silmad ripuvad tema küljes. Nii suur tähelepanu
tõstab Avmeni tahtsust ja uhkust. Ja kui tõtt ütelda, siis
ohi ta kõigist siinseist üle, temal on Pinskis tuttavaid
inimesi — postkontoris ning renteis. Nendelt võib mõn-
egi uudist kuulda.

«Tungisid kallale meie laevadele!» imestab Pilipi-taat,
kõhustades ta silmad lähevad punni nagu vähil.

«Kui nad kova koosai!» kinnitab Avmen tähtsalt.

«Kui kova või?» imestavad kuulajad. «Oh te põrgulised!»

«Kui kova,» vägevamad laevad. Seal olid niisugused suu-
rised, mis pörutasid kahekümne versta peale. Sihukesi
võib-olla on ainult englesmannil.»

«Kui kova nad sunnikud selle koosa andsid?» pärib
Pilipi-taat katekõrt vastu puusi patsutades.

Kõik vaatavad Avmeni otsa

«Miinide laskmisega,» vastab Avmen.

«Hoo, verest peaksid nad tühjaks jooksuma!» pabur Pilipi-taat. «Siis ju nõnda, et kui sihukesed suurest panna Garadõštšosse, pörutaksid nad Luninetsi!»

Vana Jessõp tahab teada, miks sõda puhkes. Ka see Avmenil teada. Kuid esialgu ta vaikib, sest viimane kõige kaalukam sõna jääb niikuinii tema ütelda, praegu las raagivad pealegi teised.

«Näh, ütle nüüd, miskipärast ei saanud läbi.»

«Äh, kui keegi tahab kakelda, küll ta siis põhjuse leiab.»

Pilipi-taat ei tunne sõja põhjuste vastu suuremat huvi. Tal on ikka hinge peal suurtükid, mis lasevad kahekümne versta peale.

Meeste hulgas tõuseb kära. Igaüks tahab midagi ütelda, avaldada oma mõtteid sõja põhjuste kohta, kuid keegi ei leia nii tabavat väljendust, et kõik rahule jääksid.

Avmen kutsub pealt ja muigab habemesse.

«Ma räägin, mis jaapanlane tahab,» ütleb ta siis. «... nõuab, et meie keiser ei segaks vahele Hiina asjadesse. Ta ütleb, et nemad ja hiinlased on omad inimesed. Kuid meil on oma maadki liiga palju käes. Ütleb, et pane oma kodu, Venemaal kord majja, aga meie Aasiast hoida kinni eemal.»

«Ei tea, kes see's peaks olema, nende althõlma naine või?» pärib Pilipi-taat.

«Mis pagana althõlma naine! See on nende maa nimi, seletab Avmen ja Pilipi-taat jääb naerualuseks.

«Kes tont neist seal sotti saab,» katsub ta ennast välja keerutada, «mõnikord lahevad mehed ka eide pärast kükuma.»

«Nii et meie keiser ei tahtnud ja näitas neile trääki,» kostab hääl.

Mihhalka, kellel vana Jessõp käskis ennast lüüa, on kogu aeg vaik olnud, nüüd aga sugab kukalt ja arvab:

«Ometigi peavad meiesugused oma naha turule viima.»

Ja mitmed käed tõusevad kukalt sügama.

Ka kirjutaja toas käib jutt sõjast.

«Oh sa igavene raisk!» räägib talitaja, räägib niisugusel toonil, nagu langeksid kõik sõja mured ja raskused tema õlgadele. «Nagu oleks murest puudus olnud! Lood pole veel nii jämsid, et natike laevu togiti. Aga katsi siis, kui nad maale tulevad!...»

«Neil lastaksegi maale tulla, meelega lastakse, et siia

meil kõik ära uputada nagu kassipojad!... See, kulla mees, pole neil meelakkumine!»

Kirjutaja ütles seda energiliselt ja tõmbas kulmud nii kõrgelt kortsu, et talitaja jäi sõjakäigu ja meie võidu pärast paris rahule.

«Peaks see kuradima Japaaniamaa kaugel olema või?» küsib talitaja.

Kaugel, kallid sõber, ei ta siia paista,» lõõbib kirjutaja. «... meie Ramantšõkki, äkki aetakse kah sõjaväljale,» ütleb Zahhar Lemeš meelde oma hiljutist kambalist.

«Ei tea teda kuhugi!» vastab Duleba üleolevalt. «Seal on vappesid küllalt, Siberi mehi.»

«Jah,» sonab Labanovitš otsekui vastuseks omaenda mõttele, «ammu ei ole Venemaa enam sõda pidanud.»

Sõda on avaldanud Labanovitšile sügavat muljet ja ta on lüüa sündmuste ootamatusega. Ta on lugenud rohkesti ajakirjandust, mälestusi ja romaane, enamasti Venemaa sõdade ajaloo. Lahingukirjeldused on teda vaimustanud, nii nagu Borodino lahingu kirjeldus romaanis «Sõda ja rahu». Erilise huviga on ta haaranud selliseid teoseid, mis käsitlevad sõdu spetsiaalselt. Sõdade tendentsliku ja ühekülgsel käsitluse mõjul, kus kangelaslikkust üleliia ei upitati ja varjukülgede ees meelega silmad suleti, on Labanovitšil tekkinud tsaari-Venemaa sõjalisest jõust ja võimust võltmatuses üdinis ekslik kujutus. Sestap jagabki ta oma meeleandlalt veendumust selles, et Jaapan saab nüüdses sõjas võita, nii nagu samasugust veendumust jagasid tuhandad teisedki väära, ühekülgsel kasvatusel äralollitatud inimesed.

Labanovitš jälgib suure pinevusega sõjasündmusi ja on juba tutvub lähemalt Jaapaniga, tema olustiku ja sõjaga. Ta loeb ajalehti, jätmata vahele ühtegi sõjasõnumit, ja kõige tühisemalt rindekirjasaatjalt.

Varsti tuleb rahvakoolide inspektor kooli revideerima. Inspektori revisjon on külakoolmeistrile nagu omasugune vaimuparavakohus. Inspektor võib koolmeistriga teha kõik, mida ta iganes tahab: ametist lahti lasta või tekitada talle igasugu pahandusi ja ebameeldivusi. Ta suhtumine koolmeistrisse on ametlik, valjult ülemuslik. Inspektor tunneb oma võimu koolmeistri üle, vaatab temale ülalt alla, hoiab kinnis talle naeratuse. Ühekski hetkeks ei lase ta unustada, et tema ja koolmeistri vahel on vahe: sina oled tulemuskäbe, mina olen kõik. Inspektori juuresolekul ei tundu valju üllalõlõlõ, käima peab kikkivarvul: viimne

kui liigutus, viimne kui sõna peab naitama, et sa inspektorit austad ja tema ees värised. Kui ta klassituppa tuleb, peab koolmeister käima temast kaks sammu taga. Klassis aga hoopis nulliks muutuma. Kui õpilane inspektori küsimusele halvasti vastab, heidetakse koolmeistrile pahane ja karistav pilk.

Sergei Petrovitš Bulavin — uus inspektor — on sünni ja sõnakehv, eriti koolmeistrite vastu. Labanovitši õpilased on hästi ette valmistatud. Põhjust nuriseda ei ole. Parajasti pinnitakse kolmanda grupi õpilast Ivan Zanka. Poiss seisab kaardi ees, näitamiskepp käes.

«Näita mulle, kus on Aasia.»

Zanka tõmbab kepiga ringi ümber kaardi. Tukike Aasia ulatub kaardi peal isegi Ameerikasse. Zanka ei unusta ka seda tukikest.

«Hea,» kiidab teda inspektor.

«Näita mulle, kus on Jaapan.»

Zanka naitab.

«Mida sa Jaapanist tead? Missuguses vahekorras on teie meiega?»

«Me oleme temaga sõjas.»

«Nojah, aga ütle, kes keda ära võidab.»

«Meie keiser saab võidu,» vastab Zanka kõhklematult.

«Miks sa arvad, et meie ta üle võidu saame?»

«Meie keisril on rohkem sõjaväge.»

«Jah, armas poiss. Venemaa saab võidu Jaapani vastu. Esiteks, meil on rohkem sõjaväge, meie sõjavägi on parem ja meie võitlus on õiglane, ja teiseks, me peame ta ära võitma ja võidamegi.»

Ivan Zanka hoidis kooli au kõrgel, kuid Alessik Gröljuk rikub mängu ära. Ta vahib kogu aeg inspektorile näkku. Poisi pilk jääb peatuma inspektori ninale. Ja inspektoril oli ilmatu jäme nina. Lõpuks ei suuda Alessik enam suud pidada.

«Ei tea, misjaoks sul nii suur nina on?» kostab keiser hauavaikust tema naiivne lapselik küsimus.

«Sinul pole minu ninaga asja.»

No mis sa pisikese Alessikuga ikka teed?

Muidu aga laks revisjon paris kenasti.

Revisjoni ajalehtedes, istub Labanovitš oma toas ja loeb vanhemaid uudiseid sõjaväljalt. Nagu naha, pole ta nendega rahul. Ta on nii kõvasti lugemisega ametis, et ei kuulegi, kui keegi uksele koputab. Alles siis tõstab silmad ja näeb, kui koputatakse ta vastas aknale.

«Kes pagan seal võiks olla?» mõtleb ta.

Kui kunagi veel ole selle akna taga koputamäs käidud, siis ta päris võpatab ootamatusest. Siis väljub ja avab ukse.

«Olete ikka kah, Andrei Pjatrovitš!» kuuleb ta tuttavat häält solvunult ütlevat. «Ei taha enam sissegi lasta.»

Kuidas ei taha?» hüüatab Labanovitš elevuses. «Kõik need naised tahani!»

«Kesjutt või?»

«Loem kui tõsijutt, Volga Viktoravna, või muidu rahugu mind väk!»

«Kui nõnda, siis tere õhtust.»

«Tere õhtust! Küll aga teie olete täitsa! Kui tore see on, et te mind vaatama tulite! Kas jala või vankriga?»

«Miks pagana vankriga? Muudkui litsu aga jala.»

«Hüva, see on ükspuha, kas jala või vankriga, peaasi, et sa tule.»

«Nad lähevad tuppa.»

«Muudkui aga loete ajalehti?»

«Jamen ja vannun neid maapõhja.»

«Miks siis lahti on?» küsib Volga Viktoravna, kuna silmad kulelevad tal vallatust pilkest.

«Ei lähe meil kuidagi.»

«Kas ka käib teile närvidele?»

«Tõttamult et käib närvidele, vaid ajab hinge tais.»

«Kelle peale?»

«Tõttamult teab, kelle peale.»

«Kui nagu näha, oleks vist tahtmine laulda:

Kõmisegu võiduäike,
hõiska, vapper Venemaa.

«Kui ei tea te kunagi, Andrei Pjatrovitš. Kui ehk sõja lõpetatakse, olegi võidulootusi, siis nüüd on need haih-
tused nagu udu suvehommikul. Kas pole siis teile selge, et labanovitš muidagi tsaari-Venemaa ei suuda sõda pidada? Sõda on juba kaotatud. Ja eks alustatudki teda selleks, et saadetakse rahva tähelepanu mujale juhtida ning vähen-

dada revolutsioonilainet, mis aina tõuseb ja ligineb. Minu võitu ei ole tarvis Venemaale soovida, vaid täielikku loomasaamist!»

«Mis kasu teil sest loomasaamisest on?»

Vaist ütleb Labanovitšile, et teine raagib tõtt. Tal on piinlik oma sõjavaimustuse pärast, sõja tulemustest ja sõjalaiku suhtumise pärast, Venemaa võidusse uskumise pärast. Ta tunneb ennast olevat vääral seisukohal, kuid tahab naabrinnaga vaielda.

«Kuid mina küsin teilt, mis kasu on teil Venemaa võidust sõjas?» vastab Volga Viktoravna küsimusele küsimusega.

«Esiteks, oleks rahuldatud minu rahvuslik uhkus: ma mõtleksin siis, et ka mina olen selle rahva poeg, kes võitis sõja. Teiseks, sõja kaotamine tooks meile arvamata palju majanduslikke kaotusi. Kolmandaks, Venemaa geograafilisest asendist tulenev loomulik püüd leida endale vaba väljapääs merele oleks siis paralüseeritud, ja see teeks meile kahju. Ei Balti ega Must meri meile seda väljapääsu ei paku. Siber on liiga kaugel, et tema rikkusi võiks vajalikul viisil kasutada. Ja oleks hoopis teine asi, kui meil see väljapääs oleks Kaug-Idas. Üksipuha, kas meil on keiser või president, aga vaba väljapääs merele peab meil olema, sest muidu on meil oma lõpmata suurel maal kitsas. Sestap ma ei tahagi, et jaapanlased meie üle võidu saaksid, sestap puudutavadki meie sõjalised loomasaamised mind nii valusalt.»

«Sõnad, mis sobivad kõige suurema isamaalase suhu.»

Volga Viktoravna hääles on kuulda pilget. Kuid seal muudab ta jututooni.

«Te ju lihtsalt lööbite, heidate nalja, Andrei Pjatrovitš, ja mulle teie naljad meeldivad!»

«Aga kui ma raägin seda tõsiselt?»

Volga Viktoravna vaatab oma elavate silmadega talle otsa.

«Nõnda te tõsiselt rääkida ei saa.»

«Miks?»

«Kui te räägite seda tõsiselt, siis olete kas inimesena valelik või revolutsionäärina väga vilets.»

«Pigem olla revolutsionäärina vilets kui inimesena valelik, sest valelikul inimesel on hulga raskem õiglaseks inimemeks saada kui viletsal revolutsionääril tubliks revolutsionääriks.»

«Ma on õige, sellega ma olen päri ja teie meeldite mulle meelsuse pärast.»

«Kas tõesti meeldin teile? Esimest korda kuulen Venema soo esindajalt!»

«Ma teid õnnetut küll! Siis kuulete seda ka viimast, ei maksa sõna külge kinni hakata!»

Labanovitš teeb õnnetu näo, laseb pea sügavalt longu ja tahab seda nukralt.

«Kas tõesti nii? Kas tõesti ma enam kunagi ei kuule teid esindajalt, et ma talle meeldin?... Ei.»

«Ma kuule,» kinnitab Volga Viktoravna.

«Pilg on õnnetu ilme noormehe näolt kadunud. Ta hakkab pea püsti:»

«Pühja sellest!»

«Lihtne ja ootamatu üleminek traagikalt muretusele ja õpetajannale nalja, nii et ta puhkeb ülemeelikult naerma.»

«Paremini ei saaks teie olukorras üteldagi,» räägib ta naeratusega segi.

Õpetajanna kõnekates silmades välgatab mingi uus mõte.

«Ütelge õige, Andrei Pjatrovitš, olete kas või korra armastanud?» küsib Volga Viktoravna juba teisel toonil.

«Ma küsimus sunnib Labanovitšit tahtmatult silmi märtsi lööma, kuid ta kogub ennast kähku ja küsib oma korda.»

«Ja kuidas teile tundub?»

Volga Viktoravna vaatab uurivalt Labanovitši otsa.

«Mulle tundub, et olete kedagi armastanud ja armastate ka praegu?»

«Keda?» küsib Labanovitš uuesti.

«Noh, küllap teate seda ise paremini.»

Labanovitš pöörab pilgu kuhugi ebamäärasesse kohta ja vaikub.

«Kuid ometigi pole te minu küsimusele vastanud,» kaib õpetajanna peale.

«Kui noormees hakkab neiuale rääkima, et ta teist neidu armastab, siis see tähendab oma armastuse tunnistamist selles, kedagi ta räägib.»

Volga Viktoravnal libiseb üle näo rõõmuvari.

«Kas ma olen nii?»

«Arvan, et on nii.»

«Nojah, kuid ainult sel korral, kui rääkijal sõnu puudub, ei kista?»

Labanovitš vaikib.

«Ka see on nii.»

Volga Viktaravna lööb omakorda mõtlikult silma maha.

«Ja kui neiu räägiks noormehele oma armastusest kellegi teise vastu, oleks see ka sel korral nii?»

«Mis on nii, see jääb nii.»

«Ja sellisele järeldusele olete tulnud oma praktika najal?» jätkab õpetajanna kelmikalt naeratades pärimist

«Ei, see on ainult teooria, kuid arvan, et praktika teda kinnitab.»

«Ja mis on andnud põhjust sellise teooria loomiseks?»

«Elu. Inimese noor elu.»

Volga Viktaravna puhkeb laginal naerma.

«Ah teid hingeteadlast ja südamevõitjat!» Neiu sõnadest kostab skepsist.

Seejärel räägib Labanovitš kavaldamisi:

«Teil, Volga Viktaravna, on olnud saarane juhtum, kui keegi teie tuttav noormees tunnistas teile oma armastust kellegi teise vastu, teie aga olite temasse juba ennem armunud, kui ta sellest teile rääkis. Ega ma hakkagi uurima, oli see nii või polnud, sest tean, et oli.»

Volga Viktaravna satub hämmeldusse ja punastab kergelt. Labanovitš teeb näo, nagu poleks seda märganud.

«Tühi teab, mis te jamate! Olgu sellest küllalt!» ütleb õpetajanna. «Ei tulnud ma sellepärast teie poole, et armastusest rääkida.»

Neiu on nähtavasti iseenda nõrkuse pärast pahane, sest ta kavatseb midagi tähtsat.

«Kas teate, kolleeg, mida ma tahtsin teile ütelda?»

«Ei, ei tea.»

«Asjalugu on järgmine. Ma astusin ühte revolutsioonilisse organisatsiooni, mul on seal tutvusi. Ka teil tuleb tingimata selle organisatsiooniga ühendus luua.»

Labanovitš vaikib, millegi üle mõtiskledes. Ta teab seda ka ise, et varem või hiljem tuleb tal mingile revolutsioonilisele organisatsioonile läheneda. Ta tunneb, et elus on vaja teha mingi uus samm, tähtis ja ohtlik samm. Ja just praegu on see hetk kätte jõudmas.

«Muidugi, organisatsiooniga ühendusse astuda on vaja,» mõonab ta viimaks.

«Tingimata on vaja,» kiidab Volga Viktaravna tallo

juhtum. «Kõik, mis meil on rikkumatut ja ausat, peab olema võitlusse isevalitsuse vastu ning võitlema organisatsiooniga, sest reaalne jõud on võimalik üksnes siis, kui teie tugev organisatsioon ja tööd tehakse rangelt kindlaksmääratud plaani järgi. Organisatsioon abistab teid kuni kirjandusega, küll rahaga, küll suusõnalise nõuandega. Organisatsioon toetab teid, tema selja taga on teie kindel ja julgem tunne. Praegu on käsil revolutsiooniliste jõudude ühtekoondumine, need jõud kasvavad ja koguvad jõudu, toimub laialdane ettevalmistustöö ja ei ole kaugel aeg, kus puhkeb revolutsioon. Tunda säärasel ajal ettevalmistust ja haleda sõjas osakssaanud kaotuse pärast on lihtsalt naeruväärne. Mida rohkem neid kaotusi on, seda enam kasvab rahulolematust, seda rohkem väljastatakse revolutsiooniks, tema võiduks.»

Ja teie usute, et revolutsioon varsti võidabki?»

«Ma olen selles veendunud,» vastab Volga Viktaravna tõsiselt.

«Miks ehk olete asjadega rohkem kursis, kui revolutsiooniliste ja tema võidusse nii sügavasti usute. Mina aga, olen õige võetud, ei saa seda usku täielikult jagada, sest mul ei ole selgust kahes jõus, millest riigis oleneb kõik: talurahvas ja sõjavägi. Mu hinge jättis kahtluse juhtum, mis mulle vapustavat muljet avaldas. Suvel kord mööda Polesje raudteed. Ühes väikeses peatulin maha ja pidin paariks päevaks sinna jääma. sõitis läbi keisri rong. Kogu raudtee pikkuses oli pandud valve. Kõige ees oli sõjaväe ahelik, sellel aga seisis ridastikku politseivalve ja valve kolmandal olid talupojad. Ühtki hingelist raudtee lähedale ei läinud. Kogu liiklus oli seisma pandud. Keisri rong oli ühes neist sõitis keiser, aga kummas, seda ei tohtinud teada. Ja kas kujutate ette, kui keisri rong läbi tulid talupojad vabatahtlikult küladest välja ning sead nende kolme kaitseliini taga põlvili. Ja pange mõelge, selliseid juhtumeid oli korduvalt ja mitmetes kohtades.»

«Andrei Pjatrovitš! Kas maksab seda kuigi tähtsaks pidada? Kui algab revolutsioon, siis muutub kõik üldööks ja ühepoolne tegevus. Ja see, kes praegu keisri rongi ees politseid, lahkeb hakkaga keiseri enda vastu. Revolutsiooni ajal muutub meeleolu kiiresti. Ja sõjavägi, arvate, et seegi ühepoolne tegevus on mõeldav?»

«Seda ma ei tea.»

«See'p see on, et te pooli asjugi ei tea.»

Häält summutades lisab Volga Viktaravna tasakesi:

«Sõjaväes tehakse tööd, pinda selleks tööks leidub. Revolutsioon laheneb, ta tuleb ootamatult ja nii valju kärgatusega, et maa väriseb ja taevast kumama lööb.»

Labanovitš imetleb, kui palju revolutsioonilist tuld on selles lühijuukselises mustaverd neius ja kuidas tema silmad põlevad. Tal on neiu ees piinlik, sest kusagil sügavas hingepõhjas kipitab tal ähmane hirm ja kõhklus, mida teisel nähtavasti ei ole.

«Tjah,» räägib ta, «mis siis ikka... Olge tervitatud!... Nii et hakake siis mulle appi, Volga Viktaravna, tutvustage mind lähemalt organisatsiooniga, et võiks pääseda koolekule ja väikest viisi tutvusi soetada.»

«Väga hea meelega! Ma juba teadsingi, et te nii vastate,» räägib neiu, kuna ta näost paistab rahulolu.

Hilja õhtul hakkab Volga Viktaravna oma kooli tagasi minema.

«Hüva, ma tuulen teid väheke saatma.»

Kui nad endid minekule seavad, libiseb koolmeistri elukorteris akende vastast hääletult üle karjavainu mingi varj ja kaob nurga taha pimedusse, jäädes neist märkamata.

Kaugel sealpool ülesõidukohta, üsna küla läheduses, koolmeister seisatab.

«No nii, Volga Viktaravna, nüüd, võib ütelda, oletegi kodus. Head tervist.»

«Andrei Pjatrovitš! Ööbige parem minu pool. Ons teil nii hilja tarvis tagasi minna?»

«Ega polegi nii hilja. Selle aja peale, kui te end magama sätite, olen ka mina kodus.»

«Miks te ometi ei taha ööseks jääda?»

«Mulle meeldib öösel kõndida, seda esiteks.»

«Ja kardate keelepeksu, seda teiseks.»

«Nojah, olgu pealegi teiseks,» möönab Labanovitš.

«Huva, kuidas arvate... Ehk ongi nii parem, ei maksa keelepeksuks põhjust anda. Ainult sellest on mul kahju, et te minu pärast peate veel terve tunni vantsima.»

«Ehee, Volga Viktaravna! Niikuinii vantsimisest ei pääse. Pigem siis vähehaaval alustada nüüd.»

Nad jätsid jumalaga.

Alles nüüd, jäädes palkteele üksinda, tundis Labanovitš, kui otsatu, kõikemattev ja salapäraselt vaikne oli sügisene öö. Tee ääres liubuvad hämutavad puhmad tiheidalt maadligi. Paksust pimedusest maha rudjutud, paista-

vad nad mingite kummaliste mättakuhmudena. Kaugele ei paista midagi. Maast on pigimust kate üle tõmmatud, ta amsatki tahte taevast. Hallid pilved seisavad poola madalal ja muudavad ilma veelgi pimedamaks. Näib, et nad seadvat.

Õhtuteel ülesõidul Labanovitš seisatab. On kuulda kaugelt koolmeistri meel läheb rõõmsamaks, see tundub talle südamelähedane, lausa võrratu. Kaugelt-kaugelt pimedusest ilmuvad nähtavale kaks tulukest otsekui hea sõbra silmad. Paistab, nagu seisaksid nad lükkamatult paigal, kuid raudrattad laulavad aina selles oma monotoonset lõgisevat laulu.

Kaks tulukest ja oist üksildust elustav mürin tekitab tahes-tahtmata võrdluse selle teadmata ja uuega, mille tulemist juba kuulevad pimedasse urgudesse peitunud inimesed oma tundlike kõrvadega.

Õhtult käänukohalt Võssokaje küla juures, kus Pina peatub teiselt kaldalt paistvate soode suunas, on näha hõlsta naha lõunapoolne jagu Pinskist. Hiiglasuur klooster, ehitatud jesuiitide poolt kuueteistkümnenda sajandil, ja omaaegne munkade elamu, kus nüüd on ümnikool, kerkivad üle tasaste soode, moodustades Pinski kõige kaugema lõunapoolse sopi.

Õhtupäevast valgust ja süngest karmust lööb vastu seal elavate müüridest, klooster ise aga paistab nagu ühelaadsete ja iganenud usutraditsioonide vankumatu valgur. Otsekui kindel kalju kesk merd seisab see vaikiv hiiglane soode ääres, hoides oma pilgu all lõpmatuid Pinski lahtimaid kümnete verstade kauguselt. Külmrage stiil ja ohke tung kõrgustesse äratavad tähelepanu ja avaldavad tugevat muljet, torgates silma igauhele. Selgetel päevadel või suvehommikutel-õhtutel, kui niiskusest küllastunud õhk on eriti puhas ja labipaistev, on klooster oma äärmuses kontuurides veelgi reljeefsem ja ilmekam. Siis tundub ta olevat päris lähedal, ehkki sinna saab oma viis võtta. Tõsisena kerkivad ta portaalid esile selge roosade taeva taustal, tahes-tahtmata pead sinna poole vaatama.

Iga kord, kui Labanovitš tuleb mööda Pina kallast valla-
le, ta seda kloostrit. See äratas temas mingi

kummalise meeleolu, viies mõtted ajaloosündmustele, kahe usutunnistuse võitlusele, millest kumbki ei teinud inimesi õnnelikuks. Palju aega on möödunud, paljud inimesed põlved on eluareenilt lahkunud, aga see laamakas seisab nagu alati ja jääb seisma veel kauaks ajaks, et saada uue elukorra eest peetava võitluse tunnistajaks, kus esiplaanil seisavad inimeste tegelikud huvid.

Viimane kõnelus Volga Viktoravnaga pusib Labanovitšil meeles. Nad leppisid kokku, et kohtuvad laupäeva õhtul selle kloostri juures jõesadamas. Sealsamas lähedal on salakorter, kus mõnikord peetakse salakoosolekuid. Koolimeister ongi praegu oma mõtetega niisuguse koosoleku juures.

Õigust ütelda on Labanovitšil veidike kõhe. On kõhe selle uue pööraku pärast elus, sest paratamatult peab ta astuma teele, kus on nii palju ohte, kus sind igal sammul võib ähvardada halb ootamatus. Ta mõttesse kerkivad vahistamised, vangimajad, sundasumised. Juba sealtpeale, kui koolmeister oma salajast tööd tegema hakkas, on ta tundnud mingit rahutust ja ärevust. Nähes juhuslikult siin mõnda politseiametnikku, on ta tahtmatult mõelnud, et äkki on see ametivõimu esindaja just tema pärast väljas. Närvid on kogu aeg väheke pinevil olnud, ta on muutunud umbusklikuks ja ettevaatlikuks, iseäranis sestpeale, kui tema kõrvu hakkasid jõudma nii- ja naasugused jutud tema ülespidamise kohta. Kuid vähehaaval ta harjus mõttega, et võib sisse kukkuda, et ta pannakse vangi, ja lakkas seda kartmast. Vastupidi, mõnikord tundus vangisolemine talle ahvatlev, sellel ei puudunud omasugune võlu. Miks ei võiks tõe pärast kannatada? Miks mitte maitsta «mässumehe» saatust? Miks mitte tundma õppida vangielu? Ka vangimaja on kool, kus sügavamini ja teravdatult õpitakse elu tundma. Peale kõige muu on selles teatavat riisikot, on võitluse magusust. Sa tead, et iga samm jälgitakse, et kui kõik välja tuleb, hakatakse sind püüdma, antakse kohtusse, kuid ka sinul ei ole tarvis alistauda, sa võid välja rabelda, pidada tõelist võitlust oma õiguse eest vabaduses elada.

Mõtteid paelub ka kokkupuutumine inimestega, kelle taolisi ta seni pole tundnud. Ta on neist lugenud või kaudselt kuulnud, enamasti inimestelt, kes neid vihkavad, peavad suurimaiks kurjategijateks maailmas. Ta tunneb nende ees sügavat aukartust, isegi pisut hirmu. Kes nad ometi on? Mis on nende elusisu? Mida nad mõtleavad? Tema mee-

lest on kõik need inimesed kangelased, kelle peale võib alati suure austusega vaadata.

Aspuvul ohtu eel, kui koolis töö lõpetatud, hakkab ta otsustama, peites ennem kõik ära, mis võiks mingi ootamatuse korral teda reeta, keerab korteriukse lukku ja laheb karjavainu tee peale. Sügisene pimedus laskub kiiresti, silmapäiri ja vajudes üle tummade kauguste. Kõik need luguvad inimesed, tehes oma koduseid töid, ei tühikese päeva toimetusi.

Labanovitš jõuab üle karjavainu ja pöörab põldude poole. Siin on rohkem avarust, oleks nagu vabam tunne, sest pole kedagi näha, sest Labanovitš ei tahaks kedagi kollektiivis kokku sattuda ega raakima hakata, mõelda välja põhjusi, miks ta nii hilja Pinski lühleb, ehkki neid võiks suurema vaevata välja mõelda mõtlemine. Kuid tee on vaikne, kedagi ei ole. Ta mõeldub ka Albrechtówist, kus asub pan Skyrmunti suur mõis ning kus palknevad tema kalevivanutustööd, valutookoda, viinavabrik ja on veel mingid hooned. Mõlisa lähedal põllul on päris kõrged mullakuhilad

ja heinasaod: neis hoitakse viinaajamiseks minevat ainet. Tee äärest algab hiiglasuur rookatuses sarajas. Alustab teest Pina jõeni välja — arvata oma kakssada aasta tuleb tal pikkust. Albrechtówist edasi, juba usna lühel külje all, paistab Leštša küla, kus on pisike kirik ja paistatav. On juba pime, kuid kõrgete künnapuude ja labanovite laiad kroonid paistavad halli taeva taustal veel

hõlguv. Mõeldunud vangimajast, mida ta üpriski tähelepanelikult silmitses, jõudis teeline Pinski territooriumile. Ta läks edasi mööda prügitatud Kaupmehe tänavat. Kedagi ei olnud, oli päris vaikne. Vahel harva kajasis kivilist sammud või kääksatas jalgvärav — ja jälle oli vaikne, otsekui halvatud tihedast pimedusest. Mitu sammud ja vaiksemast tänavast läbi, pöördus Labanovitš andama poole, vältides rahvarohkemaid ja kärarikemaid tänavaid. Tee ääres nägi ta mitutki vahimajakest, politsei valveposti, mille ees tavaliselt seisid või jalutasid politseinikud.

«Miks on venni, küll teeksid, kui teaksid, kuskohale ma lähen?» mõtles Labanovitš, moodudes unistest, pikaldasid vahutolekuga harjunud kordnikest. «Küllap oleks sul aega jätta,» libises vaevalt märgatav muie üle ta huulte. Labanovitš keles jõudmata pöördub Labanovitš tühja

pöiktänavasse, mis viib sadama poole. Ta jälgib inimesi, kes temast mööduvad. Ega see äkki nuhk ei ole, mõtleb ta, sest talle tundub, et nuhid on nagu koerad, kes nuusutamise järgi tema mässulised kavatsused ara tunnevad.

Sadamas tekib tal jälle vabam ja lähedam tunne. Sadam on lai ja pikk, tasane ja avar, ta on siledade kiviplaatidega korralikult kaetud ning asfalteeritud, mõlemale poole on istutatud rida kastaneid. Samuti on siia pandud kahelo poole pingid, üksteisest võrdsetel kaugustel, et jalutamisest väsinud inimesed saaksid hea ilmaga istuda. Sadam on kindlalt võtnud enda alla sügava ja rahuliku Pina vasaku kalda. Tasakesi nuuksuvad jahedad tinakarva vetevood, loksudes vastu siledat kivitallast, kõnelevad summutatud häälel midagi roostikele vastaskaldal, panevad kergelt kõikuma suuremad ja väiksemad aurikud, rumbad ja lootsikud, mida on siin tihedalt kogu sadama pikkuses.

Pikkamisi kõnnib Labanovitš kloostri poole. Mahitud sügisõhtu hämusse ja pimedusse, on klooster nuud süngi ja kole. Tema keskosa paistab siit-sealt pimedusest valgete laikudena, kuhu akendest ja laternatest valgust peale langeb, portaalid ja tornid aga on pimedusse kadunud.

Volga Viktoravna jäi pisut hiljaks. Temaga ühes oli pikakasvuline tundmatu noormees.

«Saage tuttavaks,» ütleb neiu.

Labanovitš ja tundmatu noormees teretavad vaikides.

«Olete juba ammu siin?» küsib Volga Viktoravna kolleegilt.

Labanovitš tunneb, et neiu püüab raakida tasase häälega. Küllap siis on seda ettevaatuse pärast tarvis.

«Juba oma pool tundi tammunud.»

Ta tahab anda oma häälele lõbusat kõla.

«Ega te minu järele igatsust ei tundnud?» küsib Volga Viktoravna samuti naljatades.

«Oh, nii koledasti igatsesin! Tahtsin juba jökke hüpata, aga kartsin, et äkki hakkab külm.»

Tasakesi sosistab neiu talle kõrva:

«Rääkige igasugu jama. Mida rohkem jama, seda parem. Te alustasite imehasti.»

Keegi möödub neist tagantpoolt. Võib-olla oli see inimene nagu iga teine, aga võib-olla ka nuhk. Paari minuti pärast libiseb neist jälle keegi mööda. Labanovitšile paistab, nagu oleks see olnud seesama, kes möödus tagantpoolt.

«Lahene restorani, härrased, ja võtame kehakinnitust,» räägib tundmatu noormees kõva häälega.

Tal poorduvad valgele tänavale, kus sumiseb palju inimesi, ja jalutavad ühe kvartalivahe edasi. Tundmatu noormees poordub jasku kõrvaltänavasse. Nad lähevad lootele, läbivad suuremaid ja väiksemaid tänavaid ning poorduvad kloostri juurde teisest küljest. Tundmatu noormees seisatab, laseb Volga Viktoravna ette ja sõnab:

«Võtuge sisse!»

Labanovitš ja õpetajanna sisenevad kitsukesse hoovi, kus on tihedalt üksteise vastas mõned pehkinud vanad puud. Nad lähenevad ühele neist külje pealt ja seisatabid pooli.

Volga Viktoravna koputab.

«Kes seal on?» küsib seest kellegi hääle.

Hurõssi poolt,» vastab Volga Viktoravna.

«Tahame sisse,» vastab neiu. Nad astuvad üsna ruumikasse, kuid kehvalt valgustatud tuppa. Viltune ja mähklik diivan, lagedad seinad, kuu jatta arvestamata kitarrid, mis ühel seinal ripuvad, mõned toolid, väheldane laud, millel ähmaselt põleb õhuline lamp — muud sisseseadu polegi.

«Kõik kolm meest.»

«Volga Viktoravna ja siis Labanovitš, nii teretasid,» ütles neiu ja järgemööda, kusjuures keegi oma nime ei maininud. Ainult Volga Viktoravna nimetas tundmatuid. «Muide, pidid: seltsimees Gleb, Salamon, Grõša. Kõik nad olid alles noored mehed ja nende elukutset oli raske määrata — arvatakse, et nad olid töölised.»

«Kõige noorem neist oli Gleb, väljanägemise poolest kõige intelligentsem inimene tänasel koosolekul. Tal olid näpud ja silmad ees. Kandis väheldast punakat ning hoolikalt puhtatud lõuahabet ja käitus kõige vabamalt ning rahulikult. Kõigest paistis välja, et tal oli siinviibijaist kõige suurem autoriteet.»

Labanovitš libistas põgusa pilgu üle toa ning selle kehva arvestuse, seejärel koondas ta oma tähelepanu nendele kolmele tundmatule noormeestele.

Kujutlus tegelikkusest ja tegelikkus ise on erinevad. «Massujad» revolutsionäärid oleksid pidanud Labanovitšiga ühte olema hoopis teistsugused. Tema ees aga olid tavallised inimesed, polnud nende juures midagi erakordset ega deemonlikku, välimuselt olid nad kõhnud ja noored, veel kehvemini riides kui tema ise. Talle tundus, et ta uude tuttavat on kuidagi nagu närvilised...

Ons neil tõesti hirm? Oli väheke piinlik, kitsas ja umbes võitu, üldse ebamugav ja ülearu pühalik.

Grõša astub Glebi juurde ja räägib talle midagi. Samal ajal istub Labanovitši kõrvale.

«Kas viibite esimest korda säärasel koosolekul, seltsimees?»

«Esimest korda,» vastab koolmeister.

«Olete juba kaua koolmeistritööd teinud?»

«Kolmandat aastat.»

«Hüva, ütelge siis, kuidas on talurahva meeleolu?»

«Nende meeleolu on mitut moodi. Nõnda üldiselt öeldes, tust anda on üsna raske.»

Mõne minuti pärast ilmub teisest uksest pikakasvuline noormees, seesama, kes neid siia tõi. Ta sosistab Glebil midagi.

«Labanovitš on vahepeal veidi kodunenud ja ootab huviga, mis siin veel sünnib.»

«Seltsimehed!» ütleb Gleb.

Tal on kõlav hääli, elavad ja julged silmad. Ta kohendab harjumuslikult prille ja jätkab:

«Arvan, meid huvitaks kuulda lühikest kohalikku informatsiooni meie uuel seltsimehelt.»

Need sõnad on määratud Labanovitšile. Viimasel on samasugune tunne nagu koolipoisil, kui sel tunnid hästi õppimata ja õpetaja teda ootamatult küsib.

Neli paari silmi vaatavad Labanovitši poole. See satub pisut segadusse, kuid talle tuleb appi Volga Viktoravna. Viimase naiselik takt päästab naabri küllalt piinlikust olukorrast.

«Ma arvan,» ütleb Volga Viktoravna, «minu kolleegid huvitaks kõigepealt asjaga kurssi saada. Kas ei oleks parem, kui kuuleksime seltsimees Glebilt endalt teist laadi informatsiooni?»

«Meie aeg on täna kahjuks piiratud ja just praegu ei saa seda teha. Me peame vastu võtma juhtnöörid käesolevaks momendiks, ütleme, lähemateks päevadeks,» vastab Gleb. Seejärel ütles ta otsekui olukorra päästmiseks ise Labanovitšile:

«Meile on teie töö teada ja mul on rõõm teid tervitada, seltsimees, kui meie mõttekaaslast, ehkki te ametlikult meil arvel ei ole.»

Edasi käsitles Gleb pisut seda, missugust revolutsioonilist tööd tuleb praegu teha, kiitis Labanovitši ja andis ta tegevusele kõrge hinnangu. See lisas koolmeistrile julgust

palus sõna, et väljendada oma arvamist edaspidise programmi kohta.

Labanovitši kõne oli esialgu veidi segane, sõnad nagu «sõnastatud» ja keel ei pääsenud vajalikul viisil liikuma. Aga aga sulas ta lahti ja rääkis koguni elavalt sellest, kuidas laiendada talurahva hulgas propagandat küla- ja talurahva kaudu.

«Nagu mulle tundub, on revolutsioonilised organisatsioonid minu ametivendadele seniajani väga vähe tähelepanu pööranud. Sealjuures aga on külakoolmeister ainuke, kes talurahva seas võiks töötada. Selleks aga tuleb tal vaid üles äratada, koguda külakolkaiste laialipillatud koolmeistrid omaette õpetajateorganisatsioonidesse. See on võimalik rahvast vajalikul määral revolutsiooniks ette valmistada.»

See seisukoht leiab toetust, mis Labanovitšile tublisti julgust juurde annab. Ka Volga Viktoravna tunneb temast ühtegi vastust tegemist on ju tema kandidaadiga.

Talukommisul antakse talle kaasa lendlehti, brošüüre ja teatavate aadresse ning palutakse edaspidi ühendust pidada.

Volga Viktoravna jääb ööseks oma tuttavate poole, kuna Labanovitš, rikkalikult varustatud keelatud kirjandusega, hakkab mooda inimtuhje tänavaid tagasi vantsima, kartlikult silma-sinna piludes ja salapärases öövaikuses kõrvu kuulades. Linna piiridest väljas, tunneb ta aga suurt kergetunnet ja hingab vabamalt.

Labanovitšile torkab silma, et kroonumetsnik Ivan Prakopavna on tujust ära. Mitte tunde ja mitte päevi, isegi mitte nädalaid, vaid tervete kuude kaupa püsib tema järsk laupäev, pikad vurrud on tagedalt sorgu vajunud ja vilkad silmad pilluvad sädemeid. Isegi tema vandumises, harilikult sõbralikus, heasüdamlikus ja lõbusas, särtsub nüüd mõni viha, nii et pargis seisvate kõrgete künnapuude ja pöõsede allane lajatab mahlakatest, kõvadest sõnadest.

Labanovitš juba külm, aga Labanovitš avab meelega oma suu pargi poole jääva õhuakna, et tema vandumist kuulata. See pole isegi mitte vandumine, vaid Ivan Prakopavnil kaib vaidlus sotsiaalpoliitilistel teemadel ja sealjuures polegi tähtis, kas keegi talle vastu vaid-

leb või mitte — tähtis on ainult ettekääne säärase valituse pidamiseks. Metsnikul on viimasel ajal palju südamepeale kogunenud, tal tuleb välja valada oma ülekeev pahameel, et suured ja vaikesed kroonuametnikud nii saanud on, et mingid tühipaljad narakad hakkavad tont teadmisi õigust ajama, ronides nagu ussid oma urgudest pimedusse valgtele. Ta ei suuda leppida selle kurva tõsiasjaga, et meil on «vagilased» või hiiglased otsa saanud ja et Venemaa pole enam päästjat. Samuti pole tahtis, kuidas keegi teda kuulab, kas ta on päri või pole — metsnikul lihtsalt on vaja kedagi oma raevu tunnistajaks. Ja kui see tunnistaja on kas mõni kulamees Võganöst, Vössokajest või keegi muu isegi haritud inimene, vahel ei jõua lõppu ära oodata ja märkamatu minema pageb, lihtsalt põgeneb, siis keegi metsniku raksumine veel mõne aja. Kui ta aga märkab, et tal kuulajaid peale künnapuude ja pärnade polegi, siis heidab kiire pilgu enda ümber nagu ülesärritatud kotka. Mõnikord ta sellega lõpetabki. Kõik oleneb sellest, kui raev on küllaldaselt välja valatud. Kui aga see päris üle keeb, siis läheb ta otsima elavat tunnistajat-kuulajat, et vaidlus lõpetada. Nagu vedrust visatult sõostab ta poost ja suundub otsustaval sammul koolimaja pistandi poole. Seal on lähikäigukoht. Musta jaroslavli kasuka hõlmad üles taritud, tõstab Ivan Prakopavitsš esiteks ühe ja siis teise jala üle aia — hoppi ja ta ongi kooli kruudil.

Keset kooliaeda jääb ta vähekeseks seisatama: kuspoole minna? Ning jällegi oleneb ta edaspidine tegevus sellest, kui suur ta viha on. Mõnikord möödub ta koolimajast ja läheb edasi, sest koolmeistril pole aega, ehkki sellega sobiks jutt kõige paremini. Esiteks, koolmeister oskab kuulata, pistab sõnakese sekka, teeb vahemärkuse, lühidalt, aitab südameilt kõik ära ütelda; teiseks, ta on inimene, kellega on meelepärane sõjast rääkida: mõlemad on sõjaasjadega kursis, mõlemad nad jagavad sõja lõpu küsimuses üht ja sama arvamist, ehkki neil tuleb selles kõvasti pettuda; kolmandaks, koolmeister on inimene, kellest võib asja saada, kui teda nagu kord ja kohus vajalikku punkti suunata. Ja metsnik on kurja vaeva näinud, et naabri-mehele vajalikku suunda anda: saatis talle «Novoje Vremja't», Rozanovi, Ljutostanski, ilukirjandusest aga Melnikov-Petšorskit, keda metsnik vene kirjanikest kõige kõrgemalt hindab, sest romaanid «Mägedes» ja «Metsades» pidavat tema arvates kõigest üle käima.

Koolipuhku on Ivan Prakopavitsši pahameel nii suur, et ta koolimaja sisse tuleb. Kõigepealt astub ta kooki.

«Tere, Hanna!» Ivan Prakopavitsši teretus raksatab nappi pustolist.

«Tere jumalime!» teeb Hanna kummarduse.

Noh, kuidas su sohikud elavad?»

Hanna vastab midagi, aga mees ei pane seda tähele. Ta kuskutab juhust, et oma viha välja valada — ükspuha kellele ta tahab.

Noh, või pole see igavene lurjus? See mõni inimene?

«Mõni isa? Saadaks poja jaoks kas või ühe kopika,» Hanna vastab. Noh, kasvab see suureks...» Ta näitab näpuga

akna poole. «Mis temast siis saab? Kuskohta ta läheb? Vargile läheb või võtab uue moe: hakkab revolutsiooni tegema! Nüüdsel ajal ju sihukesed tattninad» —

Hanna napp sihib Justa peale — «tõstavad mässu,» Hanna viitsi, hakatakse direktorile vastu... Anna neile ütleb urvaplaastrit! Ära vitsu kokku hoia! Kui nad ühelt poolt on ja sa vitsa ei väänuta, siis nutad hiljem ise mure koes!

Nüüd on osa auru maha lasknud, astub metsnik koolimaja ette. Niikaua kui koolmeister pole vaheajale minnud, kannib Ivan Prakopavitsš mööda tuba edasi-tagasi nagu tüger puuris, endal käed seljal ja silmad maas. Kogu aeg vaheldub ta näos mürgine naer vihaga, iroonia sarnasusega. Vahel sekka kostab ta suust lühike urahtus. Ent kui ilmub koolmeister, on need tunde väljendused kohe pealt kadunud, ta näoilme muutub ajutiselt normaalseks, kuid ainult üheks hetkeks, mil ta koolmeistrit kohtab.

«Noh, kuidas on?» küsib Ivan Prakopavitsš. «Teie kool ei olegi veel?»

«Miks ta peaks streikima?»

«Kuidas siis! Ka laste hulgas on streigid moes. Kas sa ei näe, Plinskis hakkas reaalkool streikima — antagu neile õigust! Plinskis hakkas reaalkool streikima — antagu neile õigust! Eelklassi jõnglased tegid mitingu. «Maha direktor ja õpetajad!» — nõnda juba hüüavad. Käivad üheskoos, kutsuvad suus... Noh, mis te selle kohta ütlete?»

Hanna lühikest pausi, õhku kopsudesse tõmmanud, näost punnenud, ütleb teine, kütäb Ivan Prakopavitsš peale nagu tõhuv hobune, kes hävitab ja purustab kõik, mis tee peal

«Aga need pagana molksed, need ametivõimud, riigivõimud kui nii üteldakse, vaatavad pealt, moka tõlla»

kill! ...» Ja metsnik ajab samuti moka tollakile, et näida, mis nagu arahirmutatud riigivõimud on.

Labanovitš ei suuda tõsist ilmet hoida ja püüab naerma.

«Mis te naerate?»

«Seda, et te nõnda «piltlikult» räägite, Ivan Prakopovitš,» vastab Labanovitš ikka veel naerdes.

«See on ju sulatõsi! Pea kaotanud! Vaatavad eemalt endal üks püksisäär paksu täis, teine vedelat. Ja meie... politseimeister!... Padakonn! Liberaal!... Olen kuulnud? Need võllaroad toppisid talle proklamatsiooni taskusse! Ja ise veel maakonna politseiülem! Häbi! Kuluks sihukesed kus kurat kupatada, et nad õhku rikuks!... Õllevaatide ülemaks panna! Ptü!... Puupead!»

Ivan Prakopavitšil on nagu sipelgad sargis. Kõik tema raagib otsekui mingis pöörases hulluses: keel, huuled, nina, kulmud ja otsmik, silmad ja kõrvad, kaed ja jalad. Tema kuulaja ei suuda ennast pidada ja hakkab uuesti naerma. Metsnik vaatab talle vihaselt otsa.

«Ei ole siin naljakat midagi!» käreatab ta koolmeistrile.

«Kuidas siis pole, Ivan Prakopavitš: nii suur asjamees nagu politseimeister ja äkki — õllevaatide ülemaks!»

«Lurjused, ütlen ma teile! Müüdavad hinged! Kui rüüal on vaja kõva käega mehi, siis pole neid ollagi, siis on nad ära auranud, ära närtsinud, poevad põõsasse, teevad nagu poleks midagi, nagu ei märkaks nad midagi. Kas tohib olla niisugust asja, et mingid närused tattninud julgeksid nõuda tont teab mis vabadusi, rääkida monarhi võimu piiramisest?»

«Mis sa ikka teed, Ivan Prakopavitš: rõhutatud inime- raev purskab stiihiliselt välja...»

«Moga!» käreteb metsnik. «Mis pagana stiihiliselt? Mis raev? Keda siin rõhutakse? Meil Venemaal on suuremad vabadused kui ükskõik millises konstitutsioonilises või vabariiklikus riigis. Te lasete end müüdavaist juudi ajalehtedest ninapidi vedada. Kas te sellest ise aru ei saa? Vene inimene ei tohi praegu sõnagi hingata, tal pannakse suu kinni, tema üle naerdakse, söimatakse tagurlaseks. Kõik ajalehed on juutide käes, neil on vaja õigeusklikku tsaari-Venemaad nõrgestada, vene inimesi sabaatipidajate orjadeks teha.»

Kui jutt juba niikaugele läinud, ei ole Ivan Prakopavitš sõnavalingul enam otsa. Talle vastu vaielda oleks nüisama hea kui herneid vastu seinu pilduda: mingeid argumente

ta ei tunnista ega võta kuulda, vastupidi, see on ainult õli talle valamine. Labanovitš kuulab kannatlikult metsniku rääkima, ehkki lapsed koolitoas mürgeldavad, tõstavad koolimaja katuse pealt ära.

Argumendid ammendanud ja oma viha juutide alla valanud — nende käes olevat kogu ajakirjandust, raksatab Ivan Prakopavitš uuesti politseimeistri kallale. Kuidagi ei suuda ta toda unustada.

«Ja see padakonn, see krooksuja ütleb mulle eile: «Aga Ivan Prakopavitš, ässitate seal talupoegi üles!» Nii et mina ässitan kedagi üles? Noh, kas te kuulsite?»

«Seda ütles ta kindlasti ainult naljapärast,» hakkab Labanovitš politseimeistrit kaitsma.

Kas või isegi naljapärast, aga kuidas ta julgeb mulle talle kuuldes nimmoodi ütelda? Oleksin talle vastu hammasvõrvi vhrutanud, ainult et ei tahtnud skandaali teha. Aga abakura kulunud küll.»

Metsnik rahuneb pisut maha. Nagu näha, on tal nüüd hea meel, sest on saanud kõik ära ütelda, mis enim hinge puudub.

Nahh, ärge pange pahaks,» ütleb ta lõpuks, «teil seal võllaroad kaanavad uksteisel kaela kahekorra, mina aga ei lase teid ära.»

Metsnik ulatab kae ja lahkub, koolmeister aga naerab hulk nuga omaette selle üle, et politseimeister süüdistas talupoegade ülesässitamises.

«Kui midagi peaks juhtuma, siis metsnik ütleb minu kätte hea sõna,» lausub ta endamisi.

Ja mitte ainult Ivan Prakopavitš ei ole praegu rõõpast välja. Revolutsiooni hingus, tema hirmuäratav hoog on muutav kõigile. Iga uus päev ju toob teateid, et revolutsioon hakkab laulu ja sügavuti. Kõige tähtsam aga on mässud vae ja talurahvaliikumine.

Konster Batsjanovski käib ringi, kõrv kuuldel, kuid ise midagi ei räägi. Ta ainult kõngutab pead ja ohkab.

Oh oh-oo! Mis meie silmad veel peavad nägema! Ja mõne kehvema talumehega kokku saades küsib ta mõnikord muulates:

«Või ehk pole teil enam preestrit ja köstritki tarvis?»

See Mikhal on suurem diplomaat. Ta mõtleb ettevaatlikult ka mõnele päevale ja mõne sellise mehega kokku puutudes, kes pooldab revolutsiooni, hakkab ta sellega

meel juttu ajama. Puhuvad vahvulikelt maa ära võtta? Las võtavad! Las

määravad mulle palga! Tühja mul maast! Ainult muret ja pahandusi on temaga, aga kasu pole. Kuid talumehele on maad tarvis. Ons siis seda tuluõuna kah veel vaja? Naela üks vaadake,» — isa Mikalai näitab oma käsi — «ise teeb tööd, rakud olen pihku saanud selle maa peal... Las võtavad ära! Neil on õigus.»

Isa Mikalai on kaval: tahab teenida nii jumalat kui
mammonat.

Kõige rohkem võib vastukaja revolutsioonisündmustel kuulda vallamajas. Zahhar Lemešile on revolutsioon vastukarva. Revolutsioon viib teda marru. Ta pähe ei mahu, mismoodi küll võib ülematele vastu hakata. Ja kes seda nähtud on, et inimesed võiksid elada ilma ülemateta.

«Hea küll! Noh, ütleme, et vallas talitaja sõna enam ei kuulda. Makse ei maksta, võlgu ära ei tooda ja nekruteid ei anta. Mis sellest välja tuleks? Jämss!»

Asjast sügavamalt aru saada ei suuda talitaja kuidagi. Ta ainult tunneb, et revolutsioon talle head ei too. Aga võta kirjutaja*— sel masuurikal on küll nappu. Ja tema on mõnus juttugi ajada, sest kirjutaja jutt on talitajale meele järgi.

«Noh, mis sa arvad, kirjutaja, kas mind sinu-venniku sega lüüakse minema või?» alustab talitaja. Tõsi küll, aga ta isegi usu, et neid minema lüüakse, aga ta tahab, et kirjutaja ütleks selle kohta oma arvamise.

Kirjutaja tõmbab tihedad kulmud kortsu, ta silmad on
täis koledat kurjust, küllap nad torkaksid läbi igauhe, kui
julgeks tema ja talitaja kallale tulla.

«Kes see minemalööja on?» küsib kirjutaja.

«Kes siis ikka? Streigitajad, timukraadid!»

«Misjaoks siis soolaputka on? Misjaoks on kasakad? Pinskiisse ometi toodi sotnja kasakaid. Kütavad sihukese keretäie, et nädal aega oma postamendi peal ei istu. Kat-sugu ainult keegi piiksatada!»

Talitaja naeratab heameelest.

«Kasakad on hakkajad poisid. Meistrid urvaplaastril andma,» kiidab ta takka.

Kirjutaja aga satub marru.

«Ma ise võtan noa kätte ja lähen neid demokraate tapma. Saab tapetud nii kui loogu. Anna mulle ainult nuga.»

Kirjutaja litsub hambad tangi ja muljub kääed rusikasse, talitaja nagu aga hiilgab rõõmust.

«Vägev mees see meie kirjutaja, jumala eest vägev.»

Külavanem Babišši hoiak ei ole nii selge, sest üldse on

...tohkem vaiki ja pealtkuulaja. Kuid ka täielikku varju-
... ei pea ta paslikuks. Kui ta viibib ametmeeste hul-
... vangutab ta mõnikord jutuajamise sekka pead, vahel
... tõsine, vahel aga manades ette naeratuse, nii nagu
... nõuab. Üldse on Babitš nii oma ameti poolest kui
... kuuluvuselt otsekui mingi vahepealne pla-
... avaldavad mõju kõige lähemad planeedid.

...kõik need väikeke teistsugused jutud.

...ingi üllatava uudisega.

...on, varsti on paksmagude laul lauldud!»

...nagude all mõistab Avmen kõiki isandaid ja täht-
umaid ninasid. Seda pole tal vajagi oma kuulajaskon-
dile selgitada, kõik teavad, kes need paksmaod on.

Pilipi-taat jõllitab Avmeni oma torkavate silmadega. Ta ei näe silmad kui ka ilmatu pikk punane nina, auklik nuga kooritud kirikask, üldse kogu Pilipi-taadi olemine muutub suureks küsimärgiks.

Neu?» imestab ta.

«Noo?» imestab ta.
 «Lopeb nende valitsemine. Isegi kuberneridel on saba
 jalge vahel. Nüüd tuleb vabadus, kulla mees! Ministritele
 ole peale!»

Ah ministreidki ei tule enam?»

Kõik saab ära kaotatud!»

Kellele me siis makse hakkame maksma?»

Maksud kaovad kah ära. Hakatakse iseendi jaoks tööd

190111.4 23

«Mis siis ülematest meestest saab?» päritakse Aymenilt. «Ülemad mehed jäävad ilma alamate meesteta, keegi ei võta neid praegu kuulda.»

Kas tõesti ülemaid mehi enam ei tule?»

Tuleb küll, aga teised. Praegused ülemad on määratud, aga neid hakatakse valima.»

Kas semstvoülemgi valitakse?»

...tarvis on, siis valitakse. Kuid neid nagu ei sallita!

... tahaks semstvo peale hakata?»

... «Küll ülemaks on iga
... «Võtku sada
... ajad tulemas on!»

Kui naise arutamise ajal kirjutaja või talitaja mõoda
tuleh, siis jutt katkeb, sest ülematele meestele säärase
pannamine ei meeldi.

Koolimajja tuleb Aksjon Kal. Tal on käes ajalehte keeratud paberirull. Aksjon on rõõmus ja elevil. Selline ilme võib olla üksnes inimesel, kes on kaua midagi otsinud ja lõpuks leidnud, ehkki see otsimine on olnud äärmiselt raske, esimesel pilgul lootusetugi.

Aksjon laotab paberirulli lahti ja näitab koolmeistrile plaani. Plaan kujutab talumaid ja pan Skyrmunti valdusi, mis nendega piirnevad.

«Kas on veel ilmas tõde ja õigust? ...»

Aksjoni silmis süttib kättemaksutuli.

«Kas nüüd näete, kellele kuuluvad kalakohad plaani järgi — ja kes neid kasutab?»

Need õnnetud kalastuskohad, mille pärast Aksjon Kal on nii palju kohtuuksi kulutanud, käinud ja nõudnud seaduslikku õigust nende valdamiseks, on plaani järgi talumaade peal.

«Kuluks teinud siia tirida, nina vastu plaani vajutada ja siis see lurjus sinna püügikohtadesse uputada!»

«Pole viga, Aksjon: pidu tuleb ka meie tänaval. Läheneb aeg, kus rahva mõnitamise eest kätte makstakse. Suitsus ja leekides lendavad mõisnike lossid vastu taevast, juba ongi hakanud lendama.»

«Tuli otsa! Tuli otsa ja hävitada, maatas teha nende pesad!»

Nii ühelt kui teiselt poolt on meelepaha suur. Lõpuks läheb Kal praktilisele pinnale, et otsustada küsimus, kuidas ja mida nüüd ette peaks võtma.

«Kas külameestele on see plaan teada?» küsib koolmeister.

«Homme tehakse kõigile teatavaks.»

«Pidage siis koosolek. Las koosolek otsustab. Välja astuda tuleb ühel nõul ja kõik koos.»

Ülejärgmisel päeval korraldatigi koosolek.

Ei kunagi olnud koolitoa seinad näinud nii rahvarohket, rahutut, tormilist koosolekut. Sajandite jooksul kuhjunud ja varjul hoitud ülekohtu-, ebaõiglus- ja alandatus- tunne purskab nüüd talupoja sügavast südamepõhjast välja ning liidab kogu inimmassi mingiks ühtseks paljupäiseks ja paljukäiseks tervikuks, mis seotud ühise püüdmisega, ühise tahtega. Selline inimpsüühika nähtus tekib siis, kui üksikinimesed kaovad, et sulada kokku massinimeseks.

...melude heledate ja tumedate, karvaste ja kiillaspeade hulgas on näha ka külavanema oma. Babitš, see vaikne ja ... meheke, kes oskab nii hästi kuulata, on nüüd valju ja pimevil ilmega. Nagu näha, on ta millegi parast mures, tahutu. Oli temal kui ametmehel vaja siia koosolekule tulla? ... Paha, kui pead selline kaheperekoer olema! ... siin pole. Kus seda! Ei talitaja siia tule. Kirikukõrvalt pole. Kreštšök pole samuti tulnud. On paljugi neid, ... kuid need on kõik jõukad mehed, kes armastavad suurte ninadega läbi käia, siin aga võib just midagi ... juhtuda, mis suurte ninade vastu käib.

Abivardav talurahvamässude laine on veeremas üle ... majadega ülekülvatud ja orjusahelais ägava isaari- ... ääretute avaruste, saadetud tulekahjukumast ja ... pulvest ning varvides külma sugisäeva veripuna- ... talupoja igipoline igatsus maa järele, tema kustu- ... vabadusiha purskab nüüd ehamäärase tumeda ... ja ulgumisega välja, laieneb peatumatult, purus- ... k, mis talle ette jääb. Mõisnikud lahkuvad mõisa- ... nagu rotid põlevast veskest, põgenevad linnadesse, ... appi ja räägivad koledustest, mida matsilojus ... panevat.

... siis on need «matsilojused» koolituppa kokku ... keskes oma kodudes on nad mitmeid kordi pisi- ... vumaste päevade sündmusi arutanud, nüüd, koos- ... tuleb sellele kõigele kindlam kuju anda. Et ... seaduslik ilme, ongi nad külavanem Babitši ... tinnud.

... muhiseb otsekui tume põlislaas tormi surve- ... ei ole kuulda, koolituba täidab ühtlane tihke

... uumi tulevad koolmeister ja Aksjon Kal.

... alk vaikib: algab suure ühiskondliku tähtsusega ... silmad on sihitud neile kahele mehele.

... rahvas! Nii et asume asja juurde.»

... akson kõneleb kõlava häälega. Selles on pidulikke ...

... koolivanem kõmin veereb läbi inimhulga, selle vahelt ... üksikuid sõnu. Koosolek väljendab nõusole- ... asuda.

... ei tulnud mitte vallamajja, kus koosolekud toimu- ... vald koolitaresse, sest koolmeister on meie mees, ta ... poolt, ja seda asja ei võta ette ei kirjutaja, ei tali-

taja ega keegi muu, sest nemad meid ei poolda!» raagib Aksjon.

«Rajakad! Meie higi-verega rikkust kokku ajada — ainult seda nad oskavad!» kostab hääl.

«Me tahame koolmeistrit paluda, et ta meile appi tuleks, asja kirja paneks ja valmis teeks nagu kord ja kohus.»

«Palume! Palume!» muhiseb koosolek.

Selle sissejuhatuse ajal trügib meestesummast märkamatult läbi madalat kasvu kõhetu keskealine mehike, pisike habe lõua otsas nagu vana kase tohul kasvav samblatort. Ta tuleb koolmeistri juurde ja raagib tasakesi:

«Kas teie arvate, et me'p tea, kes meie vaenlane ja kes sõber on?... Te tegite meie Aleksile kingituse, ostsite vaeslapsele särki selga. Kuid papp, kirjutaja, semstvo-ülem — need on rajakad, nüliksid meil kas või naha seljast, aga küll me nendele veel näitame!»

Koolmeistril pole mahti temaga õiendada: koosolek ootab, millal ta rääkima hakkab.

Asi, mille pärast koosolek on kokku kutsutud, on kõigile teada: peab midagi ette võtma pan Skyrmuntiga, peab temaga nii või teisiti arved klaariks tegema.

Labanovitš mõistab täiesti situatsiooni erakordsust, hetke pingelisust ja koosoleku meeleolu. Samuti mõistab ta oma vastutust, moraalselt vastutust selle ärritatud rahva ees, kes on nüüd valmis kõigeks: on valmis röövima, põletama, tapma — vastavaid näiteid ta teab. Kuid ühtaegu tuleb koolmeistril täita oma kohus revolutsiooni vastu. Ja ses asjas pole kelleltki nõu küsida, kuigi seda oleks eriti vaja praegu, kus vaikinud politseivõimid hakkavad pead tõstma ja kätte maksma talurahvale, kui see on mõisnikele vastu hakanud.

Erutatud ja näost kahvatu, hakkab koolmeister koosoleku ees kõnelema.

«Kodanikud! Teie viha, teie raev on kõigile selge ja mõistetav. Sadu aastaid oleme elanud mõisnike surve all. Meid ei peetud inimesteks, meid mõnitati, meile tehti igal viisil ülekohut. Talupoeg põllul, tööline vabrikus — nad teevad tööd rikastele. Mõisnikud ja kaupmehed elavad uhket elu, aga teie elate pimedates ja kitsastes hurtsikutes, tuhnite nagu ussikesed mulla sees, pole teil ei elu ega jarge. Kas see on õiglane? Kas niimoodi peab ka edasi kestma? Kes siis meie eest välja astub? Kes toob meile ses raskes elus kergendust? Kui me ise endid ei aita, siis ei aita meid keegi. Mõtelge ainult: pisike käputäis aadlikke

ja tükikuid on teile kukile roninud, paremad maad endi kätte kiskunud, elavad teie tööst ja ühtlasi vaevavad teid, ülekohut, on surunud teid elama onnidesse ja osmitades, on teid orjaks teinud. Kuidas on see võimalik? Kõik pärast, et nende käes on võim, kohtud ja sõjavägi. Nad ajavad teil kiriku ja kooli abil päid segi, kinnitades, et niimoodi peabki olema, hirmutavad teid pörgupiinadega, et te oleksite sõnakuulelikud ja alandlikud, töötavad teile vastu oma teise: ilmas, et neil endil oleks siin ilmas lahe-loom elu. Tuleb jõuda arusaamisele selles, kes meid juhivad ja milleks, tuleb valjul häälel nõuda oma õigust ja toetada seda õigust jõuga. Mida on selleks vaja? On vaja ühineda ühtseks kindlaks liiduks, ühtseks inimeste seltsiks ja välja astuda üheskoos, nagu üks mees. Ainuüksi sel võitluses olete võimatud, sest kes teie vastu siis välja astuks? Sõjavägi? Kuid see koosneb ju teie endi poegadest, ja mitte selleks pole teda vaja, et oma isasid ja vendi peksta.»

Nagu kõneleja märkab, hakkab see kõne — eks ta ole peetud nagu ümberringi keerutamise — koosolekut tüü-
tama. Inimestel on tarvis rääkida pan Skyrmunti mõi-
tust.

Labanovitš võtab plaani.

«Nüüd, kodanikud, on näide selle kohta, kui õiglased on meie vanad olnud. Selle plaani järgi kuuluvad kalapüügi-õigused ja jõeäärased heinamaad teile, kuid millegipärast on need saanud pan Skyrmunti omanduseks. Te olete nende pärast kohut käinud, aga sellest pole te midagi saanud. Lühimate koguni keisrile palvekirja esitada, kuid ka sellest pole midagi tulnud, sest isegi keiser on mõisnike, aga mitte teie poolt.»

«Pea maha võtta sel paksu maoga pörgulisel!»

Maha põletada ta mõis tema endaga ja terve selle ussi-
mõisa tükki!» kõmisevad vihased hääled.

Talupoegade raev kasvab. See võib muutuda metsikuks võimuliseks ja vägivallaks. Ja siis oleks ametivõimudel «õiglane õigus» talupoegi karmilt karistada kui röövleid ja võimulaste tarvitajaid.

Kodanikud! Teile on tehtud ülekohut, aga ärge laske sellest võimust võtta ja ärge tehke seda, mida hiljem tuleks kahetada. Kõik on vaja läbi kaaluda, kaine mõistusega otsustada. Kõigepealt küsin ma teilt: kas jääte ka siis meelekindlaks ja kõikumatuks, kui te ses ürituses satute loogi alla? Või hakkate süüd oma tegude eest iseendilt maha tooma kaela ajama?»

Nii otse ja ootamatult rahvahuulga ette seatud küsimus jahutab talupoegade vihavahku.

«Teid me välja ei anna!» hüüab kellegi hää inimeste hulgast.

«Iseenda parast ma ei muretse,» vastab kõneleja, neim otsekohestest sõnadest liigutatud. «Ma tahan teid ainult hoiatada ja teile meelde tuletada, et kõigepealt tuleb asi rahulikult läbi kaaluda, siis aga toimida organiseeritult ning ühisel jõul, et teie teod oleksid tööpoolest revolutsioonilised ja teadlikud.»

Külavanem Babitš vaatab koolmeistri otsa ja noogutab pead: see kõik on õige, tuleb läbi kaaluda.

«Õige, õige,» sõnab ta kuuldavalt.

«Teeme siis nõnda, et jutt, nagu kombeks öelda, oleks krõbe ja et meile ei saaks kergelt-lihtsalt jalga taha panna.»

Koosolek kuulab tähelepanelikult koolmeistri sõnu.

«Ma arvan,» jätkab ta, «kõigepealt tuleb Skyrmuntile saata meie nõudmiskiri. Mul on see paberile pandud, ma loen teile ette.»

Koolmeister võtab eelnevalt valmiskirjutatud kirja, petitsiooni, milliseid tol ajal harilikult kirjutati, ja loeb:

Kodanik Skyrmuntile Albrechtówis

Vöganõ ja Vössokaje küla kodanike

PETITSIOON

Ülekohus, mida mõisnikud ja kroonuametnikud on aastasadade jooksul talurahvale teinud, raske olukord, millesse talupojad selle ülekohtu tõttu on sattunud, sunnib talurahvast ennast asuma selle ülekohtu kaotamisele. Üle kogu Venemaa on tõusnud talurahvalikumine maavahekordade õiendamiseks mõisnikega. See liikumine, nagu Teil arvatavasti teada, toimub tihtigi ähvardavas, Teile ebasoovitavas vormis, sest kannatuse katkemiseni viidud talurahvas on sunnitud sääraseid vorme kasutama. Et seesuguste aarmushike vahendite kasutamisest hoiduda, tuletame meie, Vöganõ ja Vössokaje küla kodanikud, Teile meelde, et nagu märgitud Piirikomisjoni poolt 18... aastal kinnitatud plaani, kuuluvad Pina jõe kalastuskohad ja heinamaa meie valdusse. Kuid neid meie maa-alasid kasutate ebaseaduslikult Teile. Meie kohtuprotsessidel Teillega nende valduste pärast aga asus kohus Teile poolele.

Kõige eelneva põhjal meie nõuame, et Teil tuleb:

1. Loobuda meie kalastuskohade ja heinamaa ebaseaduslikust kasutamisest.

2. Huvituseks kõnesoleva kasutamise eest anda meile üle soo

... mõisast, mis ulatub ühelt poolt Pina jõest kuni teeni ja
... poolt Albrechtówi mõisani.
d. Kui meie seaduslik nõudmine Teile poolt tähele panemata
... oleme sunnitud kasutama teisi abinõusid.

hüüre tähelepanuga kuulavad talupojad seda petitsiooni.
Kodanikud! Kas olete nõus Skyrmuntile sääraseid
nõudmisi ette panema?»

Oleme nõus!»

Ette panna! Ette panna!» kõmiseb koosolek.

Kui nii, siis kirjutage alla.»

Talupojad tulid laua juurde ja maalisid pahklike kare-
tate sormedega oma nimed alla või panid lihtsalt kolm
... Kõige viimaks kinnitas külavanem Babitš selle doku-
menti pitsoriga.

Valliti kolm delegaati. Nende ülesandeks jäi petitsioon
... Skyrmuntile üle anda.

«Kui mõisaharra meile püükoht tagasi annab, siis
kõige parema kala toome oma koolmeistrile tülina tasuks,»
... vana Jessöp.

... Skyrmunt on tahtis mees ja jõukas isand. See tähtsus
... tervest ta kehakogustki. Ta mõis on Pinski kandis
... maid. Niihasti mõisnike kui ka ametivõimude sil-
... on ta austatud mees. Ta on isiklikult tuttav kuberne-
... Klanitud ja viksitud, istub ta tähtsalt oma toredas
kabinetis uhke laua taga ja suitsetab kalleid sigareid.
Revolutsioonile vaatab ta ülalt alla: kas need matsid ei
... endile liiga palju pähe võtnud? Tema kuld on hoiul
... kullates pankades. Mõisamaja, hooned ja vallasvara on
... kõik kindlustatud. Ta ei karda. Ta istub, vaatab läbi
... teeb kavasid, kuidas oma ettevõtteid laiendada,
... aga mis «töötab». Talupoegade ja tööliste töö on looma-
... Tema aga töötab peaga. Tema majapidamises elab ja
... sadu inimesi, tema annab neile leiba ja nad peavad
... selle eest tänulikud olema.

Ta peaks ja aupaklikult koputab kellegi käsi uksele.

«Härra!» hõikab pan Skyrmunt.

«Mene ohmunud peaökonoom. Ta näpu vahel on mingi
... paberileht.

«Aus härra! Kui jõleda paberi on härrale saatnud need
... Vöganõst ja Vössokajest!»

... Skyrmunt võtab petitsiooni, heidab sellele pilgu.

Ta naole linub põlglik muie.

«Härra! On minuga võrdsele jalale tõusnud: kodanikud
... kodanikule!»

Pan Skyrmont kergitab oma lopsakaid rõngas vurre. Loeb. Hetkekski ei kao härrandlikelt huultelt pilkav naratus. Lugeses vangutab ta mõnikord pead. Lõpuks naratus kaob, silmad lähevad tigidaks. Ta annab käsu:

«Kahehobuse kaless treppi!»

Kui pan Skyrmont oli petitsiooni läbi lugenud, tekkis tal plaan, mida säärasel juhtumil teha.

Pan Skyrmont sõidab Pinski. Tuleb marssalile nalja teha. Tuleb ametivõimud jalule ajada

Ja pan Skyrmont keerab masinavargi käima.

30

• Öhtuti, kui tunnid läbi, läks Labanovitš mõnikord jalutama, et võtta värsket õhku. Selleks oli tal välja vaadatud koht, kus ta harilikult käis, kui tahtis omaette olla. See oli Vöganõ küla tagune tee, mis kulges kõrvuti raudteega ja kus seisis kaks tuulikut. Siin oli täiesti vaikne, isearanis kui pimenes. Ja mis talle siin meeldis, oli kiirrong, kui see Luninetsist Pinski poole sõitis. Versta viis siit, Zaazerjest läbi tulla, tegi raudtee käänaku ja sealt olid rongi tuled väga hästi näha. Neis heledates liikuvates tuledes oli midagi tavatult meeldivat ja põnevat. Palju kordi oli ta neid tulesid vaadanud ja need paistsid talle süngelt vaikivas pimeduses mingi nõidusliku naeratusena, alati olid nad kaunid ja kutsuvad, nagu igikestva elu sümbolid.

Nüüd tuli ta siia selleks, et kontrollida üht väga tähtsat asja. Päeval oli ta kõrvu puutunud, et olevat alanud suur üldine streik, et revolutsiooni pinevus tõusvat kõrgeima astmeni, et järeleandmised, mis keiser ülestõusnud rahvale tegi, ei rahuldavat rahvast.

Tahtmatult hiilib südamesse ebamäärane hirm, sest võitlus tuleb suur — millega see kõik lõpeb? Milline on selle võitluse tagatipp?

Mis kellaajal rong läbi sõidab, on Labanovitšile teada. Koolmeistri pilk on naelutatud sinna käänukohale, kust tuled harilikult nähtavale ilmuvad. Kuid neid ei ole näha. Võib-olla sellepärast, et on nii pilkane pime ja veel tihe udu maas. Säärases pimedas sombus kaob nii maa kui taevad, kaovad tuledki. Ta vaatab küla poole, et veenduda, kas akendest tulesid paistab. Neid pole peaaegu näha, paistab ainult kahvatuvalgeid laiike, mis kerkivad ülespoole, hajudes madalal katuste kohal.

... ta vaatab ta raudtee kaanukohale ja teritab kõrva. ... häävaikus, justkui oleks kõik tummaks jäänud. ... Ta laheb raudteele veelgi lähemale, kuulab jälle vaikus nagu ennegi. Vaatab tiku valgel kollal — juba pool tundi on sest ajast möödas, kui kiirrong harilikult siit läbi sõidab. Niisiis on tõesti puhkenud

... päevad pinevat ootust. Inimeste tavapärane elu on seest välja loodud ja seisis, kui aga kuskil väheke ... hukus nagu vanker, millel üks ratas all katki. ... Zahhar Lemeš ei naita nüüd kuskil nagu, sest ... autoriteet on sada protsenti langenud. ... koperdab rohkem oma kodu ümber kui vallamajas. ... nüüd halli pikk-kuube, millel kehvem vöögi ... kaib ta pisut kühmus, et inimestele vähem silma tulla. Mõnikord võtavad tema mõtted teise suuna. Ta ... et midagi jäävat siin ilmas ei ole ja et isegi ... talitajaks olemisel on oma algus ja lõpp. Kohe lõpp. Talitaja ütleb mõttes iseendale:

«H, ta kuradima juurikas!»

«kuradima juurikas» ongi nagu sild, mis ühendab talitajat tavalise inimesega, kelleks edaspidi peab saama Zahhar Lemeški.

Talitaja Duleba on küll pisut vaiksemaks jäänud, aga ... ikka veel. Kirjutajaametist ta suuremat ei hoo ... võiks sellele sülitada ja sülitabki —, temale on talitaja põhimõte kui niisugune: mis tuleb siis, kui need ... võidu saavad? Siis on Venemaa kadunud! Duleba ei loo oma veendumustes kahtlema isegi mitte ... kui näeb tormilist meelevaldust Pinski tänavail, ... poltsei ei julge ninagi näidata. Talitajale aga ütleb

«Pole viga, Zahhar: veski käib, tustjaid tuleb.»

Kui tustjaid või lustjaid,» ohkab talitaja.

«Duleba natuke: ma kuulsin, las tuleb külmataat, siis ta ... korraks, tead! Ja puhub veel nõnda, et sinu ... udusulgi kah ei jää!»

«Miks sa räägid?!» Talitaja nagu kisub rõõmsaks.

«Küll sa naed!»

Duleba näeb ka Ivan Prakopavitši ega kuulda tema häält. ... istub kodus, sest tal on paha vaadata kogu ... «põuategemist»: larmatakse, karjutakse ega teata ... «Ei ole enam mehi Venemaal! On hakanud ... mangima. Lontrused!» Ja sealsamas sõimab ta

esmakordselt keisrit: «Idioot! Ja mis sa temast tahadki kui jumal pole mõistust andnud!»

Preestri lahikondlased on oma nurka tõmbunud ja sõnustavad samuti. Sügavat pahameelt tekitab kõigile see, et linnas hakkasid majateenijad streikima ja preestriema peakiriku preestri abikaasa, pidi ise põrandat pesema nööpikorviga turul käima.

Köster Batsjanovski oli ainuke, kes pead ei kaotanud. Ta avaldas esimesena mõtet, et see on jumala nuhtlus politude eest.

Et rongid ei liikunud ja ajalehti ei käinud, olid need inimesed ajalehtede asemel: nende ülespidamise ja nappilme järgi võis otsustada, kuidas revolutsioon laheb. Ja tuligi päev, kus Labanovitš pidi kurvastama: ta kuulis Ivan Prakopavitši suust rõõmsat häält.

«Ehee, kutsikad! Või mässu tõstma! Aga mis sa sõjaväe vastu ikka teed... Ei, vennike, ega üle oma naba ei hüppa!»

Ja kõik, keda revolutsioon oli vaikima sundinud või nurgataha tõrjunud, said nüüd tuult tiibadesse ning tõusid pead.

Jõudis kätte moment, kus võidu saavutanud tsaarivalitsus hakkas revolutsioonile hauda kaevama, mobiliseerida selleks sõjaväe karistussalgad ja kohtud. Politsei ja vastavad võimuorganid muutusid agaraks.

Samal öhtul, kui pärast kümnepäevast vahet raudteel jälle kostis vagunite mürin, tuli Labanovitši poole Volga Viktoravna.

«Kehvad uudised, Andrei Pjatrovitš: streik on lõppenud, ülestõus lämmatatud, linnades voolab veri. Pannak inimesi kinni.»

Labanovitšit haarab rahutus, ärevus.

«Nojah, mis siis ikka. Tuleb tööle silma vaadata... Kool selle revolutsiooni järgi ei kustuta ajaloost keegi,» vastab ta.

«Oo, ei!» tõendab Volga Viktoravna takka. «Ja nina norgu lasta kah ei maksa.»

Nähtavasti puudutavad kõik need uudised teda valusalt, kuid ta püüab nukrast meeleolust võitu saada.

«Ka Pinskis on hakatud inimesi kinni panema. Gleb ja Salamon on kinni pandud, maletate neid?»

«Kinni pandud? Kahju poistest!»

«Mina kadestan neid: oleksid võinud mindki kinni panna.»

«Nojah, mis rõõm seegi on.»

«Aga teate, Pinskis liiguvad jutud, et teie kool on revolutsiooni pesa ja teie koos talupoegadega olete tahtnud lahutada kedagi pan Syrmuntit ära ruüstata?»

«Teie seal on kärbselt elevant tehtud!»

«Labanovitš räägib, kuidas lugu oli. Volga Viktoravna ütleb, ta silmavaade muutub rõõmsamaks.»

«Kas teate,» ütleb ta, «kui midagi peaks juhtuma, siis teie teie kõva trump käes. Võib valgustada asja nii, et te teie talupoegi kinni, hoidsite ära rüüstamise ja verevalamise... Ja teie pole midagi karta.»

«Lugu ma kardagi. Mispärast? Ma ütlen, mispärast: olen valmis selleks valmis, et asi halvasti lõpeb, ja kui minul on midagi ütlemise, siis nagu Glebil ja Salamonil, mis ei ole see mulle ootamatus ja vangimaja mind ei kahusta. Tühja kah!»

«Nojah, vangimaja peale ei maksa mõelda.»

«Võib-olla ei maksa, aga võib-olla maksab. Me kõik oleme politsei ja sandarmite alla.»

«Kas ta ole... Mina aga olin kõik need päevad Pinskis, olen oma kooli lohakile jätnud, käigu ta kus kurivaim. Minu koolmeisterdamine on viimastel päevadel lõppenud selles, et olen suuri inimesi kokku ajanud ja neile keelatud värki ette lugenud.»

«Ja tuleb ka teie pisut tagasi tõmbuda, Volga Viktoravna, sest muidu jõuab järg teiegi kätte.»

«Ah tont neid võtaks!... Teate, mul hakkab kahju, kui me peame lahku minema.»

«Kui mind kinni nabitakse, siis lohutan ennast sellega, et mind on kahju nii toredal tüdrukul nagu teie.»

«Oh, küll aga teie olete paha! Ei taha ma kauemaks teie juures jääda.»

«Ja tõsiselt püsti, et ära minna.»

«Aga ei lase teid ära. Istuge veel.»

«Volga Viktoravna muudab tooni, ohkab.»

«Andrei Pjatrovitš! Ei tahaks kull minna, aga peab. Kahju mind, kui viitsimist on.»

«Mul hakkavad minema.»

«Tulete el lahevad nad lahku.»

«Volga Viktoravna eemaldub nobedal sammul ega vaata kedagi tagasi. Labanovitš seisab ja vaatab talle järele. Labanovitš teda kinni püüda, veel temaga kõndida.»

«Mina veel laskub hämarus ja õpetajanna kogu sulab.»

Labanovitš läheb tagasi. Läheb ja mõtiskleb viimaste sündmuste üle.

Ohtul, kui kuuldi esimese rongi mürinat, tuli Zahhar Lemeš vallamajast. Ta oli märksa paremas tujus, sest oli kuulnud häid uudiseid. Ta isegi muigab habemesse.

«Küll on nupumees see minu kirjutaja!» mõtles talitaja Dulebast. «Lähebki nõnda, nagu tema ütles!»

Kui aga raudtee poolt kuuldus mürinat ja lajatas vilegi, jäi talitaja seisma, kuulatas, siis aga ütles valjusti, juba oma vallavanemahäälega:

«Lollid, lollid! Kuidas nad küll julgesid vastu hakata tsaarivõimule?»

Selle läbimurdega raudteel valitsenud umbvaikusest tekkis nagu mingi avaus, mida kaudu hakkasid tulema mitmesugused sündmused. Tasapisi oli neile pinda valutatud varemgi, kuid nüüd muutus nende areng kiiremaks.

Labanovitš hakkas sagedamini märkama salapäraseid varje oma korteri akende taga. Ta hakkas neid jälgima. Selge, et ta oli kahtluse all ja tema järele valvati. Valvaväikest viisi salapolitseid, valvati ka pan Skyrmunti mõistast, oma vabast tahtest hoidis tal silma peal kõstergi. See valvamine oli alanud sestpeale, kui pan Skyrmunt petitsiooni härra aadlimarssali kätte toimetas. Sest tolles küsimuses leidis aset terve nõupidamine. Ka politseimeister ja kasakaohvitser olid kohale kutsutud.

Aadlimarssal, jämeda kerega üksipuine mees nagu jõe-hobu, sattus lausa marru.

«Imetlege, härrased! Otse meie nina all sepsitetakse sündmusi, revolutsioonilise iseloomuga, õieti ütelda, oma kategooriaalt revolutsioonilisi sündmusi!»

Ta loeb petitsiooni ette.

««Kodanike»... Pange tähele — «kodanike»! Olge lahked, polegi enam maamatsi, vaid on ainult «kodanikud», keda pitsitab, ekspluateerib — ja mäherdune terminoloogia neil seal veel on? — «kodanik» Skyrmunt!... Haa? Kuidas see teile meeldib?... Kus häbematus!»

«Ennekuulmatu häbematus!»

«Lurjused!» kostavad hääled.

«Kas on kindlaks tehtud, kes on selle armastusväärse läkituse kirjutanud?» küsib kasakaohvitser.

«Rahvavalgustaja, teisiti öeldult koolmeister,» ironiseerib marssal. «Sergei Petrovitš,» pöördub ta inspektori poole, «see on teie kullakene!»

Inspektor Bulavinil on piinlik oma «kullakese» pärast.

«Ma uurin omalt poolt järele, mis määral ta on sellest nurjatusest osa võtnud,» katsub ta ennast õigustada.

«Nõu eest me tal mõistagi pead silitama ei hakka,» ütles politseimeister. «Kuid tuleb õigeks võtta, härrased, et tema osavõtul on ka teine külg: see petitsioon päästis pan Skyrmunti rüüstamisest. Just niimoodi on asjast mulle teatanud metsnik Ivan Prakopavitš. Ta ütles otse välja: «Parem tänage teda selle petitsiooni eest.»»

Meelepaha petitsiooni kirjutaja vastu langeb märksa. Ainult prokurör säilitab ranguse, nagu tema ametile kohane.

«Ükskõik, kes ta oli ja millest juhendus, aga ta on ohtlik inimene, selge see, et mässaja, osav sell, kel juriidilised nõksud pole tundmatud, kuigi kasutab neid naiivselt. Tähtsuseid «volimehi» pole valitsusel vaja.»

Talupojad aga ei jää petitsioonile vastust ootama ja korraldavad samal ajal veel ühe koosoleku. Arvates, et need toimivad «seaduse põhja peal», teevad nad uue otsuse: võtta kasutusele kalastuskohad, mis plaani järgi kuuluvad teile.

Oma paarkümmend talumeest, noot ree peal, lähevad kalastuskohtadele. Pikkamööda, ruttamata asuvad nad tööle. Raiuvad jäässe augud, lasevad nooda sisse. Mehed tootavad lõbuga, varmalt. Tõmbavad esimese loomuse, ja veelgi enam tõuseb tuju. Kui töö nõnda edeneb, saavad nad läna hüva noosi. Pärast lõunat on neil juba kolm toobrit kalu täis. Ja kalad et las aga olla: linaskid, purikad, ja kõik parajad poisid. Lihtsalt käed kihelevad töö järele.

Nad hakkavad noota uude hauakohta laskma, laotavad ta laiali, tõmbavad sirgeks, et sisse lasta. Vana Jessöp õngitseb august viimast jäätükki, kui äkitselt kõrge kuivanud roostiku tagant kihutab ratsahobustega välja oma kolmekümmend kasakat! Kuidas nad nii osavasti ligi olid tulnud, tont neid teab. Silmapilk olid talupojad rõngas.

«Mässajad! Rüüstajad! Kas keisri seadused teie kohta ei käi? Või omavolitsema? Mässama?»

Küll oli käre see kasakaohvitser.

Vana Jessöpil kukkus ehmatuse pärast piipki hambust jooksu.

«Noot see peale panna!» kärtas ohvitser kalameestele.

Marg noot ja kolm toobritäit kalu pannakse rekke. Mässandatud ja löödud, ärevad ja vihased säärase ülekohtu pärast, hakkavad külamehed kasakate valve all kõhvides

minema. Neid viiakse mööda Pina jõe kallast Võso-
kaje küla juurest läbi, et kõik näeksid nende häbi ja karis-
tust.

Samal ajal peremehetseb koolimajas politsei. Politseinikud ilmusid ootamatult Ivan Prakopavitsi pargist ja pil-
rasid koolimaja sisse. Õpilased saadeti minema, koolmeis-
ter kutsuti tema tuppa.

«Ei leia te midagi,» ütleb Labanovitš pristavile.

«Kõik õigel ajal ära peidetud?» küsib pristav muiates.

Nad tuhnivad pisut ja käsivad siis Labanovitšil mantli
selga panna.

«Oleksite võinud seda ennemgi ütelda!»

Labanovitš seab end valmis. Või mis tal valmis seadagi.

Kinnivõetud külamehed viiakse karjavainule. Inimest
jookseb kokku, terve väli on neid täis.

«Laiali minna! Laiali minna!» karjuvad politseinikud ja
suruvad rahvas tagasi.

Aksjon Kal oli rehe all. Ta rabas reht. Kolk pääseb
koodi otsast lahti. Aksjon tõstab kolgi maast üles ja läheb
välja, et seda koodi otsa kinnitada. Kuuldes karjavainu
poolt mingit ebaharilikku kära ja hüüdeid, jookseb ta
sinna, koot ja kolk käes. Jõuab «piiramisrõnga» taha.
Kasakaohvitser päris vahutab, pidades noomituskõnet,
mida ta ohtralt vürtsitab «durjustega», «mässajatega» ja
teiste koledate sõnadega.

«Täitsamehed oleksite, kui te ka jaapanlaste vangivõ-
tmisel oleksite nii hakkajad olnud,» ütleb Aksjon kasaka-
tele.

Ohvitser vaatab tigidalt Aksjoni poole.

«Mis sa ütlesid?»

Kalilgi tõuseb viha.

«Ütlesin, et jaapanlased nahutasid ja kihutasid teid
nagu peniseid, nüüd aga tulete sõjariistuta talupoegade kal-
lale oma au päästma.»

Välkkiirelt haarab ohvitser mõõga. Läikiv tera kerkib
kõrgele ja — plirr! Ohvitseri mõök lendab kaugele eemale,
maamehe koodiga käest ära löödud. Järgmisel hetkel lan-
geb seesama koodivars magusasti vastu siledat ohvitseri-
figuuri. Oleks teine sadulast mahagi kukkunud, kuid kasa-
kad hoidsid kinni. Teised kasakad hakkavad hobuseid rah-
vasummale peale ajama.

«Kinni võtta! Raiuda!» röögib raevust loomastunud
ohvitser.

Sööstetakse Aksjonile järele, aga see on kadunud nagu

hõõg. Ükski hingeline ei tea, mismoodi see kõik juh-
tis. Ja kui mõni teabki, siis ei räägi.

Rahvasumm kihutatakse laiali. Mitu inimest aetakse
kotsade alla.

Hakatakse vangistatud talupoegade ja koolmeistriga
sõnala karjavainu minema, siis aga pööratakse vasakut
kätt teele, mis viib Pinski.

Koostöö Batajanovski seisab pisut kõrval. Saadab seda
sõnakuulda pilguga ja lausub, määrates oma sõnad kool-
meistrile.

«Jaa, kallid naabrimees, ei ole midagi salajast, mis ei saa
avalikuks. Ja igasugu meelekõrkust nuhtleb jumal.»

Minsk, 1926—1927

Серия «Сокровищница». Якуб Колас. НА РОССТАНЯХ. Книга первая
и вторая. На эстонском языке. Перевод с белорусского языка: О. Ивон.
Художник-оформитель Х. Керсна. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja L.-M. Kask. Kunstiline toimetaja M. Torim. Tehniline toimetaja
K. Taruste. Korrektorid E. Toots ja A. Kiho. IB № 375. Laduda antud
27. XII 1976. Trükkida antud 18. IV 1977. Trükipaber nr. 2,34X108/32. Trüki-
poognaid 11,0. Tingtrükipoognaid 13,46. Arvestuspoognaid 20,30. Trüki-
50 000. «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimuse nr. 700
«Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 53. Hind rubl. 1.38.

